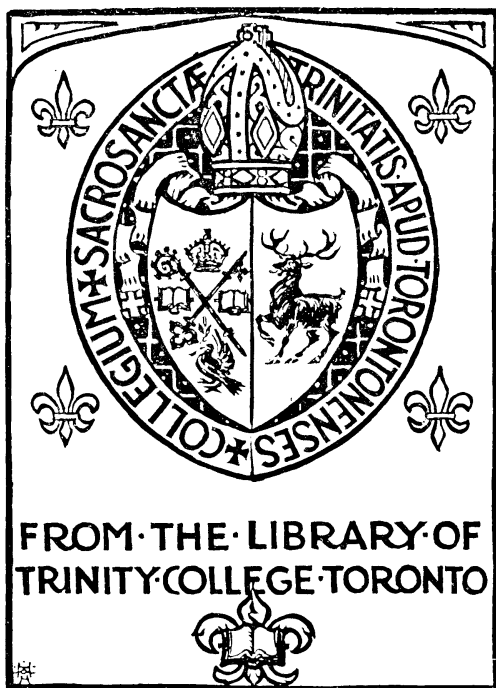

TRINITY COLLEGE LIBRARY

3 1761 02726735 0

三 7. 2. 1

10

CORPVS
SCRIPTORVM ECCLESIASTICORVM
LATINORVM

EDITVM CONSILIO ET IMPENSIS

ACADEMIAE LITTERARVM CAESARAE
VINDOBONENSIS

VOL. XXXIX.

VICTORINI EPISCOPI PETAVIONENSIS OPERA

EX RECENSIONE

IOHANNIS HAVSSLEITER:

PROLEGOMENA. VICTORINI TRACTATVS DE FABRICA MVNDI.
COMMENTARII IN APOCALYPSIN EDITIO VICTORINI ET RECENSIO
HIERONYMI VNA CVM POSTERIORVM ADDITAMENTIS. INDICES.

VINDOBONAE
F. TEMPSKY

LIPSIAE
G. FREYTAG (G. M. B. H.)

MDCCCXVI.

Reprinted with the premission of the original publishers.

JOHNSON REPRINT CORPORATION
111 Fifth Avenue, New York, N. Y. 10003

JOHNSON REPRINT COMPANY LIMITED
Berkeley Square House, London, W. 1

VICTORINI
EPISCOPI PETAVIONENSIS
OPERA

RECENSUIT, COMMENTARIO CRITICO INSTRUXIT, PROLEGOMENA
ET INDICES ADIECIT

IOHANNES HAVSSLEITER.

ADIECTAE SVNT SEX TABVLAE LVCIS OPE DEPICTAE.

VINDOBONAE
F. TEMPSKY

LIPSIAE
G. FREYTAG (G. M. B. H.)

MDCCCXVI.

Reprinted with the premission of the original publishers.

JOHNSON REPRINT CORPORATION
111 Fifth Avenue, New York, N. Y. 10003

JOHNSON REPRINT COMPANY LIMITED
Berkeley Square House, London, W. 1

SEI 1367

76396

First reprinting, 1965, Johnson Reprint Corporation

Printed in the United States of America

THEODORO ZAHN

S.

PROLEGOMENA.

I.

De Victorini uita et scriptis.

(1. Testimonia ueterum de Victorino episcopo Petauionensi. — 2. Vbi et quando Victorinus uixerit. — 3. Quos libros scripserit et quae reliquiae eorum usque ad nos remanserint.)

1. Non multa testimonia antiqua de Victorino episcopo Petauionensi exstant atque facile enumerantur. initium faciamus ab Hieronymo, qui saepius de Victorino disseruit. atque in cap. 74 libri de uiris inlustribus, postquam cap. 73 Anatolii Alexandrini (c. 280) mentionem fecit, priusquam ad Pamphilum presbyterum, qui passus est Caesareae Palastinae sub persecutione Maximini (anno 309), transiret (cap. 75), haec scripsit (ed. Richardson p. 40 sq.): *Victorinus, Petauionensis episcopus, non aequè latine ut graece nouerat. unde opera eius grandia sensibus uiliora uidentur compositione uerborum. sunt autem haec: commentarii in Genesim, in Exodum, in Leviticum, in Esaiam, in Ezechiel, in Abacuc, in Ecclesiasten, in Canticum Canticorum, in Apocalypsim Iohannis, aduersum omnes haereses et multa alia. ad extremum martyrio coronatus est.*

Iam in priore quodam capite libri Hieronymi Victorini nomen legentibus occurrit. intercedit enim necessitudo quaedam inter Papias, episcopi Hierapolitani, et Victorini libros (cf. editionis nostrae p. 50, 20 et p. 154, 8 in test.), et praesertim Papias doctrinam chiliasticam de mille annorum regno Victorinus ipse quoque amplexus est (cf. p. 14, 8 et p. 145, 10 in test.). hunc

consensum Hieronymus in cap. 18 memorat his uerbis: *Papias, Iohannis auditor, Hierapolitanus in Asia episcopus . . . dicitur mille annorum Iudaicam edidisse δευτέρωσις* (= מִשְׁנָה, Mishna). *quem secuti sunt Irenaeus et Apollinaris et ceteri, qui post resurrectionem aiunt in carne cum sanctis dominum regnaturum. Tertullianus quoque in libro de spe fidelium et Victorinus Petauionensis et Lactantius hac opinione ducuntur.*

Idem Hieronymus testatur in comment. in Ezech. XI ad cap. 36, 1 sqq. (XXV 339 M): *Neque enim iuxta iudaicas fabulas, quas illi δευτέρωσις appellant, gemmatam et auream de caelo expectamus Ierusalem* (cf. huius libri p. 146, 2 sqq.): *nec rursum passuri circumcisionis iniuriam nec oblaturi taurorum et arietum uictimas nec sabbati otio dormiemus. quod et multi nostrorum et praecipue Tertulliani liber qui inscribitur de spe fidelium et Lactantii institutionum uolumen septimum pollicetur et Victorini, Petauionensis episcopi, crebrae expositiones et nuper Seuerus noster in dialogo, cui Gallo nomen imposuit. et ut Graecos nominem et primum extremumque coniungam: Irenaeus et Apollinarius.*

De Tertulliani libro amisso de spe fidelium comparare aequum est, quod ipse adu. Marc. III 24 (= CSEL 47, 419) exposuit; praeterea autem conferas, si libet, quae Sulpicius Seuerus dial. II 14 Martinum Turonensem de Nerone et Antichristo disserentem inducit (CSEL 1, 197).

Non solum autem Papiam, sed etiam alios scriptores ecclesiasticos graecos Victorino praesto fuisse, in eis Irenaeum, Hippolytum, praecipue Origenem, nunc demonstrabimus. atque de Irenaeo satis est conferre, quae p. 148, 11; 152, 12; 154, 6 et 8 in test. adnotaui. deinde quae ratio inter Hippolytum et Victorinum intercederet, Hieronymus ad Gen. 27, 27 sqq. in epist. 36, 16 (CSEL 54, 283) haec exposuit: *Hippolyti martyris uerba ponemus, a quo et Victorinus noster non plurimum discrepat. quare quae iam Ioh. Waitz in libro: Das pseudo-tertullianische Gedicht aduersus Marcionem* (Darmstadt 1901) p. 100 sqq. de locis parallelis Hippolyti et Victorini disseruit, secundum editionem nostram emendatam denuo examinanda

sunt. huc accedit, quod Hieronymus ipse, ut Victorini commentarium suppleret, nonnulla ab Hippolyto mutuatus est (cf. p. 78 et 79). principem autem locum inter eos, quos Victorinus imitatus est, Origenem obtinuisse Hieronymus saepius adfirmavit. id quod his quinque testimoniis probamus: 1) Hieronymus in epist. 61, 2, postquam de Hilario, Origenis interprete latino. disseruit et de Eusebio Vercellensi, quem haeretica praetermittentem optima quaeque transtulisse dicit, pergit: *Taceo de Victorino Petauionensi et ceteris, qui Origenem in explanatione dumtaxat scripturarum secuti sunt et expresserunt, ne non tam me defendere quam socios criminis uidear quacrere. ad te ipsum* (scil. Vigilantium) *ueniam* (CSEL 54, 577). — 2) Simili modo in epist. 84, 7 de negotio periculoso uariisque criminibus obnoxio, quod in Origenis libris latine uertendis suscepisse sibi conscius erat. haec scripsit: *Quis Latinorum unquam ausus est transferre libros eius de resurrectione, περὶ ἀρχῶν, stromateas? quis per infame opus se ipsum uoluit infamari? nec disertiores sumus Hilario nec fideliores Victorino, qui tractatus eius non ut interpretes, sed ut auctores proprii operis transtulerunt. nuper Ambrosius sic Eraameron illius compilauit, ut magis Hippolyti sententias Basiliique sequeretur* (CSEL 55, 130). — 3) In apologia Hieronymi adu. libros Rufini haec legimus (I 2 = XXIII 399 M): *(Rufinus) habuit in promptu Hilarium confessorem . . . habuit Ambrosium . . . et martyrem Victorinum, qui simplicitatem suam in eo probat, dum nulli molitur insidias. de his omnibus tacet, et quasi columnis ecclesiae praetermissis me solum pulicem et nihili hominem per angulos consecatur.* — 4) Ibidem III 14 (= XXIII 467 M): *Ego non accusaui, quare Origenem pro uoluntate transtuleris: hoc enim et ipse feci et ante me Victorinus, Hilarius Ambrosiusque fecerunt; sed quare translationem haeticam* (librorum περὶ ἀρχῶν) *praefationis tuae testimonio roborasti?* — 5) In commentario in Ecclesiasten Hieronymus ad cap. 4, 13 expositionem haec animaduertit: *Origenes et Victorinus non multum inter se diuersa senserunt . . . Super Christo et diabolo hunc locum interpretati sunt, quod puerum pauperem et sapientem Christum uelint* (XXIII 1050 M).

non tamen persuaderi poterat factum esse de nihilo, argumentantes, quia uoluntas dei nihil esse non possit. hoc paene usque nunc manet (CSEL 18, 155). ad haec quae Augustinus responderit, cum sentiret ex Priscilliani haeresi ad errorem Origenis quosdam fuisse delapsos, operae pretium est in Augustini scriptis perlegere (XLII 669—678 M). hoc unum addo Victorinum cum Origene comparatum nostrum esse Petauionensem (cf. Harnack, *Geschichte der altchr. Litt.* II 2, p. 427 not. 2), non C. Marium Victorinum Afrum, quem Otto Bardenhewer intellegendum esse censuit (*Geschichte der altkirchl. Lit.* II², p. 659 not. 1). alteram autem mentionem inuenimus in epistula Hieronymo falso adscripta, quae inscribitur *Ep. 37 seu dialogus sub nomine Hieronymi et Augustini de origine animarum* cap. 7 (XXX 263 M): *Beatus itaque Hieronymus tam sanctum Victorinum martyrem quam plerosque catholicos secutus se potius fieri quam propagari animas --- secundum illud, quod in euangelio scriptum est: Pater meus quotidie operatur, et ego operor* (Ioh. 5, 17) — *credere significauit.* sed haec hactenus. nunc de Victorini patria et aetate disputabimus.

2. Hieronymus Victorinum appellat Petauionensem episcopum. Poetouio autem (sic tituli in ipso oppido uel prope reperti omnes, hodie "Pettau in Steiermark"), oppidum ad Drauum flumen situm, primum memoratur apud Tacitum hist. III 1 in enarrandis rebus gestis a. p. Chr. 69, unde intellegitur eo tempore hiberna ibi habuisse legionem XIII geminam; succreuit igitur omnino ut pleraque alia harum partium oppida ex castris canabisque. Poetouio autem coloniae formam accepit a Traiano: nam colonia Vlpia Poetouionensis ex Pannonia superiore dicitur in titulo n. 753 (cf. Corp. Inscr. Lat. III 1 p. 142 et 510). nec solum nomen coloniae ei attributum esse, sed colonos eo deductos ex Italia titulus n. 4057 (p. 516) docet. utrum iam in eorum numero Christiani fuerint an aliunde fides Christiana eo translata sit, nescimus. Poetouionem pertinuisse ad Pannoniam superiorem usque ad Constantinum Magnum, quarto autem saeculo finibus Norici mediterranei comprehensum fuisse tituli plurimi aliaque

testimonia testantur. nomina *Victorinus* et *Victorina* in titulis Pannoniae inferioris (n. 3542. 3555. 3591. 3626. 3668) et Pannoniae superioris (n. 3917. 3936: *Victorinus decurio coloniae eques Romanus sacerdos*. 3974. 3996 a. 4008. 4148) saepe occurrunt; Poetouione hic titulus inuentus est (n. 4016): *Isidi / Aug / signum / cum bas / Victorin(us) / ex uoto / posuit*. 'non aequae latine ut graece' nouerant auctores huius tituli in urna quadam Poetouione reperti (n. 4075): *Ἐὐσταθί(ω) ταῦτα qui / uixit ann. II m(enses) VIII d(ies) / VIII Ἀρχιεῖς Διμήτρι(ος) καὶ Φιλιππῆτος γο/ρεῖς ἐν τῷ γνήσιω*. etiam nomina graeca non desunt (n. 4018 *Χρυσέρωος*, n. 4032 *Φιλαδέσποτος*). in tali comitatu Victorinum episcopum uixisse non sine utilitate demonstrauimus. eum persecutione Christianorum sub Diocletiano orta martyrio coronatum esse certum est; incertum autem, quo anno mortem obierit. suspicamur autem non iam primis mensibus persecutionis eum supplicio affectum esse, sed eodem fere tempore, quo Irenaeus, episcopus Sirmiensis (Sirmium = 'Mitrovic') in Pannonia inferiore gladio percussus est. eius passionem proferunt Bollandiani continuatores ad diem XXV. Martii a. 304. eodem anno Victorinum quoque martyrii gloriam consecutum esse uerisimile est. martyrologorum qui Victorini meminerunt primus est Ado, archiepiscopus Viennensis, ad IV nonas Nouembres ita scribens (c. 860): *Natalis sancti Victorini, Petauionensis episcopi, qui persecutione Diocletiani martyrio coronatus est* (CXXIII 389 M). diffuse de omnibus rebus, quae ad sanctum Victorinum pertinent, tractant *Acta Sanctorum Nouembris* tom. I fol. 432—443. ibi (fol. 443) duo alii episcopi Petauionenses saeculi quarti memorantur: Aprianus et Marcus. ille in catalogo patrum Sardicensium (a. 343) legitur: *Aprianus de Petabione Pannoniae* (LVI 57 n. XI M), hunc laudant patres concilii Aquileiensis (a. 381) in epistula ad Gratianum, Valentinianum, Theodosium Augustos, accusantes quendam Iulianum Valentem Arianum, qui aliquamdiu sedem Petauionensem occupauerat: *Nam primo Petauione superpositus* (= superstes) *fueraat sancto uiro Marco, admirabilis memoriae sacerdoti; sed posteaquam deformiter deiectus a plebe est, qui Petauione*

esse non potuit, is nunc Mediolani post euersionem patriae, dicamus proditorem, inequtauit (XVI 943 M). post hunc Marcum intrusumque Iulianum Valentem nullius deinceps Petauionensis antistitis nomen in monumentis ueteribus occurrit, quamquam ciuitas ipsa saeculo quinto, quo Priscus rhetor floruit, superstes erat. qui eam uocat Norici ciuitatem (Fragmenti histor. Graec., ed. Mueller, uol. IV, p. 84) ipsaque cum territorio suo archiepiscopis Salisburgensibus subdita fuit et ad hunc usque diem permansit.

3. Restat. ut quaeramus, quos libros Victorinus Petauionensis scripserit et quae reliquiae eorum usque ad nos remanserint: qua in quaestione Hieronymi indicem iam memoratum (de uir. inl. c. 74) deinceps sequi atque singillatim et discretim adnotare placet, quibus indiciis fragmentisque hodie contenti esse cogamur.

1) Victorini commentarius in Genesim.

Ad Gen. 27, 27 sqq. Hieronymus in epist. 36, 16, postquam, cur Isaac, uir iustus et deo carus, non illi, cui uoluit, sed, cui noluit, deceptus errore benedixerit, secundum litteram explanauit, expositionem Hippolyti allegoricam accurate perscribit, quam etiam Victorinum amplexum esse adfirmat, quare eam pro exemplo commentarii deperditi integram acceptamus (= CSEL 54, 283—285): *Quoniam autem polliciti sumus et de eo, quid in figura significaret, adiungere, Hippolyti martyris uerba ponemus, a quo et Victorinus noster non plurimum discrepat, non quo omnia plenius exsecutus sit, sed quo possit occasionem praebere lectori ad intelligentiam latiore: Isaac portat imaginem dei patris, Rebecca spiritus sancti, Esau populi prioris et diaboli, Iacob ecclesiae siue Christi. senuisse Isaac consummationem orbis ostendit; oculos illius caligasse fidem perisse de mundo et religionis lumen ante eum neglectum esse significat. quod filius maior uocatur, acceptio legis est Iudaeorum; quod escus eius atque capturam diligit pater, homines sunt ab errore saluati, quos per doctrinam iustus quisque uenatur. sermo dei benedictionis est repromissio*

et spes regni futuri, in quo cum Christo sancti regnaturi sunt et uerum sabbatum celebraturi (cf. infra p. 6, 8; 140, 2; 144, 5!). *Rebecca plena spiritu sancto et sciens, quid audisset, antequam pareret, quia maior seruiet minori* (Gen. 25, 23), — *magis autem forma spiritus sancti, quae futura norat in Christo, in Iacob ante meditatur* — *loquitur ad filium minorem: uade ad gregem et accipe mihi inde duos haedos* (Gen. 27, 9), *praefigurans carneum saluatoris aduentum, in quo eos uel maxime liberaret, qui peccatis tenebantur obnoxii, siquidem in omnibus scriptoribus haedi pro peccatoribus accipiuntur. quod autem duos iubetur adferre, duorum populorum significatur adsumptio; quod teneros et bonos, dociles et innocentes animae. stola Esau fides et scripturae sunt Hebraeorum, quibus gentilium indutus est populus; pelles, quae eius bracchiis circumdatae sunt, peccata utriusque sunt plebis, quae Christus in extensione manuum cruci secum pariter adfixit. quod Isaac quaerit ab Iacob, cur tam cito uenerit, admiratur uelocem credentium fidem; quod cibi delectabiles offeruntur, hostia placens deo salus est peccatorum. post esum sequitur benedictio et eius odore perfruitur, uirtutem resurrectionis et regni aperta uoce praenuntians, quomodo etiam adorent eum fratres sui et seruiant ei credentes ex Israhel. quia igitur iniquitas est inimica iustitiae, Esau in discordiam concitatur et necem fraudulentus excogitat dicens in corde suo: adpropient dies passionis patris mei et occidam Iacob, fratrem meum* (Gen. 27, 41). *diabolus fratricidae Iudae os in Cain ante praemeditans in Esau manifestissime confitetur, tempus quoque interfectionis ostendens: adpropinquent, inquit, dies passionis, ut interficiam fratrem meum* (Gen. 27, 41). *quare propter Rebecca, id est patientia, nuntiauit uiro fratris insidias, qui uocato Iacob praecepit ei, ut Mesopotamiam pergeret et inde acciperet uxorem de genere Laban Syri, fratris matris suae. quomodo itaque fratris dolos fugiens Mesopotamiam tendit Iacob, ita et Christus Iudaeorum incredulitate compulsus proficiscitur in Galilaeam, inde sibi ex gentibus sponsam sumpturus ecclesiam.* haec supra dictus uir.

Cum ista relatione Hieronymi ipsius Hippolyti uerba comparari possunt, quae nunc et graece exstant et in linguam georgicam ex armeniaca translata (cf. *Hippolyts Schrift über die Segnungen Jakobs von C. Diobouniotis und N. Beïs*, 1911, p. 14 sqq. et *Drei Georgisch erhaltene Schriften von Hippolytus*, herausg. von G. Nath. Bonwetsch. 1904, p. 5 sqq., = *Harnacks Texte und Unters.*, uol. 38, 1 et 26, 1a). Hieronymi autem relatio propinquiore paene cognatione coniuncta esse uidetur cum Victorini et tota ratione interpretandi et singulis locis, quam cum Hippolyti expressis uerbis, quare non licuit eam hoc loco praetermittere.

2) Victorini commentarius in Exodum.

Huius commentarii nullum uestigium deprehenditur, nisi forte ad Ex. 34, 33 conferas, quae p. 62, 14 sqq. exponuntur.

3) Victorini commentarius in Leuiticum.

A. Mai in *Spicilegii Romani* tomo V, 1 (Romae 1841) breuiarium codicum monasterii S. Nazarii Laureshamensis ex peruetusto codice (saec. XI) bibliothecae Palatinae Vaticanae (no. 1877) in lucem protulit (p. 161—200). ibi exstabat in scrinio XLV 3 *Liber Victorini in leuiticum* (p. 189). in praefatione autem (p. XVIII) editor alterum codicem addit haec scribens: *XLV. 3. et in arm. S. Petri II. 5. Victorini liber in leuiticum*. perlustratis ergo codicibus, qui in armario S. Petri apud Corbeiam reperti sunt, his numeris II. 5 signatum inuenimus codicem, qui inscribitur: *Expositio Hesychii presbyteri super leuiticum* (p. 203), unde concludimus Maium Victorini commentarium et Pseudo-Hesychii expositionem latine scriptam (Migne, patres graeci, LXXXVIII 787—1180) pro eodem opere habuisse, cui iudicio adsentiri non possumus. sed operae pretium esse uidetur hoc uestigium indagare et ante omnia perquirere, num codex ille olim Laureshamensis nunc Romae inter codices Palatinos latinos exstet et quo codex Corbeiensis translatus sit. hoc loco satis sit quaestionem haud parui momenti proposuisse.

4) Victorini commentarius in Esaïam.

Praeter locum iam supra p. X laudatum huc spectat Esaïae cap. 6, 2 expositio, cuius Hieronymus in epist. 18 A, 6 mentionem facit: *Sex alae uni et sex alae alteri. Victorinus noster duodecim apostolos interpretatus est* (CSEL 54, 82). praeterea haud inutile uidetur Esaïae locos in indice p. 156 enumeratos cum Hieronymi commentario in Esaïam comparare, quem non semel Victorini explanationem respexisse apparet. testimonio autem esse possunt hi duo loci: a) c. 4, 1: (*Septem mulieres*) *adprehenderunt hominem unum. unus autem homo Christus est* (p. 28, 15: 30, 1) = *adprehendent Iesum, quem multo tempore desiderauerant, quia nullum alium potuerant inuenire, in quo aeterna statione requiescerent* (XXIV 73 M). b) c. 60, 1. 19. 20: Victorini sententiae hoc uaticinium ad ultimum tempus referendum esse dicentis (p. 150, 1 sqq.) Hieronymus adsentitur, contradicit autem interpretationi chiliasticae haec exponens: *Er hoc capitulo cogimur omnia, quae dicta sunt et dicenda, ad ultimum referre tempus, quando caelo terraque transeuntibus solis ac lunae cessabit officium. et erit dominus ipse lumen perpetuum, ut quae χιλιασταὶ carnaliter adserunt esse complenda, nos spiritualiter futura esse credamus, in qualitate promissionum, non in tempore discrepantes* (XXIV 597 M). quos autem ordini chiliastarum uel milliariorum adnumerauerit, in prologo libri XVIII in Esaïam commentariorum his uerbis explicat: *Nec ignoro, quanta inter homines sententiarum diuersitas sit . . . de resurrectione et de animarum et humanae carnis statu, de repromissionibus futurorum, quomodo debeant accipi, et qua ratione intellegenda sit apocalypsis Iohannis, quam si iuxta litteram accipimus, iudaizandum est; si spiritualiter, ut scripta est, disserimus, multorum ueterum uidebimur opinionibus contraire: Latinorum Tertulliani, Victorini, Lactantii: Graecorum, ut ceteros praetermittam, Irenaei tantum, Lugdunensis episcopi, faciam mentionem* (XXIV 627 M). quae cum ita sint, omnibus iis locis, quibus Hieronymus in milliariorum opiniones inquit — exempli causa nomino locos de Antichristo de Assyriis ueniente

(ibid. 187 D), de aurea Ierusalem atque gemmata (290 A et 377 A), de consummatione mundi (351 D), de perpetuo sabbato (522 C; cf. infra p. 6, 8!) — cum aliorum tum Victorini sententias in commentario in Esaiam expositas designari suspicamur.

5) Victorini commentarius in Ezechiel.

Etiam in commentariis in Ezechielem et in Daniele Hieronymum saepe Victorini expositiones respexisse iam supra p. VIII uidimus et multis aliis exemplis probari potest. quod enim in Danielis cap. 11, 29 et 30 interpretatione legimus: *multi nostrorum putant ob saeuitiae et turpitudinis magnitudinem Domitium Neronem Antichristum fore* (XXV 568 M), dubium non est, quin praecipue ad Victorini sententiam pertineat (cf. infra p. 120, 8 sqq.). ex locis enim Ezechielis in commentario in apocalypsim laudatis (cf. p. 122, 2 et indicem p. 156) totus expositionis modus atque finis concludi potest.

6) Victorini commentarius in Abacuc.

Huius commentarii quoniam ne tantillum quidem recta uia ad nos peruenit, quaeritur, num reliquiae quaedam ex Hieronymi commentariis in Abacuc depromi possint. atque haec spes nos non fallit. nam saepius animaduertimus Hieronymum sua sententia explicata alterius quoque expositionis mentionem facere, quae Victorini mentem spirare uidetur. exempli causa cap. 2, 5 interpretatione spiritali proposita Hieronymus pergit scribere: *Potest autem hoc ipsum et de Antichristo interpretari, qui in tantum erit arrogans et superbus, ut in templo dei sessurus sit, faciens se deum* (II Thess. 2, 4). *et quasi infernus et mors tantos interficiet et ad se congregabit, ut, si fieri possit, decipiat etiam electos dei* (Matth. 24, 24). *congregabit quoque ad se omnes gentes et uniuersos populos in suum ducet errorem* (cf. infra p. 110, 1). *qui cum postea interfectum illum spiritu oris Christi* (II Thess. 2, 8; cf. p. 24, 15) *uiderint, intellegent uera esse, quae de eo ante praedicta sunt* (XXV 1294 M). similiter ad cap. 2, 15—17 Hieronymus primum notat: *Hoc sub persona*

haereticorum dictum sit; deinde addit: Ceterum si uolumus de Antichristo intellegere siue de diabolo, qui operaturus est in Antichristo, et iste calice suo, quo Christi cupiet subuertere disciplinam, inebriabit plurimos, ut ebrii ingrediantur speluncas eius: sed postquam finis aduenerit, pro ea gloria, qua se magnificauerat, implebitur ignominia (XXV 1303 M). eiusmodi uestigia Victorini complura indagari possunt. ut tertium exemplum addam: cap. 3, 2 interpretatione secundum Septuaginta: *in medio duorum animalium cognosceris* (= ἐν μέσῳ δύο ζώων γινώσθησῃ) recensita et uariis explicationibus propositis Hieronymus hanc postremo memorat expositionem: *Sunt, qui duo animalia duo intellegant testamenta, nouum et uetus, quae uere animantia sint atque uitalia, quae spirent, et in quorum medio dominus cognoscatur* (XXV 1309 M). quibus cum uerbis si Victorini sententiam p. 22—24 de gladio bis acuto uel p. 54—56 de alis quattuor animalium comparaueris, eundem hoc loco artam duorum testamentorum necessitudinem significauisse haud infitiaberis.

7) Victorini commentarius in Ecclesiasten.

Testis huius commentarii praeter Hieronymum est Casiodorus, apud quem (de instit. diu. litt. 5) haec legimus: *Secundus liber Salomonis, qui appellatur Ecclesiastes, a beato Hieronymo potenter expositus est . . . de quo libro et Victorinus, ex oratore episcopus, nonnulla disseruit* (LXX 1116 et 1117 M). quod Victorinum nostrum 'ex oratore episcopum' appellat, errauit; alterum Victorinum (Caium Marium Victorinum Afrum) 'mirante Roma, gaudente ecclesia' (Augustini confess. VIII 2, 4) ex rhetore urbis Romae, si non episcopum, at certe christianum factum esse scimus. Hieronymus autem, ut iam p. IX uidimus, in commentarium suum ad cap. 4, 13 explicandum Origenis et Victorini interpretationem transcripsit; in qua ipsius Victorini mentem praecipue spirare postea uidebimus. sed audiamus uerba Hieronymi: *Melior est puer pauper et sapiens, quam rex senex et stultus, qui nescit prouidere in posterum etc. . . . Origenes et Victorinus*

non multum inter se diuersa senserunt (Origenem in Ecclesiasten homilias 8 scripsisse ex titulo Hieronymi scimus in epist. 33 constituto, quarum nulla ad nos permansit — CSEL 54, 257). *post generalem enim illam sententiam, quae omnibus patet, quod melior sit adolescentulus pauper et sapiens quam rex senex et insipiens, et quod frequenter euenit, ut ille per sapientiam suam etiam de carcere regis egrediens imperet pro dominatore peruerso, et rex insipiens perdat imperium, quod tenebat: super Christo et diabolo hunc locum interpretati sunt, quod puerum pauperem et sapientem Christum uelint — puerum iuxta illud: Magnum tibi est uocari te puerum meum* (Esai. 49, 6, cf. XXIV 465 M). *pauperem uero, quia pauper factus est, cum diues esset* (II Cor. 8, 9), *et sapientem, quia proficiebat aetate et sapientia et gratia apud deum et homines* (Luc. 2, 52). *iste natus est in regno senis et idcirco dicit: Si esset de hoc mundo regnum meum, ministri utique mei certarent pro me, ut non traderer Iudaeis: nunc autem non est de hoc mundo regnum meum* (Ioh. 18, 36). *in illius itaque stulti senis regno, qui ostendit ei omnia regna mundi et gloriam eius* (Matth. 4, 8) *natus est optimus puer, et de domo uinculatorum, de quibus Ieremias in lamentationibus loquitur dicens: Ut humiliaret sub pedibus eius omnes uinctos terrae* (Thren. 3, 34), *processit ad regnum et abiit in regionem longinquam, et contra eos, qui super se eum regnare nolebant, post aliquantum temporis rex reuersus est* (cf. Luc. 19, 12 et 27). *praesago itaque spiritu uidit Ecclesiastes omnes uiuentes, qui possunt adolescentis participes esse dicentis: Ego sum uita* (Ioh. 14, 6) *et uetere stulto rege dimisso Christum sequi. simulque duo ex Israel populi significantur: prior, qui ante aduentum domini fuerit, et posterior, qui Antichristum pro Christo suscepturus est — quod prior non penitus sit abiectus* (prima quippe ecclesia ex Iudaeis et apostolis congregata est) *et in fine Iudaei, qui Antichristum pro Christo suscepturi sunt, non laetentur in Christo* (XXIII 1050. 1051 M). *cum hac sententi accurate congruunt, quae*

apud Victorinum p. 120, 14. 20 de Iudaeis Antichristum tamquam Christum excipientibus legimus. praeterea si ad Eccle. 12.3 Victorini expositionem p. 84, 4, qui 'custodes domus' angelos esse uoluit, conferas cum Hieronymi uerbis: *Custodes domus aut sol intellegitur et luna et reliquus astrorum chorus, aut angeli, qui huic mundo praesident* (XXIII 1107 M), haud dubium est, quin posteriorem sententiam Victorinus in commentario in Ecclesiasten amplexus sit. ceterum etiam alia Victorini uestigia in Hieronymi commentario detegi posse uerisimile est.

8) Victorini commentarius in Canticum Canticorum.

Victorinum in huius libri expositione Origenis auctoritate ductum esse eo magis suspicamur, quod, ut Hieronymi testimonio utamur, 'Origenes cum in ceteris libris omnes uicerit, in Cantico Canticorum ipse se uicit' (Migne, patres graeci. XIII 35). reliquiae autem commentarii desunt.

9) Victorini commentarius in Matthaeum.

De Victorini expositione Matthaei euangelii Hieronymus de uir. inl. 74 tacet, sed ut Cassiodorus, ita ipse quoque aliis locis eam commemorat. atque Cassiodorus (de inst. diu. litt. 7) hos interpretes Matthaei latinos enumerat: *Matthaeum beatus Hieronymus iterum bis binis libris exposuit, quem etiam sanctus Hilarius in uno uolumine declarauit, de quo et Victorinus, ex oratore episcopus, nonnulla disseruit* (LXX 1119 M). dubium esse potest, utrum Victorinus totum librum exposuerit an ad singulos locos quaedam adnotauerit. sed Hieronymum Victorini opus commentarium nominauisse ex his duobus locis apparet, primum ex prologo commentariorum in euangelium Matthaei: *Legisse me fateor ante annos plurimos in Matthaeum Origenis uiginti quinque uolumina et totidem eius homilias commaticumque interpretationis genus, et Theophili, Antiochenae urbis episcopi, commentarios, Hippolyti quoque martyris et Theodori Heracleotae Apollinarisque Laodicensi ac Didymi Alexandrini; et Latinorum*

Hilarii, Victorini, Fortunatiani opuscula, e quibus etiamsi parua carperem, dignum aliquid memoria scriberetur (XXVI 20 M), praecipue autem ex translationis homiliarum 39 Origenis in euangelium Lucae prologo: *Praeterea commentarios uiri eloquentissimi Hilarii et beati martyris Victorini, quos in Matthaeum diuerso sermone, sed una gratia spiritus ediderunt, post paucos dies ad uos mittere disposui, ne ignoretis, quantum nostris quoque hominibus sanctarum scripturarum quondam studium fuerit* (XXVI 220 M).

Ad Victorini commentarium in Matthaeum pertinere uidetur, quod Hieronymus in libri de perpetua uirginitate beatae Mariae aduersus Heluidium c. 17 adfirmat dicens Heluidium, qui fratres Iesu (Matth. 13, 55) Mariae filios germanos appellauit, ad sententiam defendendam ut Tertulliani ita Victorini auctoritate usum esse: *Tertullianum in testimonium uocat et Victorini Petauionensis episcopi uerba proponit. et de Tertulliano quidem nihil amplius dico, quam ecclesiae hominem non fuisse; de Victorino uero id adsero, quod et de euangelistis, fratres eum dixisse domini, non filios Mariae — fratres autem eo sensu, quem superius exposuimus, propinquitate, non natura* (XXIII 201 M), de qua quaestione Th. Zahn in libro: *Forschungen zur Geschichte des neutest. Kanons*, uol. 6, imprimis p. 316—320, luculenter disputauit. in commentario in apocalypsim autem quotiens Victorinus Matthaeum euangelistam respexerit, ex indicis pag. 156 conspicuum est; quae omnia cum expositionibus commentarii in Matthaeum consona esse quis est qui negare possit?

Restat, ut miri cuiusdam fragmenti mentionem faciamus, quod quoniam ex 'commentariis Victorini' depromptum inducitur, commentario in Matthaeum attribuendum esse censemus. exstat autem in cod. Bobbiensi 70 Lit. S (nunc H. 150 Inf.) bibl. Ambrosianae Mediolanensis saec. IX (fol. 137^v, = **A**) et in cod. 1473 bibl. uniuersitatis Patainae saec. XV (fol. 164^v, = **P**). ex illo hoc fragmentum edidit Lud. Aut. Muratorius (*Anecdota quae ex Ambrosianae bibliothecae codicibus nunc primum eruit*, Patauii 1713, tom. III p. 111—209 *Liber de computo*; p. 207 sq.

hoc fragmentum exstat = CXXIX 1369 M); denuo codicem conferendum curauit editionemque luculenta disputatione auxit Ernst von Dobschütz (*Texte und Untersuchungen*, uol. XI, 1 p. 137). ex cod. autem Patauino hoc monumentum, cui superscriptum est nomen *Hieronymus*, publici iuris fecit Germain Morin (*Journal of Theol. Studies*, uol. VII p. 459). repetimus autem accurate textum cod. *A* et uncis rotundis inclusas addimus lectiones uariantes cod. *P*: *In commentariis uictorini inter plurima (cetera P) hec etiam scripta reperimus (reperi quod P) inuenimus (om. P) in membranis alexandi (Alexandri P) epi qui fuit in hyerusalem (ierusalem P) quod transcripsit manu sua (manu propria P) de exemplaribus apostolorum ita (om. P) VIII kl̄ ian̄r natus est dñs n̄rt (om. P) ihs̄ ḡq̄s̄ sulphitio (suplicio P) et camerino (cromatio P) consulis (consulibus P) et (om. P) baptizatus est (om. P) VIII id̄ ian̄r ualeriano (ualerio P) et asiatico cōns. (= consule A; consulibus P). passus (uero add. P) est (om. P) X. (VIII. P) kl̄ apl̄ nerone III (tercio P) et ualerio mesala (me'sula P) cōnss (consulibus P) resurrexit. (Surrexit P) VIII. (VI. P) kl̄ apl̄ cōnss (consulibus P) supra scriptis ascendit in celos V noñ maias post dies XL. cōnss supra scriptis. iohannis baptista nascitur VIII kl̄. iul̄ et circumciditur kl̄. iul̄ ad mariam uero [fol. 138^r] locutus est angelos (sic) VIII k̄ apl̄ sexto iam conceptionis mense elisabeth habere dicens ex quo (ascendit in celos . . . ex quo om. P) supputatur (quippe add. P) eodem die dñm̄ fuisse conceptum quo et resurrexit. Amen (om. P).*

Post *resurrexit* addit *P* haec uerba: *feria VI. annunciatuſ. fer. I. natus || fer. V. baptizatuſ. fer. VI. passuſ || A die natiuitatis domini usque || ad passionem ipsius anni XXXII. || menses . III. dies . XI.*

Haec computatio mirabilis hodie ita explicari solet, ut secundum eam Iesum Christum anno 9 aerae nostrae (Q. Sulpitio Camerino et C. Poppaeo Sabino consulibus) natum esse, anno 46 (Valerio Asiatico II. et M. Iunio Silano consulibus) baptizatum, anno 58 (Nerone III. et M. Valerio Messala Coruino consulibus) passum putandum sit. quae interpretatio

num recta sit, quaeritur. haec enim sunt considerata: a) Illius computationis pars antiquior discernenda est a parte recentiore. partis autem antiquioris proprium est annos nomine unius consulis designare (*Sulpitio Camerino consule, Valerio Asiatico consule*; particula *et* errore scribae posterioris nomen consulis interrumpitur). atqui primus Valerii Asiatici consulatus, non secundus intellegendus est, quem scimus in tempora Caligulae anno 41 mortui cecidisse (cf. Pauly. *Realencykl.* VI, 1852, p. 2359). si igitur Iesus ante annum 41 baptizatus est, testimonium cod. Patauini probatur inter diem natiuitatis domini anno 9 nati et passionem annos 32 interfuisse. huic autem calculo posterius fragmenti additamentum contradicit, quod passionem Iesu in annum 58 utriusque consulis nomine designatum constituit. — b) Victorini certe non intererat computationem annorum proponere, sed quo die uel qua feria incarnatio, passio, resurrectio Iesu Christi celebrandae sint, indicare. arto enim propinquitatis uinculo, id quod nemo adhuc animaduertit, Victorini tractatus de fabrica mundi, praesertim c. 9 (p. 8), et fragmenti nostri finis inter se coniuncti sunt. atque ut illic ostendere conatus est: *ea die Gabriel angelum Mariae uirgini euangelizasse, qua die draco Euam seduxit; eadem die esse (Christum) passum, qua Adam cecidit* (p. 8, 10 sq., 18), ita hic breui compendio docet: *feria sexta annunciatus, feria sexta passus*. sed longum est omnia, quae huc pertinent, hoc loco percensere.

10) Victorini commentarius in Apocalypsim.

Nunc uenimus ad eum commentarium, qui ut post tot saecula, quibus primaria eius forma nisi ab Hieronymo ualde commutata atque in contrarium redacta nota non erat, genuinus, integer incolumisque resuscitaretur, auctor huius libri per multos annos operam dedit. quaeritur autem, utrum Cassiodorus, qui eius mentionem fecit, editionem Victorini ipsam an recensionem Hieronymi in promptu habuerit. scribit enim de inst. diu. litt. 9 haec: *Apocalypsis uero, quae studiose legentium animos ad supernam contemplationem deducit et facit mente cernere, quod angeli uidendo beati sunt, sancti Hieronymi expositione con-*

spicua est: de quo libro et Victorinus saepe dictus episcopus difficillima quaedam loca breuiter tractauit (LXX 1122 M). haec ad recensionem pertinere uidentur, qua Hieronymus Victorini commentarium transformauit. nam num Hieronymus id quod insuper Anatolio promiserat, 'ingenium suum in hoc uolumine potissimum sudaturum esse' (cf. p. 15, 4 sq.), postea exsecutus sit, adhuc incertum est. certum autem est quattuor formas commentarii Victorini hodie discerni posse, quae omnes in hoc libro legentibus praebentur, atque primo loco

α) editio Victorini, quae exstat in plagulis numeris paribus designatis a n. 16 usque ad n. 154 (excepti sunt n. 78 et 124, quibus alia offeruntur),

β) recensio Hieronymi (= Y), quae in plagulis numeris imparibus notatis a n. 17 usque ad n. 153 (exceptis n. 125 et 127 lin. 1—10) inuenitur; ibidem exhibetur

γ) recensio posterior textu apocalypsis aliisque additamentis aucta (= Φ); quae huius et postremae recensionis propria sunt (= X), uncis angulatis ([]) inclusa sunt atque quoad textum apocalypsis litteris cursiuis impressa (huc pertinet etiam pag. 124);

δ) recensio postrema ex prioribus mixta (= S), quae qua ratione a recensione posteriore differat, postea accuratius uidebimus; ad hanc recensionem solam pertinent ea, quae in plagulis imparibus occurrunt uncis rotundis (()) inclusa. iam hoc loco notare libet pro uncis angulatis p. 125, 1 et 127, 10 uncas rotundas ponendos esse.

11) Victorini liber aduersum omnes haereses.

Testis huius libri praeter Hieronymum est Optatus Afer, episcopus Mileitanus, in primo libro contra Parmenianum Donatistam: *Marcion, Praxeas, Sabellius, Valentinus et ceteri usque ad Cataphrygas temporibus suis a Victorino Petauionensi et Zephyrino Urbico et a Tertulliano Carthaginensi et ab aliis adsertoribus ecclesiae catholicae superati sunt; ut quid bellum cum mortuis geris, qui ad negotium temporis nostri non pertinent?* (CSEL 26, 11). in libro Victorini deperdito praecipue

Marcionis haeresim refutatam esse ex duabus causis suspicamur. tota enim expositio apocalypsis impugnat 'haereticos, qui testimonio prophetico non utuntur' (cf. p. 54, 21), quorum nomina non nominantur, quorum sententia peruersa nusquam non refellitur. haec autem erat nota haeresis Marcionis. huc accedit, quod Optatus inter haereticos principem locum Marcioni, inter haeticorum impugnatores primum locum Victorino attribuit, qui quamquam aetate et Zephyrino et Tertulliano postponendus erat, tamen eis praefertur, quippe cui in certamine aduersus Marcionem palma debeatur. quae cum ita sint, contradicere cogor sententiae eorum, qui incerti scriptoris libellum aduersus omnes haereses Tertulliano falso adscriptum (CSEL 47, 213—226) opus Victorini esse contendunt (cf. Harnack, *Gesch. der altchr. Litt.* II 2 p. 430—432). nam huius libelli auctor Marcionis tam ignarum se exhibet, ut noui testamenti truncationem, quae ad Marcionem referenda est, Cerdoni potius, Marcionis magistro, adsignare maluerit (*Cerdon . . . solum euangelium Lucae nec tamen totum recipit. apostoli Pauli neque omnes neque totas epistolas sumit. acta apostolorum et apocalypsim quasi falsa reicit*, cf. CSEL 47, 222 sq.). praeterea ratio sermonis a Victorini stilo prorsus distat. in commentario in apocalypsim a Victorino haeretici 'Valentinus et Cerinthus et Ebion et cetera scola satanae' (p. 96, 1) nominantur, item Nicolitae eorumque magister Nicolaus (p. 34, 11), quos omnes etiam in libro aduersum omnes haereses exagitados esse uerisimile est.

12) Victorini 'multa alia' opera.

Quod Hieronymus de uir. inl. 74 etiam 'multa alia' opera Victorini memorauit, nescimus, quos libros intellexerit; nam saepe in illo libro, ut celaret nihil aliud sibi notum esse, huiusmodi uocabulum addidit ut *multa* (c. 93), *et nonnulla* (c. 84), *et nonnulla alia* (c. 89 et 102), *et multa alia* (c. 94, 114, 119), *et multa alia, quae enumerare longum est* (c. 87). nobis autem reuera sub Victorini nomine traditus est 'tractatus de fabrica mundi', cuius auctorem nostrum Victorinum fuisse

et genere loquendi et ipso argumento sententiisque chiliasticis demonstratur. qui tractatus quo in contextu olim lectus sit, incertum est; neque enim uerisimile est eum sermonibus coram populo habitis adnumerandum esse, qui uoce tractatum significari solebant.

De proprietate doctrinae Victorini hoc loco amplius disputari non potest; eum chiliastam fuisse iam saepius animaduertimus eumque nullum discrimen statuisse inter Christum praeexistentem et spiritum sanctum ex locis p. 166 enumeratis perspicue apparet. accedunt alia, quae theologiam eius ante tempora concilii Nicaeni ortam esse demonstrant. in decreto Gelasiano *de libris recipiendis et non recipiendis* opuscula Victorini Petauionensis apocrypha declarata esse mirum non uidetur, si tota indoles huius indicis confusi respicitur, in quo et receptionem opusculorum beati Caecilii Cypriani martyris et Carthaginensis episcopi et reprobationem opusculorum Thascii Cypriani iuxta positas esse uidemus (cf. v. Dobschütz, *Decretum Gelasianum* [Leipzig 1912] p. 13 u. 323, p. 8 u. 179 sq., p. 12 u. 319).

Restat, ut hos auctores nominem, qui nuper de Victorini libris accuratius disputauerunt:

1) Otto Bardenhewer, *Gesch. der altkirchl. Lit.*, II² (Freiburg 1914) p. 657—663;

2) Adolf Harnack, *Gesch. der altchr. Litt.* II 2 (Leipzig 1904) p. 426—432;

3) Iohannes Haussleiter, *Victorinus von Pettau* (*Realencykl. für protest. Theol.* XX³ [Leipzig 1908] p. 614—619).

II.

Tractatus de fabrica mundi.

Hunc tractatum, cuius nemo superioribus temporibus mentionem fecerat, primus Guil. Cave in libro *Scriptorum eccles. historia literaria* (Londini 1688) p. 102—104 ex codice Lambethano edidit et Victorino Petauionensi uindicauit, libel-

lum 'ἀποσπασμάτιον quoddam ex commentariis uel in Genesin uel in Apocalypsin decerptum' ratus.

Codex ille Lambethanus quoniam ad hunc diem unus fons mansit, ex quo tractatus hauriri potest, omnis posteriorum opera in eo accuratius legendo et describendo collocata est. et nouae editionis historiae Cauianae adornator quidem (Oxonii 1740) codicem denuo recognoscendum curauit adiutus a I. Walker, qui adnotatiunculas insuper criticas adiecit. deinde Walkeri et apographum et notas Andreas Gallandius repetiit in *Bibliothecae ueterum patrum* tom. IV (Venetiis 1768) fol. 49—51 ipseque opusculum in septem sectiones diuisit. postremo Mart. Ios. Routh (*Reliquiae sacrae* III² [Oxonii 1846] p. 455—461 textus, p. 464—483 adnotationes) hoc fragmentum Victorini secundis curis edidit noua collatione codicis ab H. I. Todd facta. et prior quidem Routhi editio repetita est in *Patrologia* a I. P. Migne curata V p. 301—316; alteram editionem ipse inspexi. sed tempus est de codice ipso disserere.

Cod. membr. in 4° Bibliothecae Lambethanae, olim n. 90, nunc n. 414 notatus, 0,225 m. altus, 0,131 m. latus, fol. 159, fol. 1—80 saec. X—XI, fol. 81—159 saec. XII—XIII¹⁾ has particulas continet:

1) fol. 1^r—6^r: *De ineffabili excellentia dei. Sc̃s Agustinus in libro sententiarum capit. LVI* (Prosper lib. sent. ex Aug. c. 61; XXXXV 1864 M). — 2) fol. 6^r—16^r: *De primo die a deo facta. Sc̃s Ambrosius episcopus de die etc.* — 3) fol. 16^r—16^v: *Liber secundus secundum Matheum. homines duos in regionem etc.* — 4) fol. 16^v—21^v: *De creatione angelorum | VI Sc̃s Agustinus in lib. XII de ciuitate dei etc.* — 5) fol. 21^v—25^v: *VII De creatione aquarum in psalmo nonagesimo IIII. Quoniam ipsius est etc.* — 6) fol. 25^v—36^r: *De stabilitate caeli et cursu dierum uel de caelo | VIII Sc̃s Agustinus episcopus in libro genesi ad litteram ad locum etc.* — 7) fol. 36^r—36^v: *VIII De creatione nubium*

¹⁾ Hac in re sequor iudicium et auctoritatem Alfredi Holder, qui codicem nouissime contulit. C. Zangemeister autem priorem partem codicis saec. IX, alteram saec. XII attribuit (cf. *Sitzungsber. der K. Akademie der Wiss., phil.-hist. Cl.* 84. uol., Vindob. 1876, p. 539), H. Schenkl (ibidem, 150. uol., V p. 26) ipse quoque priorem partem saec. IX assignauit.

et pluuiarum | *Sēs Agustinus* etc. — 8) fol. 36^v—38^r: *X De thonitruo uel de uentus* (sic) *et fulgoribus Eucherius in libro quaestionum capit. LXXX de psalmo LXXIⁱ, ubi ait: Vox inquit* etc. (L 790 M) — 9) fol. 38^v—40^v: *XI De offensione seu deiectione diaboli Abdias propheta dicit* etc. — 10) fol. 41^r—52^r: *Incipiunt proplemae uel expositiones eorum (problema uel expositio in 2) sancti Ambrosii episcopi de sanctis euangelis. scribitur in euangelii libro* etc. — 11) fol. 53^r—55^r: *Epistola de resurrectione. Quidam ueterator et callidus* etc. (cf. Hieronymi Ep. 108; CSEL 55, 339 lin. 21). 12) fol. 55^r—58^r: *Tractatus ordinis paschalis. Cum omnes apostoli de hoc mundo transissent* etc. (Anonymus de computo; CXXIX 1350 M). — 13) fol. 58^r—62^r: *Quod nox non praecedentis diei est . . . suam procurret absentiam* (catalogus codicum Lambethanorum ab H. I. Todd confectus et anno 1812 impressus adnotat: *Excerpta Hieronymi in illud geneseos: Ex omni ligno quod est* etc. cf. Gen. 2, 16). — 14) fol. 62^r—63^v: *Expositio de die autem illa et hora nemo scit* etc. (cf. Matth. 24, 36). — 15) fol. 63^v—64^r: *De septem gradibus ecclesiae responsum sancti Seueri de Christi tradizione cum esset in corpore. Dic mihi qua aetate erat Ihs . . . tunc fuit lector*; — 16) fol. 64^r—70^r: *Expositio domni Hieronimi de Cain pulchra satis. Quid sibi uult . . . tunc omnis isrl̄ saluus erit* (cf. Hieronymi Ep. 36; CSEL 54, 269—285). — 17) fol. 70^r—73^v (secundum antiquum foliorum numerum fol. 71^r—74^v)¹⁾: *expl̄t liber quaestionū sc̄i hieronimi ad damasum*; | *INCPT TRACTATUS* | *VICTORINI DE FABRICA MUNDI: Cogitante mihi . . . angelis et hominibus. EXPLT TRACTATUS VICTORINI* | *DE FABRICA MUNDI*; | *INCPT DE SEPTEM EXPECTACULA MUNDI*; | *Plerique philosophorum dum studiis litterarum uacant* etc. — 18) fol. 73^v—78^v: *De septem expectacula mundi. Plerique . . . fol. 75^v Septimum est Pharus Alexandrina . . . fol. 78^v . . . longis horae XV*; — 19) fol. 78^v—79^v: *Epistola Sc̄i Agustini de ora fol. 79^r tione ani<mae> . . . Anima, inquit, generaliter . . . hoc defendatur*. — 20) fol. 79^v—80^v: *Item eiusdem de spiritu sc̄i Agustini; Eo quod una natura sit . . . Nam per omnes corporis particulas tota simul adest. Nec minor minoris . . . (duo folia abscissa sunt).*

Hanc seriem tot tamque uariorum argumentorum non ex uno archetypo fluxisse facile est intellectu. ex quibus particulas numeris 1, 2, 4—8 notatas uinculo quodam inter se cohaerere

¹⁾ Inde ab decimo tractatu uetus foliorum ordo obseruari potest, ita ut pro fol. 41 fol. 42, pro fol. 55 fol. 56, pro fol. 70 fol. 71 etc. numeretur. hoc loco memorare libet initium tractatus de fabrica mundi: *Cogitanti mihi* etc. (p. 3, 2) in extremo folio 71^r legi foliumque 71^v ab his demum uerbis exordiri: *sex diebus ex nihilo* etc. (= p. 3, 6), quod corrigas uelim.

atque cum tractatu de fabrica mundi conexas esse apparet; agitur enim in his omnibus de creatione uel de natura rerum creatarum. tamen num ex uno codice transscriptae sint, dubium est; neque enim numerorum antiquorum ordo (VI—X), qui in particulis 4—8 observatur, ad nostrum tractatum (n. 17) continuatur. quem iam in archetypo codicis Lambethani Victorino assignatum esse uerisimile est et id Victorino Petauionensi Bibliastae, cuius indolem tum stilum tum rem ipsam indicare iam primus editor cognouit. tractatus autem ante commentarium in apocalypsim scriptus esse uidetur, in quo, ut comparatio uocum in indice collectarum documento est, sermo purior atque liberior a uocabulis graecis exstat (cf. *thronus* in tractatu, *solium* in commentario etc.). accedit, quod Hieronymi iudicium, Victorinum non aequè latine ut graece nouisse (de uir. inl. c. 74), imprimis latinitate tractatus nonnusquam obscuriore confirmatur. nonnullos locos nodosos coniectura emendare studui, alii restant atque remedium expectant.

III.

Commentarius in Apocalypsim.

Permulum interest inter Victorini editionem genuinam et inter recensionem Hieronymi una cum posteriorum additamentis, quibus per multa saecula usque ad hunc librum uera commentarii facies deformata, deturpata, proprietate sua priuata est. utinam complures testes editionis genuinae ad nostram aetatem peruenissent! per multos annos cunctatus sum inchoatum opus perficere sperans fore, ut alterum codicem inuenirem, cuius auxilio unus editionis Victorini testis in ueritate detegenda adiuuari posset. spes me adhuc fefellit atque restat, ut testimonio unius eiusque recentis codicis credamus.

A) EDITIO VICTORINI.

Dum codices Victorini undique colligere studeo, trium codicum Vaticanorum ab Angelo Maio mentionem fieri cognoui.

is enim in *Scriptorum ueterum noua collectione e Vaticanis codicibus edita* III 2 (Romae 1828) Marii Victorini philosophi in epistulas Pauli ad Galatas, ad Philippenses, ad Ephesios commentarios publici iuris fecit atque hoc monitum addidit, quo de illo Victorino maxima spes, de nostro parua excitari potuit (p. 147): *Tres ad hanc commentariorum curandam editionem adhibui Vaticanae bibliothecae codices; nempe Ottobonianum 3288 A, saec. XIV, a quo exscriptus est Ottobonianus 3288 B saec. XVI; postremo Vaticanum 3546 saec. item XVI, ab alterutro Ottoboniano ferme desumptum: quare lectionum uarietas in his ineditis commentariis nulla propemodum est* primus occurrit Victorini in apocalypsim commentarius (seu commentarium, ut saepius in his codicibus scribitur,) cum praeuia Hieronymi epistula sequuntur Victorini commentarii hactenus inediti in epistulas ad Galatas et ad Philippenses. deinde Victorini scribuntur opuscula duo, nempe de illis uerbis geneseos factum est uespere et mane dies unus; et contra duo principia Manichaeorum; quorum utrumque primus extulit in lucem Sirmondus, ex Heriuallensis monasterii codice sumptum . . . sequitur in codd. commentarius hactenus ineditus in epistulam ad Ephesios. extremum est in codicibus opusculum inscriptum de physicis . . . quodsi huic scripto Victorini nomen non praeponitur, aio id ipsum nomen ne duobus quidem opusculis in his codd. praeponi, quae a Sirmondo edita dixi, quaeque Victorini sine dubio sunt. alias horum codicum partes nunc omitto¹); prima pars digna est, quae diligentissime inspiciatur. nam praeuia Hieronymi epistula, quae notam recensionem indicare uidetur, quamquam Angelus Mai ea deceptus textum commentarii in apocalypsim minime respexit, non potest de textu ipso praeiudicare, cuius formam summi momenti esse statim uidebimus.

¹) Cf. Iust. Woehrer, *Studien zu Marius Victorinus. Jahresbericht des Privat-Untergymn. zu Wilhering 1905*, p. 38 sqq. Woehrer argumentis parum probabilibus demonstrare studet Victorino Petauionensi non solum commentarium in apocalypsim, sed etiam duo opuscula de uerbis geneseos et de physicis attribuenda esse.

Primam codicum, imprimis codicis Ottob. 3288 A, collationem accepi a Leone Sternbach. is iudicauit codicem chart. 179 fol. non saec. XIV, id quod A. Mai suspicabatur, sed saec. XV scriptum esse. ratio autem codicum haec est:

1) Principem locum tenet codex Ottobonianus latinus 3288 A (= A) chart. — *ex codicibus ill^{mi} et excell^{mi} dñi Ioannis Angeli Ducis ab Altaemps L. IV 5* — fol. 1^r—22^r *Incipit prologus Beati p̄bri in libro Victorini . . . Apocalypsis Iohannis explicit.* huius codicis tria prima folia in marg. dextro scissuras passa sunt, quo fit, ut singula uerba uel uerborum partes non solum in hoc codice, sed etiam in descriptis codicibus desint, quamquam hi nonnulla conseruarunt, quae ibi postea demum euanuerunt. a prima manu secunda correctoris distingui potest.

2) Cod. Ottobonianus lat. 3288 B (= a) chart. saec. XV ex. — *ex codicibus Ioannis Angeli Ducis ab Altaemps L. III 14* — ex cod. Ottob. lat. 3288 A (= A) descriptus in fol. 1^r—15^r maiorem partem commentarii in apocalypsim continet inde a prologo Hieronymi (p. 14, 1) usque ad uerba: *... ex quibus erat Christus carnem sumpturus* (p. 106, 12). statim sequuntur quinque folia uacua, quibus interiectis Victorini philosophi in epistolam Pauli ad Galatas commentarius subsequitur, qui in cod. A fol. 23^r initium facit (fol. 22^r *Apocalypsis Iohannis explicit*, fol. 22^r uacuum remansit).

3) Cod. Vaticanus lat. 3546 (= α) chart. saec. XVI inscribitur: *Est Antonii card. Carafae* (cf. fol. 1^r: *Antonii Card. Carafae Bibliothecarii munus ex testamento*). codex ex cod. Ottoboniano lat. 3288 B (= a) transcriptus in fol. 1^r—9^r dimidiam fere partem commentarii in apocalypsim continet inde a prologo Hieronymi (p. 14, 1) usque ad uerba: *... semel introibat in templum* (p. 74, 7), atque haec folia respondent decem foliis codicis α, cuius folium decimum uersum eisdem uerbis clauditur. statim f. 9^r excipit commentarium Victorini philosophi in epistolam Pauli ad Galatas. hunc codicem ex cod. Ottob.

lat. 3288 B transcriptum esse inde apparet, quod, ut exemplo utar, uerba: *alias nouissimo* (cf. p. 24, 13), quae cod. Ottob. in margine praebet, in textum recepta sunt, et quod magna lacuna textus, quae a uerbis: *ad illicitas permissiones* (p. 36, 9) usque ad uerba: *accepit Christus* (p. 50, 13) pertinet, duobus foliis cod. Ottob. accurate respondet a librario omissis.

Duorum codicum transcriptorum usum haud ita magnum esse facile intellegitur. saepius autem in apparatu critico primorum foliorum (p. 16—24) commemorantur, ubi nonnullis locis testes sunt lectionum, quae nunc in cod. A eiusque foliis mutilis desiderantur. sed quanti cod. A aestimandus esset, ultima commentarii pars adhuc prorsus incognita statim me docuit. nam quod Hieronymus in prologo recensionis confessus est se abstulisse, quae Victorinus chiliasta secundum litteram senserit, et finem uoluminis addidisse (cf. p. 14, 14 et 15, 1), nonne omnia ea, quae cod. A praeuit dissona a nota recensione, ipsam Victorini indolem et theologiam indicare uidebantur? non cunctatus sum cum studiosis antiquitatis christianae hoc anecdoton communicare, atque in ephemeride *Theologisches Literaturblatt* XVI (1895) p. 193—199 commentationem publici iuris feci. cui titulus est: *Der chiliastische Schlußabschnitt im echten Apokalypsekommentar des Bischofs Victorinus von Pettau* (cf. huius libri p. 136, 2—154, 18). hoc scilicet adnotaui librarium horribilem in modum textum deprauasse neque mihi contigisse, ut errores paene innumerabiles, quibus codex scateret, recte emendarem.

At rei grauitas et auctoritas, de qua omnes qui legebant consentiebant, nouam codicis pretiosissimi collationem postulare uidebatur. atque magnus erat fructus collationis codicis, quam Iohannes Graeven Romae denuo instituit. is adfirmabat codicem molestissimis adnumerandum esse, qui cogitari possent: adeo similes inter se esse multarum litterarum formas, ut quid quaeque sibi uellet haud facile diiudicaretur. primam collationem, quamquam summa cum diligentia factam, multis locis corrigendam esse; saepenumero ea, quae coniecturae modo et uia substituta erant, ipso codicis testimonio confirmari; alia

non posse non in dubio remanere. quae cum ita sint, quis non uelit suis oculis codicem inspicere? atque felicissime accidit, ut ars codices lucis ope depingendi in dies augeretur et bibliothecae Vaticanae custodes summa cum liberalitate hanc artem usurpari paterentur, inter quos gratias ago quam maximas uiro summe uenerando F. Ehrle. eius concessu factum est, ut tota pars codicis, quae Victorini commentarium continet, lucis ope depingeretur quid? quod huius editionis fautores sex tabulas photographicas huic uolumini addendas curauerunt, quibus ultima commentarii pars, cuius unus testis exstat cod. Ottobonianus, inde a p. 136, 2 usque ad finem libri continetur.

Iam ex prima tabula orthographiae codicis proprietates, litterarum singularis forma, usus litterarum uncialium (e. g. lin. 5 *Cetera autem*, lin. 10 *Prophete simili modo* = p. 138, 2. 6) cognosci potest. tituli autem in margine adscripti (*de equo albo et cet.*, *de reclusionem diaboli dicit in tartarum et angelos eius* etc.) unde originem duxerint, incertum est, quamquam hoc constat primam manum eos scripsisse, non alteram correctoris. sed de huius consilio uberius est tractandum.

Imprimis ex initio commentarii apparet correctorem exemplar recensionis Hieronymi cum textu Victorini comparauisse omniaque quae ibi inuenit additamenta sub signo † et addito saepe uocabulo *aliter* in margine notauisse. singulas autem lectiones si inspicias, exemplar simillimum fuisse codicum *CB* cognoscas, de quibus postea disputabimus. praesto sunt multa exempla:

p. 20, 5: in marg.: † *Et in capillis albis albatorum est similitudo* etc. = *CB* (p. 21, 8 not.)

p. 22, 15: † *aliter in regno dei* = *CB* (p. 23, 20 not.)

p. 26, 14: † *aliter ad mensuram dat deus spiritum. jo 3o* (= Ioh. 3, 34; collatores codicis legerant: *Ieso Christo*; tabula autem lucis ope depicta uerum sensum manifestauit, id quod in app. crit. corrigas uelim) = *CB* (p. 27, 15 not.)

p. 28, 7: † *aliter primo quod ut seruaret ipse* = *CB* (p. 29, 6 not.)

p. 30, 3: † *aliter et cum eis sunt uelatae* (pro: *et tunicis suis uelatae*) = *CB* (p. 31, 2 not.)

p. 32, 1: † *aliter dispensatores et posteros* (pro: *dissipatores et pestiferos*) = *CB* (p. 33, 1 not.)

p. 36, 7: † *aliter seueros* (pro: *esse uiros*) = *CB* (p. 37, 8 not.)

Aliis locis alii testes recensiois Hieronymi posteriorumque recensiois. de quibus postea agemus, cum lectionibus a correctore in margine adnotatis consentiunt; aliis nouum aliquid repraesentatur. id his exemplis demonstratur:

p. 22, 3: *Et zona choris sanctorum et aurum per ignem probatum* = cod. T (p. 23, 5 not.)

p. 26, 6: † *aliter adorauimus in loco* = cod. F (p. 27, 6 not.)

p. 20, 5: *incredulis autem incendium* = cod. S (p. 21, 12 not.)

p. 24, 14: † *aliter in nouissimo* = cod. S (p. 25, 11 et 13 not.)

p. 22, 11: *Et ut id*: uocabulum *id* apud nullum alium testem legitur

p. 30, 7: in marg.: *stolas*: haec lectio est prorsus singularis.

Superfluum esse uidetur exempla cumulare. hoc unum addo, quod ad interpretationem cap. 13, 18 pertinet (cf. p. 122, 4 et not. crit.), correctorem in exemplari suo nihil aliud inuenisse nisi uerba: *sexcenti sexagies sexies, cum hominem enim attulerit ad literam grecam*; unde apparet neque Victorinum neque Hieronymum conatum esse certum Antichristi nomen enumerare. quare omnia nomina, quae apud quosdam testes leguntur, ut *Antemos, Genserikos*, posterioribus demum recensiois attribuenda esse manifestum est (cf. p. 124 not. 4).

Quoniam editionis Victorini integrae unum testem habemus, summi momenti quaestio est, num demonstrari possit quosdam scriptores ecclesiasticos ex fonte Victorini puro hausisse. atque auctorem homiliarum in apocalypsim, quae Augustino falso adscribuntur, quarum p. 66, 15 (in app. crit.) et p. 80 mentionem facimus, haec uerba Victorini legisse, quae Hieronymus omisit: *haec ergo sunt duo testamenta, quae pro captu temporis aut duo denarii aut noua et uetera aut gladius bis acutus nominatur* (p. 24, 8—10), ex homil. 1 apparet: scribit enim: *haec ergo sunt duo testamenta, quae pro captu temporis aut noua aut uetera, gladius bis acutus dicuntur* (XXXV 2418 M). alter testis est Commodianus, si licet eius aetatem, de qua etiam nunc controuersia est, post Victorini tempora constituere. conferas uelim, quae p. 133, 3 et p. 112, 4 in test. adnotaui, item p. 144, 10 in app. crit.

B) RECENSIONES.

1. Recensio Hieronymi (Y).

a) Recensionis ratio.

Anatolius quidam, de quo praeter nomen nihil scimus, Hieronymo Victorini explanationem in apocalypsim misit eumque orauit, ut iudicium de ea faceret. is cunctabundus, quoniam periculosum esse putabat de egregii uiri opusculis iudicare, precibus Anatolii satisfecit atque uolumen remisit non integrum, sed prorsus mutatum et correctum. Hieronymus ipse tribus uerbis rationem operae in codice emendando collocatae descripsit: nam se correxisse, quae ab imperitiis scriptorum uitata essent, confessus est; praeterea se sociauisse uel addidisse, quae in maiorum commentariis de mille annorum regno reperisset; imprimis a crucis signo usque ad finem uoluminis omnia addita esse; postremo se nonnulla abstulisse, quae chiliasta ille secundum litteram sensisset. atque si editio Victorini et recensio Hieronymi inter se comparantur, emendationes uel correctiones opinione crebriores et grauiores esse cognoscitur. id nonnullis exemplis demonstremus.

α) Hieronymus Victorini sermonem poliuit:

16, 4	<i>quae praecepit</i>	=	17, 9	<i>praecepta</i>
20, 7	<i>faciem contra faciem</i>	=	21, 15	<i>facie contra faciem</i>
26, 7	<i>primi steterunt</i>	=	27, 7	<i>primum steterunt</i>
28, 3	<i>differet. 52, 13 feret</i>	=	29, 3	<i>differt. 53, 12 fert</i>
30, 7	<i>cooperiri optant</i>	=	31, 7	<i>cooperiri se optant</i>
32, 8	<i>student scripturas</i>	=	33, 9	<i>student scripturis</i>
32, 16	<i>abs te</i>	=	33, 16	<i>a te</i>
34, 9	<i>odio habebat</i>	=	35, 10	<i>oderat</i>
34, 10	<i>factiosi homines</i>	=	35, 11	<i>ficti homines</i>
40, 2. 11. 42, 6	<i>electio</i>	=	41, 2. 12. 43, 6	<i>conlectio</i>
42, 12	<i>neque frigidus neque calidos</i>	=	43, 12	<i>neque frigidus neque feruentis</i>
46, 5	<i>adaperit</i> (cf. ἀνοίγῃμι)	=	47, 6	<i>aperit</i>

48, 2	<i>ad Noe et filios suos</i>	=	49, 2	<i>ad Noe et filios eius</i>
64, 12	<i>quae de se prae-nuntiata fuerant</i>	=	65, 10	<i>quae de eo pronuntiata fuerant</i>
104, 10	<i>templum dei filius ipsius est</i>	=	105, 11	<i>templum dei filius eius est</i>
48, 7	<i>antequam iudicium inducat</i>	=	49, 7	<i>antequam iudicium iudicet</i>
54, 5.	8 <i>de foris</i>	=	55, 5.	8 <i>foris</i>
54, 18	<i>inanis fuerat praedicatio</i>	=	55, 18	<i>inanis erat praedicatio</i>
60, 8	<i>anne</i>	=	61, 11	<i>an</i>
66, 15	<i>eliberationis hominum</i>	=	67, 15	<i>liberationis hominum</i>
68, 4	<i>emisit spiritum</i>	=	69, 7	<i>misit spiritum</i>
96, 1	<i>cetera scola <satanae> sparsa per orbem</i>	=	97, 2	<i>ceteri scholae satanae dif-fusi per orbem</i>
108, 5	<i>in morte destinare</i>	=	109, 5	<i>in morte retinere</i>
122, 4	<i>ad litteram graecam hunc numerum explebit</i>	=	123, 6	<i>cum enim adtulerit ad litteram graecam, hunc numerum explebit</i>
130, 6	<i>instabiles homines</i>	=	131, 7	<i>stabiles homines</i>
132, 8	<i>zabuli habet imaginem</i>	=	133, 9	<i>diaboli imago est</i>

β) Hieronymus aliam uersionem scripturae sacrae introduxit:

18, 15 (c. 1, 13)	<i>inter medium</i>	=	19, 18	<i>in medio candelabrorum aureorum ambulantem</i>
22, 15 (Matth. 13, 52)	<i>doctus</i>	=	23, 20	<i>doctus de regno dei de regno caelorum</i>
24, 5 (Matth. 17, 26)	<i>da pro me et pro te</i>	=	25, 5	<i>dabis pro me et pro te</i>
24, 14 (Ioh. 12, 48)	<i>uerbum . .</i>	=	25, 12	<i>sed uerbum . . . illud uos illud iudicabit</i>
26, 6 (Ps. 131, 7)	<i>adoremus, ubi steterunt pedes eius</i>	=	27, 6	<i>adorauimus, ubi steterunt pedes eius</i>
26, 9 (c. 1, 16 a)	<i>septem stellae in dexteram</i>	=	27, 10	<i>stellae septem in dextera</i>
26, 14 (Ioh. 3, 34)	<i>non enim de mensura dat spiritum</i>	=	27, 15	<i>non enim ad mensuram dat spiritum deus</i>
28, 12 (I Tim. 3, 15)	<i>ut scias, qualiter debeas conuersari in aede dei aut quae sit ecclesia uiui dei</i>	=	29, 12	<i>ut scias, qualiter debeas conuersari in ecclesia dei uiui</i>

- 30, 8 (I Cor. 15, 53) *inuio-* = 31, 8 *uestiri inuiolatum*
lantiam . . uestiri
- 38, 2 (c. 2, 15) *tenentes doc-* = 39, 1 *talem tenentes doctrinam*
trinam
- 42, 15 (c. 3, 16) *euomam eum* = 43, 15 *uomam te de ore meo*
de ore meo
- 44, 6 (c. 3, 21) *sedere super* = 45, 6 *sedere in solio iudicii*
solum iudicii
- 48, 3 (Gen. 9, 13) *statuam ar-* = 49, 3 *iam statuam arcum meum*
cum meum in nubibus
in nubibus
- 56, 7 (Matth. 19, 27) *nos his* = 57, 7 *nos omnibus nostris relictis*
omnibus relictis secuti te
secuti sumus te
sumus
- 56, 12 (Gen. 49, 16) *et ipse iudi-* = 57, 12 *Dan iudicabit et ipse po-*
cabit populum suum
populum suum
- 60, 4 (c. 5, 1) *in manu seden-* = 61, 6 *in dextera sedentis super*
tis super tribunal librum
tribunal librum scriptum
scriptum deintus
deintus et foris
- 62, 7 (Gen. 49, 8. 9) *Iuda, te* = 63, 9 *Iuda, te laudant fratres*
collaudant fratres tui:
et dormisti et surrexisti
tamquam leo et tamquam
et tamquam catulus leonis
catulus leonis
- 64, 2 (Hebr. 9, 20) *hic est san-* = 65, 2 *hic sanguis testamenti eius,*
guis testamenti, de quo
mandauit ad uos domi-
mus
qui mundauit uos
- 68, 14 (Matth. 24, 14) *praedi-* = 69, 17 *praedicabitur hoc euan-*
cabitur hoc euangelium
gelium per totum orbem
in toto orbe terrarum
terrarum
- 82, 12 (Matth. 24, 22) *nisi domi-* = 83, 12 *nisi adbreuiasset dominus*
nus breuiasset dies illos,
non esset salua ulla caro
super terram
omnis caro
- 84, 4 (Eccle. 12, 3) *cum com-* = 85, 4 *cum moti fuerint custodes*
moti fuerint custodes do-
mus
domus
- 84, 8 (Matth. 13, 28—30) *qui* = 85, 9 *cui dixerunt: uis ibimus*
dixerunt: uis imus eradi-
camus illud? dicit eis:
non, sinite utraque
crescant usque ad mes-
sem, et in tempore, inquit,
et in tempore dicam mes-
soribus colligere lolium et

- dicam messoribus colligere lolium et in ignem mitti, triticum autem in horrea recondere*
- 92, 1 (I Cor. 11, 5) *mulier ==* 93, 1 *mulier orans uel prophetans detecto capite*
- 92, 13 (c. 10, 11) *oportet iterum ==* 93, 14 *oportet autem te iterum prophetare populis et linguis et nationibus*
- 98, 14 (Hier. 1, 5) *priusquam ==* 99, 16 *priusquam te figurarem in uentre*
- 100, 9. 13 et 122, 2 (Ezech. 31, 4) *ait enim Esaias: . . . aqua nutriuit illum*
- 102, 3 (II Thess. 2, 7 b—9) *si ==* 103, 3 *qui nunc tenet, teneat, donec de medio fiat. et tunc apparebit iniquus ille, cuius est aduentus secundum efficaciam satanae signis et mendaciis*
- 102, 11 (II Thess. 2, 10. 11) *idcirco quoniam non ceperunt amorem dei, mittit illis deus spiritum erroris . . . qui non sunt persuasi a ueritate*
- 114, 6 (c. 12, 9) *et iactatus est ==* 115, 10 *et iactatus est draco magnus, anguis antiquus, iactatus in terram*
- 128, 12 (Dan. 11, 45) *et statuet in ==* 129, 17 *et statuet templum suum inter duo maria super montem inclytum et sanctum*
- 130, 2 (Matth. 24, 15 et Marc. 13, 14) *cum uideritis aspernationem euersionis, quod dictum est per Danihelem prophetam, stantem in loco sancto, ubi non licet, qui legit, intellegat*
- 131, 2 *cum autem uideritis aspernationem euersionis, quae dicta est per Danihelem prophetam, stantem in loco sancto, qui legit, intellegat*

γ) Hieronymus interdum ea mutauit, quae ad materiem expositionis a Victorino factae pertinent:

26, 6—8	<i>ubi illi ... ecclesiam =</i>	27, 6—8	<i>ubi illi ... ecclesiam</i>
	<i>confirmauerunt, id est</i>		<i>confirmauerunt, id est in</i>
	<i>Iudeam, ibi ... deum</i>		<i>Iudea, ibi ... dominum</i>
	<i>suum adoraturi</i>		<i>suum adoraturi</i>
26, 9	<i>diximus</i>	=	27, 10 <i>dixit</i> (scilicet <i>apocalypsis</i>)
28, 3	<i>nihil enim differet, utrum =</i>	29, 3	<i>nihil enim differt, ut quis</i>
	<i>quis uexillationi, pau-</i>		<i>uexillationem paucorum</i>
	<i>corum militum numero,</i>		<i>militum maiori numero</i>
	<i>an per eam toto exer-</i>		<i>anteponat</i>
	<i>citu loquatur</i>		
28, 8	Victorinus epistulas Pauli =	29, 8	Hieronymus hunc ordinem
	in hac serie enumerauit:		introduxit: <i>Rom., Cor.,</i>
	<i>Rom., Cor., Eph., Thess.,</i>		<i>Gal., Eph., Thess., Phil.,</i>
	<i>Gal., Phil., Col.</i>		<i>Col.</i> (cf. app. crit.)
44, 12	<i>Christus cum corpore in =</i>	45, 14	<i>Christus in corpore in cae-</i>
	<i>caelis ad patrem ascen-</i>		<i>lis ad patrem ascendit</i>
	<i>dit; item p. 66, 7; 96, 8</i>		
46, 15	<i>haec duo testamenta =</i>	47, 16	<i>haec duo iudicia</i>
48, 2	<i>locutus est deus =</i>	49, 2	<i>locutus est dominus</i>
50, 7	<i>simile leoni animal euan-</i>	51, 9	<i>simile leoni animal secun-</i>
	<i>gelium est cata Iohannem</i>		<i>dum Marcum</i>
52, 11	<i>(Marcus) uolantis aquie =</i>	53, 10	<i>(Iohannes) haec est simili-</i>
	<i>lae habet effigiem</i>		<i>tudo aquilae uolantis</i>
50, 19	<i>Marcus interpres Petri =</i>		Hieronymus omittit hanc
	<i>ea quae in munere doce-</i>		enuntiationem ex Papiæ
	<i>bat commemoratus con-</i>		libro haustam
	<i>scripsit, sed non ordine</i>		
52, 11	<i>spiritus propheticus =</i>	53, 11	<i>hi quattuor</i> (scil. <i>euangeli-</i>
			<i>stae</i>)
58, 11	<i>in euangelio suppleuit =</i>	59, 11	<i>in euangelio suppleuit spi-</i>
	<i>Christus dicendo</i>		<i>ritus sanctus ostendendo</i>
58, 15	<i>duos populos, unum pa-</i>	59, 15	<i>duos populos, unum pa-</i>
	<i>trum et prophetarum</i>		<i>trum et alium prophetarum</i>
64, 20	<i>Christi mandata =</i>	65, 18	<i>chrismæ</i>
74, 7	<i>qui habebat Christi man-</i>	75, 7	<i>qui habebant chrisma</i>
	<i>datum</i>		
74, 8	<i>significabat spiritum =</i>	75, 8	<i>significante spiritu sancto</i>
	<i>sanctum hoc esse fac-</i>		<i>Christum hoc semel fac-</i>
	<i>turum</i>		<i>turum</i>

96, 9	<i>Iesum Christum . . . sanc-</i>	=	97, 8	<i>Christum . . . effudisse spi-</i>
	<i>rum dominum et pignus</i>			<i>ritum sanctum, donum et</i>
	<i>immortalitatis</i>			<i>pignus immortalitatis</i>
96, 13	<i>qui haec confitetur: do-</i>	=	97, 12	<i>qui hanc fidem confitetur</i>
	<i>minum et Christum eius</i>			
	(formula fidei binitaris)			
98, 16	<i>utroque diuino</i>	=	99, 19	<i>uerbum dei uerax</i>
106, 12	<i>erat spiritus carnem</i>	=	107, 15	<i>erat Christus carnem sump-</i>
	<i>sumpturus</i>			<i>turus</i>

Victorinus ut nullum discrimen esse docuit inter Christum praeexistentem et spiritum sanctum, ita Antichristum quoque eundem esse opinatus est, quem scriptura alibi diabolum nominat. legimus enim p. 114, 10 iactari Antichristum de caelo et angelos refugas uniuersos, quorum dux et caput ille est: postea Antichristum de caelo in infernum iactatum de inferno suscitari. Hieronymus autem negauit diabolum et Antichristum eundem esse, sed Antichristum unum de hominibus esse docuit, in quo totus satanas habitaturus esset corporaliter (cf. test. p. 115, 14). quare p. 115, 14 *eum* (id est *draconem magnum*) pro uoce Antichristi posuit atque addita particula *et* Victorini sententiam correxit (p. 115, 16: *sic et Antichristum de inferno suscitari Paulus apostolus ait*).

δ) Hieronymus omisit, quae ei displicebant: imprimis omnia chiliasmi uestigia deleuit.

Quod Hieronymus in prologo pronuntiauit a crucis signo usque ad finem uoluminis omnia addita esse, si eius recensionem cum editione Victorini compares, confirmatur. priusquam autem adderet, abstulit ea, quae Victorinus secundum litteram senserat, totamque expositionis partem a uerbis: *cuius in aduentu omnes colligentur* (p. 138, 1) usque ad finem (p. 154, 18) ita praetermisit, ut duo fragmenta in suam interpretationem transferret. nam et cap. 15, 2 explicationem (p. 137, 9—12) ex Victorini segmento chiliasico deprompsit (= p. 152, 8—11), et ad cap. 19, 11 interpretandum (p. 139, 1—4) ea adhibuit, quae Victorinus media in parte suspecta commentarii proposuerat (= p. 148, 14—17). sed in eis, quae Hieronymus

a signo crucis (p. 145, 10) usque ad finem (p. 153, 3) de mille annorum sensu addidit, nullum Victorini inuenitur uestigium.

Praeterea Hieronymus aliis locis nonnulla omisit neque indicauit, qua de causa istas expositionis partes auferret. ita p. 18, 19 sententiam praetermisit: *potest iam quasi filius dei dici, non quasi filius hominis*, item p. 24, 8—10 recapitulationem etiam a Pseudo-Augustino (cf. p. XXXV) seruatam: *haec ergo sunt duo testamenta, quae pro captu temporis aut duo denarii aut noua et uetera aut gladius bis acutus nominatur*, item p. 130, 14—16 enuntiationem: *sed quia, ut diximus, 'composito consilio' duces illius ciuitatem hanc magnam Babylonem sunt expugnaturi, ruinam illius est testatus*. aliquoties adiectiuum substantiuo attributi loco appositum abstulit et scripsit *sacerdotium* (p. 23, 3) pro *aeternum sacerdotium* (p. 22, 2), *deus* (p. 51, 2) pro *deus omnipotens* (p. 50, 1), *patris* (p. 89, 19 et 97, 10) pro *patris omnipotentis* (p. 88, 14 et 96, 11), quamquam alibi uocem *omnipotens* retinuit (cf. p. 91, 2 *omnipotentis dei*, p. 53, 11 *patris omnipotentis*, p. 97, 5 *patrem confiteri omnipotentem*). aliae abbreviationes occurrunt p. 97, 17, ubi duae uerborum conformationes in unam reducuntur (*a gentibus* pro *aut a gentibus* aut *cum gentibus* p. 96, 17) et p. 133, 4, ubi simpliciter *nequitiae* dicitur pro *omnes enim passiones sanctorum* p. 132, 3. ut hoc loco *enim* omittitur, ita p. 27, 12 *igitur*, p. 27, 18 et 31, 4 *autem*, p. 37, 19 *sic*. sed tales minutias enumerare superfluum uidetur.

ε) Hieronymus complures expositionis partes addidit praesertim ex Ticonii Donatistae commentario depromptas.

Praemittere libet eos locos, quibus Hieronymus suo iudicio Victorini expositionem amplificare studuit. Christiani officium Victorinus his uerbis circumscripserat: *sic nec satis est Christianum dici et se ipsum confiteri et Christiani opera non habere* (p. 40, 9—10); Hieronymus autem maluit scribere: *sic nec satis est Christianum dici et ipsum confiteri et Christum in opere non habere, id est eius praecepta non facere* (p. 41, 10—11).

Victorinus animaduertat repetitiones fieri in apocalypsi eamque idem primum per tubas, deinde repetendo per fialas significare — *non quasi factum esse dicat, sed quoniam semel quod futurum est ad eos, decretum est eis ut fiat, ideo bis dicitur* (p. 84, 15—86, 1); eandem sententiam Hieronymus dilucidare conatus est dicendo: *non quasi bis factum dicit, sed quoniam semel futurum est, quod est a deo decretum ut fiat, ideo bis dicitur* (p. 85, 17—87, 1). Victorinus martyr gnarus, quanta atrocitate pagani aduersus uerum deum pugnarent, scripserat: *exasperatur deus, quod idola colantur* (p. 130, 5—6); Hieronymus autem memor intra ipsam ecclesiam pugnam exortam esse pro mutatis temporibus addidit: *exasperatur deus, quod idola pro eo colantur, uel dogma haereticorum in ecclesiis introducitur* (p. 131, 5—7).

Nunc uenimus ad Hieronymi additamenta aliunde arcessita atque allata. primum autem in cap. 1 explicatione tres occurrunt particulae, quas Hieronymus addidit, quarum de origine disputare hoc loco longum est: prima ad cap. 1, 14 a: *et in capillis albis albatorum est multitudo lanæ similis propter oues, similis niui propter innumerabilem turbam candidatorum de caelo datorum* (p. 21, 8—10); secunda ad cap. 1, 14 b: *Oculi eius ut flamma ignis. praecepta dei sunt, quae credentibus lumen ministrant, incredulis incendium* (p. 21, 11—12); tertia ad cap. 1, 13 c: *mammae duo sunt testamenta et zoni choris sanctorum ut aurum per ignem probatum. aliter* (p. 23, 4—6; subsequitur Victorini interpretatio). easdem sententias etiam apud Primasium et Beatum inueniri in app. crit. adnotatum est.

Ad interpretandum cap. 6, 5 c et 6 Hieronymus haec uerba addidit: *Statera in manu: libra examinis, in qua singulorum merita ostenderet. ait dux: uinum et oleum ne laeseris, id est hominem spiritalem ne plagis percusseris. hic est equus niger* (p. 71, 15—17). hanc particulam ex Ticonii commentariis depromptam esse, cuius longiorem expositionem Beatus seruauit, in test. p. 71 et 73 demonstratum est; alio loco latius de Ticonio disputaui et de multis adiumentis,

quibus opus amissum reintegrari potest (cf. *Realencykl. für prot. Theol.* XX³ p. 851—855). ex eodem fonte hausta sunt ea, quae Hieronymus ad cap. 6, 12—14 addidit (p. 77, 4—79, 2), quae longum est fusius in memoriam reuocare (cf. p. 76 in test.). ea quoque, quae ibi subsequuntur (p. 79, 7—81, 9), Hieronymi additamenta esse certum est, quorum primum (p. 79, 7—13) ab Hippolyto, secundum et tertium (p. 81, 1—4 et 81, 6—9) a Ticonio originem duxisse p. 78 et 80 pagellae albae opportunitate usi docuimus. haec tota interpolatio (p. 77, 4—81, 9) tanti spatii est, ut eius perscriptio in codice archetypo non sine magnis ambagibus fieri potuerit, quem denuo concinnatum atque compactum tantum damni accepisse, ut folia quaedam transponerentur, infra uidebimus.

Quoniam iam supra demonstrauius (p. XLII) totam mille annorum interpretationem ab Hieronymo adiunctam esse (p. 145, 10—153, 3), restat, ut duorum additamentorum mentionem faciamus, quae arte inter se cohaerent. unum pertinet ad cap. 14, 19 et 20 (p. 135, 7—137, 2), alterum ad cap. 15, 1 et 2 (p. 137, 4—13). hanc expositionem partim ex Ticonii libro depromptam, partim ex Victorini segmento chiliastico transpositam esse ex test. p. 137 apparet.

§) Hieronymus quasdam particulas editionis Victorini transposuit.

Victorinus in expositione cap. 6 primum u. 5 id est equi nigri interpretationem praebuerat (p. 70, 1—4), deinde u. 4 id est equi rufi explicationem; Hieronymus autem ordinem mutauit et secundum seriem textus sectionem de equo rufo (p. 71, 4—7) ante sectionem de equo nigro (p. 71, 11—14) posuit. similiter uinculum rupit, quo Victorinus sectiones c. 14, 6—8 (p. 130, 10—16) et c. 17, 1—3 (p. 130, 17—132, 13) inter se nexuerat; statim enim subsequi uoluit cap. 14, 18 expositionem (p. 133, 16—135, 4) et intermissis duobus additamentis, de quibus iam diximus (p. 135, 7—137, 2 et p. 137, 4—13), tum demum rediit ad cap. 17, 1—3 interpretationem (p. 131, 17—133, 15), quam in nostra editione

propter ordinem ueri exemplaris praemissam esse, quo facilius comparatio fieret, in app. crit. p. 131, 16 adnotauimus. in his transpositionibus Hieronymus principium ordinis moderate instituit, quo auctores posteriorum recensionum, imprimis recensionis postremae, latius usos esse uidebimus, quos iam in cap. 1 expositione decem commentarii particularum ordinem ita mutauisse, ut ordinem textus ipsius sequi mallent, in app. crit. p. 21, 6 demonstratum est; Hieronymus ipse Victorini ordinem secutus id tantum fecerat, ut tres nouas particulas adderet successoribusque suis traderet.

Sed haec hactenus; tempus est codices describere, quibus Hieronymi recensionem debemus.

b) Testes recensionis Hieronymi.

Inter testes recensionis Hieronymi, quorum consensus nota graeca *Υ* significatur, principem locum tenet

α) codex Taurinensis lat. G. V. 3 (= *T*) membr. formae octonariae fol. 103, scriptus, ut Reifferscheid uoluit. saec. X (*Sitzungsber. der K. Akademie der Wiss. phil.-hist. Cl.*, 68. uol., Vindob. 1871, p. 490; ibidem p. 490—493 exstat index scriptorum, quae in hoc uolumine continentur), ut Robert Kauer, cuius collatione codicis usus sum, iudicauit, saec. XI. fol. 1^r in marg. sup. hoc indicium originis inuenitur: '*Liber sc̃i 88 columbani de bobio*'; Amedeus Peyron, qui M. Tullii Ciceronis orationum pro Scauro, pro Tullio et in Clodium fragmentis ineditis (Stuttgartiae et Tubingae 1824) praefationem praemisit de bibliotheca Bobiensi eiusque inuentario anno 1461 confecto, hunc codicem optimae notae spem facere optimae lectionis iudicauit (p. 188; cf. indicem scriptorum p. 26). atque codicem ex exemplari uetustissimo descriptum esse inde apparet, quod compendia scripturae rara eaque usu ecclesiastico probata in eo inueniuntur, qualia haec sunt: *ds̃, dñs̃, ec̃cla, gr̃a, gl̃a, ap̃ls̃, sc̃s, sp̃s*. eodem pertinet, quod uocalis *a* saepissime formam *cc* exhibet, paucis locis formam *a*. continentur haec scripta: 1) fol. 1^r: *Hieronymi presbyteri tractatus explanationum in Daniele propheta, uidelicet decem uisionum eiusdem prophe-*

tue. — 2) fol. 47^r: *Eiusdem explanatio in libro apocalipsis Iohannis apostoli*. — 3) fol. 58^v: *Eiusdem epistola de Melchisedech sacerdote*. — 4) fol. 63^v—100^v: *Iuliani Toletani episcopi prognosticorum futuri saeculi libri III*.

β) Cod. 1079 bibliothecae oppidi Arras (= D) membr. fol. 105 formae quadratae, saec. X scriptus, describitur *Catal. manuscr. dép.* IV, 1872, p. 104 n. 235. erat codex bibliothecae monasterii S. Vedasti Atrebatensis, ut in prima pagina codicis indicatur additis numeris 1628. A. 148, unde apparet codicem in indice anni 1628 nota 'A. 148' signatum fuisse. continentur haec scripta: 1) fol. 1. *Commentarius in Canticum Canticorum*, non longo ductu linearum sed ita scriptus, ut binae columnae in singulis paginis exstent:

*Nunc cecinit Salomon mira dulcedine librum,
Qui tenet egregias sponsi sponseque camenas
Ecclesiae et Christi laudes hinc inde canentes etc.*

2) fol. 15. *Prologus beatissimi Hieronimi ad Anatolium de explanatione Apocalypsis sancti Iohannis euangeliste* etc. commentarius eodem modo quo commentarius in Canticum Canticorum scriptus est, reliqua pars codicis inde ab fol. 28 exhibet longas lineas per totum spatium paginarum ductas.

3—6) fol. 28. Sequuntur *expositiones Bedae in Proverbia Salomonis, in Ecclesiasten, in Canticum Canticorum, in librum Esdrae prophetae*.

7) 'Incipit gloriosus et a Deo dispositus aduentus in coenobio Floriacensi rite . . . Benedicti patris', id est translatio sancti Benedicti scripta ab Adalberto Floriacensi.

8) Post lacunam: *Explicit sermo delectabilis memoriae domni Odonis de sancto ac toto orbe ueneranter colendo augusto patre Benedicto. Incipit praefatio super uita sancti Hieronymi presbiteri. Plerosque nimirum illustrium uiros non ambigo nosse quo natus quibusque doctrinis sit uel litteris instructus etc. Incipit uita beati Hieronimi presbiteri. Beatus igitur Hieronimus genere nobili ortus, patre uero Eusebio nomine etc. f. 105^r in fine: In saecula saeculorum. Amen.*

Codicis collationem mihi suppeditavit Florianus Weigel. in ea parte codicis, quae a fol. 15 usque ad fol. 27 pertinet, complura folia exciderunt: inter fol. 15 et 16, inter fol. 17 et 18, inter fol. 21 et 22 singula folia et post fol. 22 duo folia. unde sequitur, ut aliquot partes recensionis Hieronymi testimonio cod. *D* careant (cf. huius libri textum et app. crit. p. 23, 18 usque ad p. 33, 16; p. 51, 16 usque ad p. 61, 1; p. 89, 15; p. 111, 1 usque ad p. 115, 12; p. 129, 18 usque ad finem). Hieronymi recensionem imperfectam subsequitur in foliis 23—27 alia expositio apocalypsis, cuius initium deest, quae in fine ipsa quoque Hieronymo attribuitur. hanc expositionem secundum cod. Bambergensem B. V. 18 (patr. msc. 102) saec. IX primus edidit K. Hartung: *Ein Traktat zur Apokalypse des Ap. Johannes in einer Pergamenthandschrift der K. Bibl. in Bamberg*, 1904. editor textum cod. Bambergensis accurate typis expressit atque cod. Monacensem lat. 14469 contulit neque desiderio editionis criticae satisfecit. exstant complures alii codices; ipse contuli praeter cod. Bambergensem fol. 101—110 et Monacensem 14469 saec. IX fol. 130—143 etiam codices Monacenses lat. 14423 (fol. 77 sqq.) et 17780 anno 1439 scriptum. praeterea cod. Arnulphi Metensem n. 125 saec. XI fol. 28 sqq. ad hos quinque codices accedit cod. 1079 bibliothecae oppidi Arras, cuius iam mentionem fecimus, fol. 23—27; ex quo codice Fl. Weigel Hieronymi expositionem descripsit. solus cod. Bambergensis praebet prologum: *Multa quidem obscuritas in hoc habetur uolumine . . . (Iohannes) extraneus a dolore corporis migravit ad dñm.* ibi quoniam Primasii episcopi, qui circa annum 550 post Chr. n. floruit, super Apocalypsim expositio atque ipsius beati Hieronymi dictum de Iohannis apostoli exitu (cf. in cod. Fuldensi ab Ernesto Ranke a. 1868 edito p. 432) commemoratur, neque prologum neque qui sequitur tractatus super Apocalypsim Hieronymo attribui posse apparet. tractatus incipit: *Iohannes gratia dei interpretatur. figuram Christi tenuit* et explicit: *si quis deminuerit de uerbis prophetiae huius: id est ut aliquid inde non suscipiat.* in cod. Bambergensi sequuntur haec uerba: *Explicit liber sancti Ysidori a[men]*. in fol. 78—101

huius codicis liber Isidori de ordine creaturarum descriptus est; idem num expositionis in Apocalypsim auctor fuerit, quaeritur.

γ) Codex 895 bibliothecae oppidi Troyes (= C) membr. fol. 193, saec. XII scriptus, continet quinque opera (cf. *Catal. manuscr. dép.* II, 1855, p. 370). quorum ordo hic est:

1) fol. 1—81 *Sancti Saluiani episcopi libri VIII dati ad sanctum Salonium episcopum de gubernatione dei. Incipit praefatio etc.* — 2) fol. 82^r—98^r *Incipit liber Ferrandi diaconi ecclesiae Kartaginensis ad Reginum comitem, qualis debeat esse dux religiosus in actibus militaribus.* — 3) fol. 98^r—121^r *Incipit disputatio fidei inter Arrium et Athanasium.* — 4) fol. 122^r—135^r *Incipit prologus beati Ieronimi presbiteri in librum Victorini super Apocalypsim.* — 5) fol. 135^r—193^r *Epistola domini Angelomi uiri clarissimi ad Lotharium imperatorem super Cantica Canticorum.*

Codicem ipse contuli. in primo folio nota inuenitur manu posteriore scripta: *Liber scē marie clare vallis. E 13*, unde apparet codicem ex monasterio Clairvaux in bibliothecam oppidi Troyes translatum esse.

δ) Cod. monasterii sancti Victoris prope Parisios, nunc cod. 316 bibliothecae 'de l'Arsenal' saec. XII (= B) membr. ex duabus partibus compositus est, in quarum altera (fol. 84—214) hi libri exstant, tali modo scripti, ut singulae paginae codicis in binas columnas diuisae sint:

1) fol. 84 *Expositio uenerabilis Bede presbiteri super Parabolas Salomonis*, 2) fol. 121 *Eiusdem liber super Cantica Canticorum*, 3) fol. 182^r *Eiusdem liber super Apocalipsin*, 4) fol. 208—214 *Incipit prologus beati Ieronimi presbiteri in librum Victorini super Apocalipsin* (cf. *Catal. des man. de la bibl. de l'Arsenal par Henry Martin* I, 1885, p. 190 sq.).

Collationem codicis praebuit Florianus Weigel. in marg. inf. f. 213^r haec scripta sunt: *Hunc librum acquisiuit monasterio sancti Victoris prope Parisius (sic!) frater Iohannes Lamasse, dum esset prior eiusdem ecclesie. prior Iean La Masse 26. Oct. 1448 abbas monasterii factus est et diem supremum obiit 31. Mai. 1458* (cf. Martini catal. VIII, 1899, p. 473).

ε) Editio princeps, quam littera *e* significamus, ex codice monasterii s. Victoris (= *B*) deprompta est. prodiit in calce libri formae maioris foliorum 10 litteris aa et bb signatorum et foliorum CCLVIII numeratorum: *Theophylacti Buglariae archiepiscopi in omnes diui Pauli apostoli epistolas enarratiões, iam recens ex uetustissimo archetypo graeco per Ioannem Lonicerum fidelissime in latinum conuersae.* | *Ad haec* | *eiusdem Theophylacti in aliquot prophetas minores cōpendiaria explanatio, eodem Ioanne Lonicero interprete.* | *Item Victorini commentarii in Apocalypsim. Parisiis, apud Viuantium Gaulttherot Via Iacobaeae sub insigni diui Martini 1543.* in indice folii aa II^r exstat post 'elenchum et ordinem epistolarum Pauli': *Victorini commentarii in Apocalypsim, ex bibliotheca diui Victoris ad Parisios.* 252. pertinet commentarius inde ab fol. CCLII usque ad fol. CCLVIII^r. postrema commentarii uerba subsequuntur hae lineae duae: *Ex officina chalcographica Petri Vidouaei, An. Domini M. D. XLIII.*

Altera editio gemella formae minoris octonariae prodiit Parisiis 1549 *apud Iacobum Bogardum sub insigni D. Christophori è regione gymnasii Cameracensium.* ipsa quoque continet in 101 foliis numeratis Theophylacti in Pauli epistolas et in eosdem quattuor prophetas (Habacuc, Ionas, Naum, Osee) enarrationes: in fol. 102—112 subsequitur eas *Victorini liber in Apocalypsin* praemisso in fol. 101 prologo Hieronymi.

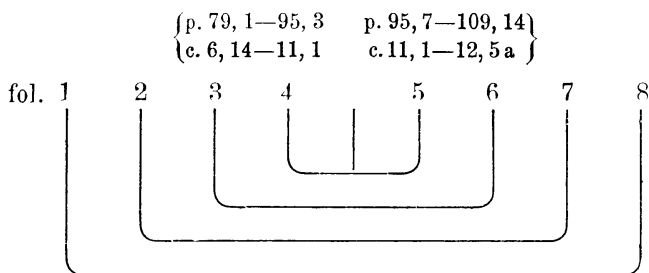
Textus huius editionis transiit in complures bibliothecas patrum, ex quibus notissimae hae sunt:

1) Margarin de la Bigne, *Bibliotheca SS. Patrum* etc. (Paris. 1575) VI p. 713—730,

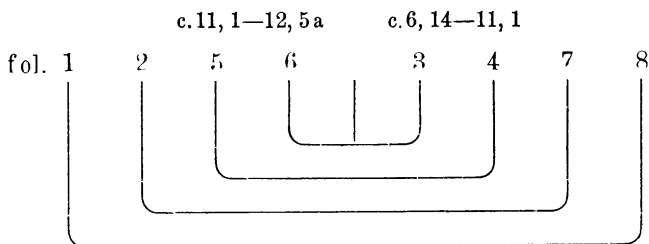
2) *Maxima Bibliotheca ueterum Patrum* etc. (Lugduni 1677) III p. 414—421.

Textum editionis Hieronymi notis illustrare conatus est Andreas Riuius in libro: *Sanctae reliquiae duum Victorinorum*, Gothae 1652, in quo libro p. 31—74 Victorini commentarius ex recensione Hieronymi exstat et p. 74—124 Riui notae in commentarium accedunt.

In archetypo recensiois Hieronymi rectus commentarii ordo foliis quibusdā transpositis turbatus est, cuius turbationis uestigia in omnibus huius recensiois exemplaribus exstant. sequitur enim post cap. 6, 14 expositionem (cf. app. crit. p. 77, 15 et 79, 1) statim interpretatio cap. 11, 1 (cf. p. 95, 7) et particulae sequentis usque ad cap. 12, 5 a et 3 b (cf. app. crit. p. 109, 14 et 111, 1), deinceps transitur ad expositionem cap. 7, 1 (p. 79, 7) et sequentis partis usque ad finem cap. 10 (p. 95, 3), et tum demum reditus fit ad rectum commentarii ordinem ita, ut interpretatio cap. 12 interrupta continuetur. utramque commentarii particulam transpositam idem fere spatium libri expleuisse inde apparet, quod in editione principe lineae 76 et 78 numerantur, in codicibus unum folium et dimidium utrobique uel in ampliore scriptura bina folia usurpantur. itaque si rationem transpositionis ad quemuis archetypi quaternionem referimus et originalem foliorum seriem hanc fuisse statuimus:

sequitur, ut in noua quaternionis ligatione mediis foliis transpositis haec series appareat:

Codicem archetypum autem denuo concinnatum atque compactum esse post Hieronymi correcturas, additamenta, praetermissiones, quarum in prologo (cf. p. 14 et 15) mentionem facit, supra demonstrauius (p. XLIV). atque ita factum est, ut mira codicis ab origine perturbati forma ab omnibus scribis posteriorum temporum seruaretur atque non solum in omnibus testibus recensiois Hieronymi exstaret, sed etiam ad testes recensiois posterioris textu apocalypsis aliisque additamentis auctae transiret. auctori demum recensiois postremae, quam codex bibliothecae Casinensis CCXLVII (= *S*) exhibet, contigit, ut, qua utebatur libertate in textu redigendo, damnum illud, quod tam longo temporum interuallo inueterauerat, resciret.

2. Recensio posterior textu apocalypsis aliisque additamentis aucta.

Recensiois posterioris testes sunt codices *FHIKkM*, quorum consensum littera graeca *Φ* indicat. inter eos principem locum tenet

α) codex Harleianus 3012 (= *F*) saec. IX ex. uel X in., membr. fol. 84, $0,17 \times 0,22$, ortus, ut in fol. 1 indicatur, ex libris *S. Martini Mon(aste)rii Wiblingen(sis)* prope Ulmam siti. exstant in eo haec scripta (cf. *Sitzungsber. der K. Akademie der Wiss. phil.-hist. Cl.*, 84. uol., Wien 1877, p. 494 sq.): 1) fol. 1—32 Augustini liber de animae quantitate. — 2) fol. 33—70 Sedulii carmen paschale (cf. *CSEL 10* p. XXXVII). — 3) fol. 71^r—84^r *Explanatio sc̃i Hieronimi in libro | apocalypsin Iohannis apostoli*. praemissa est *prefatio sc̃i Hieronimi: Discrimina transuadantes inueniunt casus* etc.

Hanc partem codicis in usum meum describendam curauit Alfredus Holder.

β) Cod. Hafniensis — *cod. man. Arnem. Legat Nro 1927 AM 795. 4to* — saec. XII, membr. fol. 97, $0,13 \times 0,20$, quem littera *H* significamus, ex bibliotheca Arnae Magnoei Islandi, professoris Hafniensis, legato in bibliothecam uniuersitatis regiae Hafniensis translatus haec scripta continet: 1) fol. 1—24^r:

Initium facit textus latinus apocalypsis Vulgatae cognatus, quacum textum comparauit uariantesque lectiones significauit Marius Férotin in libro *Apringius de Béja, son commentaire de l'apocalypse*, Paris 1900 (= *Bibliothèque patrologique* ed. Ulysse Chevalier I) p. 85—90.

2) fol. 24^v—97^v: *Tractus* (sic!) in *Apokalipsin eruditissimi uiri Apringii episcopi Pacensis ecclesie*, cuius partes cum recensione commentarii Victorini posteriore ita coniunctae sunt, ut haec series exstet: a) fol. 24^v—55^r: Apringii explanationis liber primus (fol. 24^v—46^v) et liber secundus (fol. 46^v—55^r), interpretationem apocalypsis a cap. 1, 1—5, 7 continens. — b) fol. 55^r—71^r: *Deinde explanatio Iheronimi* id est ea commentarii pars, quae a cap. 5, 6—15, 2 (p. 63, 14—137, 13 huius editionis) pertinet, quam expositionem in *H* ea particula excipit, quae in hac editione p. 131, 16—133, 15 exstat; uerba p. 137, 15—139, 4 omittit cod. *H*. — c) fol. 71^r—77^v: *Item in explanatione Apringi episcopi de eadem urbe dicitur* sequitur interpretatio cap. 18, 6—8 usque ad cap. 19, 21. — d) fol. 77^v—79^r: *In explanatione beati Iheronimi presbyteri* subsequitur ea commentarii pars, quae a cap. 20, 1—10 (p. 139, 6—145, 9) pertinet. — e) fol. 79^r—97^v: *Finis fit item in explanatione Apringi episcopi de eorundem mille annorum obligatione diaboli* a cap. 20, 1 usque ad cap. 22, 20 (Apringius floruit circa a. 540).

Ex hac serie apparet tres partes explanationis Apringii id est a) c) e) cum duabus partibus commentarii Victorini id est b) d) in unum opus ita coniunctas atque contextas esse, ut altera interpretatio alteram excipiat atque neutra totam apocalypsis summam complectatur. inde quaeritur, num Apringii commentarius ab origine fragmentum fuerit, quod supplemento commentarii Victorini egebat. conferenda sunt quae Férotin, Apringii editor, in praefatione libri de hac quaestione disputauit, et quae iam ante eum W. Bousset in disputatione sagacissima (cf. *Nachrichten der K. Ges. der Wiss. zu Göttingen, phil.-hist. Kl.*, 1895, p. 187—209) de hac materia in medium protulit. ibi demonstratur codicem anno 1132 scriptum esse (p. 189). praeter collationem codicis, quam Bousset praebet (p. 202—209),

et textum, qui in Ferotini libri exstat, ad lectiones cod. *H* constituendas usui mihi erat, quod ipse codicem inspexi et contuli; nonnullis locis scripturam codicis rectius legisse mihi uideor.

γ) Cod. membr. bibliothecae Antonianae Patauinae, in scrinio VI n. 105, saec. X (= *I*) ad hanc editionem conficiendam adhiberi potuit auxilio et ope uiri summe uenerandi H. Brewer. eo teste in hoc codice. de cuius origine nihil notum est. exstant haec scripta (cf. Ant. Maria Iosa, *I Codici Mss. della Bibl. Antoniana di Padova*, 1886, p. 111 sq.): 1) Hieronymi expositio psalmorum XXX (Inc.: *Psalterium ita est quasi magna domus*), 2) Homiliae in Euangel. (Inc.: *Omnis scriba doctus*; sequitur expositio Marci euangelii), 3) Hieronymi expositio super Apocalypsin, 4) Hieronymi expositio in Cantica Canticorum (Inc.: *Omnis electorum congregatio generaliter ecclesia uocatur*). Tertia codicis pars continet 16 fere folia, quorum imaginem arte photographica depictam Brewer benigne in usum meum misit. incipit tab. 1^r: *Eplā beati Ieronimi p̄bri ad Anatolium de explanatione apocalipsis ioh̄is eugl̄ae. Diuersos marina . . . Anatholi mi in xp̄o uale. Expositio sc̄i ieronimi p̄bri super apocalipsis (sic!) ioh̄is eugl̄ae. Apocalipsis Iesu Christi quam dedit illi deus . . . Ergo (tab. 17^r) audiendi non sunt, qui mille annorum regnum terrenum esse confirmant, qui cum cherinto heretico sentiunt.* margines foliorum praebent plurima additamenta a manu altera scripta, quae unde sumpta sint propterea non potest dici, quod scriptio parua multisque siglis referta parum perspicua est. id tantum patet haec additamenta non cohaerere cum proprietate recensionis commentarii posterioris tot testimoniis probatae. desunt in codice *I* duae paginae folii, unde fit, ut eius testimonium a pag. 63, 3—69, 13 desideretur.

δ) Cod. M. S. 29 monasterii Cremifanensis (*Kremsmünster*) saec. XII, membr. fol. 150 (= *K*), hanc habet inscriptionem: *Iste liber est sancti Agapiti in chremsmunster.* sex scripta continet, quorum tituli sunt: 1) fol. 1^r—19^r Expositio super Apocalypsim cum prologo Hieronymi, 2) fol. 20^r—30^r Epistola Hieronymi de prodigo filio, 3) fol. 31^r—39^r Epistola Hieronymi de Sera-

phim, 4) fol. 39^v—42^r Epistola Damasi ad Hieronymum et rescriptum Hieronymi de Hosanna, 5) fol. 42^r—43^v Epistola patriarchae Hierosolymitani ad ecclesiam occidentalem, quae his uerbis concluditur: *Georgio et Theodoro et Demetrio et beato Blasio militibus Christi uere nos committimus* et epistola imperatoris Constantinopolitani (Alexii) ad Ruthbertum, comitem Flandrensium (anno 1098 uel 1099 scripta; cf. Dufresnii Du Cangii notam. Migne, patres graeci CXXXI p. 564—568), 6) fol. 44^r—150^r Expositionis Ruperti Abbatis Tuitiensis in Cantica Canticorum libri septem anno 1119 scripti (= CLXVIII 837—962 M).

ε) Cod. membr. 108 monasterii Lambach saec. XII ex. uel XIII in. fol. 151 ex cod. *K* descriptus est, qua de causa siglo *k* a nobis notatur. in hoc codice eandem seriem scriptorum in eodem ordine positam inuenimus et textus ipse, quem cum textu cod. *K* comparaui, si menda scribae excipiuntur, tam accurate congruit, ut de eius origine dubitari non possit.

ζ) Cod. lat. chart. Monacensis 27319 saec. XV fol. 303 (= *M*) in charta tegumenti auersa hanc habet inscriptionem: *Iste liber attinet uenerabili monasterio sc̃i nicolai In monte sancto Andezz In quo continentur ista: (1) Ysidorus de summo bono | (2) Synonyma eiusdem | (3) Item Epistole Ieronimi numero sex* (sc. ad Heliodorum exhortatoria, ad Nepotianum, ad Domnionem, ad Oceanum, ad Eustochium, ad matrem et filiam) | (4) *Liber beati Anselmi: Cur homo deus? | (5) Expositio super apocalypsim magistri Mathei de Suecia* (in 'Linköping' usque ad annum 1350; cf. *Realencykl. für prot. Theol.* III³ p. 147, 29 sqq. et p. 240, 48 sqq.) *incomplete | (6) Beda super apocalypsim | (7) (fol. 293^r—299^v) Expositio Ieronimi presbyteri super apocalypsim.* codicem ipse contuli.

Codicis binis columnis scripti scribae nominantur duo: frater Placidus de Lantsperg, professus in monte sancto Andezz, qui tres priores codicis partes scripsit et Hieronymi epistolas *in die sanctae Cecilie anno 1470* perfecit, et frater Michael Schratenbach, per quem Anselmi liber anno 1484, Bedae expositio anno 1482, Hieronymi anno 1484 scripta est; ex-

positionem *magistri Matthie de Swetia sanctae Brigitte devoti* anno 1477 coeptam esse scribi in fol. 133 indicatur.

Quam arto cognationis uinculo codices *IKM* inter se coniuncti sint, ex apparatu critico facile demonstratur. illustria exempla communis originis sunt tabula p. 29, qua idem ordo epistularum Pauli indicatur a reliquis codicibus differens et omissa epistula ad Philippenses epistula ad Hebraeos septem Paulinis adnumeratur, et consona ratio, qua p. 95, 3 transitus fit a cap. 10, 11 interpretatione ad cap. 12, 3 b expositionem. saepe codices *IK* consonant, cod. *M* discrepat neque tamen coniciendum est codicem *K* ex codice *I* descriptum esse. nam cod. *K* praebet totam illam partem pag. 63, 3—69, 13, quae in cod. *I* propter folii damnum deest, aliisque locis suam auctoritatem demonstrat. ut exemplo utar, quod in app. crit. non notatur: p. 39, 17—19 legimus in cod. *I* omissis uerbis *primam resurrectionem scilicet repromisit haec: et dabo illi stellam matutinam, quae noctem fugat et lucem annuntiat, id est diei initium*, codicis *K* autem lectio haec est: *et dabo illi stellam matutinam: primam resurrectionem scilicet repromisit stellam matutinam, quae noctem fugat et lucem annuntiat, id est diei initium*.

4) Testibus recensiois posterioris textu apocalypsis aliisque additamentis auctae (Φ) adnumeranda sunt *Sancti Beati presbyteri Hispani Liebanensis in Apocalypsin commentaria, opera et studio Henrici Florez* (Matriti 1770, 584 pag.). Beatus presbyter, qui in Adoptianismi lite anno 785 cum Etherio monacho contra Elipandum archiepiscopum Toletanum scripsit (XCVI 894—1030 M), in prologo commentariorum in Apocalypsin, quae anno 784 composuit et Etherio monacho dedicauit, auctores libri sui compilati enumerat; eorum nomina haec sunt: Hieronymus, Augustinus, Ambrosius, Fulgentius, Gregorius, Ticonius, Irenaeus, Victorinus (in uno ex tribus codicibus, quibus Florez usus est), Apringius, Isidorus. de Apringio supra (p. LII) tractauimus; nunc de Victorino disseremus. qui apparatus nostrum criticum inspexerit, facile intelleget non Victorini editionem neque Hieronymi recensioem,

sed eam textus formationem, quam signo Φ notauimus, in manibus Beati fuisse, quamobrem eum testibus istius recensiois adnumerare licet. est uero usus libri Beati multiplex; multis enim locis eius auxilio cognoscimus additamenta, quibus inde ab Hieronymi recensione editio Victorini augmentata est, ex Ticonii Donatistae commentariis fluxisse.

Auctor recensiois Φ , qui post Hieronymi, ante Beati presbyteri tempora recensioi Hieronymi denuo edendae operam dedit, quis fuerit, ignotum est; eum ingenio parum sagaci fuisse inde apparet, quod turbatum commentarii ordinem foliis quibusdam in archetypo transpositis (cf. p. 95, 3) non sensit neque sanauit, sed officio suo satisfacisse sibi uidebatur, si plenior quam in recensione Hieronymi apocalypsis textus additus, si commentarius quibusdam aliis additamentis auctus, si quaedam, quae displicebant, omissa erant. de hac triplici ratione, qua in libro edendo usus est, nunc accuratius disputabimus.

1) Textus apocalypsis, quem auctor recensiois Φ addidit et postremae recensiois auctor ex prioribus mixtae postea retinuit, in editione nostra litteris cursiuis impressus et uncis angulatis ([]) inclusus est. huius textus fons in cap. 20, 1—3. 4—5, 6, 8—10 (p. 139—145) indicari potest: nam eundem apocalypsis textum exhibent Augustinus in libro de ciu. dei XX 7 et 8 (cf. *CSEL* 40, 2 p. 439, 9—28 et 444, 14—20) et Augustini in hac parte pedisequus Primasius (cf. in libro Th. Zahn *Forschungen zur Gesch. des neutest. Kanons* IV textum apocalypsis a me editum p. 162, 2—163, 6 et 164, 1—5). ex Augustini autem libro has partes transcriptas esse inde apparet, quod Augustini expositio cap. 20, 10 adiuncta: *hoc iam ad iudicium nouissimum pertinet ipsa quoque repetitur* (p. 145, 9). sed utile erit tabulam conficere, in qua breuis conspectus omnium apocalypsis locorum, quos interpolator adiunxit, praesto est.

cap. et uers.	paginae edit.	cap. et uers.	paginae edit.
apocalypsis	nostrae	apocalypsis	nostrae
1, 1. 3	: 17, 4—7	7, 2	: 81, 11—12
1, 12. 13	: 19, 16—18	8, 13	: 87, 12
1, 14	: 21, 6—8 (textui expositio inserta est)	10, 1. 2	: 89, 2—6
1, 13 b	: 23, 1	10, 3	: 91, 4
1, 13 c	: 23, 4	10, 10 a	: 93, 9
1, 16 b	: 23, 9	10, 10 b	: 93, 11
1, 16 a	: 27, 9	10, 11 a	: 93, 14
2, 15	: 35, 8	11, 1	: 95, 5—7
2, 10	: 37, 4—5	11, 2 a	: 97, 13
2, 17	: 39, 3—4. 5—6	11, 5	: 99, 6—8
3, 2	: 41, 6—7	11, 4	: 101, 1
4, 1	: 45, 8—9. 10—12	11, 7 (cf. 13, 1)	: 101, 7—8
4, 2	: 47, 12	11, 19 (templum apertum)	: 105, 9—10
4, 3 a	: 47, 13—14	11, 19 b	: 105, 15—16
4, 3 b	: 47, 20	12, 1. 2	: 105, 20—107, 2
4, 5	: 57, 14—15	12, 3 a. 4 b	: 107, 17—19
5, 1	: 61, 4—5	12, 5 b	: 109, 9
6, 1. 2	: 69, 1—4	12, 5 a	: 109, 12—13
6, 3. 4	: 71, 1—3	12, 3 b	: 111, 3. 8
6, 5	: 71, 8—10	12, 6. 14	: 111, 12—13
6, 7. 8	: 73, 1—3	12, 15	: 113, 11—12
6, 9	: 73, 10—11	12, 16	: 113, 14—15
6, 11	: 75, 18—77, 1	12, 7—9	: 115, 3—7
6, 12 a	: 77, 3—4	12, 4 a	: 117, 1—2
6, 12 b	: 77, 6	14, 6	: 131, 10
6, 12 c	: 77, 8	14, 8	: 131, 13—14
6, 13 a	: 77, 10	17, 1	: 131, 16—17
6, 13 b	: 77, 11	17, 3	: 133, 7—8
6, 14	: 77, 14	14, 19. 20	: 135, 5—7
9, 13. 14	: 79, 3—7	19, 11	: 137, 15—16
7, 9	: 79, 14—81, 1	20, 1—10	: 139, 6—145, 9
8, 1	: 81, 5—6		

Accedunt nonnulli loci, in quibus quoniam nouus apocalypsis textus in locum genuini a Victorino et Hieronymo usurpatus successit, paginae editionis nostrae in binas columnas ita diuisae sunt, ut sinistra pars antiquum textum, dextra pars omissis uncis angulatis nouum textum nouae recensitionis praebeat. id observari potest his locis:

cap. et uers. apocalypsis	paginarum edit. nostrae col. dextra	
4, 7—8. 10 :	49, 16—20; 51, 1—3	
5, 2 :	61, 10—14	
5, 5 :	63, 5—6	
13, 11 :	127, 11—12	} columna sinistra (cf. notam in app. crit. 127, 11)
	: 129, 1—2. 4	
13, 13 :	129, 8—9	

2) Venimus ad alia additamenta huius recensiois propria, quae non ad textum apocalypsis, sed ad ipsam expositionem pertinent. huc spectat, quod p. 89, 15 in loco interpretationis, quam Victorinus exhibuit: *liber apertus apocalypsis est quam accepit Iohannes* alia ponitur: *liber apertus reuelatio operum in futuro iudicio*, quibus uerbis auctor postremae recensiois Victorini genuinam explicationem ita adiunxit, ut particulam *uel* interponeret. aliud additamentum maioris spatii ad explicationem cap. 13, 18 (= p. 124) pertinet. in expositione enim numeri 666 tres recensioes inter se differunt. Hieronymus ipse noluerat hunc numerum explicare atque Victorini textum secutus uaticinium Neronis resuscitati protulerat, cuius nomen ad litteram graecam numerum 666 expleturum esse dixit: post Hieronymi aetatem in testes editionis eius nomina *Antemos* et *Genserikos* irrepserant (p. 123, 7—9). his nominibus spretis auctor recensiois Φ nomen *Teitan* exhibuit, quod nomen Antichristi Irenaeus adu. haer. V 30, 3 et Hippolytus de Antichristo c. 50 in medium protulerant, addiditque, id quod *Teitan* graece sonet, si uelis interpretatum dicere, latine *Dictux* (*Dictux* = *DCLXVI* mutatis litteris) sonare eoque nomine Antichristum intellegi per antiphrasin expressum. postremae autem recensiois auctor, id quod saepius fecit, priorum recensiois explicationes copulauit atque primum nomina *Teitan* et *Dictux* (p. 125), deinde nomina *Antemos* et *Genserikos* (p. 125 et 127) praebuit. idem quinque particulas additamentorum retinuit, quibus textus et expositio cap. 20 aucta est, sed ordinem mutauit: Φ seruat ordinem particularum a + b + c + d + e, ex quibus particulae a + b ad textum,

c + d + e ad expositionem textus pertinent; postremae recensio-
 nionis auctor hanc exhibet seriem: c + e + a + d + b
 (cf. p. 139, 13—145, 3). in his particulis quae ratio inter Hiero-
 nymi interpolatorem et Augustinum atque inter hos et Tico-
 nium Donatistam intercedat, ex testimoniis p. 139—145 a me
 additis apparet. de mutatione particularum decem p. 21, 6—27,
 17 infra (p. LXIII) disputabimus.

3) Non desunt recensio-
 nis Hieronymi partes, quas auctor
 posterioris recensio-
 nis sua sponte omisit. earum partium
 illa, quae p. 103, 18—105, 8 rationem praedicationis prophe-
 ticae tractat, modo usque ad nouissimum tempus praecurrentis,
 modo tempora superiora repetentis, propterea imprimis me-
 moranda est, quod editionis Victorini propria est atque ab
 Hieronymo non addita, sed conseruata. aliter res se habet
 p. 145, 10—147, 10, quae expositio mille annorum, qui in
 cap. 20, 6 nominantur, spiritualis Hieronymi recensio-
 nem redolet, id quod ipse in prologo confessus est. huius expositionis ini-
 tium auctor recensio-
 nis Φ repudiau-
 it, finem (p. 147, 11—153, 3)
 retinuit.

3. Recensio postrema ex prioribus mixta.

1) Testem huius recensio-
 nis habemus unum, cod. biblio-
 thecae Casinensis CCXLVII (= S). is in *Bibliotheca Casi-
 nensi* V p. 1—3 (1894) hoc modo describitur: *Codex CCXLVII.
 Signatus exterius n° 247 et 563, intus p. 129 n° 257, Pluteo
 E. Codex membr. in 8° maj. Constat saltem partibus quin-
 que, quarum duae priores (p. 1—128) caractere latino saec.
 XIII, reliquae caractere longobardico Casinensi saec. XI
 et XII diligenter ac nitide uariis manibus exaratae sunt.* de
 Victorini opusculo haec referuntur: *pag. 129—130 Prologus
 S. Hieronimi presbiteri ad Anatolium in expositione Apoka-
 lipsis, pag. 130—198 Expositio eiusdem. Caractere longob.
 Casin. saec. XI—XII cum praecedente prologo eadem manu.*
 huius codicis testimonio utimur secundum editionem, quae in
Florilegio Casinensi fol. 1—21 exstat.

2) Ex codice Casinensi editio princeps Basilii Millanii, monachi Casinatis, deprompta est, quam signo *s* notamus. hunc librum rarissimum per multos annos frustra quaesiuimus; tandem ex bibliotheca Pauli de Winterfeld in meam transiit atque maxima huius editionis parte iam prelo subiecta a me comparari potuit (cf. p. 125, ubi *Millanius* p. 66 citatur). editio princeps hunc habet titulum: *VICTORINI | PICTAVIENSIS EPISCOPI IN APOCALYPSIN BEATI IOANNIS SCHOLIA, QUAE | Diuus Hieronymus partim auxit, | partim ubi scriptorum vitio | corrupta fuerāt, restituit, ablati | inde, quae ille iuxta literam fēserat. | His adiecimus Annotationes quibus | loci aliquot partim corrupti restituantur, partim difficiliore | explicantur. | Ea nunc primum Bibliotheca Casinēsis | publicae utilitati prospiciens in | lucem profert.* in quo titulo quod Victorinus episcopus Pictauiensis appellatur. editor errori tum inueterato obnoxium se prae-buit, qui postea Ioannis Launoii de Victorino episcopo et martyre dissertatione, Paris. 1653, ²1664 (= opera omnia, Coloniae Allobr. 1731, II, 1 p. 634—649) tredecim argumentis satis firmis ad probandum deletus atque remotus est. editionem principem in 8° *Bononiae Antonius Giaccurellus et Peregrinus Bonardus Socii Excudebant. MDLVIII. Cal. Iuliis* (p. 68).

In fine editionis exstant p. 58—67 duodetriginta numeratae adnotationes, quarum maximam partem Gallandius (cf. n. 3) eiusque pedisequus Migne (cf. n. 4) renouauerunt. ex istis adnotationibus eisque 12ma, 15ma, 17ma hausta sunt, quae in app. crit. ad p. 55, 10, p. 59, 10, p. 73, 13 animaduertimus, quibus in locis multisque in aliis Millanius codicem Casinensem aliter legit atque nouus editor bibliothecae Casinensis.

3) Millanii editio princeps transiit in Andreae Gallandii *Bibliothecam ueterum patrum* IV (Venetiis 1768) fol. 52—64, semperque ante oculos habui istum textum, quem nota *g* significauī, qui in locum ipsius libri Millanii sero a me acquisitis succedere debuit. nunc uideo Gallandium non semper lectionem Millanii integram seruauisse; exempli causa memoro locum p. 21, 17, ubi *s* cum codd. *IK* praebet *resurrexerit*, *g* habet *resurrexit*.

4) Agmen claudit Mignei editio ex Gallandio deprompta, quam siglo *m* notauimus (= V 317—344 M).

Lectiones cod. *S* secundum *Florilegium Casinense* et editionum inde dependentium *sgm* multis locis inter se differunt, neque nisi ipsum codicem denuo inspexeris, diiudicari potest, cuius testimonio codicis ueritas respondeat. haud raro *sg* consentire cum codd. *IK* uel *IM* ex his exemplis apparet:

- 49, 4 ne *S*, ut non *IKsg*
- 49, 19 dicentes *S*, dicentia *IKsg*
- 51, 10 rugiens *S*, rugientis *CBIKsg*
- 53, 18 et extendens *S*, extendens *IKMsg*
- 57, 17 significat *S*, significant *IKsg*
- 57, 20 ardentis *S*, ardentes *IMsg*
- 73, 5 praemiserat *S*, promiserat *IKsg*
- 73, 13 meditantes *S*, mediante *IK*, item cod. *Millanii secundum adnotationem 17^{mum}* (p. 64).

Restat, ut de indole recensiois postremae disseramus. eius auctor, quem opus suum confecisse ante tempora interpolatoris libri genealogi anni CCCCLII ex testimonio p. 125 et 127 adiuncto apparet, ad recensionem Hieronymi denuo edendam, si non exemplar editionis Victorini, tamen codices melioris notae et Hieronymi recensiois et posterioris textu apocalypsis aliisque additamentis auctae adhibere potuit. ita fit, ut uerba praebeat, quae in codicibus recensiois *YΦ* nobis notis desunt (cf. *inter medium dicit ecclesiarum* p. 21, 2), uerba omittat, quae iam in archetypo recensiois Hieronymi defuerunt (cf. *quod in ligno . . . passionis est redditum* p. 57, 21, ubi propter homoeoteleuton omissa sunt uerba: *perdiderit primus homo, per lignum*).

1) Quod auctor rec. *Φ* coeperat rec. Hieronymi ampliore textu apocalypsis augere, id auctor rec. *S* ita perfecit, ut plerumque Vulgatam secutus nouas textus particulas adiungeret, quae in editione nostra uncis rotundis () inclusae litteris cursiuis signantur. hic est breuis conspectus additamentorum:

cap. et uers.		paginae edit.
apocalypsis		nostrae
1, 4 b	cum Vulg.	= 17, 13—14
1, 6	(<i>deo et patri suo</i>) cum Vulg.	= 19, 10
1, 14	(<i>et tamquam nix</i>) cum Vulg.	= 21, 7
2, 6	(<i>sic, inquit</i> (om. s), <i>habes et tu</i> <i>odire opera Nicolaitarum</i>)	= 35, 8 (in app. crit.)
2, 14—16	(cf. Vulg.)	= 37, 11—15
3, 2	(<i>et ideo ait</i>)	= 41, 6
3, 18	(<i>suadeo</i>) cum Vulg.	= 43, 17 (in app. crit.)
5, 3	(<i>aperire librum</i>) cum Vulg.	= 61, 16
6, 14 b	cum Vulg.	= 77, 15—16
11, 8	cum Vulg.	= 103, 17—18
17, 9	(<i>habens capita septem</i>)	= 119, 1
15, 1	cum Vulg.	= 137, 4 (in app. crit.)

Item semel Esaiæ testimonium secundum Vulgatam adiunctum est: *et Esaias: spiritu, inquit, labiorum suorum interficiet impium* p. 25, 15—16 (= Esai. 11, 4).

2) Accedunt alia additamenta, quae auctor rec. *S* adiunxit, ut aut elocutionis modum poliret aut textus expositionem locupletaret. haec memoro exempla:

- p. 25, 3 (cf. app. crit.): *et haec de ore suo processisse (testatus est sed add. S) et Petro ait.*
- p. 31, 7: ad interpretandam uocem *tunicas suas* auctor rec. *Φ* addiderat: *id est immortalitatem promissam.* his uerbis omissis scripsit nouus interpolator: *tunicas uero suas, quibus cooperiri se optant, immortalitatis gloria est, de qua Paulus ait apostolus.*
- p. 89, 15: ab interpretatione libri aperti, quam *Φ* praeposuerat: *reuelatio operum in futuro iudicio*, transitur ad genuinam Victorini expositionem ab Hieronymo conseruatam particula *uel* adiuncta: *uel apocalypsis est quam accepit Iohannes.*
- p. 125, 1—127, 10: simili modo in numero 666 exponendo *S* interpretationes priorum recensionum ita copulauit, ut a nominibus rec. *Φ* *Teitan* et *Diclux* initium faceret, tum transiret ad nomina *Antemos* et *Genserikos*, quae in archetypum rec. *Y* irrepserant.
- p. 101, 6: uerbis, quibus secundum Victorini expositionem indicatur duas oliuas in conspectu domini terrae stantes esse in paradiso, alia interpretatio adiungitur hoc modo: *item alio sensu: in conspectu domini terrae stantes id est in conspectu Antichristi.*
- p. 153, 3—5: interpolator *S* noluit cum Hieronymo totam expositionem ita claudere, ut Cerintho haeretico eiusque asseclis contradiceret,

quamobrem hanc enuntiationem ueritatem sempiterni regni Christi affirmantem addidit: *nam regnum Christi quod nunc est sempiternum erit in sanctis, cum fuerit gloria post resurrectionem manifestata sanctorum.*

3) Summi momenti ad formam commentarii mutandam erat studium auctoris recensionis postremae strenuum, seriem expositionum, quae in Victorini editione et in Hieronymi recensione non firmo ordinis uinculo colligatae erant, ita ordinandi, ut singula capita textus apocalypsis cum singulis explicationibus arte cohaerent atque eundem ordinem seruarent. hoc studio ductus damnum quoque illud inueteratum resarsit, quod in archetypo recensionis Hieronymi transpositis quibusdam codicis foliis ortum erat. nam qua utebatur ratione in ordine firmando, non potuit ab interpretatione cap. 6, 14 (p. 79, 1) ad expositionem cap. 11, 1 transire et parte cap. 12 explicata regredi ad lacunam explendam, quae ad omissa capita 7—10 pertinebat. quo in negotio eum non auxilio ullius codicis sed suomet iudicio adiutum esse postea uidebimus. nunc seriem mutationum deinceps enumerabimus:

a) Decem particulae commentarii p. 21, 6—27, 17, ex quibus tres I^x, II^x, V^x ab Hieronymo adiunctae sunt, in tribus recensionibus hunc habent ordinem:

cap. et uers. apocalypsis	pag. edit. nostrae	<i>S</i>	<i>Φ</i>	<i>Y</i>
1, 13 b	23, 1—3	{	{	IV
1, 13 c	23, 4—6			V ^x
1, 13 c	23, 7—8			VI
1, 14 a	21, 6—10	{	{	I ^x
1, 14 b	21, 11—12			II ^x
1, 16 c	21, 13—18			III
1, 15 a	27, 2—8	7	9	IX
1, 16 b	23, 9—25, 16	8	8	VII
1, 15 b	25, 17—27, 1	9	7	VIII
1, 16 a	27, 9—17	10	10	X

Dubium non est, quin *S*, quod iam *Φ* coeparat, perrexerit atque ordinem textus apocalypsis seruare uoluerit. nam etsi expositionem cap. 1, 16 c (p. 21, 13—18) non diremit ab inter-

pretatione cap. 1, 14b, — id quod cum necessitudine cohaerere uidetur, quae inter flammam oculorum (p. 21, 11) et claritatem faciei (p. 21, 13) intercedit — statim aliter atque Φ explicationem cap. 1, 15a (p. 27, 2—8) praebuit et interpretationem cap. 1, 15b (p. 25, 17—27, 1) postponendam esse curauit.

b) Totam sectionem p. 77, 3—79, 2 ex Ticonii commentariis depromptam esse ab Hieronymo et a posterioribus conseruatam supra uidimus. in fine eius sectionis recensiones $Y\Phi$ propter foliorum in archetypo transpositionem tam male turbatae erant, ut tria noua Hieronymi additamenta p. 79, 7—81, 9, quae subsequebantur, post cap. 12, 5a demum interpretationem (p. 109, 14) locum habere possent. supremae recensionis auctor damnum resarsit, sed tribus additamentis propter textus apocalypsis similitudinem alium locum dedit, atque primam particulam (p. 79, 3—13) expositioni cap. 9, 13 et 14 attribuit (post uerba *saluus esse possit* p. 87, 16), secundam (p. 79, 14—81, 4) priore loco posuit post uerba *ciuitatis Romanae* (p. 87, 11), tertiam (p. 81, 5—9) statim subsequi secundam noluit atque a uerbis: *hic finis narrandi fieret* (p. 81, 9) transiit ad cap. 8, 13 interpretationem: *et uidi unam aquilam uolantem* (p. 87, 12—16).

c) Locus p. 95, 3 testimonio est auctorem supremae recensionis ad rectum commentarii ordinem restituendum non auxilio ullius exemplaris editionis Victorini adiutum esse. retinuit enim post uerba: *oportet te iterum praedicare* (p. 95, 3) hanc enuntiationem: *omnes gentes . . . arundo* etc. (cf. app. crit. p. 95, 3b), quam sententiam de turbis Antichristi insurgentibus pertinere ad cap. 12, 5a (p. 111, 1—2) expositionem atque ibi ponendam esse non intellexit, sed deceptus suis codicibus damnosis errauit.

d) Post uerba cap. 12, 3a: *Et uisum est aliud signum in caelo: ecce draco rubeus* (p. 107, 17) pergit *S: habens capita septem. quod autem illum dicit coloris esse russei* etc. atque intermittit primum cap. 12, 3b expositionem (= p. 111, 3—11), deinde cap. 12, 4a interpretationem (= p. 117, 1—8); tum demum post uerba: *ait apocalypsis* (p. 117, 8) transgreditur ad explicationem

cap. 12, 4 b: *uidi et ecce draco magnus rubeus* (cf. p. 111, 3 Φ) *stetit in conspectu mulieris . . . diabolus est* (= p. 107, 18—109, 2). item post uerba: *discessit ab illo usque ad tempus* (p. 109, 8) hac formula: *unde hic dicitur* statim transitur ad cap. 12, 5 a expositionem: *et peperit filium* etc. (= p. 109, 12—14), tum repetuntur uerba, quae p. 79, 1—2 suo rectoque loco posita erant: *propter persecutionem fugientes*. denique sequitur cap. 12, 5 b interpretatio: *et filius eius raptus est ad deum* etc. (= p. 109, 9—12). en illustre exemplum, unde discimus auctorem supremae recensitionis id potissimum egisse, ut ordo textus apocalypsis seruaretur, et neglectis codicibus, qui praesto ei erant, uersuum 3 a, 3 b, 4 b, 5 a, 5 b expositiones in ordine natiuo collocauisset, qui partim iam a Victorino praetermissus erat, donec p. 111, 12 in explicatione cap. 12, 6 antecessorum uestigia denuo sequi potuit! an id ei crimini dabimus, quod in sanando damno ex transpositione foliorum orto ei accidit, ut uerba fatalia, quae scissurae locum designabant, bis poneret (p. 79, 1—2 et post uerba: *uirga ferrea gladius est* p. 109, 14)?

e) Particularum interpretationis quattuor p. 131, 16—137, 13 ordinem propter textus consequentiam apud *S* hunc fuisse, ut deinceps sequerentur p. 133, 16—135, 4; p. 135, 5—137, 2; p. 137, 4—13; p. 131, 16—133, 15, ex iis satis apparet, quae in app. crit. p. 131, 16 a me dicta sunt.

f) Iam supra dictum est (p. LVIII sq.) recensiones ΦS quinque particulas p. 139, 13—145, 3 addidisse dissono inter se ordine: Φ seruauisse ordinem a + b + c + d + e, *S* mutato ordine hanc exhibuisse seriem: c + e + a + d + b. atque adiunxit *S* textui apocalypsis cap. 20, 1—3 (p. 139, 6—12) mille annorum, quos u. 2 nominat, expositionem p. 141, 6—10; deinde transiit ad u. 3 explicationem p. 141, 16—145, 3; tum textum uersuum 4 et 5 sequi uoluit p. 139, 13—141, 2; postea resurrectionis primae, de qua in u. 5 agitur, interpretationi operam dedit p. 141, 11—15; denique u. 6 textum, quem Φ cum uersibus 4 et 5 coniunxerat, separatim subiunxit p. 141, 3—5. ita studium auctoris recensitionis *S* expositionis partes secundum seriem uersuum textus ordinandi denuo confirmari uidemus.

g) Post uerba cap. 20, 6: *erunt sacerdotes dei et Christi et regnabunt cum eo mille annis* (p. 141, 5) *S* transiit ad Hieronymi interpretationem mille annorum p. 145, 10—147, 10, quam *Y* prae buerat, *Φ* omiserat. hac expositione finita (*simul cum eo ingredientur stagnum* p. 147, 10) intermittere uidemus uerba p. 145, 4—9 (= cap. 20, 8—10), quae *Φ* iam post uerba: *ut harena maris* (p. 145, 3) posuerat, quorum originis ab Augustini libro de ciu. dei XX 8 ductae mentio iam facta est.

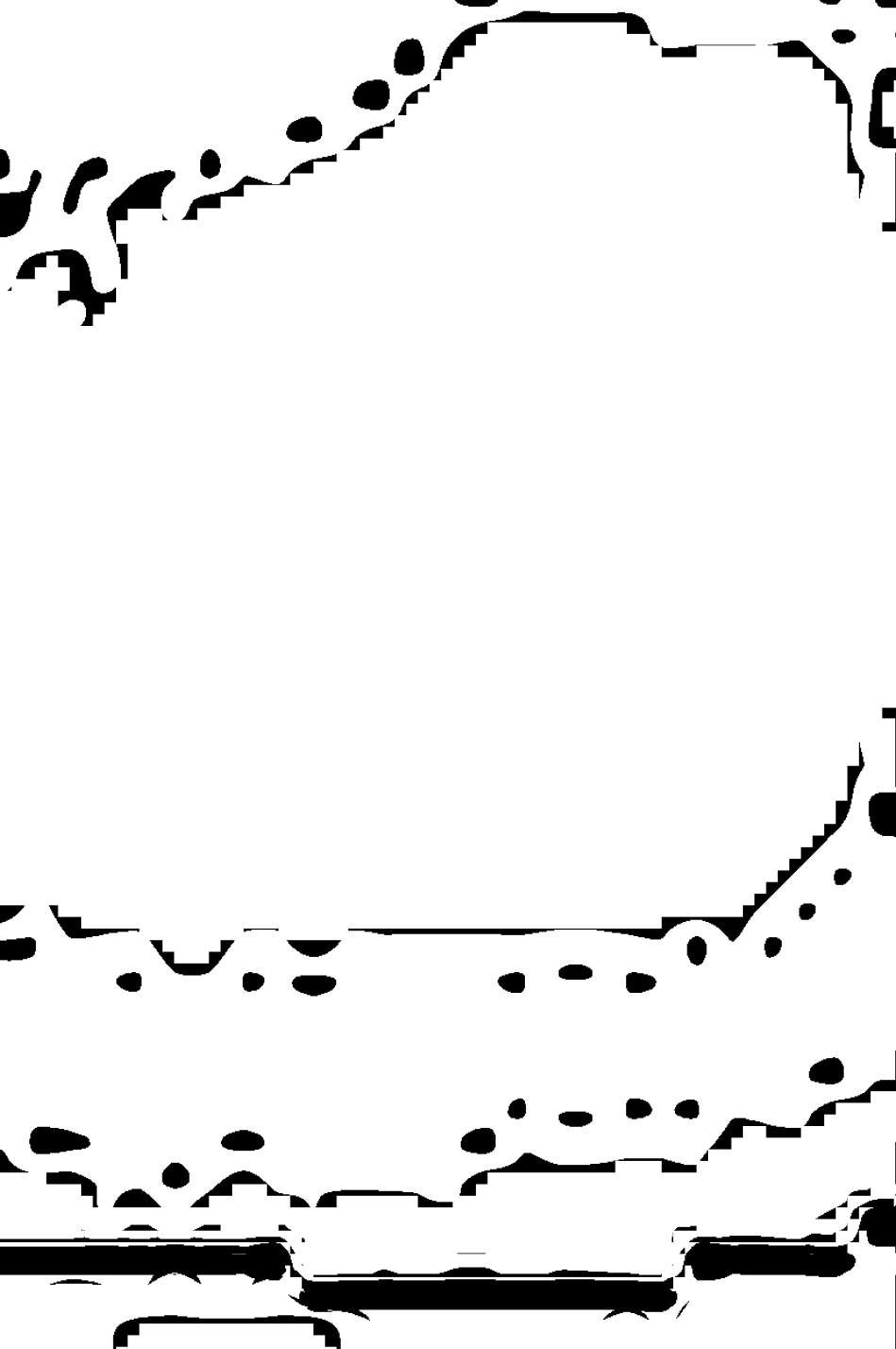
Priusquam praefationi finem faciamus, restat, ut omnibus uiris, quorum in his plagulis mentio facta est, qui de hac editione conficienda optime meruerunt, gratias agamus maximas. unus nondum nominatus est, cuius merita sunt quam maxima: Augustus Engelbrecht, uir doctissimus atque humanissimus, qui operam meam omni modo subleuauit, permultos locos iudicio acerrimo ipse emendauit, plagularum corrigendarum laborem operosum impigre strenueque mecum partitus est. quod post tot discrimina rerum Victorinus rediuiuus tandem in lucem uenit, neminem maiore gaudio affici scio quam illum atque uirum summe uenerandum Theodorum Zahn, qui ante multos annos ut hoc negotium susciperem auctor mihi fuit, cui opus perfectum dedicare aequum atque iustum mihi uidetur. utinam permulti Victorini editionem purgatam legant atque relegant, episcopi et martyris expositiones accurate perpendant, uitiis mendisque, quae huic editioni adhaerent, corrigendis operam nauent! nunc demum intellegi potest, quantum distet inter Victorini editionem genuinam et Hieronymi aliorumque recensiones. quae per tot saecula in locum eius successerant.

Gryphiswaldae. mense Septembri anni MDCCCXVI.

Iohannes Haussleiter.

PRAEFATIONIS INDICULUS.

	pag.
I. De Victorini uita et scriptis	VII—XXVII
1. Testimonia ueterum de Victorino	VII—XII
2. Ubi et quando Victorinus uixerit	XII—XIV
3. Quos libros scripserit et quae reliquiae eorum exstent	XIV—XXVII
II. Tractatus de fabrica mundi	XXVII—XXX
III. Commentarius in Apocalypsim	XXX—LXVI
A) Editio Victorini	XXX—XXXV
B) Recensiones	XXXVI—LXVI
1. Recensio Hieronymi (Y)	XXXVI—LI
a) Recensionis ratio	XXXVI—XLV
b) Testes recensionis Hieronymi	XLV—LI
2. Recensio posterior aucta (Φ)	LI—LIX
3. Recensio postrema ex prioribus mixta (S)	LIX—LXVI

ADDENDA ET CORRIGENDA.

IN PROLEGOMENIS:

Pag. XLV—LI: Ad testes recensionis Hieronymi enumeratos accedunt tres codices, quorum G. Morin in disputatione, quae inscribitur *Hieronymus de Monogramma XPI* (Revue Bénédictine XX, 1903, p. 225—236, et Anecd. Maredsol., uol. III, p. III, 1903, p. 194—198, cf. edit. nostrae p. 124, 4 in test.), mentionem fecit. horum testium collationem accuratam quoniam benignitate Alexandri Souter accepi, postquam textus editionis nostrae iam prelo subiectus est, hoc demum loco de iis eorumque lectionibus disputari potest.

ζ) Cod. Coll. Iesu Oxon. 65 (= P), fol. 161, 28,9 cm × 20 cm, saec. XII medio scriptus et in tegumento *Ernulfi* signatus haec scripta continet (cf. H. O. Coxe, Catal. Cod. Oxon., p. II, 1852, Coll. Ies. p. 22): 1) fol. 2—60^r *Beda in Apocalypsin*, 2) fol. 60^v—99^r *Beda in Actus Apostolorum*, 3) fol. 99^r—103^v *Item de nominibus locorum*, 4) fol. 103^v—129^r *Retractionis Bedae in Act. Apost. libellus*, 5) fol. 130^r—146^r *sermones Augustini, Eusebii, Origenis*, 6) fol. 146^r—160^r *Hieronymus in Apocalypsin: Incipit prologus beatissimi Ieronimi p̄sbri ad Anatolium... qui cum Cherinto heretico sentiunt.* subscriptio codicis deest.

η) Cod. Harleianus Mus. Brit. 3049 (= Q) membr. in folio, fol. 254, 39,5 cm × 27,3 cm, saec. XV ita scriptus, ut binae columnae in singulis paginis exstent, in fol. 1^v hanc habet inscriptionem: *Venerabilis pater magister Willelmus Ebchestrensis, nuper Prior huius ecclesie Cathedralis Dunelmensis* (= Durham prope Bedae patriam) *fecit hunc librum fieri et assignavit ipsum librarie eiusdem ecclesie anno dñi 1458.* indicem septemdecim scriptorum (Ambrosii, Hieronymi, abbatis Ioachimi, Isidori, aliorum) praebet *Catalogue of the Harl. Manuscripts* II, 1808, p. 729. octauo loco post Hieronymi explanationem super epistolam Pauli ad Titum imperfectam exstat fol. 130ra—134rb *Breuis explanatio eiusdem super Apocalypsin*, cuius initium propter folium excerptum deest. incipit explanatio:

adorabimus, ubi steterunt pedes, id est in Iudea etc. (= p. 27, 6 ed. nostrae). post uerba: *qui cum Cherintho sentiunt* (= p. 153, 3) fol. 134rb sine ulla lacuna sequuntur: *Hic est sapientia et intellectus, id est sapere et intelligere in Christi nomine* etc. (cf. Revue Bénéd. XX, p. 232 sqq.) usque ad fol. 218va: *Serue male et piger, sciebas, quod meto. non semino, oportuit* (cf. Matth. 25, 26). *Quare deo gratias. Explicit expositio abbatis ioachym super apocalypsins. deo gratias.* in hoc codice tractatus de monogrammate Christi utrum Hieronymo an abbati Ioachim adscribatur, dubium est. finiunt codicem fol. 253va—254ra *Quardam extracta ex commentario abbatis ioachym super ysaiam, ubi agit de onere babylonis* et fol. 254ra *Indiculus operum abbatis ioachym.*

ß) Cod. Oxon. Colleg. Merton. 26 (B. 3. 4.) — olim N. 2. 14. Art. — (= R), fol. 223, 38,8 cm × 26 cm, saec. XV binis columnis pulchre pictus, in fol. 5^v hanc habet inscriptionem: *In uolumine continentur opera beati hieronimi sapientia ex dono dñi Riccē* (= Ricardi) *Fitzjames nuper Cicestrensis epi* (= Chichester, 1504—06, quando episcopus Londiniensis factus est) *ac Custodis istius collegii cuius anime propicietur deus. amen.* sequuntur fol. 6^r—50^r *Hier. in Matth.*, fol. 52^r—58rb *Hier. in Apoc.*, fol. 58rb—59ra *Hier. de monogramma XPI* etc. (cf. Revue Bénéd. XX, p. 226 sq. et 232—236).

Codices *PQR* inter se cognati uni familiae attribuendi sunt et id eidem, cuius membra nobis iam nota codices *CB* apparent (cf. p. XXXIV et XLVIII). haec affinitas probatur communitate transitus propter foliorum in archetypo transpositionem p. 95, 3 a (in app. crit.) facti, ubi codd. *CBPQR* (= II) ad uerbum fere consentiunt (exceptis his lectionibus: *istos CBP*, *illos QR*; *statuendae CB*, *stature PQR*; *qui CB*, *quod PQR*), aequalitate quarundam omissionum (67, 14 *salus et testimonium* et 97, 3 *episcopi* om. II D; 147, 4 *uero* om. II; 149, 7 *ostendit* om. II; 151, 5 *positas . . . arbitror esse* om. II), lectionum falsarum communitate (e. g. 31, 2 *cum eis sunt pro tunicis suis*; 59, 1 *diuersos* pro *dicit uniuersos*; 101, 14 *populos multos* pro *populus nullus* etc.). antiquiores communi origine codicum II hae lectiones uidentur esse: 85, 4 *ecclesiae spiritus* *PQRTDCHIMS* pro *Ecclesiastes*; 129, 18 *Samariam* *IIKMS* pro *duo maria*.

Quoniam permultis locis cod. D quoque cum lectionibus codd. II consentit, cod. T unus relinquitur testis recensionis Hieronymi, cui alienam, atque plerumque rectiorem textus traditionem debemus, enumero haec exempla, in quibus II D uel, si asterisci signum * additum est, II a T abhorrent: 23, 17 *mittere in terram* cum Vulg.; 23, 20 *in regno* cum Vulg.; *29, 5 *septem* pro *septenatim* (cod. D deest); 41, 15 *terrili* pro *timefacti*; *43, 5 *Sequitur*; 43, 18 *potestis*; 45, 14 *satisfactum* (*factum* P); 61, 7 *intus* pro *deintus*; 63, 9 *obdormisti*; 63, 10 *resurrexisti*; 65, 14 *debitum* (*debito* D)

mortis susceperant ita: 75, 12 *transmeare* cum Vulg. (*transmeari* Dm2 P) 83, 14 *Antichristum* pro *regnum Antichristi*; 85, 9 *uenimus* pro *uis ibimus*; 87, 15 *uolasset* pro *uolens sit*: *89, 16 *quam Ioannes uidit*; *91, 14 *consumptis*; 111, 1 *dimicaturae* PCB, *dimicature erant* Q, *dimicature sunt* R; *113, 17 *manifestam* (cod. D deest); 121, 6 *in morte*; 123, 8 C. T (= 300); *129, 18 *super* pro *inter* (finitur cod. D): *131, 1 *resoluens* pro *recolens*: *133, 13 *Assur* pro *Sor*; *145, 12 *proferri*; *147, 13 *uirgeneo*; *151, 11 *inter sanctos* pro *iter sanctis*; *151, 16 *superstitio*. unum addo exemplum mendii omnibus testibus recensiois Hieronymi communis: 111, 2 *gladium* pro *gladio* (cod. D deest).

Quamquam his exemplis auctoritas codicis T singularis confirmatur, tamen non praetermittam has lectiones haud spernendas, in quibus codices PQR aut soli aut una cum codd. CB aliisque testibus cum editione Victorini (= A) concordant: 17, 9 *quae praecepit* II pro *praecepta*: 17, 12 *initium* om. IID (in his duobus exemplis cod. Q deest); 29, 10 PQR seruant ordinem epistularum Pauli, quem A praebet; 39, 18 *promisit* IID pro *repromisit*; 61, 18 *in caelo* IIDF pro *de caelo*; 61, 19 *neque* IIDF pro *nec*; 69, 9 *hominum* IID pro *humanum*, et *uincerent* IIDFH pro *euincerent*; 69, 12 *nostro* om. IID; 93, 10 *sibi ostensionem factam* PQR (*ostensionem significatam* A); 97, 11 *adoret* PQRT pro *adorat*; 113, 13 *sequi eum* PQR: 133, 17 *botros* QRFHS pro *botrones* PCB: *uue* PQRT pro *uineae*.

Accedunt aliae lectiones bonae notae dignaeque memoratu: 18, 16 *ambulantem* add. AP; 106, 12 *spiritus* PDF pro *Christus*; 121, 12 *institutus* PMB pro *institutus*. item cod. R 41, 9 probat lectionem Primasii: *uiuere et uirere*, quam in textum recepi; 47, 15 *se*, quod addidi, exhibent QR; similiter 61, 20 *uidisse se* RΦ pro *uidisse*; 99, 10 *quotquot fuerunt et futurae sunt* R pro *quotquot futurae sunt*; 53, 16 *obtulerit* APRFMS pro *obtulit*; 147, 1 *iugulauerit* PQRS pro *uigilauerit*; 43, 11 *opere* PQRIKMSB pro *opera*.

Pro lectione, ut uidetur, corrupta: 65, 9 *merito resignatur* rectam praebet P: *moriturus signatur* (*designatur* QR); ex mutilato uerbo *moriturus* ortum est *merito re*.

Insuper non desunt lectiones, in quibus PQP contra CB cum reliquis membris recensiois Hieronymi T uel D aliisque testibus consentiunt. praesto sunt haec exempla: 27, 18 *nominatim in* CB, *nominat in* PQRTX; 29, 1 *sint* CBE, *sunt* PQRTIKMS; 51, 8 *nultibus* CB, *uultus* PQRDfM; 87, 7 *ipse propheta* CB, *ipsa prophetata* PQRDfK; 103, 16 *resurgere* CB, *surgere* PQRTD; 117, 14 *uas* CB, *uasi* PQRD. 59, 3 contra *euangelia* YI praebent PQR cum AK *euangelii*.

Aliis locis codd. PQR aut omnes aut unus uel duo singulares lectiones praebent, quibus eorum et affinitas propinqua et proprietates genuina probatur. praemitto exempla, in quibus omnes tres soli concordant: 41, 4

operatione pro *opere inanes*; 41, 12 *collationis*; 41, 17 *in tam paruis uiribus* om.; 75, 12 *audiuntur a iustis*; 81, 2 *numerus ostenditur*; 83, 9 *e toto mari* pro *et scotomari*; 119, 9 *Galba Otho et pater Vitellius*; 149, 18 *saciarunt* (lectio non spernenda!); 151, 18 *formatur* pro *firmata* CB. consentiunt autem PR in his lectionibus: 105, 8 *draconis* pro *rationis*; 135, 14 *sexaginta* pro *sexcenta* — QR in multo pluribus: 31, 7 *frugalitatem*; 35, 1 *admoueri*; 35, 2 *priuentur* pro *fraudentur*; 35, 4 *ab alto*; 39, 3 *de manna absconso*; 43, 12 *calidos* pro *feruentes*; 49, 6 *donum . . . cristallo* om. et in marg. add.; 49, 19 *cessabunt*; 55, 6 *ueteris ac noui testamenti*; 63, 1 *mediata*; 69, 12 *predictum* pro *praedicatum*; 81, 8 *interruptio eadem per ordinem repetitur*; 101, 2 *hec duo candelabra*; 105, 17 *peccatorum* pro *delictorum*; 109, 13 *recturus* pro *acturus* PDCB; 129, 20 *restituēt*; 131, 11 *in medio celo*; 133, 5 *lata* om.; 137, 9 *habentem citharas et fialas aureas*; 151, 4 *eloqui*. restat, ut codicis Q lectiones singulares memorentur: 79, 10 *super uniuersos* pro *super numeros* PRCB; 97, 3 *testamentum* pro *testimonium*; 107, 9 *resurrectionis* pro *repromissionis*.

IN SIGLORVM CONSPECTV:

pag.

- 2, 10 p. 455—461 *scribendum* (cf. p. XXVIII)
13, 12 *Giaccarellum scribendum* (cf. p. LX)

IN TEXTV:

- 3, 2 [f. 71^v] *hoc loco delendum et post deus (lin. 6) ponendum* (cf. p. XXIX in not.)
7, 22 *pentecosten scribendum cum L; accusatiui formam pro omnibus casibus adhibitam esse multis exemplis demonstrauit Th. Zahn, Forschungen zur Gesch. des neutest. Kanons IX 176. 401*
18, 16 *filio scribendum cum A* (cf. p. 191)
19, 21 *potestatem. scribendum*
22, 11 *et ut ostenderet scribendum cum A*
28, 6 *septenatim scribendum pro septem; A praebet septinatim litteris atim lineola transuersa deletis*
30, 14 *post ad eos inserendum* [fol. 4^r]
32, 15 *scio te laborare scribendum*
35, 8 *in mg. 2, 15 scribendum pro 2, 6*
47, 13 *in mg. 4, 3a addendum*
47, 20 *in mg. 4, 3b scribendum*
97, 3 *prouinciis omnes scribendum*
101, 7 *in mg. cf. 13, 1 addendum*
125, 1 *et 127, 10 pro uncis angulatis unci rotundi () ponendi sunt* (cf. p. XXV δ)

pag.

129, 8 in mg. 13, 13 *addendum*129, 17 *exacerbationem scribendum*145, 4 in mg. 20, 8—10 *scribendum secundum Vulg. numerationem uersuum*

IN TESTIMONIIS ADDE:

18, 12—14 cf. Canonis Muratoriani (*cuius exemplar graecum Victorinum legisse uerisimile est*) u. 24 et 25

28, 2—6 cf. Can. Murator. u. 55—59

28, 7—8 (i. 20) cf. Can. Murator. u. 47—50

54, 2 cf. Can. Murator. u. 19 et 20

58, 3—4 euangelium, actio scilicet domini et doctrina] cf. Papias apud Euseb. hist. eccl. III 39, 15: τὰ ὑπὸ τοῦ κυρίου ἡ λεχθέντα ἡ περλεχθέντα

101, 2—3 cf. Beatum p. 1 et 335

IN APPARATV CRITICO:

5, 13 *nota delenda est, cf. p. 106, 12*14, 14 ablatis] ab iota *ADCBPR*, quae lectio indicio est Hieronymi *prologum in cod. A editioni Victorini ex codice quodam familiae Y adiunctum esse* (cf. quae p. XXXIV de *correctoris exemplari dicta sunt*)17, 1 in cod. H *lacuna exstat usque ad p. 63, 14* (pro: 'ad p. 61, 1'), cf. p. LII 2 b18, 14 ueniet ueniet *A*, uenit *aa*18, 16 filio *Aaa*22, 11 et ut] *scribendum pro ut*26, 14 pro Ieso Christo *scribendum est*: j° 3° (= *Ioh. 3, 34*); cf. p. XXXIV28, 6 septenatim] *septinatim litteris atim lineola transversa deletis A*28, 7 ipse *scribendum pro ipso*28, 10 excederent *A*29, 9 ad Phil. om. *IKM*30, 8 inuolentiam *A praebe*t, non inuiolentiam32, 2 uerba in quo fides desit *linea transversa deleuit A*46, 9 in spiritu] in spiritum *A*46, 14 quia] qui *A*50, 17 pro populo] pro pulo *A*52, 1 *nota et]* sed et *A delenda est*56. 11 et 13 israhel *A*

- pag.
 64, 20 et alt.] *delendum est, et tota nota: 'hanc uocem . . . sublatum'*
 ponenda est post 21 intellegitur]
 74, 7 in templum] *desinit cod. a (cf. p. XXXII 3)*
 95, 3 *scribendum: (cf. p. 111, 1 sqq.)*
 106, 12 *sumpturus] desinit cod. a (cf. p. XXXII 2)*

IN INDICIBVS ADDE:

- 158 Beati in Apocalypsin commentaria p. 1 et 395 cf. 101, 2—3
 159 Canonis Muratoriani u. 19 et 20 cf. 54, 2
 u. 24 et 25 cf. 18, 12—14
 u. 47—50 cf. 28, 7—8 (7, 20)
 u. 55—59 cf. 28, 2—6
 160 Papias (Euseb. hist. eccl. III 39, 15) cf. 58, 3—4
 170 *pro pentecoste scribendum est pentecosten 7, 22*

I.

VICTORINI EPISCOPI PETAVIONENSIS
TRACTATVS
DE FABRICA MVNDI

SIGLORVM CONSPECTVS.

- L* = cod. bibliothecae Lambethanae Londinensis 414 membranaceus in 8° saec. X—XI.
- e* = editio princeps quae exstat in Scriptorum ecclesiasticorum historia literaria autore Guilielmo Cave (Londini MDCLXXXVIII) p. 103 et 104.
- g* = editio Andreae Gallandii in Bibliotheca ueterum patrum tom. IV (Venetiis MDCCLXVIII) fol. 49—51.
- w* = Walkeri correctiones apud Gallandium.
- r* = editio Martini Iosephi Routh in Reliquiarum sacrarum uol. III, ed. altera (Oxonii MDCCCXLVI) p. 454—461; ibidem p. 464—483 annotationes in Victorini fragmentum. — Martini Iosephi Routh editio prior repetita est in Patrologiae cursus completi serie prima accurante I. P. Migne, tom. V (Parisiis 1844) p. 301—316.
-

TRACTATVS DE FABRICA MVNDI.

1 f. 71^v, Cogitanti mihi <et> una cum animo meo conferenti de
 fabrica mundi istius, in quo clausi tenemur, etiam uelocitas
 fabricae ipsius haec est, sicut in libro Moysi continetur, quem
 5 de conditione ipsius scripsit, qui genesis appellatur. totam molem
 istam deus sex diebus ex nihilo in ornamentum maiestatis suae
 expressit, septimum quietus <a> labore benedictione consecrauit.
 idcirco igitur quoniam septenario numero dierum et caelestia
 et terrestria omnia reguntur, principii loco de hac septimana,
 10 omnium septimanarum regina, meditabor et prout potuero uir-
 tutis diem in eius consummationem conabor exprimere.

2 In principio fecit deus lucem eamque duodenario numero
 horarum die noctueque diuisit, idcirco uidelicet, ut labo-
 ribus hominum requiei locum noctem dies superduceret,
 15 rursus dies superuinceret ac sic alterna uice labor quiete
 noctis refoueretur, quies exercitatione rursus dici temperaretur.
 quarto die fecit duo luminaria in caelo, maius et
 minus, ut alterum praeesset diei, alterum nocti — solis

2 cf. Minuc. Fel. Oct. 1, 1 7 cf. Gen. 2, 2. 3 10 cf. Ps. 109, 3
 17 Gen. 1, 16. 17

1 explt liber quaestionū sci hie|ronimi ad damasum; | INCPT TRAC-
 TATVS | VICTORINI DE FABRICA MVNDI; L 1] *Gallandius opus-*
culum in septem sectiones diuisit, ipse malui in decem diuidere 2 co-
 gitanti e, cogitante L et add. r conferenti e, conferente L 5 con-
 ditione] cf. *Ezech. 28, 15*: a die conditionis tuae (*Vulg.*) = ἀφ' ἧς ἤμειψας
 σὸ ἐκτίσθης (LXX) 6 ornamentum scripsi, ornamento L 7 septimum
 scripsi, septimo L quietus a labore conī. r, quib; laborē (*quae uerba m.2*
lineola transfixit) L benedictione* (m *eras.*) L 8 septinario L 9 septi-
 mana w, septimā ad L 10 septimanarium L regina scripsi, regionum L
 meditabor conī. r, m&i|bor L 11 eius scripsi, eā L conamor (u s. o
alt. m.2) L, cf. p. 8, 6 12 duodecenario Lm1 13 orarum L 14 requiei
 scripsi, requies L superdoceret (v s. o m.2) L 15 ac sic w, hac se L quiete
 noctis w, quietis L 17 et e, ut L 18 praeesset e, praecessit L noctis L

et lunae — ceteraque sidera posuit in caelo, ut lucerent super terram et discernerent tempora et annos et menses et dies et horas per stationes.

- 3 Nunc ratio ueritatis ostenditur, quare dies IIII. tetras nuncupatur, quare usque ad horam nonam ieiunamus <aut> 5 usque ad uesperum aut superpositio usque in alterum diem fiat. mundus itaque iste ex quattuor elementis constat: igne aqua caelo terra. haec igitur quattuor elementa [temporum] tetradem faciunt. sol quoque et luna per anni spatium quattuor tempora efficiunt: ueris aestatis autumnus [f. 72^r] hiemis, et 10 haec tempora tetradem faciunt. et ut ex ea re longius enarrem: ecce quattuor animalia ante thronum dei, quattuor euangelia. IIII flumina in paradiso fluentia. IIII generationes populorum ab Adam usque ad Noe, a Noe usque ad Abraham, ab Abraham usque ad Moysen, a Moyse usque ad Christum dominum 15 filium dei. et quattuor animalia: hominis uituli leonis aquilae, et quattuor flumina: Eison Geon Tigris et Eufrates. homo Christus Iesus auctor eorum quae supra memorauimus tetrade ab impiis comprehensus est. itaque ob captiuitatem eius tetradem, ob maiestatem operum suorum et <ut> tempora 20 humanitati salubria, frugibus laeta, tempestatibus tranquilla decurrant, ideo <aut stationem> aut superpositionem facimus.
- 4 Die quinto terra et aqua fetus suos ediderunt. die sexto creata sunt quae deerant. ac sic deus hominem de humo instruxit dominum omnium rerum, quas super terram et super 25 aquam creauit. prius tamen angelos atque archangelos creauit,

12 cf. Apoc. 4, 6 13 cf. Gen. 2, 10 16 cf. Apoc. 4, 7
17 cf. Gen. 2, 11—14

1 caeteraque *e*, Citheraque *L* 3 horas per stationes *e in mg.*, horis prestationes *L* 5 aut *add. r* 6 superpositio = υπερεσσις (*term. techn.*)
7 elimentis *L* 8 temporum *seclusi praeceunte Walkero* 9 tetrade *L*
10 hyemis *L* 11 t&radem *L* 13 paradyso *L* 17 fyson *L* tygris *L*
18 tetrade *L* 19 conprachensus *L* 20 ut *add. r* 21 humanitati *coni. r*,
humanitatis *L* 22 aut stationem *add. r* 23 aquā f&us suus *L* 24 uerba
ac sic ds hominē *ante* die sexto *habet L, corr. w* 25 quas] quae *L*
26 *post* creauit *add. quam er*

[hominem finxit] spiritalia terrenis antepone[n]s. prius enim lux, quam caelum et terra. hic dies sextus parasceue appellatur, praeparatio scilicet regni. Adam enimque ad imaginem et similitudinem suam consummauit. idcirco autem prius
 5 opera sua consummauit, quam angelos crearet et hominem fabricauit, ne forte adiutores se fuisse falsa dictione adseuera-
 <re>nt. [f. 72^v] hoc quoque die ob passionem domini Iesu Christi aut stationem deo aut ieiunium facimus.

5 Die septimo requieuit ab omnibus operibus suis
 10 et benedixit eum et sanctificauit. hac die solemus superponere, idcirco, ut die dominico cum gratiarum actione ad panem exeamus. et parasceue superpositio fiat, nequid cum Iudaeis sabbatum obseruare uideamur, quod ipse dominus sabbati Christus per prophetas suos odisse animam suam dicit,
 15 quod sabbatum corpore suo resoluit. prius autem, cum ipse Moysi praeciperet, ne circumcisio diem octauam praeteriret, quae die sabbato plerumque incurrit, sicut in euangelio scriptum legimus, Moyses prospiciens duritiam populi illius idcirco die sabbati leuauit manus et se ipsum crucifixit in proelio, quod
 20 ab allophylis sabbato <factum est>, ut caperentur et [uelut] seueritate legis ad deuitandum disciplinam formarentur.

6 Et ideo Dauid in psalmo VI. pro die octauo dominum rogat, ne in ira neque in furore suo arguat eum aut iudicet. hic est enim reuera futuri illius iudicii dies octauus, qui extra
 25 ordinem septimanae dispositionis excessurus est.

3 cf. Gen. 1, 26 9 Gen. 2, 2. 3 13 cf. Matth. 12, 8 14 cf. Esai. 1, 13. 14 16 cf. Leu. 12, 3 17 cf. Ioh. 7, 22 18 cf. Matth. 19, 8 19 cf. Ex. 17, 9. 12, cf. Col. 2, 14 et Tertulliani adu. Marc. III 18 et adu. Psychicos c. 10 22 cf. Ps. 6, 1. 2, cuius psalmi titulus est: ὑπὲρ τῆς ὑγδότης

1 uerba hominem finxit *delenda esse uidentur* 2 terra *w*, terram *L* 3 enimque *scripsi* (= namque), enim quem *L* 5 creauit *r* 6 adseuerarent *w*, adseuerant *L* 15 sabbatum *w*, sabbato *L* 17 plerumque *idem quod* saepe 19 leuauit manus *scripsi*, leuabat manus *coni. r*, legibamus *L* in] et (in *s.* et *m2*) *L* quod] quae *L* 20 allofilis *L* factum est *addidi* uelut *seclusi utpote ortum ex glossa ad et adscripta*: uel 'ut' 21 seueritate *r*, seueritatē *L* deuitandum *scripsi*, deuetando (i *s.* e *alt. m2*) *L* 22 dñō *L*

Iesus quoque Naue successor Moysi et ipse sabbatum resoluit. die enim sabbati praecepit filiis Israel, ut muros ciuitatis Hiericho tubicinibus circuirent et bellum allophyliis indicarent. Matthias autem princeps Iudae sabbatum resoluit. nam praefectum Antiochi regis Syriae sabbato occidit [f. 73^v] 5 et allophylos sua persecutione subiecit. et apud Mattheum scriptum legimus. Esaias quoque et ceteri collegae eius sabbatum resoluerunt, ut uerum illud et iustum sabbatum septimo miliario annorum obseruaretur. quamobrem septem diebus istis dominus singula milia annorum adsignauit. sic enim cautum 10 est: in oculis tuis, domine, mille anni ut dies una. ergo in oculis dei singula milia annorum constituta sunt: septem enim habeo oculos domini. quapropter, ut memorauimus, uerum illud sabbatum est septimum miliarium, in quo Christus cum electis suis regnaturus est. 15

- 7 Septem quoque caeli [sunt] illis diebus conueniunt. sic enim cautum est: uerbo domini caeli firmati sunt et spiritu oris eius omnis uirtus eorum. hi septem spiritus. nomina sunt eorum spiritus, qui supra Christum dei requieuerunt. ut apud Esaiam prophetam cautum est: et requiescit super 20 eum spiritus sapientiae et intellectus, spiritus consilii et uirtutis, spiritus scientiae et pietatis, et repleuit illum spiritus timoris dei. summum ergo caelum sapientiae, secundum intellectus. tertium consilii, quartum uirtutis, quintum scientiae, sextum pietatis, septimum timoris 25 dei. ex hoc ergo tonitrua mugiunt, fulmina extenduntur, ignes

2 cf. Ios. 6, 3. 15 5 cf. I Mach. 2, 24. 25. 40. 41 6 cf. Matth. 12, 3—5 7 cf. Esai. 1, 13; Os. 2, 11 etc. 11 Ps. 89, 4 13 cf. Zach. 4, 10; Apoc. 5, 6 15 cf. Apoc. 20, 6 17 Ps. 32, 6 20 Esai. 11, 2. 3

1 Iesus Naue successor Moysi] *item exempli causa in tractatibus qui dicuntur Origenis (ed. Batiffol) p. 88, 16* 2 isrl̄ L 3 hiericho L allophilis L 4 Matthias] Mathathias *Vulg.* 5 Antiochi] antiqui L 6 allophilos L 7 collegi L 8 ut] Et L 13 habeo = ἔχω *pro* teneo, scio, inuenio, cf. ἀλλήν ὁδόν, σωτηρίαν ἔχειν 14 est septimum miliarium *scripsi*, et septem milia anni L 16 sunt *del. w* 18 hii L 23 spiritu L 24 sapientia; L 25 scientia; L 26 flumina L

conglobantur, trabes ardentes apparent, sidera radiant, comae horribiles coruscant, nonnunquam accedit etiam sol et luna: inuicem uisitantur atque illa ultra formidabilia lumina, radiantia [f. 73^v] in acie aspectu eius, efficiunt. auctori autem totius creaturae istius—‘uerbo’ cognomen est ei. sic enim dicit pater eius: eructatum est cor meum uerbum bonum. Iohannes euangelista sic dicit: in principio erat uerbum et uerbum erat apud deum et deus erat uerbum. hoc erat in principio apud deum. omnia per ipsum facta sunt et
 10 sine eo factum est nihil. ergo primus factus creaturae est, secundus hominis (uel) humani generis, ut ait apostolus. hoc igitur uerbum, cum lucem fecit, sapientia uocatur; cum caelum, intellectus; cum terram et mare, consilium; cum solem et lunam ceteraque clara, uirtus; cum terrae ac mari
 15 <fetus> excitat. scientia: cum hominem finxit, pietas; cum hominem benedicit et sanctificat, timor dei nomen habet.

8 Ecce septem cornula agnuli, septem oculi dei, septem oculi stagni. [septem oculi], septem spiritus, septem faces ardentes ante thronum dei, septem candelabra aurea, septem
 20 ouiculae, septem mulieres apud Esaiam, septem ecclesiae apud Paulum, septem diacones, septem angeli, septem tubae, septem signacula libri, septem septimanae quibus pentecoste concluditur, septem septimanae apud Danihelum, item sexaginta tres septi-

6 Ps. 44, 2 7 Ioh. 1, 1—3 10 Col. 1, 15 11 I Cor. 15, 47
 16 cf. Gen. 2, 3 17 cf. Apoc. 5, 6; Zach. 4, 10 18 cf. Zach. 4, 10; Apoc. 5, 6;
 Apoc. 4, 5 19 cf. Apoc. 1, 13 20 cf. Leu. 23, 18; Esai. 4, 1 21 cf. Act. 6, 3;
 Apoc. 15, 1. 6 etc. Ios. 6, 4 et Apoc. 8, 2 22 cf. Apoc. 5, 1 23 cf. Dan. 9, 25

1 conglobant *L* 2 horribiles coruscant *scripsi*, orribilis curabitur *L*
 3 lumine *L* 4 auctori autem *scripsi*, Auctoritatē *L* 5 istius *scripsi*,
 iustus *L* 6 eructatum est] *de forma deponenti cf. Georges, Wortformen*
s. u. 11 uel *addidi* 14 maris (s *del. m3*) *L* 15 *suppleui* fetus, *cf.*
p. 4, 24 et 8, 15 17 oculos *L* 18 stagni *pertinet ad Zach. 3, 9 et*
4, 10: uidebunt lapidem stanneum (= τὸν λίθον τὸν χαρσπερίνον) in manu
 Zorobabel: septem isti oculi sunt domini (*Vulg.*) septem oculi *uncis inclu-*
sit w 20 septem ecclesiae] *cf. p. 28, 5—10 et Cypriani testim. I 20*
p. 53, 11 H.: et Paulus ecclesiis septem scribit 21 tubas *L* 22 pence-
 costen *L* 23 Danihelum *cf. Commod. apol. 246 Domb.*: a Danihelo
 sexaginta *coni. r.* quadraginta *L* (*in archetypo erat XL pro LX*)

manae apud Danihelum, apud Noe septem omnia munda in arca, septem uindictae de Cain, septem anni remittendi debiti, lucerna [f. 74^r] cum septem orificiis, septem columnae sapientiae in domum Salamonis.

- 9 Nunc igitur de ine(na)rrabili gloria dei et prouidentia 5 uideas memorari: tamen, ut mens parua poterit, conabor ostendere. ut Adam illum per septimanam reformauerit atque uniuersae suae creaturae subuenerit, natiuitate filii sui Iesu Christi domini nostri factum est. quis itaque lege dei doctus, quis plenus spiritu sancto non respiciat corde, ea die Gabrihel 10 angelum Mariae uirgini euangelizasse, qua die draco Euam seduxit; ea die spiritum sanctum Mariam uirginem inundasse, qua lucem fecit; ea die in carne esse conuersum, qua terram et aquam fecit; ea die in lacte esse conuersum, qua stellas fecit; ea die in sanguine, qua terra et aqua fetus suos edi- 15 derunt; ea die in carne esse conuersum, qua die hominem de humo instruxit; ea die natum esse Christum, qua hominem finxit; eadem die esse passum, qua Adam cecidit; ea die resurrexisse a mortuis, qua lucem fecit? humanitatem quoque suam septenario numero consummat: natiuitatis, infantiae, 20 pueritiae, adolescentiae, iuuentutis, perfectae aetatis, occasus. Iudaeis quoque humanitatem suam etiam his modis ostendit: cum esurit, sitit, cibum potumque cepit; cum ambulat et secessit; cum super ceruicale dormiuit. cum autem freta orta procella pedibus ingreditur, uentis imperat, [f. 74^v] aegros 25 curat, et clodos reformat, caecos <illuminat, surdos auditione

1 cf. Gen. 7, 2 2 cf. Gen. 4, 15; Deut. 15, 1 3 cf. Zach. 4, 2; Prou. 9, 1 20 cf. Philonis libellum de opificio mundi c. 36 (secundum Hippocratem) 23 cf. Matth. 14, 22 etc. 24 cf. Marc. 4, 38

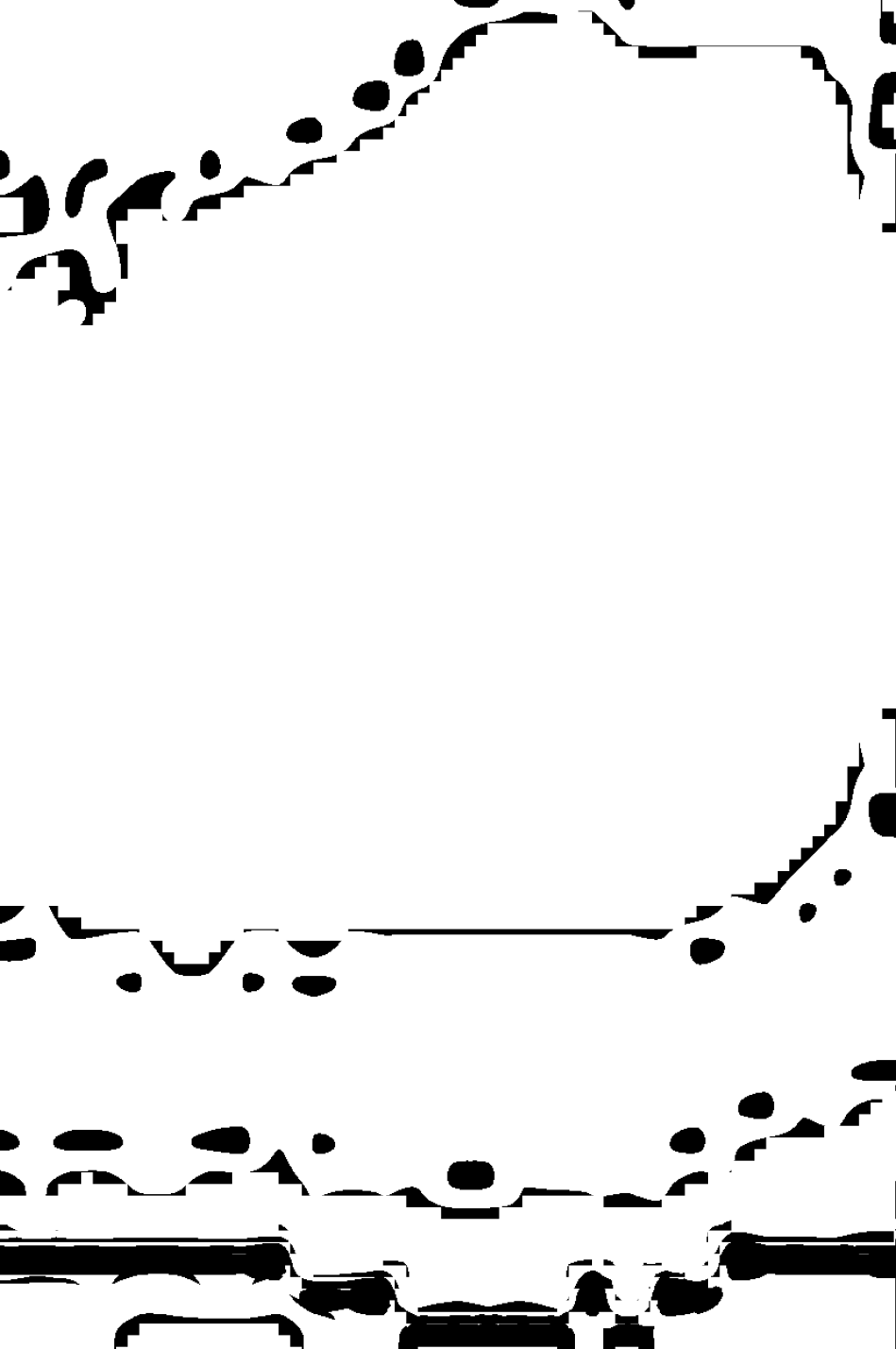
3 orificis *L* 4 Salamonis] *sic codex* 5 inenarrabili *scripsi*, inerrabili *L* 8 subuenerit *w*, subuenir& *L* natiuitatē *L* 11 aeuam *L* 13 post conuersum excidisse uidetur Christum 15 fa&us *L* 18 qua] **quo* (in ante quo et d post quo eras.) *L* 19 resurrexisse *w*, resurrexit *L* 20 septenario *L* natiuitatē *L* 21 occasus *w*, occasum; *L* 23 cepit *scripsi*, dedit *L* et secessit *coni. r*, eas esse scit *L* 24 ceruicale *scripsi* (cf. Georges, Wortformen s. u.), ceruicalem *L* orta *coni. r*, aut *L* 26 clodus (o s. u m2) *L* <illuminat, surdos auditione et mutos> *add. r*

et mutos> eloquentia instituit, uide eum dominum se esse nuntiare eis.

- 10 De duodenario numero dies, ut supra memorauī, per duodenas horas bifarie diuisus est: lucis et noctis. per has
 5 namque horas menses et anni et tempora et saecula computantur. constituti sunt itaque sine dubietate diei angeli duodecim, noctis angeli duodecim, pro numero scilicet horarum. hi sunt namque XXIII testes dierum et noctium, qui sedent ante thronum dei, coronas aureas in capitibus suis
 10 habentes, quos [in] apocalypsis Iohannis apostoli et euangelistae seniores uocat, idcirco, quia seniores sunt et aliis angelis et hominibus.

9 cf. Apoc. 4, 4

1 eloquentiā *L* uide eum *scripsi*, uid&e *L* nuntiare *r*, nuntiarī *L*
 2 eis. De *scripsi*, eiusdē *L* 3 *uis praepositionis* de *est* quod attinet
 ad dies *coni. r*, dicere *L* 4 bifariae *L* 6 constituta *L* dubie-
 tate *scripsi*, dubio autē *L* 10 in *del. w* 12 EXPL̄T TRACTATVS
 VICTORINI|DE FABRICA MVNDI;|INCPT DE SEPTEM EX|PECTA-
 CVLA MVNDI|Plerique philosophorum dum studiis lit|terarum uacant
etc. L

II.

COMMENTARII IN APOCALYPSIN

EDITIO VICTORINI

ET

RECENSIO HIERONYMI

VNA CVM POSTERIORVM ADDITA-

MENTIS

SIGLORVM CONSPECTVS.

A. EDITIO VICTORINI:

- A* = codex Ottobonianus lat. 3288 A saec. XV
a = cod. Ottobonianus lat. 3288 B saec. XV exeuntis, ex cod. *A* descriptus
α = cod. Vaticanus 3546 saec. XVI, ex cod. *a* descriptus

B. RECENSIONES.

I. RECENSIO HIERONYMI (Υ):

- T* = cod. Taurinensis lat. G V 3 membran. saec. XI
D = cod. 1079 bibliothecae oppidi Arras saec. X
C = cod. 895 bibliothecae oppidi Troyes saec. XII
B = cod. monasterii sancti Victoris prope Parisios, nunc cod. 316 bibliothecae 'de l'Arsenal' saec. XII
e = editio princeps Parisiis 1543, ex cod. *B* deprompta
Υ = *TDCB*

II. RECENSIO POSTERIOR TEXTV APOCALYPSIS ALISQVE ADDITAMENTIS AVCTA (Φ):

- F* = cod. Harleianus 3012 saec. IX exeuntis uel X ineuntis, qui Londini in museo Brittanico asseruatur
H = cod. Hafniensis — 'cod. man. Arnam. Legat Nro 1927 A M 795. 4to' — saec. XII
I = cod. membr. bibliothecae Antonianae Patauinae, in scrinio VI n. 105, saec. X
K = cod. M. S. 29 monasterii 'Kremsmünster' saec. XII
k = cod. membr. 108 monasterii 'Lambach' saec. XII ex. uel XIII in., ex codice *K* descriptus
M = cod. lat. chartaceus Monacensis 27319 saec. XV
Φ = *FHIKM*

Ⓑ = Sancti Beati presbyteri Hispani Liebanensis in Apocalypsin commentaria, opera et studio Henrici Florez, Matriti MDCCLXX, 584 pag.

III. RECENSIO POSTREMA EX PRIORIBVS MIXTA:

S = cod. bibliothecae Casinensis CCXLVII (signatus exterius N. 247 et 563, intus P. 129, N. 257, plut. E), caractere longobardico Casinensi saec. XI—XII

g = editio Andreae Gallandii in Bibliotheca ueterum patrum tom. IV (Venetiis MDCCLXVIII) fol. 52—64: S. Victorini scholia in Apocalypsin beati Ioannis, quae primus ex bibliothecae Casinensis codice in lucem eruit Basilius Millanius monachus Casinas prodieruntque Bononiae in 8° apud Antonium Ciaccarellum et Peregrinum Bonardum anno MDLVIII Cal. Iuliis

X = *FHIKMS* (testes recensionum II et III)

O = omnes testes omnium recensionum

cet. = ceteri testes praeter eos, qui singillatim memorantur

r = D. Andreae Riuini Sanctae reliquiae duum Victorinorum, Gothae anno MDCLII, in quibus p. 31—74 Victorini commentarius ex recensione Hieronymi et p. 74—124 Riuini notae in commentarium exstant

m = Migne, Patrologiae cursus, series prima, tom. V (Parisiis 1844) p. 317—344, ubi Gallandii editio repetitur

PROLOGVS HIERONYMI.

Diuersos marina discrimina transuadantes inueniunt casus.
 si turbo uentorum fuerit uehementior, formido est; si terga
 iacentis elementi moderatior crispauerit aura, pertimescunt
 5 insidias. ita mihi in hoc uidetur quem misisti uolumine, qui
 in apocalypsin explanationem uidetur continere Victorini. et
 est periculosum et obtrectatorum latratibus patens de egregii
 uiri opusculis iudicare. nam et anterior Papias Hierapolites
 episcopus et Nepos in Aegypti partibus episcopus de mille
 10 annorum regno ita ut Victorinus senserunt. et quia me litteris
 obtestatus es, nolui differre, sed ne spernerem precantem,
 maiorum statim libros reuolui et quod in eorum commen-
 tariis de mille annorum regno repperi Victorini opusculis
 sociari ablatis inde quae ipse secundum litteram senserit.
 15 A principio libri usque ad crucis signum quae ab imperitiis

12 maiorum libros: *in primis Ticonii Donatistae in Apocalypsim
 commentarium*

1 *Hunc prologum praebent AFFIKMSB* Incipit Prologus
 Beati, pbri in libro Victorini *A*, INCIPIT PRAEFATIO SIVE PRO-
 LOG SCI HIERONYMY PTRI IN APOCALIPSI LIBRO AD ANATO-
 LIVM *T*, INCIPIT PREFATIO SCI HIERONIMI *F*, INCIPIT PRO-
 LOGVS S. HIERONIMI PRESBITERI AD ANATOLIVM IN EXPOSI-
 TIONE APOKALIPSIS *S* 2 transuadentes *AK* 3 turba *ADCBF*
 4 pertremescunt (-iscunt *S*) *FSB* 5 ita] sic itaque *S* quem] quod *eISB*
 qui] quod *eISB* 7 et] atque *S* 8 opusculo *K* ierapolites *ADCS*
 9 episcopus] *om. IS*, epistulae *T*, epistole *ADm1CB*, eplae *F* 10 regno-
 rum *TF* et] at *e* 11 uolui *IKe* sed et ne sperem *T* deprecantem
FIKMSB 12 quod] quae *TD*, quid *F*, quicquid *S* 13 de m. a. regno
 (regnum *TF*) *TDFIKMS*, *om. ACB* repperii *T* opusculo *K* 14 ab-
 latis *KS*, ablata *TFMSB*, ab iota *ADCB* 15 *post* principio *add.*
 itaque *S* signum crucis *ACB* ab] abundanter, cf. *Hieronymi Ep. 1, 5*:
 a dolore corporis spiritu superato imperitiis scripsi propter genetium
 scriptorum (cf. *Hieron. in interpretatione libri Didymi de spiritu sancto c. 25*
 (XXIII 125 M): perturbationes et imperitias), imperitu *F*, imperitis *cet.*

erant scriptorum uitata, correximus, exinde usque ad finem uoluminis addita esse cognosce. iam tuum est discernere et quid placeat roborare. si uita nobis comes fuerit et dominus sanitatem dederit, tibi nostrum in hoc uolumine potissimum sudabit ingenium, Anatoli carissime.

5

1 scriptorum *TDF*, scriptoribus (*post* imperitis) *S* (*post* uitata) *ACB*, *om. IKM* *post* exinde *add.* uero *S* 2 discere *D* 3 quod plus placeat *A* *post* si *add.* autem *S* 5 sudauit *TF* Anatoli *DCBFI* carissime *om. F* *pro* carissime *præbet* mi in Christo uale *I* EXP
PRAEFATIO INCP LIB T, EXPLT PROLOG D, EXPLC PREFATIO
INCIPIT EXPLANATIO SCI HIERONIMI IN LIBRO APOCALYPSIN
IOHANNIS APOSTOLI *F*

EDITIO VICTORINI.

CAP. I.

1 [fol. 1^v] | Pri_ncipium libri beatitudinem <legenti.> audienti | et
 seruanti promittit, ut lectioni studens | exinde opera discat et quae
 1, 4 praecepit | _cus, todiat. gratia uobis et pax a deo qui est | _et 5
 qui e_rrat et qui uenturus est. | _quia cu_m patre omnia fecit,
 non ex uirgine | _sumpsit, <initium>. uenturus est: utique ad iudi-
 candum. | _septifo_rmi spiritu. | _in Esaia, legimus: spiritus

8 Esai. 11, 2. 3

2 Cap. I. *addidi, itidem sequentium capitulorum numeros* 3 *in*
his partibus codicis A, quae scissuras passae sunt, repraesentandis sin-
gulorum codicis uersuum finem signo | designaui; litterae uncis _ _ in-
clusae in cod. A abscissae sunt, exstat autem maior pars in codicibus
aa legenti addidi ex Hieronymi recensione, om. Aaa (cf. CBM)
 4 *et exinde aa* 6 *qui (ante erat) om. aa manifeste propter lacunam*
codicis A quia cum a, qui cum a 7 *spatium expletur uocabulo*
sumpsit, quare initium cod. A (cf. DCB) omisisse putamus

RECENSIO HIERONYMI CVM ADDITAMENTIS POSTERIORVM.

CAP. I.

1 [*Apocalypsis Iesu Christi quam dedit illi deus* 1, 1. 3
5 *ostendere seruis suis quae oportet fieri cito. beati qui legunt et qui audiunt sermones huius prophetiae et seruant quae in ea scripta sunt.*] Principium libri beatitudinem legenti, audienti et seruanti promittit, ut lectioni studens exinde opera discat et praecepta custodiat. gratia uobis et pax a deo qui est et qui erat et qui 1, 4 uenturus est. est: quia permanet; erat: quia cum patre omnia fecit, non ex uirgine initium sumpsit; uenturus est: utique ad iudicandum. (*et a septem spiritibus qui in* 1, 4 *conspectu throni eius sunt.*) septiformi spiritu. in Esaia

14 Esai. 11. 2. 3

TDCB + FIKMS] $\Upsilon + X$

1 *Textus qui sequitur litteris antiquis descriptus Hieronymi est; quae litteris plerumque cursiuis impressa sunt, ubi uncis angulatis ([]) inclusa sunt, pertinent ad recensiones posteriores textu apocalypsis aliisque additamentis auctas (= X), ubi uncis rotundis (()) signantur, recensionem quae dicitur mixtae (= S) soli tribuenda sunt in cod. H lacuna exstat usque ad p. 61, 1 3 Cap. I. addidi, itidem sequentium capitulum singularumque sectionum numeros 4 apocalypsis .. l. 7 scripta sunt add. X Apocalypsin F' $\chi\rho$: hiesu F' 5 ostendere IK, ut ostenderet F, et ostendit MS post cito add. et significauit S cum Vulg. 6 qui om. M 7 in ea om. g Pro principio F' 8 legenti om. (cum A) CBM, add. atque S obseruanti I ut... custodiat om. I 9 operam TF praecepta] quae praecepit CB cum A 10 a deo] ab eo IKS cum Vulg. qui (ante uenturus) om. TDC 11 uenturus est omnipotens F est (alt.) eFS, om. cet. quia pr.] qui I post permanet add. et CBFM 12 non] nec S, et nunc g initium om. (cum A) DCB 13 utique] itaque F et .. eius sunt add. S cum Vulg. 14 septiformi.. p. 19, 4 spiritus sancti om. Φ septiformis T, septiformem S spiritum S*

- sapientiae et intellectus, | ₁ consilii, et fortitudinis,
scientiae et pietatis, spiritus | ₁ timoris, dei. | ₁ isti, septem
1, 5 spiritus unius scilicet dona <sunt> spiritus sancti. et ab |
| ₁ Iesu Christo qui est testis fidelis primogenitus ex |
| ₁ mortuis. in homine suscepto perhibuit testimonium | ₁ in 5
mundo. in quo passus nos suo sanguine | soluit a peccato
et debellato inferno primus resurrexit a mortuis, et mors ei
ultra non dominabitur, sed ipso regnante mundi regnum
1, 6 destructum est. et fecit nos regnum et sacerdotes, id
est omnem fidelium ecclesiam, sicut Petrus apostolus dicit: 10
1, 7 gens sancta, regale sacerdotium. ecce uenit cum
nubibus et uidebunt eum omnes populi. qui primo in
suscepto homine uenit occultus, post paululum in maiestate
et gloria ueniet ad iudicandum manifestus.
- ? 1, 13 Quod autem dicit: i | ₁ nter medium, | ₁ candelabrorum | ₁ aure- 15
orum ambulantiem similiem filii hominis, ' | ₁ similiem'
| ₁ dicit post morte, | ₁ m deuictam. [fol. 2^r] in caelis cum ascendisset
adunato et isto corpore, | ₁ cum spiritu gloriae, quam recepit a
| ₁ patre, potest | ₁ iam quasi filius dei dici, non qu | ₁ asi filius

7 Rom. 6, 9 11 I Petr. 2, 9

1 et (ante fortitudinis) om. α 2 dei scripsi cum TD, domini A cum
Vulg. 3 sunt om. Aα spu sc̄ti A 14 uenit αα manifestius A
15 inter medium om. αα satis magno spatio relicto, cf. p. 20, 1 16 am-
bulantiem om. αα, sed praebent lacunam filio αα 17 dicit post om.
αα, sed exhibent lacunam celis A saepius 18 adunato... corpore]
adunato sanct αα cum lacuna post sanct 19 potest iam αα non
quasi filius hominis αα

legimus: spiritus sapientiae et intellectus, consilii
 et fortitudinis, scientiae et pietatis, spiritus timo-
 ris dei. isti septem spiritus unius scilicet dona sunt spiri-
 tus sancti. et ab Iesu Christo qui est testis fidelis 1, 5
 5 primogenitus ex mortuis. in homine suscepto perhibuit
 testimonium in mundo, in quo passus suo nos sanguine
 soluit a peccato et debellato inferno primus resurrexit a
 mortuis, et mors ei ultra non dominabitur, sed ipso re-
 gnante mundi regnum destructum est. et fecit nos regnum 1, 6
 10 et sacerdotes (*deo et patri suo*), id est omnem fidelium
 ecclesiam, sicut Petrus apostolus dicit: gens sancta, regale
 sacerdotium. ecce uenit cum nubibus et uidebunt 1, 7
 eum omnes populi. qui primo in suscepto homine uenit
 occultus, post paululum in maiestate et gloria ueniet ad iudi-
 15 candum manifestus.

2 Quod autem dicit: [*et conuersus uidi septem cande-* 1, 12. 13
labra aurea et in medio septem candelaborum aure-
orum similem filio hominis] in medio candelaborum
 aureorum similem filii hominis, 'similem' dicit post mor-
 20 tem deuictam, cum ascendisset in caelis, adunato et isto cor-
 pore cum spiritu gloriae suae, quam recepit a patre potestatem

8 Rom. 6, 9 11 I Petr. 2, 9

1 spiritum uidelicet *S* et *om. T* 3 dei *TD*, domini *CBS* (§205
LXX. domini Vulg.) isti...l. 4 sancti *om. g* post isti *add. enim S*
 4 Christo *om. I* fidelis *om. I* 5 ex mortuis] mortuorum *S cum*
Vulg. post homine add. enim F 6 post quo *add. etiam S* 7 et]
 ac *S* 8 sed ipso] sed *om. F*, ipso autem *S* 9 nos] nostrum *FM*
 10 deo...suo *add. S cum Vulg.* omnem] omnium *X* 11 Petrus
 quoque *S* 12 ueniet *TFS* uidebit *X* 13 omnes populi *DCB*.
 omnis populus *T*, omnis oculus *X* post qui *add. enim S* primus
F, prius *I* homine] semine *F* 16 et...filio hominis *add. X* (et
 conuersus uidi inter medium VII candelaborum aureorum similem filio
 hominis *I*) 18 in...hominis *om. X* 19 filii *BC*, filii *D*, filio *T*
 post similem *add. hoc T*, hoc (i s. o m2) *D* 20 adunatam in suo
 corpore *S* et *om. T* 21 post spiritu *add. et DCB* pote-
 state *Cm2Be*

1, 13 hominis, | ambulans inter medium candelabrorum
 au, | reorum, id est inter medium ecclesiarum, | sicut, | per
 Salomonem dixit: inter semitas iustorum, | ambulo. cuius
 1, 14 antiquitas et immortalitas, | maiestatis origo, 'in capite
 candor' ostenditur. | caput autem Christi deus est. 5

3 1, 16 c In facie autem | claritas solis. facies eius apparitio illius
 | fuit, | qua locutus est hominibus faciem contra faciem, | solis
 autem gloria minor est quam gloria domini, | sed propter ortum
 et occasum et rursus ortum, | quod natus sit et passus et resur-
 rexit. | ab eodem dedit similitudinem | eius] scriptura | faciem eius 10
 gloriae solis.

3 Prov. 8, 20 5 I Cor. 11, 3

4 immortalitas A cf. haec testimonia: cuius antiquitas et immortalitas
 maiestatis origo in capite candor ostenditur *Primasius (LXVIII 801 A M)*;
 cuius antiquitas atque aeternitas iuxta humanae consuetudinis locutionem
 in candore capitis demonstratur *Autpertus (Ambrosii Ansberti in Apoc.
 lib. I. Maxima Bibliotheca Patrum XIII, Lugduni 1677, p. 424 B)*;
 antiquitas et immortalitas maiestatis in capite candor ostenditur *Beda
 (Opera omnia ed. Giles, vol. XII, London 1844, p. 345)* 5 in mar-
 gine codicis A manus recentior haec *Hieronimi additamenta* supplevit:
 Et in capillis albis albatorum est similitudo: lanae similis propter oves,
 similis niui propter innumerabilem candidatorum turbam de celo dato-
 rum. et postea: Oculi eius ut flamma ignis: precepta dei sunt, que
 credentibus lumen ministrant, incredulis autem incendium 8 domin[i]
 dn A sed] et Am1, sed m2 in mg. 10 eius pr. uncis inclusi; dedit
 similitudinem idem quod comparavit

quasi filium hominis ambulante[m] inter medium can- 1, 13
delaborum aureorum, inter medium dicit ecclesiarum,
sicut in Salomone dicit: inter semitas iustorum ambulabo.
cuius antiquitas et immortalitas, maiestatis origo. in capite 1, 14
5 candor ostenditur. caput autem Christi deus est.

[Caput autem eius et capilli erant albi tamquam luna alba ^{I^x in Y =}
(et tamquam nix): in capite candor ostenditur. caput autem ^{4 in X: Hieronymi ad-}
Christi deus est.] et in capillis albis albatorum est multitudo ^{ditamen-}
lanae similis propter onas, similis niui propter innumerabilem ^{tum}
10 turbam candidatorum de caelo datorum.

Oculi eius ut flamma ignis. praecepta dei sunt, quae ^{II^x in Y =}
credentibus lumen ministrant, incredulis incendium. ^{5 in X: Hieron. add.}

3 In facie autem eius claritas eius ut sol. 'claritas eius' ^{1, 16 c}
quod dixit, apparitio illius fuit, qua locutus est hominibus ^{III in Y =}
15 facie contra faciem. solis autem gloria minor est quam gloria ^{6 in X}
domini, sed propter ortum et occasum et rursus ortum, quod
natus sit et passus et resurrexit, ab eo dedit similitudinem
scriptura faciem eius gloriae solis.

3 Prou. 8, 20 5 I Cor. 11, 3

2 inter. ecclesiarum om. YΦ 3 salomonem T dicitur S 4 et scripsi,
est codd. Hieronymi immortalis I post immortalitas add. et S Maie-
statis Y post interpunctionem Cuius antiquitas est immortalitas, maie-
statis origo. B p. 54 in capite . . est om. hoc loco X 6 sequuntur septem
commentarii particulae, quarum numerum Hieronymus auxit additis
tribus particulis (I^x, II^x, V^x), quarum ordinem auctores recensio[n]um Φ
et S ita mutauerunt, ut ordinem textus ipsius sequi mallent: quo fit, ut
inter se respondeant I^x in Y = 4 in X, II^x = 5, III = 6, IV = 1,
V^x = 2, VI = 3, VII = 8, VIII = 7 (Φ) = 9 (S), IX = 9
(Φ) = 7 (S), X = 10 Caput . . deus est add. X 7 et tamquam nix
add. S cum Vulg. 8 et om. TX albatorum] abbatum g multitudo
TDX, item Primasius et Beatus p. 59, similitudo CBAm2 9 similis
pr. DCBAm2, similes TS, simulauit I B p. 59, simulauit K onas. propter
om. FKM similis (alt.) simulauit D. simplices S, om. I B cand. turbam
CBAm2 candidorum F 11 ut YAm2, item Primasius et Beatus p. 59, sicut X
12 min. lumen S post incredulis add. autem Am2S 13 in facie eX,
in faciem Y eius (alt.) TΦ, om. cet. ut] sicut IK 14 qua] quia F
15 contra] ad S, item Prim. et Beatus p. 67 16 hortum T rursum TX
17 resurrexerit IK ab eo scripsi, adeo TDΦ, ideo CBSB p. 67 dixit
similem CB 18 scripturas T post scriptura add. similans S, assimilans g

4 1, 13 b In ueste sacerdotali carnem|quae corrupta non est a
 morte|et habet per passionem aeternum sacerdotium|aper-
 1, 13 c tissime traditum est. | zona aurea accincta pectori:
 conflata conscien|tia et purus spiritalis sensus traditus est|
 1, 16 b ecclesiis. per gladium bis acutum de ore ipsius|emi- 5
 cantem|ostenditur ipsum esse, qui et nunc euangelii|bona
 et prius per Moysen legis notitiam|uniuerso orbi protulit. sed
 quia ex eodem|uerbo omne genus humanum tam ueteris|quam
 noui testamenti iudicaturus est, ideo|gladius nominatus est.|
 [fol. 2*] gladius enim milite|m armat, gladius hostem inter- 10
 ficit. |gladius desertor|em punit. ut ostenderet aposto|lis, quia
 iudi|cium adnuntiabat, ait: non ueni|pacem mittere sed
 gladium. et postquam con|summauerat parabolas, ait ad
 illos: |intel|lexistis omnia? dixerunt: ita. adiecit:|
 pro|pterea omnis scribe doctus de regno caelorum| 15
 sim|ilis est patrifamilias proferenti de thesauro|suo

12 Matth. 10, 34 14 Matth. 13, 51. 52

1 uerba non est a morte *bis leguntur in Aaz* 2 apertissimum *Aaz*,
 aliter apertissime traditum *Am2 in mg.* 3 est] Mammae duo sunt |
 testamen|ta, *add. Am2 partim in linea, partim in mg. dextro* zona]
 Et zona chorus sanctorum et aurum per ignem probatum. Aliter *prae-*
mittit Am2 in mg. 4 post sensus *add. ita Am2 s. l.*, sensus ita *az*
 6 ipsum = τὸν αὐτόν nunc] nuntiat *A*, aliter nunc *Am2 in mg. dextro*
 7 οὐβι protulit ^{orbi} *A*, orbi protulit orbi *az* 9 gladius] Bis acutus
 commemoratus est *add. Am2 in mg.* 11 ut] Et ut id *add. Am2 in*
mg. dextro 12 post [mitte]re *add. in terram Am2 s. l.* 14 post
 [intel]lexistis *add. hec Am2 s. l.* haec omnia *az* 15 aliter in regno
 dei *add. Am2 in mg. d.*

4 *[Vestitum tunica talari.]* in ueste *[talari id est]* sacer- 1, 13 b
 dotali carnem quae corrupta non est a morte et habet per *IV in Y =*
 passionem sacerdotium apertissime traditum. *1 in X*

[Et praeinctus erat ad mamillas zona aurea.] mammae 1, 13 c
 5 duo sunt testamenta et zona chorus sanctorum ut aurum per *V in Y =*
 ignem probatum. aliter: *2 in X: Hieron. add.*

Zona aurea accinctus pectori: conflata conscientia et *VI in Y =*
 purus spiritalis sensus ita traditus est ecclesiis. *3 in X*

[Et ex ore illius gladius ex utraque parte acutus procedens.] 1, 16 b
 10 per gladium bis acutum de ore ipsius emicantem *VII in Y =*
 ostenditur ipsum esse, qui et nunc euangelii bona et prius *8 in X*
 per Moysen legis notitiam uniuerso orbi protulit. sed quia ex
 eodem uerbo omne genus humanum tam ueteris quam noui
 testamenti uindicaturus est, ideo bis acutus commemoratus
 15 est. gladius enim militem armat, gladius hostem interficit,
 gladius desertorem punit. et ut ostenderet apostolis, quia
 iudicium adnuntiabat, ait: non ueni pacem mittere sed
 gladium. et postquam consummauerat parabolas, ait ad illos:
 intellexistis omnia? et dixerunt: ita. et adiecit: prop-
 20 terea omnis scribe doctus de regno dei similis est

17 Matth. 10, 34 19 Matth. 13, 51. 52

1 uestitum .. talari *add. X* tunica *om. S* talare *F* uestitum,
 inquit, podere id est talari tunica id est sacerdotali *B p. 56* talari
 id est *add. X* 2 non *om. g* ad mortem *S B* per *om. CB* 3 tradi-
 tum] denotatum *B* 4 et .. aurea *add. X* mammae] mamillae eius *S*
 5 et *om. F* zona aurea *S* post sanctorum *add. est S* ut] et
TAm2 6 probatus *IK* 7 zonam auream *Y* accincta *S* conflata
 conscientiam et purum spiritualemente indicat sensum qui tr. est eccl. *S*
 9 Et ex .. procedens *add. X* illius] eius *M* ex (*alt.*) *om. I* 11 bona]
 uerbum *S*, donum *IK* 12 urbi *T*, orbe *F* 13 ante omne *add. in S*
 quam ueteris quam noui *T*, tam noui quam ueteris *IKS B p. 63* 14 uin-
 dicaturus *TDXB*, iudicaturus *CB cum A* 16 post ostenderet *add.*
 saluator *I* post quia *add. ad T* 17 demonstrabat *F* post mittere
add. in terram DCB cum Vulg. 18 et] at *IKM* consumma] *abhinc*
deest folium in cod. D usque ad p. 33, 16 longe parabolam *T* 19 haec
 omnia *X B cum Vulg.* et (*ante dixerunt om. IKM* ita] etiam domine *F*
 (etiam *Vulg.*) et adiecit *om. CB* 20 de *TFM*, in *cet. cum Vulg.*

noua et uetera, [noua: euangelica uerba, uetera: legis et
 prophe|tarum. haec de ore suo processisse Petro ait: [u]ade
 ad mare et mitte hamum, et piscem qui [p]rimus
 ascenderit, ap[er]to ore eius inuenies [staterem — id
 est duos denarios — da pro me et [pro te. et Dauid simi- 5
 liter ait per spiritum: semel locutus|est deus, haec duo
 audiui, quia|semel decreuit ab initio dominus, quod usque|
 ad finem futurum est. |haec ergo sunt duo testamenta, quae
 pro captu|temporis aut duo denarii aut noua et uetera|aut
 gladius bis acutus nominatur. |denique cum iudex sit ipse a 10
 patre constitutus. |uolens ostendere, quoniam uerbo praedi-
 cati|onis iudicabuntur homines. ait: putatis, |quia ego uos
 iudicabo nouissima die? uerbum|quod uobis locutus
 sum, illud iudicabit in nouissima die. et Paulus contra
 Antichristum ad Tessalonicenses ait: quem dominus [fol. 3^r] 15
 interficiet spiritu oris sui. hic est ergo gladius b[is] a[cutus],
 procedens de ore eius. |

5 1, 15b Vox eius tamquam uox aquarum multarum. aquae|
 multae populi esse intelleguntur, sed et donum baptis[mi], quod

2 Matth. 17. 26 6 Ps. 61, 12 13 Ioh. 12. 48 15 II Thess. 2, 8

6 ^{deus} dominus A 7 audiimus A 8 haec ergo . . l. 10 nominatur
 om. Hieronymus 9 denarii aut scripsi. denaria ut Aaz 12 uos ego az
 14 in nouissima] aliter in nouissimo Am2 in mg. dextro 19 sed ^{et} do-
 num A

patrifamilias proferenti de thesauro suo noua et uetera,
noua: euangelica uerba, uetera: legis et prophetarum. et haec
de ore suo processisse et Petro ait: uade ad mare et mitte
hamum, et piscem qui primus ascenderit, aperto ore
5 eius inuenies staterem — id est duos denarios — dabis
pro me et pro te. et Dauid similiter per spiritum ait: semel
locutus est deus, duo haec audiui, quia semel decreuit
ab initio dominus, quod usque ad finem futurum est. denique
cum iudex sit ipse a patre constitutus, nolens ostendere,
10 quoniam uerbo praedicationis iudicabuntur homines. ait:
putatis, quia ego uos iudicabo in nouissima die? sed
uerbum quod uobis locutus sum, illud uos iudicabit
in nouissima die. et Paulus contra Antichristum ad Tessa-
lonicenses ait: quem dominus interficiet spiritu oris
15 sui. (et Esaias: *spiritu, inquit, labiorum suorum interficiet im-
pium.*) hic est ergo bis acutus gladius, procedens de ore eius.

5 Vox eius tamquam uox aquarum multarum. aquae multae populi esse intelleguntur. sed et donum baptismi, quod

1, 15 b
VIII in Y =
7 in Φ =
9 in S

3 Matth. 17, 26 6 Ps. 61, 12 11 Ioh. 12, 48 14 II Thess. 2, 8
15 Esai. 11, 4

1 patrisfamilias *F*, homini patrif. *IKS* 2 post uerba *add.* aposto-
lorum *S* et uetera *F* post prophetarum *add.* praecepta *S* hoc *F*
3 post processisse *add.* testatus est sed *S* et Petro] ad petro (v s. o) *F*
4 amum *T* primus] prius *CB* post ascenderit *add.* tolle et *IKg*
cum Vulg. 5 dabis *TFMß p. 64*, et dabis *IKS*, et da *CB* post
dabis *add.* eis *I cum Vulg.* 6 pro (*alt.*) *om. CB* per sp. similiter *KM*
7 audiuius *T* 8 dominus] deus *IS* quousque *F* fut. est usque
ad finem *CB* 9 post constitutus *add.* propter hominis assumptionem *S*
10 post iudicabuntur *add.* omnes *IK* 11 et 13 in *om. T* bis nouissimo *S*
bis, *F* semel (*om. alt., cf. notam ad l. 13*) post die *add.* non *S*
12 uerbo *T* post uerbum *add.* inquit *S* uobis *om. F* 13 in nou. die
om. Φ post Paulus *add.* apostolus *e* de antichristo *S* post antichristum
add. et *IK* 14 post dominus *add.* Iesus *IKMS*, ihs xps *F* 15 et
Esaias .. impium *add. S* 17 et uox *S* uox (*ante* aquarum) *om. C*,
uoces *F* 18 post multae *add.* multi *F* esse] huius *CB*, huius
mundi *e* sed et] seu *S* quo demisit (dimisit *M*) *FM*, quod
misit *IK*

emisit praecepto per apostolos diffundi | ad salutem hominum. |

1, 15 a pedes eius similes aurichalco tamquam in fornace |
conflatos. apostolos dicit, quia per passionem conflati prae-
dicauerunt uerbum eius; per quos enim ambulat praedicatio,
merito pedes nominantur. unde propheta anticipauit dicendo: 5
adoremus, ubi steterunt pedes eius, quoniam ubi illi
primi steterunt et ecclesiam confirmauerunt, id est Iudeam,
ibi omnes sancti conuenturi sunt et deum suum adoraturi.

6 1, 16 a Septem stellae in dexteram. diximus, quia spiritus
sanctus septiformis uirtutis datus est in potestatem eius a 10
patre. sicut Petrus ad Iudeos exclamauit: dextera igitur
dei exaltatus acceptum a patre spiritum effudit, hunc
quem uidistis et audistis. sed et Iohannes baptista anti-
cipauerat discipulis suis dicendo: non enim de mensura
dat spiritum. pater amat filium et omnia dedit in 15
manu eius. istae sunt septem stellae.

7 1, 20 Septem autem ecclesiae, quas nominatim uocabulis suis

6 Ps. 131, 7 (cf. *πνευματικῶν* LXX cod. Alec.) 11 Act. 2, 33
14 Ioh. 3, 34. 35

1 emisit *scripsi cum Hieronymo*, demisit A aliter emisit preceptum
per apostolos diffunditur ad salutem hominum Am2 in mg. 2 auri-
calcho A 3 conflato A 4 ambulat] cf. *Ps.-Augustini homil. in Apoc. I*
(XXXV 2418 l. 18 M) 6 adoremus] aliter adorauimus in loco Am2
in mg., item *psalmorum uersio in cod. Sangerman.* 9 diximus] cf.
p. 16, 8 sqq. 12 exaltatus est A effundit A 13 aliter ui-
detis et auditis, Am2 in mg. 14 de mensura etc.] aliter ad mensuram dat deus
spiritum Ieso Christo Am2 in mg. 16 manu eius *scripsi cum Hieronymo*,
manibus A, aliter in manu eius Am2 in mg.

- emisit praecepto per apostolos diffundi ad salutem hominum.
 pedes eius similes aurichalco tamquam in fornace ^{1, 15 a}
 conflatos. apostolos dicit, qui per passiones conflati praedi- ^{IX in Y =}
 cauerunt uerbum eius; per quos enim ambulabat praedicatio, ^{9 in Φ =}
 5 merito pedes nominantur. unde propheta anticipauit dicendo:
 adorauimus, ubi steterunt pedes eius, quoniam ubi illi
 primum steterunt et ecclesiam confirmauerunt, id est in Iudea,
 ibi omnes sancti conuenturi sunt et dominum suum adoraturi.
 6 [Et habebat in dextera sua stellas septem.] stel- ^{1, 16 a}
 10 lae septem in dextera. dixit, quia spiritus sanctus septi- ^{X in Y =}
 formis uirtutis datus est in potestatem eius a patre, sicut
 Petrus ad Iudeos exclamauit: dextera dei exaltatus accep-
 tum a patre spiritum effudit, hunc quem uidistis et
 audistis. sed et Iohannes baptista anticipauerat discipulis
 15 suis dicendo: non enim ad mensuram dat spiritum deus.
 pater amat filium et omnia dedit in manu eius. istae
 sunt septem stellae.
 7 Septem ecclesiae, quas nominatim uocabulis suis uocat, 1, 20

6 Ps. 131, 7 12 Act. 2, 33 15 Ioh. 3, 34. 35

1 praecepta *T*, praeceptum *C*, *om. By* diffundi scripsi cum *A*, dif-
 funditur *Y*, et diffunditur *Φ*, *om. S* uerbis diffundi... hominum *omissis*
post apostolos *add.* dicens: ite, docete omnes gentes, baptizantes eos in
 nomine patris et filii et spiritus sancti (*Matth. 28, 19*) *S* 2 aurichalco
CBFI, orichalco *S* in *om. CB* 3 conflato *IKS*, conflatum *FM* *post*
 conflato (*sic*) *add.* pedes *S* apostolus *TIKM* quia *FK* passionem
FS *post* conflati *add.* in uniuersum orbem *S*, in uniuerso orbe *g*
 4 ambulauit *S*, ambulat *F* 5 propheta] et propheta *S* 6 adorauimus
TC, adoramus *B*, adorabimus (-uimus *F*) in loco *X* *post* eius *add.*
 dominum primum (*omisso* quoniam) *CB* 7 et *om. Y* 8 iudea *F* ubi
CB 9 Et... septem *add. X* VII stellas *K* 10 stellas septem in d.
IKM, in dextera eius stellas septem *S* 11 septēformis *F* potestate *S*
 12 exaltatum *FM*, exaltatū ē *T* 13 uidistis et audistis *Φ* (*item Acto-*
rum cod. Cantabrig. lat. et Luxouiense lectionarium), uidetis et auditis
TS cum Vulg., uidetis *CB* 15 deus spiritum *CBIK* 16 *post* pater
add. inquit *S* manus *e* 17 *ſt I*, sunt *ponit post* stellae *g, om. K*
 18 nominatim *CB*, nominat in *TX* *post* nominatim *add.* in *CB* uocat]
 et uocat *Φ*, et uocat eas *S*

uocat, ad quas <et> epistolas facit, non quia illae solae <sint>
ecclesiae aut principes, sed quia quod uni dicit, omnibus
dicit; nihil enim differet, utrum quis uexillationi, paucorum
militum numero, an per eam toto exercitu loquatur. denique
siue in Asia siue in toto [[fol. 3^v]]orbe, septem ecclesias 5
omnes et septem nominatas unam esse catholicam Paulus docuit:
primum quidem, ut seruaret <ipse> et ipsum, septem ecclesiarum
non excessit numerum, sed scripsit ad Romanos, ad Corinthios,
ad Ephesios, ad Tessalonicenses, ad Galatas, ad Philippenses,
ad Colossenses; postea singularibus personis scripsit, ne exce- 10
deret numerum septem ecclesiarum, et in breui contrahens
praedicationem suam ait ad Timotheum: ut scias qualiter
debeas conuersari in aede dei aut quae sit ecclesia
uiui dei. Hunc typum a spiritu sancto per Esaiam praedicari
legimus de septem mulieribus, quae adprehenderunt homi- 15

12 I Tim. 3, 15 (aut quae = ἡ τίς pro ἡτίς) 15 Esai. 4, 1

1 et *add. Am2* sint *add. Am2 in mg.* 3 differet *Am1*, differt
Am2 utrum] ut *Am2 in mg.* aliter uexillationem paucorum, milium
maiori numero anteponat *Am2 in mg.* 4 exercitu = exercitui 5 ec-
clesias esse omnes *A* (esse *add. m. rec.*) 7 aliter primo quod ut seruaret
ipse *Am2 in mg.* ipso *addidi ex Hieronymo, om. A* et ipsum = et
idem (καὶ τὸ αὐτό) 13 aede] aliter ecclesia *Am2 in mg. dextro*

ad quas et facit epistolas, non quia ipsae solae sint ecclesiae
aut principes, sed <quia> quod uni dicit, omnibus dicit: nihil
enim differt, ut quis uexillationem paucorum militum maiori
numero anteponat [toto exercitui loquatur]. denique siue in
5 Asia siue in toto orbe, septem ecclesias omnes esse et septe-
natim nominatas unam esse catholicam Paulus docuit: primum
quidem, ut seruaret ipse et ipsum, septem ecclesiarum non exces-
sit numerum, sed scripsit ad Romanos, ad Corinthios, ad Galatas,
ad Ephesios, ad Tesselonicenses, ad Philippenses, ad Colos-
10 senses; postea singularibus personis scripsit, ne excederet
modum septem ecclesiarum, et in breui contrahens praedi-
cationem suam ad Timotheum ait: ut scias qualiter debeas
conuersari in ecclesia dei uiui. hunc typum a spiritu
sancto per Esaïam praedicari legimus de septem mulieribus,
15 quae adprehenderunt hominem unum. unus autem homo

12 I Tim. 3, 15 15 Esaï. 4, 1

1 et om. *g* fecit *FS* solae om. *CB* sunt *TIKMS* 2 quia
addidi ex Victorino, om. codd. Hieronymi 3 differtur *TFS*, differunt *g*
quis uex.] qui uix illationem *F*, ex illa ratione quis *S* militum] milium
B, similitum *S* maiore *F* 4 anteponat (-it *I*) maiori numero *IK* toto...l. 5
in Asia siue *F*, om. *cet.*; ego toto exercitui loquatur *uncis inclusi* 5 septem]
septemnatim *S* esse et septenatim] septem esse *S* septenatim *T*.
septinatim *Φ*, septem *CBS* 6 nominatas] numeratas *I* edocuit *I* pri-
mum quidem] primo quod *CB* 7 ipse] etiam ipse *S*, et ipse *g* et
ipsum] typum *S*, et om. *I* septem om. *T* 8 numerus *F* 9 ad Phil.
om. *KM* 10 post Col. add. ad hebreos *IKM*; uarietatem traditi ordinis
nominum epistularum conspicias in hac tabula:

<i>A</i>	<i>TFS</i>	<i>CB</i>	<i>IKM</i>
Rom.	Rom.	Rom.	Rom.
Cor.	Cor.	Cor.	Cor.
Eph.	Gal.	Gal.	Gal.
Thess.	Eph.	Eph.	Eph.
Gal.	Thess.	Phil.	Thess.
Phil.	Phil.	Col.	Col. (om. <i>I</i>)
Col.	Col.	Thess.	Hebr.

11 modum] numerum *FS* in b. contr.] in hebraicā trahens *F* 12 ait]
sic ait *S* 13 ecclesiam *TF* tipum *Φ* post typum add. et *S* a *Υ*,
ab *X* per spiritum sanctum ab ysaïa *IK* 14 p̄dicare *F* 15 p̄hen-
derunt *F* hominem] uirum *IK* cum *Vulg.*

nem unum. unus autem homo Christus est, non ex semine natus. septem mulieres ecclesiae sunt, panem accipientes suum et tunicis suis uelatae, quae petunt auferri inproperium suum, ut inuocetur nomen illius super illas — ‘panem’ autem: spiritum sanctum, qui nutrit in uitam aeternam: <‘suum’>: per credulitatem sibi promissum. ut ‘tunicas suas’ id est sibi promissas, quibus cooperiri optant; denique ait Paulus: oportet hanc fragilitatem inuiolantiam et mortale hoc uestiri immortalitatem: ‘auferri inproperium suum’: inproperium est peccatum pristinum quod aufertur in baptismo et incipit uocari homo Christianus, quod est: inuocetur nomen tuum super nos. in his ergo septem ecclesiis puta fieri de una ecclesia.

- 8 Pro qualitate fidei et electionis aut ad eos scripsit, qui et laborant in saeculo et operantur de frugalitate laboris sui et patientes sunt et, cum uideant quosdam homines in ecclesia

2 cf. Esai. 4, 1 8 I Cor. 15, 53 12 Esai. 4, 1 14 cf. Apoc. 2, 1—7

3 suum] aliter et cum eis sunt uelatae *Am2 in mg. d.* 4 nomen] aliter domini in illis *Am2 in mg. d.* 6 suum *addidi* 7 id est] stolas *add. Am2 in mg.* post cooperiri *add. se Am2 s. l.* optant] temptant *add. Am2 in mg. d.* 8 inuiolantiam *scripsi* (= ἀφθαρσίαν), inuiolentiam *A*; Hieronymus maluit scribere inuiolatum 11 et..homo *om. A*; post Christianus *add. Am2 in linea*: Et incipit uocari homo christianus 13 fieri *idem quod agi* ecclesia] septem et *add. Am2 in mg.*

Christus est, non ex semine natus. septem mulieres ecclesiae sunt, panem accipientes suum et tunicis suis uelatae, quae petunt auferri inproperium suum, ut inuocetur nomen domini in illis — ‘panem’: spiritum sanctum, qui nutrit
 5 in uitam aeternam; ‘suum’: sibi per credulitatem promissum, ut ‘tunicas suas’ id est sibi promissas, quibus cooperiri se optant, de quibus ait Paulus: oportet hanc fragilitatem uestiri inuiolatum et mortale hoc uestiri immortalitatem; ‘auferri inproperium suum’: inproperium
 10 est peccatum pristinum quod aufertur in baptismo et incipit uocari homo Christianus, quod est: inuocetur nomen tuum super nos. in his ergo septem ecclesiis putes fieri de una ecclesia [septem].

8 Et pro qualitate fidei et electionis aut ad eos scripsit. qui
 15 et laborant in saeculo et operantur de frugalitate laborum suorum et patientes sunt et, cum uideant homines quosdam

2 cf. Esai. 4, 1 7 I Cor. 15, 53 11 Esai. 4, 1 14 cf. Apoc. 2. 1—7

1 *post septem add. uero Sg post mulieres add. septem IKMS*
 2 tunicis suis] cum eis sunt *CB* 3 petunt] poscunt *S* ut...l. 4 illis] tantum ut nomen illius uocetur super illas *S* ut *om. F* uocetur *T*
 4 *post panem add. id est I post sanctum add. dicat F* 5 suum *scripsi*, suam *Υ, om. X* sibi] sibi uidelicet *S* 6 promissum *IK cum A*, promissam *ΥFMS* ut *scripsi*, et *codd.* tunicas uero (*om. ut*) *S* sibi promissas] immortalitatem promissam *Φ, om. S* quibus *IKS*, qui *T*, quae *CBM*, qua *F* 7 cooperire *F* *post optant add. immortalitatis* est gloria *S* quibus] qua *S* paulus ait apostolus *S* oportet] oportet et *CB*, oportet ergo *S* hanc...inuiolatum] corruptibile hoc (hoc corruptibile *IKM*, hoc corruptionem *F*) induere incorruptionem *X cum Vulg.*
 8 inuiolatum *scripsi*, inuiolatam *Υ* uestiri (*alt.*) induere *X* 9 immortalitate *FCB* auferre *F*, auferri uero *S* *post suum add. hoc est* emundari se a peccatis *g* *post alt. inprop. add. enim S* 10 auferetur *TM* in] a *Φ* 11 incipiunt uocari homines christiani *S* 12 in his ergo...p. 45, 6 in solio iudicii = *Beatus* (8) p. 79—84 putes...electionis] unius ecclesiae catholicae fideles sunt quia una in septem pro qualitate (per qualitatem *g*) fidei et electionis est *Sg* putes *CB*, potest *TΦ* *post fieri add.* una et *K*, et *I* 13 septem *uncis inclusi* 14 Et *om. KS*, sed et 8 dilectionis *IKM*, lectionis *F* aut *om. IKM*, siue *g* scribens *S* qui et] qui *S*, et qua *F* 15 et (*alt.*) *om. F* 16 cum] quam *F*

dissipatores et pestiferos, ne dispersio fiat, portant illos — admonet tamen eos de amore, in quo fides desit, ut agant paenitentiam —; aut ad eos qui locis crudelibus inhabitant inter persecutores et perseuerant esse fideles; aut ad eos qui humiliter instructi in fide fortiter perseuerant; aut ad eos qui sub praetextu misericordiae illicita peccata in ecclesia inducendo docent alios ea facere; <aut ad eos qui sunt in ecclesia faciles: aut ad eos qui negligentes nomine tantum Christiani sunt:> aut arguit eos qui student scripturas et laborant cognoscere arcana praedicationis et dei opus facere nolunt, id est misericordiam et amorem. omnibus paenitentiam denuntiat, omnibus iudicium adnuntiat.

CAP. II.

- 1 2, 2 In prima quidem epistola ait: scio laborem tuum et opera
<et patientia>m tuam — scio te et laborare et operari uideo et
2, 2. 3 patientem esse: ne putes me longe morari abs te —, et quia
non potes portare malos, et qui se dicunt apostolos esse,
inuenisti eos mendaces et patientiam habes propter
nomen meum. haec uniuersa ad laudem spectant, et laudem
non mediocrem. sed et tales uiros et talem classem talesque 20

3 cf. Apoc. 2, 8—11 4 cf. ibid. 3, 7—13 5 cf. ibid. 2, 12—17
7 cf. ibid. 2, 18—29 8 cf. ibid. 3, 1—6 9 cf. ibid. 3, 14—22

1 aliter dispensatores et posteros *Am2 in mg.* 2 tantum *Am1*, tamen
m2 s l. post amore *Am2 add. in mg.*: ut in quibus, desit ut
om. Am1 4 ut perseuerant [*sic!*] esse fideles *Am2 in mg.* aut ad
eos... l. 5 perseuerant *hoc loco om. Hieronymus et posuit ante* aut arguit
6 inducendo] aliter faciunt *Am2 in mg. d.* 7 alios ea *scripsi*, aliud
eos *A* aut ad eos... Christiani sunt *om. A* facere] Aut ad eos qui
negligentes noie tm christiani sunt *add. Am2 in mg.* 9 scripturas]
aliter scripturis *Am2 in mg. d.* 10 archana *Aaa* 14 opera tua *Am2*
in mg. d. opera et patientiam *scripsi*, operam *A* 15 Scito [*sic!*] te
et *A*; *man. rec. haec uerba linea transuersa expunxit et in margine*
post operari addidit: Scio te

in ecclesia dispensatores et pestiferos, ne dispersio fiat, portant — admonet tamen eos de amore, in quibus fides eorum deest, ut agant paenitentiam —; aut ad eos qui locis crudelibus inhabitant inter persecutores et perseuerant esse fideles; aut
 5 ad eos qui sub praetextu misericordiae illicite peccata in ecclesia faciunt et aliis faciendo ostendunt; aut ad eos qui sunt in ecclesia faciles; aut ad eos qui neglegentes nomine tantum Christiani sunt; aut ad eos qui humiliter instructi in fide fortiter perseuerant; aut arguit eos qui student scripturis
 10 et laborant cognoscere arcana praedicationis et dei opus facere nolunt, id est misericordiam et amorem. omnibus paenitentiam denuntiat, omnibus iudicium adnuntiat.

CAP. II.

1 Et in prima quidem epistola ait: scio laborem tuum et 2, 2
 15 opera et patientiam tuam — scio te laborare et operari, ideo patientem te esse: ne putes me longe morari a te —, et 2, 2. 3
 quia non potes portare malos, et qui se dicunt apostolos esse, inuenisti eos mendaces et patientiam habes propter nomen meum. haec uniuersa ad laudem spectant,
 20 et laudem non mediocrem. sed tales uiros et talem classem

3 cf. Apoc. 2, 8—11 4 cf. ibid. 2, 12—17 6 cf. ibid. 2, 18—29
 7 cf. ibid. 3, 1—6 8 cf. ibid. 3, 7—13 9 cf. ibid. 3, 14—22

1 et pestif.] et posteros *CB*, praeposteros *e* dispensio *T*, dissensio *S*, dispensatio *IKM* portant] portant eos *F* *B* fidei *CB* 3 ut ante in quibus *ponunt CBS* in locis *S* 4 persecutiones *F* et.. fideles] ut perseuerantes fideles *S*, perseuerantes esse fideles *IKM* 5 sub pretextum *T*, supra tectum *F* 6 faciant *F* et... ostendunt *om. CB* facienda *IKS* *B* aut... *l. 7* faciles *om. CB* 7 aut... *l. 8* sunt *om. IKM* 8 structi *CB* 9 fortiter *om. Φ* arguit *CB*, arguent *T*, ad X eos] illos *CB* 10 archana *CBX* opera *F* 11 id sunt *F* amorem] mortem *IKM* post omnibus *add. atque IK* 12 denuntians *CB*, adnuntiat *F*, annuntiat *I* 14 In prima enim (enim *om. g*) ep. sic ait *Sg* 15 laborare te *CB* 16 me *om. T* longe] post lacunam denuo incipit cod. *D*, cf. notam ad p. 23, 18 17 apostolos... *l. 18* inuenisti] iudeos esse et non sunt et inuenisti *S*, cf. *Apoc.* 2, 9; 3, 9 18 eos] esse *IK* 19 expectant *TDS*, exspectant *F* 20 mediocriter *F* sed] et *g*

electionis homines oportet omnimodo admoneri, ne debitis
 2, 4. 5 sibi bonis fraudentur. pauca dixit se habere aduersus illos:
 amorem tuum, inquit, pristinum deseruisti: memento.
 unde cecideris. qui cadit, [fol. 4^v] de alto cadit; et ideo
 ait 'unde', quia omnimodo usque ad nouissimum amoris opera 5
 exercenda sunt, quod est principale mandatum. denique nisi
 2, 5 fiat, minatus est mouere candelabrum de loco suo, id
 2, 6 est spargere plebem. odire se autem opera Nicolaitarum.
 quia et ipse odio habebat: hoc ad laudem spectat. 'Nicolai-
 tarum' autem 'opera': ante illud temporis factiosi homines 10
 <et> pestiferi nomine Nicolai ministri fecerant sibi heresim,
 ut delibatum exorcizaretur, ut manducari posset, et ut qui-
 cumque fornicatus esset, octaua die pacem acciperet. ideo
 conlaudat illos, ad quos scripsit, quibus talibus et tam magnis
 2, 7 uiris promisit lignum uitae quod est in paradiso dei sui. 13
 2 Sequens epistola sequentem conuersationem alterius classis
 2, 9 et consuetudinis detegit. denique ait: scio uos et pauperes

2 cf. Apoc. 2, 14 6 cf. Matth. 22, 38

1 *post electionis add. omnis A* omnimodo] simodo *Am2 in mg.*
 2 pauca] *item hoc loco in codd. Vulgatae Lips. 5 et 6 et in editionibus*
ueteribus (ut Lugdun. 1569) 3 tuum *Am2 hoc loco expunxit et post*
inquit addidit 4 qui] quia *Am1*, qui *m2* 5 quia] quoniam *Am2*
 6 sunt] est *A* principale *Am2*, primum palam *Am1* 8 odire se
 autem *Am1*, odire autem se *Am2*; *pronomen se uim habet pronominis*
 eos 9 quia] que *Am2* spectat] Nicholaite autem erant illo tempore
 ficti homines et pestiferi qui sub *add. Am2 in mg. d.* 10 opere *A*
 fictersi [*sic!*] *A pro factiosi ut uidetur* 11 et *om. A* 12 exorcis-
 zaretur *A* ut (*tert.*) *om. az* 14 et tam magnis] aliter et ut magnis.
Am2 in mg.

talesque electionis homines oportet omnimodo admoneri. ne istis sibi bonis concessis fraudentur. pauca dixit se habere aduersus illos: amorem tuum, inquit, pristinum deseruisti: memento, unde cecideris. qui cadit, de alto cadit; ideo dixit 'unde', quoniam omnimodo usque ad nouissimum amoris opera exercenda sunt, quod est principale mandatum. denique nisi fiat, minatus est mouere candelabrum de loco suo, id est spargere plebem. [*sic habes et tu tenentes doctrinam Nicolaitarum.*] odire se autem opera Nicolaitarum, quae et ipse oderat: hoc ad laudem spectat. 'Nicolaitarum' autem 'opera': [erant] illo tempore ficti homines et pestiferi sub nomine Nicolai ministri fecerant sibi heresim, ut delibatum exorcidiaretur et manducari posset, et ut quicumque fornicatus esset, octaua die pacem acciperet. ideo conlaudat illos. ad quos scribit, quibus talibus et tam magnis uiris promisit lignum quod est in paradiso dei sui.

2 Sequens epistola sequentem conuersationem alterius classis et consuetudinis detegit. denique ait: scio uos et pauperes

2 cf. Apoc. 2, 14 6 cf. Matth. 22, 38

1 talesque] et tales *CB*, ac tales *g* electiones *FIK* hominum *IK* omnino *IKg* ne istis] Nescitis *F* 2 sibi] dei *g*, siue *F* bonis *om.* *T* sibi bonis] bonis sibi *IK* haec pauca *S* 3 amorem . . deseruisti] Et caritatem tuam inquit pristinam reliquisti *Xß*, cf. *Vulg.* 4 excideris *Ieg cum Vulg.* 5 quoniam] quia *IK* 6 principalem *T* 7 cand. suum *M* 8 spargere] parcere *F* sic . . . Nicolaitarum *add. Φ* (doctr. ten. Nic. *F*), sic (inquit *add. S*) habes et tu odire opera Nicolaitarum. sed quoniam et ipse oderas tenentes doctrinam Nicolaitarum, laudem expectas *Sg* (in *cod. S* uerba et laudem expectas *posita sunt ante* ten. doctr. Nic.) 9 odire . . Nic. *om. F* nicholaitarum *DCBI* autem se *DCBI* 10 exspectat *F* nicholaite *CB* 11 opera *om. CB* erant (erat *F*) *uncis seclusi* ficti] factiosi *IK* post pestiferi *add.* qui *CBKS* 12 post nicolai *add.* apostolorum *IK* fecerunt *DCB* heresin *T* post delibatum *add.* idolo *IK* 13 exorcidiaretur *TF*, cf. *Georges, Wortformen p. 259*, exorcizaretur *cet.* ut manducare possint *ß* possit *TFS* 14 octauo *S* pacem] panem *IK* collaudauit eos *CB* 15 scripsit *D* 16 paradisum *T* 17 frequentem *IK* 18 consuetudines *DCBI*, consuetudinem *S* scio tribulationem tuam et paupertatem sed diues es *X*, cf. *ß et Vulg.* et (*alt.*) *om. DCB*

esse et laborare, sed diuites estis; scit enim apud se talibus diuitias esse reconditas, et detractationem de Iudeis quos negat esse Iudeos, sed sinagogam satanae, quoniam <ab> Antichristo colliguntur, quibus ait, ut perseuerent usque ad 2, 10. 11 mortem, et: qui perseuerauerit, non laedetur a morte 5 secunda, id est 'non castigabitur in inferno'.

3 Tertia classis sanctorum ostendit esse uiros, qui fortes sunt in fide et non expauescunt persecutionem. sed quia in illis 2, 16 alii proni sunt ad illicitas permissiones, ait: pugnabo cum illis gladio oris mei, id est 'quid praeceperim dicam et 10 2, 14 quid feceritis conferam'. [fol. 5^r] nam Balaam doctrinam [qui] docebat mittere scandalum ante oculos filiorum Israel, esse delibata et fornicari: olim notum est; ille enim hoc consilium dedit regi Moabitarum et sic scandali-

14 cf. Num. 25, 1. 2 et 31, 16

2 detractationem *Am2* 3 ab *om.* *A* 7 esse uiros uiros *A*, *pro* esse uiros *m2* substituit in *mg.* aliter seueros 12 qui *uncis inclusi* 13 esse *scripsi*, sed *A* (esse delibatum i. e. edere, ut in graeco hic est φαγεῖν εἰδωλόθοντα *Rivinus*) olim = πάλαι 14 regi *scripsi*, regum *A*

esse et laborare, sed diuites estis; scit enim apud se talibus diuitias esse reconditas, et detractationem de Iudeis quos negat esse Iudeos, sed de sinagoga satanae, quoniam ab Antichristo colliguntur, quibus ait, [*esto fidelis usque* 2, 10
5 *ad mortem*] ut perseuerent fideles esse usque ad mortem, et: qui perseuerauerit, non laedetur a morte secunda, 2, 11 id est 'non castigabitur in inferno'.

- 3 Tertia classis sanctorum ostendit esse uiros, qui fortes sunt in fide et non expauescunt persecutionem. sed quia et in illis
10 sunt qui proni sunt ad illicitas permissiones, ait: pugnabo 2, 16 cum illis gladio oris mei, (*habes ibi tenentes doctrinam Balaam, qui docebat Balac mittere scandalum coram filiis Israel, edere et fornicari: ita habes et tu tenentes doctrinam Nicolaitarum, sed pugnabo cum illis*
15 *in gladio oris mei.*) id est 'quid praeceperim dicam et quid feceritis conferam'. nam Balaam doctrinam docebat Balac mittere scandalum ante oculos filiorum Israel, esse delibata et fornicari: olim notum est; ille enim hoc consilium dedit regi Moabitarum et scandalizauerunt populum.

18 cf. Num. 25, 1. 2 et 31, 16

1 et om. TCB apud se talibus] apud tales IK 2 diuitie TD recondite T, recognise DFM detractationem TDK, detractionem F 3 post Iudeos add. et non sunt S de sinagoga (-ae T) TKM, sinagoga DFIS, sinagoga sunt CB 4 esto.. mortem add. X 5 ut perseuerent.. mortem om. Φ 6 perseuerauerit D, perseuerauerint usque in finem TCB (cf. Apoc. 2, 26), uicerit X⁸ cum Vulg. ledentur CB, leduntur T 7 castigabuntur TCB internum F 8 esse uiros] seueros CB, se uiros D 10 permissiones D, promissiones TCB, permutationes FIKS⁸, commixtiones M pugnabo.. mei om. g 11 in gladio IS habes.. l. 15 mei add. S 15 praeceperint IKM 16 fecerint IK balaham I doctrina FISg docebat.. l. 17 ante om. γΦ, praebet S 17 oculis e 18 esse] et se F delibata scripsi, delibatam γS (*quorum testium sensus hic est: Balaam doctrinam esse delibatam notum est*), delibatam g, deliberatam F, debilitatam M, debilitatos IK et fornicari] ut fornicarentur IK notum est olim S, id quod olim accidissee notum est g 19 mohabitarum Fe scandalizauerat M

2, 15 zauerat populum. sic, inquit, et uos habetis inter uos
 tenentes doctrinam et sub praetextu misericordiae alios
 2, 17 uitiat. qui uicerit, inquit, dabo illi de manna abscon-
 sum: <'manna absconsum'> immortalitas est, 'gemma alba'
 adoptio est in filium dei. 'nomen nouum' christianum est. 5

4 Quarta classis nobilitatem fidelium operantium cotidie et
 maiora facientium opera significat. sed et ibi quoque esse
 faciles homines ad inlicitas paces dandas et nouas prophetias
 adtendendas ostendit et arguit et praemonet ceteros, quibus
 non placet hoc fieri, qui cognoscunt nequitas aduersarii, 10
 quibus malis et dolis quaerit inducere in capite fidelium
 2, 24 pericula, et ideo ait: non mitto super uos aliud pondus —
 <id est 'non dedi uobis legis obseruationes et onera', quod est
 2, 25 aliud pondus> — ut quod habetis teneatis, donec uenio.
 2, 26 et qui uicerit dabo illi potestatem super nationes — id 15
 est 'iudicem illum constituam inter ceteros sanctos' — et stel-
 2, 28 lam matutinam dabo illi; primam resurrectionem scilicet
 promisit. stella enim matutina noctem fugat et lucem adnun-
 tiat, id est diei initium.

3 de *cum accusatiuo*, cf. *Roensch, Itala* ² p. 410 4 manna abscon-
 sum *om. A* 5 christianus *A* 8 facile *A* 11 capite *scripsi*, capita *A*
 13 id est .. *l.* 14 pondus *om. A*, id est, non dedi obseruationes et onera
 et nouas prophetias et inlicitas, quas non conuenit ecclesiae, quod est
 aliud pondus *B* p. 82

sic, inquit, uos habetis inter uos talem tenentes doc- 2, 15
trinam et sub praetextu misericordiae alios uitiat. qui 2, 17
uicerit, inquit, dabo illi de manna absconsum [*et dabo*
illi calculum album]: ‘manna absconsum’ immortalitas est,
5 ‘gemma alba’ adoptio in filium dei, ‘nomen nouum’ [*in cal-*
culo scriptum] christianum est.

- 4 Quarta classis nobilitatem fidelium operantium cotidie et
maiora facientium opera significat. sed et ibi esse quoque
faciles homines ad illicitas paces dandas et nouas prophetias
10 attendendas ostendit et arguit et praemonet ceteros, quibus
non placet hoc, qui cognoscunt nequitiam aduersarii, quibus
malis et dolis inducere quaerit in capite fidelium pericula, et
ideo ait: non mitto super uos aliud pondus — id est ‘non 2, 24
dedi nobis legis obseruationes et onera’, quod est aliud pondus —
15 ut quod habetis teneatis, donec uenio, inquit. et qui 2, 25
uicerit, dabo illi potestatem super nationes — id est 2, 26
‘iudicem illum constituam inter ceteros sanctos’ — et dabo illi
stellam matutinam; primam resurrectionem scilicet repro- 2. 28
misit. stella (enim) matutina noctem fugat et lucem adnuntiat,
20 id est diei initium.

1 inter uos habetis *S* omissio subiecto uos inter uos *om.* *TΦΒ*
2 et] ut *FS* pretexto *TF* uiciastis *D*, uitiaueris *TS*, uitaretis *F*
3 de *TD*, *om.* *cef.* absconditum *CIg* bis et... album *add.* *FKMSΒ*
(album *FKMΒ*, candidum *S*) 5 adoptio] est *add.* *F* in filium]
filiorum *IK*, fidelium *M* in... scriptum *add.* *XΒ* 8 faciendum *F*
significat] designat *e* 9 homines faciles *DCB* prophetias nouas
DCB 10 et (*ante* arguit) *om.* *B* 11 aduersarii *scripsi*, aduersam *O*
12 dolis *scripsi*, doloris *TFΒ*, dolores *DCBMS*, doloribus *IK* capita
CBΒ pericula] et pericula *DCBS* 14 dedi] do *IK* leges *MS*
obseruationis *T* quid *F* 15 ut] uerum *IK*, sed *S*, *om.* *F* tenete
IK 16 nationes] gentes *X* cum *Vulg.* 17 constituet *CB* 18 stellam
matutinam quae noctem fugat: scilicet repromisit stellam matutinam quae
noctem fugat et lucem adnuntiat id est dei iudicium *F* promisit
DCBg 19 stella enim matutina *scripsi*, stellam matutinam *T*, stellam
matutinam quae *X*, stella matutina *DCB* et *om.* *DCBM* 20 aeterni
diei initium *Β*

CAP. III.

- 1 Quinta classis, electio aut conuersatio sanctorum declarat
homines negligentes, aliud quam quod oportet in saeculo
agentes, opere inanes, nomine tantummodo Christianos. et
ideo [fol. 5^v] hortatur illos, si quo modo reuersi <a> negle- 5
3, 2 gentia periclitanti possint salui esse. stabili, inquit, ea quae
moritura erant; non inuenio operam tuam plenam
coram deo meo. non enim satis est arborem uiuere <et
uirere> et fructum non habere: sic nec satis est Christianum
dici et se ipsum confiteri et Christiani opera non habere. 10
- 2 Sexta classis, [et] conuersatio electionis optima, consuetudo
sanctorum <declaratur, horum scilicet, qui humiles in saeculo
et rusticani in scripturis et fidem immobiliter tenent nec
omnino ullo casu timefacti retrahuntur a fide. ideo ait ad illos:
3, 8 dedi ante uos ostium apertum, et ait: quoniam seruasti 15
3, 10 uerbum patientiae meae — in tam paruis uiribus — et

2 electio *scripsi*, est lectio *A* 4 opere inanes, *cf. p. 32, 10*: dei opus
5 a *addidi*, *om. A* 8 et uirere *addidi*, *om. A* 10 *id est*: es genügt
nicht, ein Christ zu heißen und sich selbst (als solchen) zu bekennen
11 et *uncis inclusi* 12 declaratur. . *p. 42, 3* fiet columna *om. A*; *uo-*
cem sanctorum *excipiunt haec uerba*: Deinde in templo dei *etc.*

CAP. III.

- 1 Quinta classis, id est conlectio uel conuersatio sanctorum, declarat homines negligentes et aliud quam quod oportet in saeculo agentes. opere inanes. nomine tantummodo Christianos. et ideo
 5 hortatur illos. si quo modo reuersi a negligentia periclitanti possint salui esse: (et ideo ait:) [*esto uigilans*, inquit, *et confirma cetera.*] stabili, inquit, ea quae moritura erant; 3, 2 non enim inuenio opera tua plena coram deo meo. non enim satis est arborem uiuere et uirere et fructum non habere:
 10 sic nec satis est Christianum dici et ipsum confiteri et Christum in opere non habere, id est eius praecepta non facere.
- 2 Sexta classis, id est conuersatio conlectionis optimae, consuetudo sanctorum declaratur. horum scilicet, qui humiles in saeculo et rustici in scripturis et fidem immobiliter tenent nec
 15 omnino ullo casu timefacti retrahuntur a fide. ideo ait ad illos: dedi ante uos ostium apertum, et ait: quoniam 3, 8 seruasti uerbum patientiae meae — in tam paruis uiri- 3, 10

2 id est *CB*, et *T*, est *DFIK*®, *om.* *MS* collatio *F* conseruatio *IKM* 3 alias *CBg* quod *om.* *CBFIK*, quas *g* 4 opere inanes *scripsi*, operationis *TFIK*, operationes *cet.* 5 illos] eos *CB* periclitanti *scripsi*, periclitantis *T*, periclitati *DCB*, *om.* *X*® 6 esse salui *CB* et . . ait *add. S* esto . . cetera *add. X*® 7 stabili . . ea *om. X*® stabili *scripsi* (cf. *Primasii textum* [LXVIII 809 *M*] ubi *pro*: esto uigilans et stabilis et confirma reliqua *haud scio an scribendum sit*: esto uigilans et stabili reliqua), instabili *u* *D*, stabiliui *T*, instaure *CB* 8 enim *om. I* inueni *IS* meo *om. IKM* 9 uiuere et uirere *scripsi cum Primasio*, bibere et uiuere *T*, uiuere *DCBFIMS*, uiuiscere *Km1* 10 sic] sicut *CB* ipsum] Christum *g*® et Christum] Christumque *S*, ipsum uero *g* 11 in opera *I* non hab. in opere *F* 12 id est *CB*, est *TDX* conlectionis *Y* (cf. p. 41, 2. 43, 6), electionis *cet.* optima *F* post optimae *add.* et *IK* consuetudines *CB* 13 declarat *CBIK*® horum scilicet] et *IK* post humiles *add.* sunt *S* 14 rustici *CB* et (*alt.*) *om. CB* immobilem *I* 15 timefacti *TFM*, timefacti *®*, tremefacti *IK*, fracti aut timoris (-re *g*) *Sg*, territi *DCB* 16 post illos *add.* et hoc *IK*, ex hoc *M* ecce ante dedi *add. F cum Vulg.* uos] te *FIMS* ostium *T* (cf. *Georges, Wortformen s. u.*), hostium *F* ait *om. S* 17 meae *om. F*

- ego te seruabo de hora temptationis: ut sciant huiusmodi gloriam suam, nec in temptationem eos tradi permittit.
- 3, 12 qui uicerit, inquit, fiet columna in templo dei: columna autem decor est aedificii, id est 'qui perseuerauerit, tantam nobilitatem in ecclesia consequetur'. 5
- 3 Haec quoque electio, septima classis, declarat homines locupletes, credentes in dignitatibus conlocatos, sed credentes ut homines locupletes, apud quos in cubiculo scripturae quidem tractantur, foris autem an sint fideles a nemine intelleguntur, scilicet iactantes et dicentes se omnia cognoscere, 10 praediti fiducia litteraturae, opera autem uacantes, et ideo ait ad illos neque frigidos neque calidos eos esse, id est 'neque incredibiles <neque fideles>'; ad omnes enim omnia sunt, et quoniam <qui> neque frigidus est neque calidus est, tepidus 3, 16 sit necesse est, ut nausiam faciat: et euomam eum, inquit, 15 de ore meo. nausia quia sit odibilis, neminem latet: sic et huiusmodi homines, cum fuerint proiecti, sed quia tempus est 3, 18 paenitentiae, ait: consulo tibi, emas a me aurum conflatum, id est 'si quo modo poteris pro nomine domini aliquid

12 cf. Apoc. 3, 15

7 in] cum A 11 fiducia litteraturae] fiducialiter mature A uocantes A 13 incredibiles = ἀπίστος neque fideles om. A 14 qui om. A 15 nausiam A, cf. *Georges, Wortformen s. u.*

bus — et ego te seruabo de hora temptationis: ut sciant huiusmodi gloriam suam, nec in temptationem eos tradi permittit. qui uicerit, inquit, fiet columna in templo dei: 3, 12 columna decor est aedificii, id est 'qui perseuerauerit, tantam 5 nobilitatem in ecclesia consequetur'.

3 Haec quoque conlectio, septima classis, declarat homines locupletes, credentes in dignitatibus conlocatos, sed credentes ut locupletes, apud quos in cubiculo scripturae quidem detractantur, foris autem an sint fideles a nemine intelleguntur. 10 scilicet iactantes et dicentes se omnia cognoscere, praediti fiducia litteraturae, opera autem uacantes. et ideo ait ad illos neque frigidos neque feruentes illos esse, id est 'neque incredulos neque fideles'; ad omnes enim omnia sunt. et quoniam qui nec frigidus est nec calidus, sed tepidus est, nausiam 15 facit: uomam, inquit, te de ore meo. nausia quamuis odibilis 3, 16 sit, neminem latet: sic et huiusmodi homines, cum fuerint proiecti. sed quia tempus est paenitentiae, ait: consulo tibi, 3, 18 emas a me aurum conflatum, id est 'si quo modo poteris

12 cf. Apoc. 3, 15

1 de Y, ab X⁸ cum *Vulg.* 2 post huiusmodi *add.* homines *F* suam *om. CB* nec *scripsi*, neque *CB*, nequidem *TX*, ne quidem *D⁸B* temptatione *DF* 3 fiet..dei] faciam illum columnam in templo dei mei *Φ⁸B* cum *Vulg.* fit *T* 4 columna] sicut enim columna *S* id est] sic *S* tantam *om. S* tanta nobilitate *TFM*, totum nobilitatur *CB* 5 consequetur *Dm²IKg*, consequitur *TDm¹FMS*, Sequitur *CB* in exordio nouae sectionis 6 septima classis *DCB*, septimae classis *IKM*, septima eccl^{is} *T*, septem ecclesiis *F* 7 credentes..l. 8 locupletes *om. CBIKM* in dignitatibus..l. 8 locupletes *om. F* 8 quidem scripturae *CB* tractantur *CBS*; detractantur = male tractantur 9 foris ..intelleguntur *om. F* an sint] si sint *IKM*, sunt *S* et a nemine *S* intelligitur *CB* 10 iactantes scilicet se *S* 11 opere *IKMS⁸B* uacantes] negantes *CB* ad illos *om. IKS* 13 ad omnem *IK* 14 qui *om. CB* est (*pr.*) *om. Φ⁸B*, es *CB* (*bis*), est et *F* nec (*alt.*)] neque *IKM* sed] et *TM*, *om. D* nausiam facit] et nauseam facis *CB* 15 te inquit *Φ* quamuis] quantum *Φ⁸B* neminem latet] tamen neminem ledit *S* 16 huiusmodi] huius mundi *IK* 17 consulo] suadeo *S* cum *Vulg.* 18 ut emas *CBIKMS⁸B* potestis *DCB*, possis *IK*

3, 18 pati'. collirio, inquit, inunge oculos tuos, id est 'ut quod libenter cognoscis per scripturas. huic et opus facere [fol. 6^r] coneris'. et quoniam si huiusmodi homines de magno excidio ad magnam redeant paenitentiam, non solum sibi utiles esse, sed multis prodesse possunt, non mediocrem mercedem eis 5
3, 21 promisit, id est: sedere super solium iudicii.

CAP. IV.

1 4, 1 Ostium apertum, inquit, in caelo: noui testamenti praedicationem uidet Iohannes [baptista] et dicitur ei: ascende huc. quando apertum ostenditur, clausum fuisse ante hominibus 10 manifestum est. satis autem et plene patefactum est, quando Christus cum corpore in caelis ad patrem ascendit. uocem autem quam audierat, cum dicat illam secum locutam esse: sine contradictione arguuntur contumaces, ipsum esse qui uenit ipsum quem <per> prophetas locutum. Iohannes enim ex circumcisione 15 erat et omnis ille populus ueteris testamenti praedicationem
4, 1 audierat, illa uoce aedificatus erat. illa enim uox, inquit. quam

12 cf. Apoc. 4, 1 13 cf. ibid. 1, 10

1 id est] **R** (*quo siglo id est, quod hoc loco etiam Beatus p. 84 praebet, significatur*) **A** 3 huiusmodi homines] huius hominis **A** 4 paenitentiam] potentiam **A** 9 baptista *uncis inclusi; aliter p. 26, 13* 12 uocem quam = uox quam *per attractionem substantiui ad casum pronomini relatiui accommodati* 14 arguuntur contumaces] *id est* die Widerpenstigen (d. h. die Marcioniten) werden überführt, daß der, welcher gekommen ist, der nämliche ist, der durch die Propheten geredet hat, *cf. haec testimonia*: uocem primam quam dicit, legis et prophetarum eloquia, ut concordent noua ueteribus fiatque illud quod psalmographus ait: semel locutus est deus, duo haec audiui (*Ps. 61, 12, cf. p. 24, 6*) *Beatus p. 233*; unusquisque electorum, ut inoffenso credulitatis pede per euangelium ad uerae fidei sacramenta pertingat, ueteris instrumenti doctrina, quae nouam praecedit, roboratur *Ps.-August. homil. III (XXXV 2422 l. 35 sqq. M)* ipsum = τὸν αὐτόν 15 per *addidi* prophetas *scripsi*, prophetam **A** 17 inquit, quam] quam inquit quam **A**

pro nomine domini aliquid pati'. et collirio, inquit, inunge 3, 18
oculos tuos, 'ut quod libenter cognoscis per scripturam, huius
et opus facere coneris'. et quoniam si huiusmodi homines de
magno excidio ad magnam redeant paenitentiam, non solum
5 sibi utiles, sed multis prodesse possunt, non mediocrem mer-
cedem eis promisit, id est: sedere in solio iudicii. 3, 21

CAP. IV.

1 [Post haec, inquit. uidi et ecce ostium apertum in 4, 1
caelo.] Ostium apertum in caelo noui testamenti praedi-
10 cator uidit Iohannes et dicitur ei: ascende huc. [et uox
prima, quam audiui tamquam tubam loquentem mecum,
loquebatur dicens: ascende huc.] quando apertum ostendi-
tur, clausum fuisse ante hominibus manifestum est. satis autem
et plene patefactum est, quando Christus in corpore in caelis
15 ad patrem ascendit. uox autem prior quam audierat: cum 4. 1
dicat illum secum esse locutum, sine contradictione argu-
cf. 1, 10
untur, qui alium in prophetis, alium in euangelio dicunt fuisse
locutum, cum magis ipse qui uenit ipse in prophetis locutus
sit. Iohannes enim ex circumcisione erat et omnis ille populus
20 ueteris testamenti praedicationem audierat, illa uoce aedificatus

1 aliquid pati] pati tribulationes et passiones X⁸ inungue TD,
unge F 2 scripturas C huius] scil. scripturae 4 scidio F' red-
eunt FIK 5 post sibi add. sunt S post sed add. et FIKS eis
mercedem CBIK 6 sedere.. solio] reddere eis solium IK sedere]
sedem CB, residere M iudicis CB 8 post.. caelo add. X inquit
om. Φ 9 ostium T ostium... caelo om. IKM, ostium.. praedicator
om. F noui... huc] nouum testamentum praedicatur IKMS prae-
dicatur TDm1 10 et uox.. huc add. X 11 tubae loquentis FS cum
Vulg. 12 loquebatur om. S hic F 13 antea MS, om. DCB
14 et om. IKM patefactum] satisfactum DCB in caelis om. F
caelos eIKM 15 audierat] ascenderat F 16 illam.. locutam S
esse om. DCB arguit CB, arguit eos g 17 alium in euangelio
om. T dicunt] dr F 18 locutum esse dicunt T cum... locutus sit
om. T locutus sit CB, sit locutus I, sit in pr. locutus S, locutus est
cet. 19 post populus add. qui S 20 aedificatus] praedicatus T

audieram, illa mihi dixit: ascende huc: id est Iesus Christus. quem paulo ante quasi filium hominis inter candelabra aurea se uidisse fatetur, et nunc exinde recolit, quae per legem in similitudinibus praenuntiata erant, et per hanc scripturam coniungit omnes priores prophetas et adaperit 5 scripturas. et quia postquam inuitauit in caelum omnes credentes in nomine suo dominus noster, statim spiritum sanctum 4, 2 effudit, qui ferturus est hominem ad caelum, ait: statim factus sum in spiritu. et cum aperiatur per spiritum sanctum mens [fol. 6^v] fidelium, illud illis manifestatur, quod et 10 prioribus est praedicatum.

2 4, 2 Significanter solium positum, quod est sedes iudicii et regis, super quem solium uidisse se ait similitudinem iaspidis et sardi. quia iaspis aquae color est et sardi ignis, haec duo testamenta posita esse usque ad consummatio- 15 nem orbis super tribunal dei exinde manifestabatur, quorum iudiciorum duum unum iam consummatum est in cataclismo per aquam, aliud autem per ignem consummabitur.

2 cf. Apoc. 1, 13 13 cf. ibid. 4, 3

4 similitudinibus *correxit ex* similitudine *A* 8 ferturus *scripsi cum TS* (cf. fertilis, fertor), laturus *A* ait] Ait enim *A* 9 factus sum] factum suum *A* 12 significanter *scripsi*, significantur id est *A* 13 quem] *item TD* 14 sardi] *item TD* 15 *uerte*: daß diese (zwei Edelsteine) als die beiden Testamente (= als die Sinnbilder der beiden Testamente) über dem Throne Gottes angebracht sind 16 cf. exinde manifestatur duorum iudiciorum ordo *Beatus p. 234* 17 duum *scripsi*, diuinum *A*

est. illa eademque uox, inquit, quam audieram, illa 4, 1
 mihi dixit: ascende huc: id est Christus, quem paulo ante
 quasi filium hominis inter candelabra aurea ambulantem se
 uidisse fatetur, et nunc exinde recolit, quae per legem in
 5 similitudinibus praenuntiata erant. et per hanc scripturam
 coniungit omnes priores prophetas et aperit scripturas. et quia
 postquam inuitauit in caelo omnes credentes in nomine suo
 dominus noster, statim spiritum sanctum effudit, qui ferturus
 est ad caelum, ait: statim factus sum in spiritu. et cum 4, 2
 10 aperiatur per spiritum sanctum mens fidelium et illud illis
 (2) manifestetur, quod et prioribus est praedicatum, significanter
 [ait: et ecce sedes posita erat in caelo.] solium positum, 4, 2
 quod est sedes iudicii et regis, [et supra sedem sedens
 similis aspectu lapidis iaspidis et sardini.] super
 15 quem solium uidisse <se> ait similitudinem iaspidis et
 sardii. iaspis aquae color est, sardius ignis. haec duo iudicia
 posita esse usque ad consummationem orbis super tribunal
 dei exinde manifestantur, quorum iudiciorum duum unum iam
 consummatum est in cataclismo per aquam, aliud autem con-
 20 summabitur per ignem. [et iris erat in circuitu sedis.] 4, 3

3 cf. Apoc. 1, 13 15 cf. ibid. 4, 3

1 quem *T* 2 id est] idem *DCB* $\overline{xps}$ Φ , $\overline{sps}$ ΥS quasi *TD* Φ ,
 quam *CBS* 3 can]debra *T*, cf. *Archiv für lat. Lex.* V 567 5 renun-
 tiata *YFM* 7 caelum *CBg* 8 qui... caelum *om.* Φ ferturus *TS*,
 laturus *DCB* 9 est *om.* *T* in caelum *CB* ait] sequitur *IK*
 factus sum] fui *X cum Vulg.* 10 illis] eis *S* 11 manifestatur *F*
 significanter *YFS*, significatur *IKM* 12 ait (ait *om.* Φ)... caelo *add.*
X solium positum Υ , sedes posita *X* 13 quod] quid *IK* sedis
T, cf. *Georges, Wortformen s. u.* iudicis *IK* et supra... sardini
add. X 14 aspectu] aspectui *S*, erat *K*, *om.* *I* sardinis *I* super
 .. *l.* 16 sardii *om.* *IKM* supra *S* 15 quem] quod *CB*, *om.* *FS* se
addidi iaspis *F* 16 sardii *Dm2eg*, sardi *TD*, sardini *CBF*, sar-
 dinis *S* iaspidis Υ coloris *S* color est] habet colorem *I* sar-
 dini *CB* 18 manifestatur *I* quorum] quoniam *CB* duum]
 duorum *DS*, duorum dum *F*, dei *K*, duorum (iudiciorum) dei *I* 19 cata-
 clismum *TFI* 20 et iris... sedis *add. X* hyris *FS saepius* erat
om. IK

- 4, 3 iris autem circum solium ardentem colorem habet; iris autem arcus dicitur, de quo etiam ad Noe et filios suos locutus est deus, ne iam timerent irrigationem aquae. statuam, inquit, arcum meum in nubibus, ne iam aquam timeatis sed ignem.
- 4, 6 ante solium autem tamquam mare uitreum simile cristallo: donum est baptismi, quod per filium suum paenitentiae tempore, antequam iudicium inducat, effundit; ideo ante solium id est 'ante iudicium'. cum autem dicat: mare uitreum simile cristallo, aquam mundam, stabilem, non uento agitatam, non pro fluuio defluentem, sed tamquam donum dei 10 immobilem traditam ostendit.
- 3 4, 7. 8 <Quattuor animalia> quattuor sunt euangelia. primum, inquit, similem leoni, secundum similem uitulo, tertium similem homini, quartum similem aquilae uolanti: <habentes> alas senas in circuitu, oculos et intus et defo- 15 ris: et non cessant dicere, inquit: <hagios hagios hagios>

3 Gen. 9, 13

1 ardentem colorem] *infra (lin. 4) uidemus irim ad ignem pertinere*
 12 qu. animalia *om. A* 13—14 similem *A quater, item T* habentes *om. A* 16 inquit] *item TD* hagios .. hagios *om. A*

- irin autem circum solium: eosdem colores habet iris et arcus dicitur. de quo etiam ad Noe et filios eius locutus est dominus. ne timerent inrigationem dei. iam statuam, inquit, arcum meum in nubibus, ne iam aquam timeatis sed ignem.
- 5 ante solium autem tamquam mare uitreum simile 4, 6 cristallo: donum baptismi, quod per filium suum paenitentiae tempore, antequam iudicium iudicet. effundit; ideo ante solium id est 'ante iudicium'. cum autem dicit: mare uitreum simile cristallo, aquam mundam, stabilem. non uento
- 10 agitatam. non in procliuo defluentem, sed tamquam donum dei immobilem traditam ostendit.
- 3 [Et per circuitum sedis] quattuor animalia: quattuor 4, 6 animalia quattuor sunt euangelia. primum, inquit. [animal] 4, 7. 8 simile leoni [et] secundum simile uitulo [et] tertium
- 15 [habens faciem] simile[m] homini[s et] quartum simile
Y) aquilae uolanti: habentes alas senas in circuitu et oculos intus et foris: et non cessabant dicere, inquit: hagos hagos	X) aquilae uolantis: habentes alas senas et per circuitum et intus plena sunt oculis: et requiem non habebant dicentes: sanctus sanctus sanctus domi-
- 20

3 Gen. 9, 13

1 hirin *TS*, hyrina *F*, yrim *DCB*, yris *IKM* circa *CBIK* et *om. S* 2 post et add. ad *FSS* 3 inrigationem *scripsi*, in regenerationem (-ne *D*) *TD*, in generationem *I*, in generatione *FKM*, in resurrectione *CB*, *ambagibus additis*: ne timerent ultra diluuium in generatione dei sed ignem. Sic enim ait *S* iam *Y*, *om. X* 4 ne *S*, nec *YFM*, ut non *IKg* 5 ante solium autem] et ante sedem *S*, item ante sedem *IKM*, iam ante sedem *F* similem *T* 6 id est donum *S* post donum add. est *IK* 7 iudicat *DmI*, faciat *X* effudit *TCBX* 8 dicit *T* 10 procliuo *F* profluentem *IK* 11 immobile *DCBIK* traditum *YΦ* 12 et... sedis add. *X*, DE QVATTVOR ANIMALIA add. *T* alterum quattuor animalia *om. FM* 13 sunt *om. IK* animal add. *X* 14—15 similem *T* quater et add. *X* ter secundus *T* post sec. add. animal *F* 15 habens faciem add. *X* similem hominis (addito et) *X* alt. similem *IK* 16 uolantis *TX* 17 et *om. FM* 18 sunt *om. S* 19 foras *T* habent *IK* dicentia *IKg* 20 inquit *om. CB* *AFIOC T*, agius *D*, agyos *CB* ter

sanctus sanctus sanctus dominus deus omnipotens. XXIII seniores habentes tribunalia XXIII: libri <sunt> prophetarum et legis referentes testimonia [fol. 7^r] iudicii. sunt autem XXIII patres XII apostoli et duodecim patriarchae. animalia igitur quod differenti uultu sunt, hanc habent rationem.

- 4 Simile leoni animal euangelium est cata Iohannem, quod, cum omnes euangelistae hominem factum Christum praedicauerunt, ille autem illum antequam descenderet et carnem sumeret deum praedicauit dicendo: deus erat uerbum et quoniam tamquam leo fremens exclamauit, leonis uultum sustinet praedicatio eius. hominis Matheus enititur enuntiare nobis genus Mariae, unde carnem accepit Christus. ergo dum enumerat ab Abraham usque ad Dauid et ab Dauid usque ad Ioseph. tamquam de homine locutus est; ideo praedicatio eius effigiem hominis accepit. Lucas quoque <a> sacerdotio Zachariae offerentis hostiam pro populo et apparente sibi angelo dum enumerat, propter sacerdotium et hostiam ipsa conscriptio uituli tulit imaginem. Marcus interpres Petri ea quae in munere docebat commemoratus

2 cf. Apoc. 4, 4 3 cf. Th. Zahn, *Geschichte des neutestamentlichen Kanons II* p. 338 sq. 7 cf. Th. Zahn, *Forschungen zur Gesch. des n. t. Kanons II* p. 258 sqq. 10 Ioh. 1, 1 20 cf. Papias apud Euseb. hist. eccl. III 39

2 sunt om. A 3 iudicii] Indicio A in noua sectione 7 interpretationem inter se contrariam praebent codex A et reliqui testes: ille id quod Irenaei exemplum (lib. III 11, 8) et genus dicendi (cata Iohannem) probant. Victorini propriam, hi id quod alii loci testificantur ex Hieronymi libris sumptam, cf. eiusdem prologum in euangelia quattuor, comment. in Ezech. lib. I c. 1, contra Iovinianum lib. I 26 etc.

similem A 13 enititur scripsi, enim mittitur A 14 ergo dum enumerat ab] et indumentum erat A 16 ideo] Idem A eius eius A 17 a om. A offerenti A 18 angeli A dum enumerat] indumentum erat A 20 in munere scripsi, imminere A

hagios, sanctus sanctus *nus deus omnipotens: et pro-* 4, 10
 sanctus dominus deus. *cidentes XXIII seniores ante*
 sedem adorauerunt deum.

sedentes uiginti quattuor seniores habentes tribunalia
 5 uiginti quattuor: libri sunt prophetarum et legis referentes
 testimonia iudicii. sunt autem uiginti quattuor patres duo-
 decim apostoli et duodecim patriarchae: animalia igitur quod
 differentia uultu sunt, hanc habent rationem.

4 Simile leoni animal secundum Marcum, in quo uox leonis
 10 in heremo rugiens auditur: uox clamantis in deserto: pa-
 rate uiam domino. hominis autem figura Matheus enitur
 enuntiare nobis genus Mariae, unde carnem accepit Christus.
 ergo dum enumerat ab Abraham usque ad Dauid et a Dauid
 usque ad Ioseph, tamquam de homine locutus est; ideo prae-
 15 dicatio eius effigiem hominis ostendit. Lucas a sacerdotio
 Zachariae offerentis hostiam pro populo et apparenti sibi an-
 gelo dum enarrat, propter sacerdotium et hostiam ipsa con-
 scriptione uituli tulit imaginem. Iohannes euangelista aquilae
 similis adsumptis pennis ad altiora festinans de uerbo dei

4 cf. Apoc. 4, 4 9 in quo . . domino] cf. *Hieronymi prol. in euang.*
quatt. (Nou. Test. lat. ed. Wordsworth p. I p. 13, 12) 10 Marc. 1, 3
 (Esai. 40, 3) 13 cf. Matth. 1, 17 15 cf. Luc. 1, 8 19 cf. Ioh. 1, 1
 adsumptis . . disputat] cf. *Hieron. prol. in euang. quatt. (ed. Words-*
worth p. I p. 13, 16)

1 deus *om. g* 2 XXIII seniores . . deum *om. F* 3 deum *IKMg.*
 dominum *S* 4 sedentes *om. X* hab. trib. *om. X* 5 testimonium *IK*
 6 iudicia *T* post autem *add. et TS* 7 patriarchas *T* quod]
 quae *IK* 8 uultibus *CB*, uultus *DFM* habet *CB* traditionem *F*
 9 similem *TFS* post animal *add. euangelium CB* sec. Marcum]
 Marcum designat *g* 10 rugientis *CBIKg* uox . . domino *om. g* 11 domini
CBIMm2 figuram *DM*, figure *IK* innitur *IKM*, mittitur *Dm1*
 12 enuntians *IK* 13 numerat *IK* abraam *F* a Dauid *om. YFS*
 14 post loc. est *add. DE EFFIGIAE QVATTVOR ANIMALIVM T*
 15 hominis effigiem *CB* a sacerdotio *TDFIKM*, sacerdotium *CBS*
 16 ostia *T* appaente *IK*, -tem *CBS* post appa] *deest folium in cod.*
D, cf. p. 61, 1 angelum *CBS* 17 post enarrat *add. incipiens IK*
 hostiae *CBIK* ipsam *T*, ipsius *IK, om. CB* conscriptionem *YIK*
 18 uituli imaginationem tenet *CB* 19 dei *om. F*

conscripsit sed non ordine, et incipit prophetiae uerbo per
 Esaiam praenuntiato. incipiunt ergo sic dicendo, Iohannes: in
 principio erat uerbum et uerbum erat apud deum et
 deus erat uerbum — haec facies leonis —; Matheus autem:
 liber generationis Iesu Christi filii dei filii Dauid filii 5
 Abrahae — haec facies hominis —; Lucas autem sic: fuit sacer-
 dos nomine Zacharias de uice Abia <et> mulier illi erat
 de filiabus Aaron — haec est imago uituli —; [fol. 7^v] Marcus
 incipit sic: initium euangelii Iesu Christi sicut scrip-
 tum est in Esaia; aduolante spiritu coeptum est, ideo 10
 uolantis aquilae habet et effigiem. non solum autem spiritus
 propheticus sed et ipsum uerbum dei patris omnipotentis, qui
 est filius ipsius, dominus noster Iesus Christus, feret easdem
 imagines in tempore aduentus sui ad nos. et cum praedicatus
 esset tamquam leo et tamquam catulus leonis. propter 15
 salutem hominum homo factus est ad mortem deuincendam
 et uniuersos liberandos; quod se ipsum obtulerit hostiam deo
 patri pro nobis, uitululus dictus est; et quod morte deuicta
 ascenderit in caelis extendens alas suas et protegens plebem

3 Ioh. 1, 1 5 Matth. 1, 1 6 Luc. 1, 5 9 Marc. 1, 1. 2 (Esai.
 40, 3) 15 Gen. 49, 9 (cf. *Cypriani testimonia I 21*: Iuda... uelut leo
 et uelut catulus leonis) 19 cf. Hier. 48, 40

1 ordinem *A*, cf. quae apud Eusebium legimus ex Papiæ libro de-
 prompta (*hist. ecclesiast. III 39, 15*): Μάρκος ἐξηγνέως Πέτρον... ἔγραψεν
 ὃ μέντοι τάδε: et] *scd* et *A* 2 praenuntiatio *A* 5 fili *A* ter, item
T bis 7 et om. *A* 10 ceptum *A* 12 qui] quia *A* 13 feret pro
 fert, cf. differet *p.* 28, 3 14 praedicatus = προφητεύεις (cf. *Koff-
 mane, Geschichte des Kirchenlateins [1879] p. 81*)

disputat. Marcus euangelista sic incipit: initium euangelii
Iesu Christi sicut scriptum est in Esaia propheta: uox
clamantis in deserto — leonis habet effigiem —; Matheus
autem: liber generationis Iesu Christi filii Dauid filii
5 Abraham — haec est facies hominis —; Lucas autem dixit: fuit
sacerdos nomine Zacharias de uice Abia et mulier ei de
filiabus Aaron — haec est imago uituli —: Iohannes autem
sic incipit: in principio erat uerbum et uerbum erat
apud deum et deus erat uerbum. hoc erat in prin-
10 cipio apud deum; haec est similitudo aquilae uolantis. non
solum autem hi IIII sed et ipsum uerbum dei patris omni-
potentis, qui est filius eius, dominus noster Iesus Christus, fert
easdem imagines in tempore aduentus sui ad nos. et cum
praedicatus est tamquam leo et catulus leonis. propter
15 salutem hominis homo factus est ad mortem deuincendam
et uniuersos liberandos: et quod se ipsum obtulit hostiam
patri pro nobis, uitulus dictus est; et quoniam mortem deuicerit
et ascendit in caelos et extendens alas suas et protegens

1 Marc. 1, 1—3 4 Matth. 1, 1 5 Luc. 1, 5 8 Ioh. 1, 1. 2
14 Gen. 49, 9 18 cf. Hier. 48, 40

1 disputans *S* incipiens *g* initium *om. IK* sancti euangelii *F*,
euangelium *IK* 2 ysaia *IK* 3 post deserto *add.* et ideo *IK*
leonis . . effigiem *TX*, haec est leonis effigies *CB* mattheus *T*,
4 autem *KMS*, est autem *F*, ait *T*, *om. CB* 5 abraam *FS* post
facies *add.* filii *F* autem] uero *g* dicit *CBIK* post fuit
add. quidam *IKM* 6 mulier ei *Y*, uxor illi *S*, uxor eius *IKM*, uxor
illius *F cum Vulg.* 7 autem *om. Φ* at iohannes cum incipit *g*
10 haec . . uolantis] similitudinem aquilae uolantis ostendit *g* haec]
hoc *I* simile *F* 11 post autem *add.* suas euangelistae quaternas simili-
tudines in suis exordiis euangeliorum exprimunt *S* hii quatuor *praebet*
M, om. cet. et] in *S, om. F* 12 feret *e*, ferunt *S* 13 ad nos . .
est] cum ad nos praedicat est *S*, cum nobis praedicat est *g* 14 post
leonis *add.* et cum *X* 15 hominum *S* est *om. TFM* 16 quod]
quia *K*, cum *F* ipsum *om. IKM* obtulerit *FMS* 17 patri *om.*
IK quoniam] quod *S* mortem *om. IKM* deuicit *eIK* 18 caelo
eM, caelum *IK* et (*ante* extendens) *om. eIKMg* alas] manus *IKM*

suam, aquila uolans nominatus est. <hae> ergo praedicationes quamuis quattuor sint, una tamen praedicatio est, quia de uno ore processit, sicut fluuius in paradiso de uno fonte in quattuor partes diuisus est.

5 4, 6 b Oculos autem intus et deforis habere ea animalia. 5
id est 'praedicationem noui testamenti', prouidentiam spiri-
talem ostendit, quae et secreta cordis inspicit et superueni-
4, 8 entia uidet, quae sunt intus et deforis. alae testimonia
ueteris testamenti sunt librorum ideoque XXIII sunt, tot
numero, quot et seniores super tribunalia. <sed> sicut animal 10
uolare non potest nisi pennas habeat, sic nec praedicatio noui
testamenti fidem habet, <nisi habeat> ad ueteris testamenti testi-
monium testimonia praenuntiata, per quae tollitur a terra [fol. 8^r]
et uolat. semper enim quod ante dictum est futurum <et>
postea factum inuenitur, illud est quod fidem facit indubita- 15
bilem. rursus tamen et alae si non haereant in animalibus,
uitam unde trahant non habent. nisi <enim> quae <prae>dixerant
prophetae in Christo essent consummata, inanis fuerat praedi-
catio illorum. hoc tenet ecclesia catholica et antea praedicata
et postea consummata et merito uolat et tollitur a terra, 20
uiuum animal. haeretici autem qui testimonio prophetico non
utuntur, adsunt eis animalia, sed non uolant, quia sunt terrena.
Iudei autem qui non accipiunt noui testamenti praedica-

1 *tota pars a uerbis* hae ergo praedicationes *usque ad uerba* nisi
uictori (p. 60, 2) *exstat apud Beatum* (p. 264—266) 2 cf. Apoc.
1, 16 b 3 cf. Gen. 2, 10 10 cf. p. 50, 2 (Apoc. 4, 4)

1 hae *om. A* 7 est secreta *A* (est *pro* et) 10 quot] quid *A* sed
om. A 12 nisi habeat *om. A* 14 ante dictum] interdictum *A*
futurum] *item* quod ante dictum est futurum *Ps.-August. homil. III*
(XXXV 2423 l. 24 *M*) et *om. A* 16 haereant] habeant *A*
17 enim *om. A* praedixerant *scripsi*, dixerant *A* 21 heresiaci *A*

plebem suam, aquila uolans nominatus est. hae ergo praedicationes quamuis quattuor sint, una est tamen. quia de uno ore processit, sicut fluuius in paradiso cum sit unus in quattuor partes diuisus est.

- 5 5 Oculos autem intus et foris habere ea animalia, id 4, 6 b
est 'praedicationem noui testamenti', prouidentiam spiritalem ostendit. quae et secreta cordis inspicit et superuenientia uidet, quae sunt intus et foris. alas senas: testimonia sunt ueteris testamenti librorum ideoque uiginti quattuor faciunt; tot 4. 8
10 numero sunt, quot et seniores super tribunalia. sed sicut animal uolare non potest nisi pennas habeat, sic nec praedicatio noui testamenti fidem habet, nisi habeat ueteris testamenti praenuntiata testimonia. per quae tollitur a terra et uolat. semper enim quod ante dictum est et postea factum inuenitur, illud 15 fidem facit indubitabilem. rursum tamen et alae si non haereant animalibus, uitam unde trahant non habent. nisi enim quae praedixerunt prophetae in Christo essent consummata, inanis erat praedicatio illorum. hoc tenet ecclesia catholica et ante praedicata et postea consummata uolat et merito tolli- 20 tur a terra, uiuum animal. haeretici autem qui testimonio prophetico non utuntur, adsunt eis animalia, sed non uolant, quia sunt terrena. Iudei autem qui non accipiunt noui testa-

2 cf. Apoc. 1, 16 b 3 cf. Gen. 2, 10 10 cf. Apoc. 4, 4

1 suam plebem *CB* haec *TFm1* ergo *om.* *CB* 2 sunt *e* 5 ea *om.* *ΥΦ* id est] in *g* 6 praedicationis *IK* specialem *CB* 7 quae] qui *TFS* superuenientia *F* 8 quae] qui *TFI* alae senae *CBIK* sunt test. *CB* 9 ideo *FIKS* post uiginti *add.* et *S* totidem *IKM* 10 numero sunt *scripsi*, numeros *ΥΦS*, numerum *codex Millanii* supra *F* post tribunalia *add.* sedentes *S* sed] et *I* 11 nec] et *F*, *om.* *IKM* 12 post fidem *add.* non *Φ* nisi habet *F* pronuntiata *F* 13 a terra *om.* *F* 14 inuenietur *TFMS* 15 tamen *om.* *g* haereant] ereant *T*, erant *M*, sint *IK*, mereantur *F* 18 fuerat *I*, erit *e*, esset *Ϸ p.* 265 eorum *S* haec *g* post hoc *add.* enim *S* tenens *CB*, teneat *F* post catholica *add.* quae *S* 19 antea *g* post cons. *add.* sunt et *S* post uolat *add.* quippe *S* 20 post a terra *add.* in altum *I* haeticis *eg* testimonium propheticum *F* 21 ante eis *add.* et *g* adsunt eis] a suis *I* eis *om.* *K* 22 iudei *TFIK*, iudeis *CBMS* qui] quia *CBS*

tionem, <adsunt eis alae sed non uiuunt, id est inanem uaticinationem> hominibus adferunt non audiendam facta dictis non conferentes. sunt autem libri ueteris testamenti qui excipiuntur XXIII, quos in epitomis Theodori inuenimus. sed et XXIII ut diximus patres et apostoli: iudicare populum suum oportet. interrogantibus enim apostolis et dicentibus: nos his omnibus relictis secuti te sumus: quid nobis erit? respondit dominus noster: cum sederit filius hominis super solium gloriae suae, sedebitis et uos super duodecim tribunalia iudicantes duodecim tribus Israel. sed et de patribus quia iudicaturi sunt. [fol. 8^v] ait Iacob patriarcha: et ipse iudicabit populum suum inter fratres suos sicut una tribus Israel.

- 6 4, 5 Exire autem fulgora et uoces et tonitrua a solio dei et septem faces: significabat praedicationes et repromissiones a deo et minas. nam fulgora aduentum domini significabant, uoces autem noui testamenti praedicationes, tonitrua autem, quod caelestia sunt uerba, faces uero ignis ardentis donum spiritus sancti, quod cum in ligno perdiderit primus homo per lignum passionis est redditum.

20.

4 cf. Th. Zahn, *Geschichte des neutest. Kanons II* p. 338 et p. 961—964 5 cf. p. 50, 4 7 Matth. 19, 27. 28 12 Gen. 49, 16

1 adsunt...uaticinationem om. A 2 adfuerunt A audienda A 3 excipiunt A 4 epythomis A 5 nominatiuum apostoli praebet A, item TCB 11 quia] qui A 12 et ipse] Victorinus patriarcham generatim omisso nomine Dan loquentem inducit 13 tribus] patribus A 15 et a septem fasces A remissiones A 19 primus scripsi, ponimus A 20 redditus A

ment. praedicationem, adsunt eis alae sed non uiuunt, id est
 inanem uaticinationem hominibus adferunt facta dictis non
 conferentes. sunt autem libri ueteris testamenti qui excipiun-
 tur uiginti quattuor, quos in epitomis Theodori inuenies. sed
 5 et uiginti quattuor ut diximus patres et apostoli: iudicare
 populum suum oportet. interrogantibus enim apostolis et
 dicentibus: nos omnibus nostris relictis secuti sumus
 te: quid erit nobis? respondit dominus noster: cum se-
 derit filius hominis super solium gloriae suae, sede-
 10 bitis et uos super duodecim tribunalia iudicantes
 duodecim tribus Israel. sed et de patribus quia iudicaturi
 sunt, ait Iacob patriarcha: Dan iudicabit et ipse populum
 suum inter fratres suos sicut una tribus Israel.

6 *[Et a sede procedebant fulgora et uoces et tonitrua 4, 5*
 15 *et septem faculae ignis ardentes.]* Exire autem fulgora
 et uoces et tonitrua a solio dei et septem faces ignis
 ardentis: significat praedicationes et repromissiones a deo
 et minas. nam fulgora aduentum domini significant, uoces
 autem noui testamenti praedicationes, tonitrua autem, quod
 20 caelestia sint uerba, faces ignis ardentis donum spiritus
 sancti, quod <cum> in <ligno perdiderit primus homo. per> lignum
 passionis est redditum.

7 Matth. 19, 27. 28 12 Gen. 49, 16

1 adsunt eis] a suis *I* eis *ſ*, *om. cet.* uiuunt] uolant *S*, uolabunt *F*
 2 afferent *TM* 3 conserentes *S* accipiuntur *CB*, accipitur *F*, reci-
 piuntur *I*, recipiunt *K* 4 quos] quod et *ſ* Epithonis *S* teodri *F*,
 Theodori *ſ* p. 265 5 post diximus *add.* seniores *S* patres] patriar-
 chas *g* apostoli *TCB*, apostolos *eXſ*; an apostoli: <eos> *scribendum?*
 9 solium] sedem *g*, *cf. Vulg.* 10 super d. tr.] super sedes duodecim *e*, super
 duodecim *CB* 11 quia *TIKMS*, qui *CBFg* 12 iudicauit *T* 13 sicut et
 una tribus in Israel *g*, *cf. Vulg.* 14 et a sede...ardentes *add. X* 15 et
 septem...tonitrua *om. I* ardentis *FK* exire *ſ*, procedentes *FM*, pro-
 cedentia *KS* 16 facies *e* 17 ardentis *ſS*, ardentes *Φg* significant *IKg*
 praedicationem *F* et reprom. *om. CB* promissiones *F* a deo] adoptionis *g*
 19 tonitrua...uerba *om. F* 20 sunt *CB* facies *F* ardentes *IMg* donum]
 predanum *F* sancti spiritus *CB* 21 quod] quoniam *CB* cum *om. O*
 ligno...per *om. O propter homoeoteleuton* lignum *ſFMſ*, ligno *IKS*

7 4. 10 Et cum haec <fierent>, cecidisse <dicit> uniuersos
 4, 9 maiores natu et adorasse dominum. cum darent ani-
 malia gloriam et honorem: id est cum euangelium, actio
 scilicet domini et doctrina, adimpleret ante per illos prae-
 nuntiatum uerbum, digne meritoque exultabant scientes se rite 5
 uerbum domini ministrasse. denique quia uenerat, qui mortem
 deuinceret <et> coronam immortalitatis solus dignus sumeret,
 omnes quotquot habebant pro gloria actus sui optimi coronas,
 4, 10 c proiecerunt eas sub pedibus eius: id est propter emi-
 nentem uictoriam Christi omnes uictorias sub pedibus eius. 10
 hoc et in euangelio suppleuit Christus dicendo — cum enim
 passurus nouissime ueniret Hierosolymis dominus noster <et>
 exisset illi populus in obuiam, alii [fol. 9^r] praecisis ramis pal-
 marum uiam sternerant, alii tunicas suas subiciebant —, duos
 scilicet populos ostendens, unum patrum et prophetarum, 15
 magnorum uirorum, qui quascumque habebant uictoriarum
 suarum palmas contra peccata, Christo eas sub pedibus eius

11 cf. Ioh. 12, 13 13 cf. Matth. 21, 8

1 fierent *om.* A dicit *om.* A 3 euangelium *scripsi*, euangelii A
 4 doctrinam A adimpleret *scripsi*, adimplens et A 6 uerbum
 domini uerbum A 7 et *om.* A 8 optimi] obtulerunt A 10 Christo A
 11 Christus A, spiritus sanctus *reliqui testes* 12 ueniret] uenire et
 A et *om.* A 13 in obuiam A, cf. *cod. Cantabrig. Ioh. 12, 13*: in
 obuiam eius = εἰς ὑπάντησιν αὐτοῦ 15 unum] *patres et prophetae unus*
ordo sunt eorum, qui praecisis ramis palmarum uiam sternerant, alter
ordo non explicatur: a uero sensu aberrauit recensio Hieronymi

7 Et cum haec fierent, cecidisse dicit uniuersos maiores 4, 10
 natu et adorasse dominum. cum darent animalia 4, 9
 gloriam et honorem: id est euangelia, actio scilicet do-
 mini et doctrina cum adimpleret ante per illos praenuntia-
 5 tum uerbum. digne meritoque exultant scientes se rite uerbum
 domini ministrasse. denique et quia uenerat qui mortem deuin-
 ceret et coronam immortalitatis solus dignus sumeret, omnes
 <quotquot> habebant pro gloria aliqua actus sui optimi coronas.
 proiecerunt eas sub pedibus eius: id est propter emi- 4, 10 c
 10 nentem uictoriam Christi omnes uictorias sub pedibus eius.
 hoc et in euangelio suppleuit spiritus sanctus ostendendo —
 cum enim passurus nouissime ueniret Hierosolymis dominus
 noster et exisset illi populus in obuiam, alii praecisis ramis
 palmarum uiam sternebant. alii tunicas suas subiciebant —, duos
 15 scilicet populos ostendens, unum patrum et alium prophetarum,
 magnorum uirorum, qui quascumque habebant palmas uictori-
 arum suarum contra peccatum, uictori omnium Christo eas

12 cf. Ioh. 12, 13 13 cf. Matth. 21, 8

1 haec fierent] efficerent *F* dixit *M*, dicunt *F* dicit uniuersos]
 diuersos *CB* 2 cum] et cum *IK* post darent *add.* illi *g* 3 euan-
 gelia *YI*, euangelica *FMSB*, euangelii *K* actio] actionem prophetiam
CB 4 domini et doctrina] et doctrina domini *g* doctrinam *CBS*
 5 uerbo *F* digno *TFM*, dignum *K* que] quo *F* exultant]
 exaltatum *IKM* sentientes *g* se rite *scripsi*, secreta *F*, secreta et
YMSB, se secreta et *IK* 6 et *om.* *T* quia uenerat] cum uenit *CB*
 deuinceret *scripsi*, distingueret *I*, disiungeret *cet.* 7 solum *CB* dignus
om. *IKM* 8 quotquot *om.* *O* habebant *TX*, habentes *CB* ali-
 quas *ΦB* optimas *IKB* post coronas *add.* et *IKMSB* 9 eas *Y*,
 coronas suas *X* 10 uictoriam] gloriam uictoriae *g*, gloriam uictoriam
codex Millanii post uictorias *add.* suas proiecerunt *Millanius* 11 hoc . .
 suppleuit *om.* *F* et] est quod *S*, *om.* *IK* supplebit *S*, subpleuisse
IKM spiritu sancto ostendente *B* *p.* 266 ostendo *T*, ostendit *IK*
 12 enim *om.* *IKM* uenit *CB* Hierosolymos *e* 13 noster *om.* *I* illi
om. *IK* in *om.* *BSB* 14 post palmarum *add.* in *K* 15 ostendentes *g*
 patrum] patriarcharum *SB* et *om.* *g* 16 post magnorum *add.*
 scilicet *S* 17 suarum *om.* *CB*

iaciebant. palma autem idem significat, quoniam non datur nisi uictori.

CAP. V.

1 5, 1 Esse autem in manu sedentis super tribunal librum
scriptum deintus, signatum sigillis VII: uetus testa- 5
mentum significatur, quod est datum in manu domini nostri,
5, 2. 3 qui accepit a patre iudicium. praeco, inquit, praeconauit,
anne aliquis dignus esset aperire librum et soluere
sigilla eius, et nemo inuentus est dignus neque in
caelo neque in terra neque infra terram. aperire autem 10
testamentum pati et pro hominibus mortem deuincere est. hoc
dignus facere nemo est inuentus neque in angelis in caelo
neque in hominibus in terra neque inter animas sanctorum in
5, 6 requie, nisi solus Christus filius dei, quem dicit uidisse
agnum tamquam occisum. habentem cornua numero VII. 15
in illum erat praedicatum: quicquid per uarias oblationes et

1 iacebant A 4 sedenti A 5 deintus] *Victorini textus uerba Apoc.*
5, 1 καὶ ὁπρῆθεν *non praeuit, sed solum ἔσωθεν, cui lectioni interpre-*
tatio respondet 7 preconicauit A 8 anne aliquis *scripsi*, animali
quis A 10 pati] *cf. p. 62, 10* 11 et *scripsi*, est A 15 VII] XII A

sub pedibus iactabant. palma autem et corona idem significat, quoniam non datur nisi uictori.

CAP. V.

1 *[Et uidi in dextera sedentis super tribunal librum 5, 1*
 5 *scriptum intus et foris signatum sigillis septem.]* In
 dextera autem sedentis super tribunal librum scrip-
 tum deintus et foris signatum sigillis septem: uetus
 testamentum significat, quod est datum in manibus domini
 nostri, qui accepit a patre iudicium.

10	Y) Praeco, inquit, praeco- nauit, an aliquis dignus esset aperire librum et soluere signacula eius:	X) <i>Et uidi angelum forti- 5, 2</i> <i>tudinis plenum praeconnantem</i> <i>uoce magna: quis est dignus</i> <i>aperire librum et soluere signa-</i> <i>cula eius?</i>
----	--	--

15 et nemo inuentus est dignus neque in caelo neque 5, 3
 in terra neque infra terram (*aperire librum*). aperire
 autem sigilla est pro homine mortem deuincere. hoc dignus
 facere nemo est inuentus neque in angelis de caelo neque in
 hominibus in terra nec inter animas sanctorum in requie, nisi
 20 solus Christus filius dei, quem dicit uidisse agnum tam- 5, 6
 quam occisum, habentem cornua septem. quod enim erat
 tunc praedicatum et quicquid per uarias oblationes et sacri-

1 autem] *incipit post lacunam cod. D, cf. p. 51, 16* 2 quoniam]
 quae *g* dantur *g*, datur *I* 4 et uidi...septem *add. X* 5 in..
 septem *om. X* 7 deintus *T*, intus *DCB* *post septem add. liber hic*
X 8 manu *F* domini] dei *e* *post nostri add. Iesu Christi S*
 9 qui *om. T* 11 aliqui *T* pconantem *M*, personantem *IK*, praedi-
 cantem *FS cum Vulg.* 13 *post alt. soluere add. VII IK* 16 infra *T*,
 subtus *IKMS*, subter *g*, sub *F* terra *F* aperire librum *add. S*
 17 autem *om. Φ* sigilla *Y*, signacula *Φ*, librum *S* est] id est *IM*
 pro homine *Y*, per hominem *X* 18 est *om. DCB* de *TIKMS*, in
DCBF 19 terram *F* nec *TIKMS*, neque *DCBF* requiem *TI*
 20 quem] quod autem *Φ* *post uidisse add. se Φ* *post agnum add.*
stantem X 21 septem] *.V. T* enim] non *Ig* 22 tunc] *ic I* ua-
 rias] uanas *e*

sacrificia lex in illo meditata fuerat, ipsum implere oportebat. et quia ipse erat testator et mortem deuicerat, ipsum erat iustum constitui heredem <a> deo, ut possideret et substantiam
 5, 5 morientis, id est membra humana. hunc dicit leonem de tribu Iuda uicisse [fol. 9^v], radicem Daudid. 5

2 Leonem de tribu Iuda in Genesi legimus, <ubi> Iacob patriarcha ait: Iuda, te collaudant fratres tui: et dormisti et surrexisti tamquam leo et tamquam catulus leonis. ad deuincendam enim mortem leo dictus est, ad patiendum pro hominibus tamquam agnus ad occisionem 10 adductus est. hic ergo aperit et resignat, quod ipse signauerat testamentum. hoc sciens et Moyses legislator, quod oportebat esse signatum et celatum usque aduentum passionis eius, uelauit faciem suam et sic est populo locutus, ostendens uelata esse uerba praedicationis usque aduentum 15 temporis Christi. nam et ipsam legem cum legisset populo,

7 Gen. 49, 8. 9 10 Esai. 53, 7 (Act. 8, 32) 14 Ex. 34, 33

1 ipsum *scripsi*, ipsud *A*, cf. *Georges, Wortformen p. 364* 3 a om. *A*
 6 ubi om. *A* 8 et tamquam *scripsi* (cf. *p. 52, 15*), etiam quam *A*
 11 aductus *A* enuntiatum sed quia... dictus est (cf. *p. 63, 13. 14*)
*praebe*t cod. *A* infra *p. 64, 9. 10* 12 Moysi *A*

ficia lex in illum meditata fuerat. ipsum implere oportebat. et quia ipse erat testator et mortem deuicerat, ipsum erat iustum constitui heredem a deo, ut possideret substantiam morientis, id est membra humana.

5 Y) Hunc dicit leonem de X) *Ecce uicit leo de tribu* 5, 5
tribu Iuda uicisse, qui *Iuda, radix David.*
est radix Dauid.

2 Leonem de tribu Iuda in Genesi legimus, ubi Iacob patriarcha ait: Iuda, te laudant fratres tui: recubuisti et dormisti et surrexisti tamquam leo et tamquam catulus leonis. ad deuincendam enim mortem leo dictus est, ad patiendum pro hominibus tamquam agnus ad occisionem adductus est. sed quia mortem deuicit et praeuenit carnificis officium, quasi occisus dictus est. hic ergo aperit et 5, 6
15 resignat, quod ipse signauerat testamentum. hoc fine et Moyses legislator, quod oportebat esse signatum et celatum usque ad aduentum passionis eius, uelauit faciem suam et sic est populo locutus, ostendens uelata esse uerba praedicationis usque ad aduentum temporis. nam et ipse cum <legen>

9 Gen. 49, 8. 9 12 Esai. 53, 7 (Act. 8, 32) 13 cf. Ioh. 19, 33
17 Ex. 34, 33

1 ipse I 2 et (ante mortem)] qui S 3 iustum] uictum IK institui K a deo] domini g post substantiam pergit cod. I: <sig> significat (cf. p. 69, 13): *desunt duae paginae folii* 5 hunc scripsi (cf. *notam lin.* 8), unum TD, unde CB 6 post textum ecce... dauid addunt unum dicit leonem de tribu Iuda uicisse, qui est radix David FKM 8 ante leonem add. hunc X genesin T ubi] ut e 9 laudant TDKM, laudabunt CBFS cum Vulg. recubasti S obdormisti DCB, cf. *Cypriani testim.* I 21 10 surrexisti DCB 11 deuincendum g 12 post patiendum add. uero S hominibus] omnibus F 13 ductus eKMg sed... dictus est om. M 14 quasi] qui DCB hic ergo] incipit cod. H hic ergo] hinc H, hic KM, item F et resignat om. CB 15 signat D signauerit FM hoc fine et TDFKM, hoc significans S, hoc Finees et H, ob hoc Finees et CB 16 legislator CB 17 passionis om. CB sic ad populum locutus est H 18 uerba] dicta H 19 post temporis add. Christi FKM, eius g cum] tunc CB legem addidi, om. O

accepta lana sucida et sanguine uituli et aqua aspersit populum
 uniuersum dicens: hic est sanguis testamenti, de quo
 mandauit ad uos dominus. animaduertere oportet igitur ho-
 minem diligentem praedicationem uniuersam in unum cohaerere.
 nam nec sufficit legem illam dici, quoniam et testamentum 5
 nominatur. nulla lex testamentum dicitur nec testamentum
 aliud nominatur, nisi quod faciunt morituri; et quodcumque
 intrinsecus testati sunt, signata sunt usque ad diem mortis
 testatoris. sed quia mortem deuicit et praeuenit carnificis
 5, 6 officium, quasi occisus est dictus. ideo merito modo resi- 10
 gnatur [fol. 10^r] per agnum occisum, qui tamquam leo con-
 fregit mortem et quae de se praenuntiata fuerant repleuit <et
 hominem liberauit>, id est carnem de morte, et accepit posses-
 sionem substantiae morientis, id est membrorum humanorum;
 <et> sicut per unum corpus omnes homines debito mortis suc- 15
 cesserant, sic per unum corpus uniuersi credentes in uitam
 aeternam resurgent. modo ergo facies Moysi operitur, modo
 et reuelatur ideoque apocalypsis reuelatio dicitur, modo liber
 eius resignatur, modo hostiarum oblationes intelleguntur, modo
 sacerdotia et Christi mandata et fabricatio aedis <et> testimonia 20
 aperte intellegitur.

1 cf. Hebr. 9, 19 (Ex. 24, 8) 2 Hebr. 9, 20 9 cf. Ioh. 19, 33
 13 cf. p. 62, 4 15 cf. I Cor. 15, 21 17 cf. Ex. 34, 33. 34

1 aquam A 10 idem A resignat A 12 et hom. lib. om. A
 15 et om. A 16 sic] cf. p. 54, 11 17 operitur *scripsi*, aperitur A
 20 Christi mandata] cf. p. 74, 7 et alt.] hanc uocem excipiebat
 Christum. quod uerbum postea litura est sublatum edis A et om. A
 testimonia] septem sigillis septem respondent interpretationes: facies
 Moysi (p. 62, 14), liber eius (p. 62, 16), hostiarum oblationes (p. 64, 1),
 sacerdotia (Moysi et Christi, p. 64, 1—3 et 10—14, cf. p. 66, 10) Christi
 mandata (p. 64, 3), fabricatio aedis (id est ecclesiae credentium p. 64, 16),
 testimonia (seniorum et euangelistarum p. 66, 1 sqq.), quae itidem sep-
 tem numerantur 21 intellegitur] Victorinus more Graecorum numerum
 singularem posuit, cf. Roensch, Italia² p. 435

legisset populo. accepta lana sucida et sanguine uituli et aqua
 aspersit populum uniuersum dicens: hic sanguis testa-
 menti eius qui mundauit uos. animaduerti igitur oportet
 hominem diligenter praedicare et uniuersa in unum cohae-
 5 rere. nam nec sufficit legem illam dici sed et testamentum
 nominata est. nulla lex testamentum uocatur nec testamentum
 aliud dicitur, nisi quod faciunt morituri; et quodcumque
 intrinsecus testamenti est, signatum est usque ad diem mortis
 testatoris. ideo modo merito resignatur per agnum occisum,
 10 qui tanquam leo confregit mortem et quae de eo pronuntiata
 fuerant repleuit et hominem liberauit, id est carnem de morte.
 et accepit possessionem substantiae morientis, id est membrorum
 humanorum, ut, sicut per unum corpus omnes homines
 debito mortis succiderant, per unum corpus uniuersi credentes
 15 renati in uita resurgerent. modo ergo facies Moysi aperitur
 et reuelatur ideoque apocalypsis reuelatio dicitur, modo liber
 eius resignatur, modo hostiae oblationis intelleguntur, modo
 sacerdotium, chrismae, fabricatio aedis, testimonia aperte
 intelleguntur.

1 cf. Hebr. 9, 19 (Ex. 24, 8) 2 Hebr. 9, 20 13 cf. I Cor. 15, 21

1 legis et *CB*, legis de *e* acceptam lanam sucinam (sucidam *D*,
 succidam *H*) et sanguinem uituli et aquam *TDFHM* 2 sparsit *KM*
 uniuerso populo *F* post hic *add.* est *Hg* 3 qui mundauit uos *TX*,
 quod (qui *D*) mandauit ad uos *DCB* igitur] ergo *e* 4 hominem (*scil.*
Moysen)] homines *H* diligenter *om.* *F* in unum cohaerere] in mundo
 coercere *CB* 5 nec] non *g* et *om.* *DCB* 6 post nulla *add.* enim *S*
 9 testatoris *om.* *CB* modo *om.* *F* merito resignatur] designatur
 moritura *CB* resignantur *H*, signatur *FS* 10 pronuntiata *TDHS*,
 praenuntiata *CBKM*, praedicata *F* 11 impleuit *HK* 12 substan-
 tiam *FHg* 13 ut *eS*, et *cet.* per unum] pro uno *F* omnes... corpus
om. *HKM* 14 debitum *CB* susceperant *DCB*, suae ceciderant *S*
 post succiderant *add.* ita *DCB* pro unum *F* post unum *add.*
 etiam *S* 15 uitam *Dm2FKMg* resurgent *eM* ergo] uero *F* post
 aperitur *add.* et creditur *B* 16 post modo *add.* enim *g* 17 ostias *F*
 oblationis *YΦg*, oblationes *S* 18 sacerdotium *YΦ*, sacerdotum *S*
 chrismae *g*, chrysmae *T*, chrysme *DH*, chrisme *S*, chrismae *K*, cri-
 smate *M*, crisma *F*, carisma *CB*, charisma *e* fabricatur *H* aedis
Y, sedis *FM*, sed in his *H*, sed et *KS* testimoniis *H*

3 5, 8, 9 XXIII seniores et quattuor animalia citharas et
fialas habentes, cantantes canticum nouum: <con-
iuncta ueteris testamenti praedicatio cum nouo populum
christianum ostendit cantantem canticum nouum>, id est con-
fessionem suam publice proferentium [uidetur]. nouum est 5
filium dei hominem fieri, nouum etiam eundem ab hominibus
morti tradi, nouum tertia die resurgere, nouum cum corpore
in caelis ascendere, nouum remissionem peccatorum hominibus
dari, nouum spiritu sancto signari homines, nouum sacerdo-
tium accipere obsecrationis et regnum expectare immensae 10
repromissionis. citharam enim extensam in ligno significabat
corpus Christi passioni coniunctum [id est carnem Christi].
fialam autem confessionem et noui [fol. 10^v] sacerdotii propa-
5, 11 ginem. angelorum multorum: immo omnium, uniuersae
electionis domino nostro gratulationem referentium elibera- 15
tionis hominum de clade mortis.

CAP. VI.

1 Resignatio sigillorum, ut diximus, apertio est ueteris testa-
menti praedicatorum et praenuntiatio in nouissimo tempore
futurorum; quae licet scriptura prophetica per singula sigilla 20
dicat, omnibus tamen simul apertis sigillis ordinem suum

2 *pars proxima a uerbis coniuncta ueteris testamenti usque ad
uerba de clade mortis (lin. 16) exstat apud Beatum (p. 289 sq.)* 10 cf.
Apoc. 1, 6. 5, 10 15 electionis] cf. *I Tim. 5, 21*: electis angelis an-
gelos homines dicit, qui et filii dei dicuntur *Ps.-August. homil. IV*
(XXXV 2424 M)

2 coniuncta .. *lin. 4* nouum *om. A propter homoeoteleuton* 5 uidetur
uncis inclusi nouum *septies enumeratur* 12 coniunctam *A uerba*
id est carnem Christi *uncis inclusi, cf. codd. T* 13 sacerdoti *A* 14 uni-
uersae *scripsi*, uniuersa *A* 15 electionis *scripsi*, electiones *A* domino]
dono *A* gratulatio *A* liberationis = ἐξελυθέρωσας 18 sigil-
lorum] singulorum *A* est] et *A* 20 quae] quem *A*

3 Viginti quattuor seniores et quattuor animalia citha- 5, 8. 9
 ras et fialas habentes, cantantes canticum nouum:
 coniuncta ueteris testamenti praedicatio cum nouo populum
 christianum ostendit cantantem canticum nouum, id est con-
 5 fessionem suam publice conferentium. nouum est filium dei
 hominem fieri, nouum etiam eundem ab hominibus morti
 tradi, nouum die tertia resurgere, nouum cum corpore
 in caelis ascendere, nouum remissionem peccatorum hominibus
 dari, nouum spiritu sancto signari homines, nouum sacerdo-
 10 tium accipere sacrae obseruationis et regnum expectare inmen-
 sae repromissionis. cithara enim, chorda in ligno extensa,
 significat carnem Christi passionis ligno coniunctam. fiala
 confessionem et noui sacerdotii propaginem. angelorum mul- 5, 11
 15 torum: immo omnium, salus et testimonium et uniuersae
 creationis domino nostro referentium gratulationem liberationis
 hominum de clade mortis.

CAP. VI.

1 Resignatio sigillorum, ut diximus, apertio est ueteris testa-
 menti et praedicatorum praenuntiatio in nouissimo tempore
 20 futurorum; quae licet scriptura prophetica per singula sigilla
 dicat, omnibus tamen simul apertis sigillis ordinem tamen

1 *post* uiginti *add.* autem *F* 2 *post* fialas *add.* aureas *K* *post*
 habentes *add.* et *X* 3 nouum *DCB* populo *FKM* 4 ostendit] signi-
 ficat *S* cantantem *om.* *H*, cantantes *FK* 5 conferentem *CBS*, confe-
 rentes *K* 6 nouum etiam . . resurgere *praebet F*, *om. cet. et Beatus p. 289*
 7 *post* nouum (*alt. et lin. 8. 9*) *add.* est *TX* *quater ante cum add. eum H*
 8 in caelos *CBg*, ad celos *K*, in caelum *FH* 9 dare *X* nouum . . homines
om. S sancto spiritu *Bg* signare *TΦ* 11 corda *TF* cordam i. l.
 extensam *Dm1CB* 12 *post* significat *add.* id est *Υ* 13 et] ex *DCB*
 propagine *CB* *post* propag. *add.* et *DCB* *post* angelorum *add.* aut *S*,
 autem *g* 14 *post* immo *add.* omnium laus *S* omnium] omnibus *TFMΒ*,
 hominibus *H* (*item Beati cod. Burgensis*) salus = ἀσπαρμός, salutatio
 salus et test. *om. DCB* 15 creationis] dominationis *D*, dominationes *CB*
 referentiae *T*, referentiam *D*, referent iam *CB* gratulationem] gratia-
 rum actionem *CB* 19 pronuntiatio *H* 20 sigilla *S*, singula *T (bis)*,
om. cet. 21 dicant *TFHS*, dicit *CB* omnes simul sigillos apertos *K*
 tamen *alt. om. S*

- 6, 1. 2 habet praedicatio. nam aperto primo sigillo cum dicat se uidisse equum album et equitem coronatum habentem arcum — hoc enim in primo factum est —, postquam ascendit in caelis dominus noster, aperuit uniuersa et emisit spiritum sanctum. cuius uerba per praedicatores tamquam sagittae ad cor hominum pergerent et uincerent incredulitatem. corona autem est praedicatoribus super caput promissa per spiritum sanctum. ceteri tres equi: famem. <bella> et pestilentiam in euangelio dominus ostendens praedicata manifeste significat: 5
- 6, 1 ideoque ait: unum de animalibus, quia omnia quattuor unum sunt. ueni autem et uide: 'ueni' dicitur inuitato ad fidem et 'uide' dicitur ei qui non uidebat. ergo equus albus uerbum praedicationis cum spiritu sancto in orbem missum: ait enim dominus: praedicabitur hoc euangelium in toto orbe terrarum in testimonium omnibus gentibus [fol. 11^r] 15 et tunc ueniet finis.

1 a uerbis aperto primo sigillo usque ad uerbum magni p. 71, 7 cf. Beatum p. 293 8 cf. Apoc. 6, 5. 4. 8 14 Matth. 24, 14

1 aperte signo id est sigillo A 8 bella om. A; *infra* (p. 70, 1. 6) *fames et bella memorantur* 9 manifeste *scripsi*, manifesta A

suum habet praedicatio. *[et uidi, cum aperuisset agnus 6, 1. 2
unum de septem sigillis, audiui unum de quattuor
animalibus dicens: ueni et uide. et ecce equus albus
et qui sedebat in illo habens arcum.]* nam aperto primo
5 sigillo dicit se uidisse equum album et equitem coronatum
habentem arcum; hoc enim in primo factum est. postquam
enim ascendit in caelo dominus et aperuit uniuersa, misit
spiritum sanctum, cuius uerba <per> praedicatores tamquam
sagittae ad cor humanum pergentes ut euincerent increduli-
10 tatem. corona autem super caput praedicatoribus est promissa
per spiritum sanctum. ceteri tres equi: bella, fames et pe-
stes in euangelio a domino nostro praedicatum manifestius
significat; ideoque ait unum de animalibus dixisse, quia omnia 6. 1
quattuor unum sunt. ueni et uide: 'ueni' dicitur inuitato
15 ad fidem, 'uide' dicitur ei qui non uidebat. ergo equus
albus uerbum est praedicationis cum spiritu sancto in orbem
missum; ait enim dominus: praedicabitur hoc euange-
lium per totum orbem terrarum in testimonium
omnibus gentibus et tunc ueniet finis.

11 cf. Apoc. 6, 4. 5. 8 17 Matth. 24, 14

1 et...habens arcum *add. X* uidi *om. S* 2 post sigillis *add.*
uidi et *S* 4 in illum *S*, super illum *Hg* nam *om. X* apertum
primum sigillum *F* 5 dicit *Dm2CBX*, cum dicat *Tß* 6 in primo
TD, primo *CB*, in ipso *Φ*, in ipso (factum) in primo *S*, per ipsum
primo *g* 7 caelo *TFM*, caelum *Hß*, caelos *DCBKs* 8 sanctum]
suum *B* uerbo *FKß* per *addidi* praedicationis *CB* 9 corda
CB humanum] hominum *DCB* pergentes] pertingentes *Dm2S*
ut *om. ß* uincerent *DCBFH* 10 coronas *F* premissa *T*
11 pestes] pestilentias *g* 12 in *om. C* nostro *om. DCB* prae-
dicata *CBg* 13 <sig>nificat] *denuo incipit cod. I, cf. p. 63, 3*
significant *CBS* omnia *om. IK* 14 quattuor *om. CB*
inuitatas *F* 15 uidebat] audibat *T*, audiebat *HM* 16 cum] id
est *IK* sps s̄cs *TΦ* in orbem missum] misso in orbem *CB*, cucur-
rit per orbem *H* 17 missus *TΦS* dominus *om. IKM* 19 omni-
bus] coram *CB*

- 2 6, 5 Equus autem niger famem significat; ait enim dominus:
et erit fames per loca. proprie autem extendit se uerbum
usque ad Antichristum, id est tempora. quando magna famis
est futura quandoque et homines laedentur.
- 6, 4 Equus rufus et qui sedebat super illum habens 5
gladium: bella sunt, quae futura significat, ut legimus in euan-
gelio: surget enim gens aduersus gentem et regnum
aduersus regnum et erit terrae motus magnus. hic est
equus rufus.

2 Matth. 24, 7 7 Luc. 21, 10. 11

3 famis *A*. cf. *Georges, Wortformen* p. 268 5 rufus *A* 6 signi-
ficat *scripsi*, significant *A*

2 *[Et cum aperuisset signaculum secundum, audiui se-6,3.4
quens animal dicens: ueni et uide. et exiit alter equus*

rufus et sedenti super illum datus est gladius magnus.]
Equus russeus et qui sedebat super eum habens gla-
5 dium: bella sunt significata futura, ut legimus in euangelio:
surget enim gens contra gentem et regnum aduersus
regnum et erunt terrae motus magni. hic est equus russeus.

*[Et cum aperuisset signaculum tertium, audiui 6, 5
tertium animal dicens: ueni et uide. et ecce equus niger*

10 *et qui sedebat in illo habens stateram in manu sua.]*
Equus autem niger famem significat; ait enim dominus: erunt
fames per loca. proprie autem extenditur uerbum usque ad
Antichristi tempora, quando magna fames est futura quandoque
omnes laedentur.

15 Statera in manu: libra examinis, in qua singulorum merita
ostenderet. ait dux: uinum et oleum ne laeseris, id est 6, 6
hominem spiritalem ne plagis percusseris. hic est equus niger.

15—17 *Hanc particulam Hieronymus ex Ticonii commentariis de-
prompsit, cuius longiorem expositionem Beatus p. 294 et 295 seruauit*
hunc in modum: Equus niger famem significat intra ecclesiam spiritualem,

6 Luc. 21, 10. 11. 11 Matth. 24, 7

1 *recensiones Hieronymi et posteriorum secundum ordinem apocalypsis
sectionem de equo rufo ponunt ante sectionem de equo nigro* Et cum
... magnus *add. X* sigillum *Hß* cum *Vulg.* sequens] secundum *Hgß*
cum *Vulg.* 2 exiit *HSß*, ecce *FIKM* alter *om. IKM* equus alter *F*
3 data est gloria magna *K* 4 *post* equus *add.* quoque *H* russeus
TDm1, roseus *CBß*, rufus *cet.* eum] illum *H* 5 bella futura signi-
ficant *g* 6 enim *om. IK* 7 *post* magni *add.* per loca *IKS* cum *Vulg.*

hic] hinc *TFm1*, hi *H* est *om. TΦ* russeus *TDm1S*, roseus *CBIKg*,
rufus *HM* 8 Et cum .. sua *add. X* 9 animal tertium *F* 10 in eo *g*,
super illum *H* staterem *FK* 11 autem *om. X* erit *HIK* 12 ex-
tendunt *H* 13 quando] quoniam *e* magna *om. IK* est] erit
DIKM futura] uentura *B* quamque *e* 14 omnes] homines *KM*
15 *post* statera *add.* autem *X* *post* examinis *add.* est *g* 16 ostenderet
TDm2eS, ostenderit *Dm1CBM*, ostendet *I*, ostendat *H*, ostenduntur *K*
dux *T*, duas *DCB*, dein *eg*, enim *HSß*, enim dux *FIKM* ne] non *S*
id est .. percusseris *om. F* 17 homines spirituales *IKM* spiritalem *Υ*,
spiritualement (-es) *cet.* *post* est *add.* enim *F*

3 6, 8 Equus autem pallidus, et qui sedebat super illum
nomen habebat mors. haec eadem quoque inter ceteras
clades praedicauerat dominus: uenturas pestes et mortali-
tates. cum enim dicat: et infernum sequitur illum, id est
ut dicat deuorationem animarum multarum impiarum. hic est 5
equus pallidus.

4 6, 9 Animas autem occisorum uidisse sub ara id est sub
terra. <ara> enim et caelum et terra dicuntur, sicut lex ima-
ginaria ueritatis faciem meditata [ad] duas aras, auream intrin-
secus <et aeream extrinsecus>, fecerat. nos autem intellegimus 10
aram caelum dici a domino nostro nobis testimonium perhi-

3 cf. Matth. 24, 7 7 cf. *Beatum* p. 301 9 cf. Ex. 30, 3 et 27, 2

4 infernum] *item* p. 74, 11 illud *A* id est *ponit post* deuora-
tionem *A* 8 ara *om. A* lex imaginaria = ὁ νόμος ὁ εἰκονικός
9 ad *uncis inclusi* 10 et aeream extrinsecus *om. A*

3 [Et cum aperuisset signaculum quartum, audiui^{6,7.8}
quartum animal dicens: ueni et uide. et ecce equus
pallidus, et qui sedebat in illo nomen illi mors.] Equus
autem pallidus, et qui sedebat super eum nomen habe-
5 bat mors. haec eadem quoque inter ceteras clades prae-
miserat dominus: uenturas pestes magnas et mortalitates.
cum enim dicat: et infernus sequitur illum, id est expectat
deuorationem animarum multarum impiarum. hic est equus
pallidus.

4 10 [Et cum aperuisset quintum signaculum, uidi sub^{6. 9}
altare animas interfectorum.] Animas occisorum ui-
disse sub ara id est sub terra. ara enim et caelum et terra
dicitur, sicut lex ait imaginaria, ueritatis faciem meditante, qui
duas aras, auream intrinsecus et aeream extrinsecus, fecerat.
15 nos autem intellegimus aram ita dici domino nostro nobis
et quod per malos praepositos uerbum praedicationis paruulis minime
praebeatur. Proprie autem extenditur uerbum usque ad Antichristi
tempus, quando grandis fames est futura, quando et omnes laedentur.
statera autem in manu libra est examinis; in qua singulorum merita
ostendet, id est iustitiae simulationem, cum foras ostendit quod intus non
habet; ait enim: uinum et oleum ne laeseris. dum autem in medio
animalium dicitur: ne laeseris, ostenditur illic intra ecclesiam esse simu-
lationem sanctitatis, quae ecclesiam spiritualiter laedit, quia infirmas
mentes ad suam sectam perducit; cui tamen dicit: ne laeseris, acsi
dicat: hominem spiritualem ne plagis percusseris etc.

6 cf. Matth. 24, 7 14 cf. Ex. 30, 3 et 27, 2

1 Et cum. . . mors *add.* X 2 pallidus equus K 4 autem *om.* Φ
5 promiserat IKgB (p. 300) 6 uentura IK 7 cum enim dicat *om.*
F, quod enim dicit IK inferus H, *item cod. Amiatinus* sequitur Υ,
sequebatur X *cum Vulg.* illum] eum CBK expectabat BIKg 10 Et
cum. . . interfectorum *add.* X sigillum H *cum Vulg.* sub altari H
11 post altare *add.* dei HIKM occisorum] interfectorum FK post
interf. (occisorum I) *add.* dicit se IK post uidisse *add.* se narrat S
12 post ara (pr.) *add.* dei S terra (alt.)] terram T 13 faciem *scripsi,*
factae F, facie *cet.* meditante YFM, mediante IK et codex Millanū,
meditantes S, medietatem H; post meditante *supple* eo qui TFHMS,
quae *cet.* 14 aureas TDΦ et aeream S, et H, *om. cet.* extrinsecus
om. DCBIKM fecerat *ponit post* aras S 15 aram ΦB, auream Υ,
aram auream S, aram auream coelum g nobis *om.* M

bente; ait enim: <cum offeres munus tuum> ad aram
 — utique munera nostra orationes sunt quas efficere debe-
 mus — et ibi recordatus fueris habere aliquid fra-
 trem tuum aduersus te, relinque ibi munus [fol. 11^v]
 tuum: utique ad caelum ascendunt orationes. sicut ergo cae- 5
 lum intellegitur ara aurea, quae erat interior — nam et sacerdos
 semel introibat in templum in anno, qui habebat Christi
 mandatum, ad aram auream; significabat spiritum sanc-
 tum hoc esse facturum, id est quod passus est, semel factum
 est —, sic et aerea terra intellegitur, sub qua est infer- 10
 num, remota a poenis et ignibus regio, requies sanctorum, in
 qua quidem uidentur ab impiis et audiuntur iusti, sed neque
 6, 10 illi ad illos transire possunt. hos ergo tantos, id est animas
 occisorum, expectare uindictam sanguinis, id est corporis
 sui, de habitantibus super terram uoluit nos cognoscere 15
 qui omnia uidet. sed quoniam in nouissimo tempore et sanc-
 torum remuneratio perpetua et impiorum uentura est dam-
 natio, dictum est 'expectare'; et pro corporis sui solatio

1 Matth. 5, 23. 24; cf. Carm. adu. Marcion. IV 182—185:

Ara nitens auro caelum declarat in alto,
 Quo sanctae subiere preces sine crimine missae.
 Hanc aram dominus dixit, qua munera si quis
 Offert, ut primum pacem cum fratre retractet.

6 cf. Ex. 30, 10 et Hebr. 9, 7 8 cf. Hebr. 9, 8 11 cf. Carm. adu.
 Marcion. IV 145 sq.:

Altior a tenebris, longe semotus ab igne,
 Sub terra tamen, haec ara uocatur athena.

12 cf. Luc. 16, 26

1 cum . . tuum *om.* *A* 2 utique] itaque *A* 3 recordatus fueris]
 recordare debemus si *A* 7 habebant *A* Christi mandatum] *cf.*
p. 64, 20 8 spiritum sanctum] *scil.* spiritum sanctum in persona
 Christi, *cf. p. 8, 12—17* 10 Si cetera a terra *A*; *distinguendum est*:
 sic et eraa (*pro* aerea) terra 11 regio] regit *A* 18 *post* est *add.*
 autem *A* spectare *A*

testimonium perhibente; ait enim: cum offeres munus
 tuum ad aram — utique munera nostra orationes sunt quae
 offerimus — et ibi recordatus fueris habere aliquid fra-
 trem tuum aduersum te. relinque ibi munus tuum ante
 5 aram: utique ad caelum ascendunt orationes. si ergo caelum
 intellegitur ara aurea quae erat interior — nam et sacerdotes
 semel in anno introibant, qui habebant chrisma, ad aram auream.
 significante spiritu sancto Christum hoc semel facturum —,
 sicut ara aurea caelum agnoscitur. sic et ara aerea terra intel-
 10 legitur, sub qua est infernus. remota a poenis et ignibus
 regio et requies sanctorum, in qua quidem ab impiis uidentur
 et audiuntur iusti, sed neque illic transuectari possunt. hos
 ergo tantos, id est animas occisorum, expetere uindictam 6, 10
 sanguinis, id est corporis sui, de habitantibus super
 15 terram uoluit nos cognoscere qui omnia uidet. sed quia in
 nouissimo tempore et sanctorum remuneratio perpetua et
 impiorum uentura est damnatio, dictum est eis expectare;
 et pro corporis sui solatio *[et datae sunt illis singulae* 6, 11

1 Matth. 5, 23. 24 6 cf. Ex. 30, 10 et Hebr. 9, 7 8 cf. Hebr.
 9, 8 12 cf. Luc. 16, 26

1 offeres *TDFS*, offers *cet*. 2 ad] ante *F* munerans scas *F* ora-
 tiones] oblationes *Y* quae] quas *eg* quae off. or. sunt *IK* 3 quia
 frater tuus habet aliquid adu. te *IK cum Vulg.* aduersum te frater
 tuus *H* 5 aram] altare *FK cum Vulg.* ascendunt *D* operationes *H*
 si *TDm1FIK*, sic *Dm2HM*, sicut *CB*, *om. S* 6 sacerdos *F* 7 in-
 troibat *Fm2* crisma *CFIM*, chrisam *T*, chorismum *H* 8 significantes *T*
 hoc *om. K* 9 Sicut (= sicut ut) *I* sicut.. agnoscitur *om. B*
 cognoscitur *H*, intelligitur *C* aerea] aurea *H* 10 qua] quam *T*
 remota.. ignibus] penarum et ignium *IK* a *om. DCB* 11 quidem
om. IK 12 audiantur *F*, audientur *g* iusti] iniusti *I* sed] et *DCB*
 neque] nec *F*, non *g* illic *YKMS*, illuc *Heg*, illis *F* transme*ari
Dm2, transmeare *CB cum Vulg.* hos] nos *e*, os *F* 13 ergo] enim *F*
 tantas *S*, tantum *B*, cantus *IK*, sanctos *g* expectere *D*, expectare *B*
 14 id est *om. IKM* corpori *TF* 15 qui omnia] quoniam *H* uidet]
 iudicat *I* 16 et *pr. om. DCB*, etiam *g* 17 est uentura *g* expectate
CB expectare et *om. I* 18 solatium *F* et datae... albae *add.*
X cum Vulg. et *om. S* singulis *M* stolae albae singulis *F*

6.11 acceperunt, inquit. stolas albas, id est donum spiritus sancti.

2 sancti] *finitur capituli Apocalypsis sexti explanatio Victorini. ne tota pagella vacaret, ad illustrandam Hieronymi recensionem, quae in aduersa pagina descripta est, hic addere placuit eos locos, quos Beatus ex Ticonii commentariis deprompsit (cf. rec. Hieron. VI 5):*

In hoc (sexto) sigillo persecutio est [p. 308] nouissima.... Quod dicit factum solem tamquam cilicium, id est: incredulis obscurabitur splendor doctrinae. quod est sol, hoc est luna, hoc stellae, id est ecclesia; sed a toto pars intellegitur.... In nouissimo uero Antichristi aduentu, luna quod dicit facta est sanguis, ecclesia sanctorum ostenditur pro Christo sanguinem fundere. stellas quas dicit cadere, id est fideles perturbari.... [p. 309] Quemadmodum ficus agitata iactat grossos suos, id est ficos uanos, qui boni uidebantur et non erant..., tales sunt hypocritae et simulatores intra ecclesiam, qui in tempore pacis uni esse uidentur cum ecclesia. sed mox ut persecutionis tempus aduenerit, excutiuntur ab ecclesia... Caelum semper ecclesiam intellegimus; quod terrae motu facto recedere <dicat>, id est de medio fieri.... [p. 310] Caelum et montes et insulae, hoc totum unam ecclesiam dixit, facta nouissima persecutione Antichristi omnem de loco suo recessisse. sed potest in utramque partem conuenire, id est in bonos et malos, quia bona pars mouebitur de loco suo fugiens et mala pars mouebitur de loco suo. id est perdet gratiam...

stolae albae] acceperunt, inquit, stolas albas, id est 6, 11 donum spiritus sancti.

- 5 [Et uidi, cum aperuisset signum sextum: terrae 6, 12 motus factus est magnus.] Sextum sigillum: factus est 5 terrae motus magnus: ipsa est nouissima persecutio.

[Et factus est sol niger tamquam cilicium.] Sol fit ut saccus: incredulis obscurabitur splendor doctrinae.

[Et luna tota facta est sanguis.] Luna sanguinea: ecclesia sanctorum ostenditur pro Christo sanguinem fundere.

- 10 [Et stellae ceciderunt in terram.] Stellae cadere: fideles 6, 13 turbari. [quemadmodum ficus iactat grossos suos.] agitata ficus amittit grossos: per persecutionem homines ab ecclesia separari.

- [Et caelum recessit acsi liber qui inuoluitur.] Caelum 6, 14 15 inuolui: ecclesia de medio fit. (et omnis mons et insulae de locis suis motae sunt.) et mons et insulae de

77, 3—79, 2] hanc sectionem ex Ticonii commentariis depromptam addunt Hieronymi et posteriorum recensiones

3 Et..magnus add. X signum FM, signaculum HIK, sigillum S et ecce terrae motus magnus I 4 sextum sigillum Y, in sexto sigillo X est alt. om. g 5 ipse S post est add. illa S pers. nou. CB 6 Et..cilicium add. X cilicium ΦΒ, saccus cilicinus S Sol..saccus om. Φ ut om. T 7 post saccus add. id est X splend. doct. obsc. CB 8 Et..sanguis add. X tota om. H post est add. sicut HI, ut g Luna sanguinea om. Φ 9 qui pro Christo sanguinem fuderunt H fundens IKM 10 Et..in terram add. X stellae cadere TDΒ, stellae eiusdem CB, stellarum casus FHKMS, stellarum casus signat I 11 perturbari ΦΒ, pro Christo turbari S quemadmodum..suos add. X 12 post grossos add. suos X per persecutionem IS, persecutionem TH, persecutione cet. 13 separari] quando (per) pers. hom. ab eccl. separantur X 14 Et..inuoluitur add. X acsi] quasi HI, ut K 15 inuolui] inuoluitur IK post inuolui add. id est FHMS ecclesiam S, ab ecclesia H fiet S post fit codd. FHM propter foliorum in archetypo transpositionem statim transeunt ad uersum c. XI u. 1: Et data est mihi harundo et..sunt add. S cum Vulg. 16 et pr. om. S mons] montes IK insula T

De Victorini editione conferantur quae ad pag. 76, 2 adnotauimus. pagellae albae utimur opportunitate, ut sectionem 6 textus Hieronymiani, quae in aduersa pagina lin. 7—13 legitur, ab Hippolyto originem ducere doceamus; nam Hippolyti capita contra Caium, quorum fragmenta apud Dionysium Bar-Salibi exstant, haec exhibent uerba e lingua Syrorum in nostram Germanorum uersa: Nicht von den Engeln sagt er, daß sie zum Kriege kommen, sondern daß vier Völker sich von der Gegend am Euphrat aufmachen und über die Erde kommen und die Menschheit bekriegen. Daß er aber sagt 'vier Engel', ist den Schriften nicht unbekannt; (denn) Mose sagt: Als er die Menschenkinder zerstreute, errichtete er die Grenze der Völker nach der Zahl der Engel Gottes. Indem also die Völker den Engeln übergeben wurden und ein jedes Volk je einem Engel zufiel, so hat Johannes recht, wenn er in der Offenbarung sagt: Löse diese vier Engel, welches sind die Perser, die Meder, die Babylonier und die Assyrer. Da nämlich jene Engel, die den Völkern zuerteilt wurden, nicht den Befehl haben, die ihnen Zuerteilten aufzureizen, so ist damit eine gewisse Gebundenheit durch die Macht des Wortes ausgedrückt, welches sie zurückhält, bis der Tag kommen und der Herr des Alls befehlen wird. Und dies geschieht, wenn der Antichrist kommt. (Hippolytus Werke, herausgegeben von Bonwetsch und Achelis, erster Band, zweite Hälfte, Leipzig 1897, S. 243). *Hieronymum autem uidemus loci ex Deut. 32, 8 hic laudati alibi similiter mentionem facere, cf. in Daniele libro c. 7: Quattuor uentos caeli quattuor arbitror angelicas potestates, quibus principalia regna commissa sunt, iuxta illud quod in Deuteronomio legimus: quando diuidebat altissimus gentes, quando separabat filios Adam, constituit terminos populorum iuxta numerum angelorum dei (XXV 527. 528 M; praeterea cf. ibid. 267 B, 420 A, 555 C, 1206 C).*

Ad lin. 9—13 cf. Commodiani carm. apolog. u. 891 sq.:

Exurget iterum in istius clade Neronis

Rex ad orientem cum quattuor gentibus inde.

Quae leguntur in Hieronymi recensione VI 7, conferantur cum uerbis Primasii, Comment. in Apocal. III (LXVIII 851 M): Quos ante singulatim nominauerat, nunc in unitate consociat: stantes ante thronum et in conspectu agni et erant amicti stolis albis et palmae fuerunt in manibus eorum . . . stolis baptismum, palmis triumphum crucis insinuat.

locis suis motae: nouissima persecutione omnes recessisse de suis locis: id est boni mouebuntur persecutionem fugientes.

- 6 [Post haec audiui unum ex quattuor cornibus altaris aurei ^{9, 13, 14:} quod est in conspectu dei dicens angelus qui habebat tubam: ^{cf. 7, 1} *In* $\Upsilon\Phi = ca$
⁵ solue quattuor angelos stantes in quattuor angulos terrae, ^{pitis IX u. 13.} *14* ^{expositio in} *S* (V 332 M)
Eufraten.] Quattuor angelos per quattuor angulos ^{7, 1} terrae siue quattuor uentos trans Eufraten flumen: ^{9, 14} gentes sunt quattuor. quia omni genti a deo deputatus est
¹⁰ angelus, sicut lex dicit: statuit eos per numerum angelorum dei. donec sanctorum compleatur numerus, suos non egrediuntur terminos. quia in nouissimo cum Antichristo uenient.
- 7 [Post haec uidi: et ecce turba multa, quam dinumerare nullus ^{7, 9} *II* ⁱⁿ $\Upsilon\Phi = ca$
¹⁵ poterat, ex omni gente et tribu et populis et linguis amicti stolas ^{pitis VII u. 9} *expositio in S*
^(V 331 M)

10 Deut. 32, 8

1 post motae add. sunt *I* post nouissima *TD* (persecutio add. *Dm2*), nouissimam *CB*, Nouissima persecutio *IK* transitur ad uerba: arundinem similem uirgae etc. (Et data est mihi harundo etc. add. *IK*) id est ad capitis *XI* u. 1 expositionem; huius autem loci id est capitis *VII* u. 1 interpretationem post caput *XII* u. 5 a continuari ex apparatu critico apparet, qui illic exstat nouissima.. fugientes praebet *S* bis: hoc loco et cap. *XII* u. 5 a Sequuntur tria additamenta Hieronymi (Υ), quorum ordo in recensione Φ ita seruatur, ut textus apocalypsis accedat, in recensione mixta *S* mutatur, ut primum capiti *IX* u. 13 et 14, alterum cap. *VII* u. 9, tertium cap. *VIII* u. 1 adiungatur 3 Post haec... Eufraten add. *X* Post haec] et *S* cum *Vulg.* unum] uocem unam *g* cum *Vulg.* 4 dicens] dicentem sexto *g* cum *Vulg.* 5 stantes in] id est *g* angulis *IK* 6 ad fluuium magnum Euphratem *g* 7 quattuor angelos *om.* *X* angeli *CB* 8 uenti *CB* flumen *DHIKM*, flumine *TFS*, fluuium *CBg* 9 post sunt quattuor add. quattuor uero *IKM* genti] generi *I* a deo *om.* *HS* 10 lex *om.* *CB* eos] terminos gentium *I*, cf. *Vulg.* super numeros *CB* 11 expleatur *g* 12 egredientur *IKM* 13 ueniunt *MS*, ueniant *F* 14 Post... albas add. *X* uidi turbam magnam *HK* cum *Vulg.* et ecce turbam magna *I* nullus] nemo *Mg* cum *Vulg.* 15 ex omnibus gentibus et populis *H* amictis *FM* stolas albas *F*, stolis albis *et. cum Vulg.*

De Victorini editione, quod attinet ad cap. VI, conferantur quae ad pag. 76, 2 adnotauimus. recensionis Hieronymi cap. VI sect. 8, quae in aduersa pagina lin. 6—9 repraesentatur, ex Ticonii commentariis deprompta exstat in Ps.-Augustini homil. in Apocal. VI (XXXV 2427. 2428 bis M), apud Primasium (LXVIII 854 M), apud Beatum p. 357.

CAP. VII.

- 7, 2 Angelum autem descendantem ab oriente sole: Heliam prophetam dicit, qui anticipaturus est tempora Antichristi ad restituendas ecclesias et stabiliendas ab intolerabili persecutione. haec in apertione libri et ueteris testamenti et nouae praedicationis 5 legimus; ait enim dominus per Malachiam: ecce ego mitto uobis Heliam Thesbiten, conuertere corda patrum ad

6 Mal. 4, 5. 6

5 apertione] perditione A nouae *scripsi*, noui A 6 mitto = ἀποστέλλω LXX

albas.] Quod autem dicit: turba multa ex omni tribu, ex 7, 9 omnibus credentibus electorum numerum ostendit, qui per 7. 14 sanguinem agni — baptismo purgati — suas stolas fecerunt candidas, seruantes gratiam quam acceperunt.

8 5 *[Et cum aperuisset signaculum septimum, factum est silentium* 8. 1 *in caelo fere medium horae.]* Septimo aperto sigillo silentium fit in caelo semihora: initium est quietis aeternae; sed ^{III in YΦ = capitis VIII Lu.} 1 *expositio in* ^{S (V 331. 332 M)} partem intellexit, quia interrupto silentio eadem per ordinem repetit. nam si esset iuge silentium, hic finis narrandi fieret.

10

CAP. VII.

7. 2

[Et uidi angelum ascendentem a solis ortu, habentem signaculum dei uiui.] Angelum autem ascendentem ab oriente sole: Heliam prophetam dicit, qui anticipaturus est tempora Antichristi ad restituendas ecclesias et stabiliendas a magna et intolerabili persecutione. haec in apertione libri et ueteris testamenti et noui praedicata legimus; ait enim dominus per Malachiam: ecce ego mittam uobis Heliam Thesbiten.

17 Mal. 4, 5. 6

1 autem *om.* X dicitur *IK* turbam *I* multa] magna *K* ex omnibus tribubus *H* et ex omnibus *FH* ex omnibus *om.* *CB* 2 credentibus] gentibus *F* in sanguine *S* cum *Vulg.* 3 per baptismum *S* 5 Et..horae *add.* X sigillum *K* cum *Vulg.* silentium.. horae *om.* *S* 6 fere] quasi *H* cum *Vulg.* medium *F*, medio *K*, dimidium *M* dimidia hora *H*, media hora *I* cum *Vulg.* Septimo.. sigillo *om.* *S* aperto] autem *B* 7 semihora] seniores *F*, media ferme hora *g* post semihora *add.* semihora *CB*, *add.* per quod significatur X est *om.* X 8 interruptio *e* silentio *om.* *DCB* eandem *C*, eam *g* 9 repetiuit *IK* hic] id *F* 11 Et.. uiui *add.* X post uidi *add.* alterum *g* cum *Vulg.* ab ortu solis *HIK* cum *Vulg.*, *om.* *F* signum *FH* cum *Vulg.* 12 Angelum.. sole *om.* X 13 solo *Dm1*, solum *CB* est] erit *I*, erat *KM.* *om.* *CB* 14 a *om.* *FH* 15 intollerabili *IKM* haec... legimus] quae in libris et ueteris et noui testamenti praedicta legitur *IK* apertione] appetitione *F* librorum *e* et (ante ueteris) *om.* *CBg* 16 noua *F* dominus *om.* *g* 17 malachim *T*, malitiam *F* mitto *FIK* tesbiten *TF*, prophetam *I*

filios et cor hominis ad proximum suum, id est ad Christum per paenitentiam; [fol. 12^r] ‘conuertere corda patrum ad filios’: secundum tempus uocationis Iudeos ad sequentis populi fidem reuocare. et ideo ostendit etiam numerum ex Iudeis crediturum et ex gentibus magnam multitudinem. 5

CAP. VIII.

1 Mitti autem de caelo orationes ecclesiae ab angelo et suscipi eas et contra effundi iram et scotomari regnum Antichristi per angelos sanctos et in euangelio legimus; ait enim: orate, ne incidatis in temptationem. erit enim angustia 10 magna, qualis non fuit ab initio nec ab origine mundi, et nisi dominus breuiasset dies illos, non esset salua ulla caro super terram. hos ergo archangelos magnos VII ad percutiendum regnum Antichristi mittet. nam et ipse dominus dixit in euangelio: tunc filius hominis mittet 15 nuntios suos et colligent electos eius de IIII uentis a finibus caeli usque ad fines eius. et ante ait: tunc

5 cf. Apoc. 7, 4—9 7 cf. ibid. 8, 3 sqq. 8 cf. ibid. 8, 6 sqq.
10 Matth. 26, 41 (= Marc. 14, 38; Luc. 22, 46) Matth. 24, 21. 22
cf. Marc. 13, 19. 20 15 Matth. 24, 31 17 Mich. 5, 5. 6

3 ad sequentis] adsequentis A 8 effudit A scotomari *scripsi*, percuti A, cf. *quod subsequitur lin. 14*: ad percutiendum regnum 9 ait enim], enim ait A 16 colligent *scripsi*, colliget A = ἐπισυνάξει, cui *lectioni non desunt testes*

conuertere corda patrum ad filios et cor hominis ad proximum suum, id est ad Christum per paenitentiam; 'conuertere corda patrum ad filios': secundum tempus uocationis Iudeos ad sequentis populi fidem reuocare. et ideo ostendit
 5 etiam, ut diximus, numerum ex Iudeis crediturum et ex gentibus magnam multitudinem.

CAP. VIII.

1 Mitti etiam de caelo orationes ecclesiae ab angelo et suscipi illas et contra iram effundi et scotomari regnum Antichristi
 10 per angelos sanctos in euangelio legimus; ait enim: orate, ne incidatis in temptationem. erit enim angustia magna, qualis non fuit ab origine mundi, et nisi adbreuiasset dominus dies illos, non esset salua omnis caro. hos
 15 ergo archangelos magnos septem ad percutiendum regnum Antichristi mittet. nam et ipse ita dixit: tunc mittet filius hominis nuntios suos et colligente electos eius de quattuor angulis uenti a finibus caeli usque ad fines eius.

5 cf. Apoc. 7, 4—9 8 cf. ibid. 8, 3 sqq. 9 cf. ibid. 8, 6 sqq.
 10 Matth. 26, 41 (= Marc. 14, 38; Luc. 22, 46) 11 Matth. 24, 21.
 22, cf. Marc. 13, 19. 20 15 Matth. 24, 31

1 et cor... ad filios *om. g propter homoeoteleuton* 2 proximum] proprium *H* 4 et *om. DCB* 5 etiam *om. g* ut diximus (*quae uerba sunt Hieronymi interpolatio*) *om. CB*, maximus *T* ex Iudeis *om. I* creditorum *S*, creditorum *H* et *om. FHI* 6 post multitudinem *add.* quam nemo poterat dinumerare *S* 8 mittit *H* etiam *om. T* in caelum *e* 9 illos *Fg* ira *T*, ire *F* scotomari (*deriuatum a Graeco σκότωμα*) *TH*, stotomari *Dm1*, scuto mare *M*, scomari *CBm1*, scopari *Bm2e*, estimari *S*, substernari *Im1K*, substerni *Im2*, totum maro *F*, per totum *Dm2* 10 post sanctos *add.* ut *K*. legimus per angelos in euangelio *I* 11 intr. tis *IS cum Vulg.* temptatione *T*, temptationibus *F* 13 esset] fieret *H cum Vulg.* 14 magnos] malos *CB* regnum Antichristi] antichristum *DCB* 15 mittet *FS*, mittit *IKM*, missurus est *H* 16 colligant *D* a quattuor uentis *H cum Vulg.* 17 angulos *TIS* finibus] summis *IKM cum Vulg.* caeli] eius *CB* eius] terrae *H*

erit pax terrae, cum surrexerint in ea VII pastores
 et octo morsus <hominum> et indagabunt Assur — id est
 Antichristum — in fossam Nebroth: in damnationem diaboli.
 et Ecclesiastes similiter dixit: cum commoti fuerint custodes
 domus. ipse autem dominus sic ait: cum uenissent ad 5
 eum operarii et dixerunt ei: domine, nonne bonum
 semen seminasti in tuo agro? unde ergo ibi lolium?
 respondit eis: inimicus hoc fecit. qui dixerunt: uis
 imus eradicamus illud? dicit eis: non, sinite utraque
 ut crescant usque ad messem, et in tempore, inquit, 10
 dicam messoribus [fol. 12^v] colligere lolium et in ignem
 mitti. triticum autem in horrea recondere. hos messorum
 et operarios hic apocalypsis archangelos esse ostendit.

2 'Tuba' autem uerbum est potestatis; et licet repetat per
 'ffalas', non quasi factum esse dicat, sed quoniam semel, quod 15

4 Eccle. 12, 3 5 Matth. 13, 27—30 14 cf. Apoc. 8, 6 15 cf.
 ibid. 15, 7

2 hominum *om. A* indagabunt *respondere uidetur uerbo* πρὸς ἀνθρώπων
pro πρὸς ἀνθρώπων LXX (pascent *Vulg.*) 11 lolium *Am2*, illum *Am1*
 15 non] *scil.* repetit factum *oppositum est sequenti* futurum („nicht
 als ob er sagte, daß es schon geschehen sei“)

et ante ait per prophetam: tunc erit pax terrae nostrae, cum surrexerint in ea septem pastores et octo morsus hominum et indagabunt Assur — hoc est Antichristum — in fossa Nebroth: in damnatione diaboli. Ecclesiastes similiter: cum
 5 moti fuerint custodes domus. ipse autem dominus in parabola ad apostolos sic ait: cum uenissent ad eum operarii et dixissent: domine, nonne bonum semen seminasti in agro? unde ergo ibi lolium? respondit eis: inimicus hoc fecit. cui dixerunt: uis ibimus et eradica-
 10 dicabimus illud? qui ait: non, sed sinite utraque crescere usque ad messem, et in tempore dicam messoribus colligere lolium et facere manipulos et cremare igni aeterno, triticum autem colligere in horrea mea. hos messores et pastores et operarios hic apoca-
 15 lypsis ostendit esse angelos.

2 'Tuba' autem uerbum est potestatis; et licet repetat per 'fialas', non quasi bis factum dicit, sed quoniam semel futurum

1 Mich. 5, 5. 6 4 Eccle. 12, 3 6 Matth. 13, 27—30 16 cf. Apoc. 8, 6 17 cf. ibid. 15, 7

1 et. . prophetam *om. I* et] nam et *S* terrae nostrae *THMS*, nostrae terrae *I*, nostrae *K*, terrae uestrae *DCB*, cf. *Beatum p. 502*: et erit iste pax, Assyrius cum uenerit in terram uestram (= ὁ μὲν *LXX*, at nostram *Vulg. et Hieron. in Mich. c. 5, XXV 1200 M*) 2 surrexerint *D* octo] .VII. *IK* 3 indicabunt *F* assyr *T* hoc] id *S* 4 nebroth *D.M.*, nembroth *S*, nemroth *H*, nebroch *T*, nembroch *B*, m̄broth *C*, memroth *F*, menroht *K*, mēroch *I*, Nambrot *e* in damnatione] id est in natione *g* post damnatione *add.* uidelicet *S* ecclesiastes *F*, ecclesiae spiritus *TDCHMS*, ecclesiae spiritu *g*, ecclesiae sp̄c *BK*, ecclesiae specie *e* cum moti] commoti *Fe*, cum mortui *H*, cum noti *IK* 5 domorum *IK* autem *om. T* dominus *om. CB* 6 sic ait *om. IKg*, sicut *F* 7 semen *om. D* 8 post agro *add.* tuo *HS cum Vulg.* eis *om. HIKM* 9 post inimicus *add.* homo *eFHIKS* cum *Vulg.* dixit *T* uis ibimus *TFHMS*, uis imus *IK cum Vulg.*, uenimus *DCB* et *om. S* eradicamus *YK*, colligimus *I cum Vulg. (in marg.: eradicamus)* 10 illud] ea *I*, illa *I (in marg.) K*, illam *TFHM*, illum *D* utrasque *T* 11 post tempore *add.* messis *CBHIKMS* 12 colligite *HIK* facite *HIK* 13 cremari *CB*, cremate *HIK* igne *I*, in igne *H* colligite *IK*, congregare *H cum Vulg.* 14 orrea *TFI* mea *om. IK* post hos *add.* igitur *S* apocalypsin *F* 17 post fialas *add.* sed *Φ* post non *add.* tamen *g* dicitur *S*

futurum est ad eos, decretum est eis ut fiat, ideo bis dicitur. quicquid igitur in tubis minus dixit, id in fialis propensius dixit. nec aspiciendus est ordo dictorum. quoniam septiformis spiritus sanctus, ubi ad nouissimum temporis finemque percurrit, redit rursus ad eadem tempora et supplet quae minus 5 dixit. nec requirendus est ordo in apocalypsi, sed intellectus requirendus; est enim et pseudopphetia. sunt igitur scripta quae sunt in tubis et in fialis aut plagarum orbi missarum clades¹⁾ aut ipsius Antichristi insania²⁾ aut populorum detractio³⁾ aut plagarum differentia⁴⁾ aut spes in regno sancto- 10 rum⁵⁾ aut ruina ciuitatum⁶⁾ aut ruina Babylonis, id est ciuitatis Romanae⁷⁾.

3 8, 13 Aquila uolans medio caelo: spiritus sanctus significatur in duobus prophetis contestans magnam plagarum iram imminere, si quo modo, quamuis sit nouissimum tempus, aliquis 15 adhuc saluus esse possit.

¹⁾ cf. Apoc. 8, 7 et 16, 2 ²⁾ cf. ibid. 8, 8. 9 et 16, 3 ³⁾ cf. ibid. 8, 10. 11 et 16, 4—7 ⁴⁾ cf. ibid. 8, 12 et 16, 8. 9 ⁵⁾ cf. ibid. 9, 1 sqq. et 16, 10. 11 ⁶⁾ cf. ibid. 9, 13 sqq. et 16, 12—16 ⁷⁾ cf. ibid. 11, 15 et 16, 17—21 14 cf. ibid. 11, 3

2 minus dixit = ἐλάττωσεν 4 sancti .Α percurrit *scripsi*, percurrit Α 5 reddit *Am1* 6 sed *scripsi*, et Α 7 pseudopphetia] *uerte*: es gibt nämlich auch eine falsche Auslegung 9 insaniam Α
11 Babilonis Α

est, quod est a deo decretum ut fiat, ideo bis dicitur. quicquid igitur in tubis minus dixit, hic in fialis est. nec aspi-
ciendus est ordo dictorum, quoniam saepe spiritus sanctus,
ubi ad nouissimi temporis finem percucurrerit, rursus ad eadem
5 tempora redit et supplet ea quae minus dixit. nec requirendus
est ordo in apocalypsi, sed intellectus sequendus; est enim et
pseudoprophetia. sunt igitur scriptae in tubis et fialis aut
plagarum orbi missarum clades¹⁾ aut ipsius Antichristi insania²⁾
aut populorum detractatio³⁾ aut plagarum differentia⁴⁾ aut
10 spes in regno sanctorum⁵⁾ aut ruina ciuitatum⁶⁾ aut ruina
magnae Babylonis, id est ciuitatis Romanae⁷⁾.

- 3 [Et uidi unam aquilam uolantem per medium caelum.] Aquila 8, 13
magna medio caelo uolans: spiritus sanctus significatur
in duobus prophetis contestans magnam plagarum iram im-
15 minere, si quo modo quisque uolens sit nouissimo tempore
conuersus, ut aliquis adhuc saluus esse possit.

¹⁾ cf. Apoc. 8, 7 et 16, 2 ²⁾ cf. ibid. 8, 8. 9 et 16, 3 ³⁾ cf. ibid.
8, 10. 11 et 16, 4—7 ⁴⁾ cf. ibid. 8, 12 et 16, 8. 9 ⁵⁾ cf. ibid. 9
1 sqq. et 16, 10. 11 ⁶⁾ cf. ibid. 9, 13 sqq. et 16, 12—16 ⁷⁾ cf. ibid.
11, 15 et 16, 17—21 14 cf. ibid. 11, 3

1 est *pr. om. C* deo| domino X decretum a deo *CB* bis| uobis
T', nobis *M*, non bis *IK* quicquid *DCB*, quid *T*, quod X 2 igitur|
ergo *IKg* tubas *F*, tuba *S* hic fiale sunt *H* hic| hinc *F'* fialas
TF' est| emi *F'* nec| non *g* inspiciendus *IK* 3 doctorum *F'*
quoniam *om. F* 4 percucurrerit *TDCBI*, percucurrerit *cet.* eandem *F'*
5 rediit *F* suplex eam *F'* 6 post est *pr. add.* haec *F'*, *add.* et *T* enim
om. X et *om. S* 7 pseudoprophetia *scripsi*, ipsi prophetia *F'*, ipse
propheta *CB*, ipsum prophetam *M*, ipsa prophetata *DIK*, ipsud pro-
phetata *T*, illa prophetata *H*, ipsorum (eorum *g*) quae prophetata sunt
S scriptae *Υ*, scripta *HIKS*, scriptura *F*, significata *g* tubas *Φ*
fialas *TDΦ* aut| et *TΦ* 8 urbi *IK* insaniam *F'* 9 de-
tractatio *T*, detractio *cet.* differentiam *F'* 10 aut ruina ciu.
om. H ruinam *F* 11 magnae *IK* (cf. *Apoc. 14, 8; 16, 19; 17, 5;*
18, 2. 10. 21), magnam *F*, magna *cet.* ciuitatis id est *CB* post
ciuitatis *add.* magnae *H* 12 Et . . caelum *add.* X unum angelum *g*
aquila . . uolans| per angelum per medium caelum uolantem *g* 13 uolans
per medium caelum *HIK* 14 contestantis *T* 15 quisquis *S* (*sed* quisque *g*)
uolens sit *g*, uolans sit *TX*, uolasset *DCB* sit| sic *F* 16 salus *e*

CAP. X.

1 10, 1. 2 Namque angelum fortem, quem dicit descendisse
 de caelo, amictum nubem — et iris super caput
 eius et facies eius tamquam sol et pedes eius
 tamquam columna ignis — et habentem in manu sua 5
 librum apertum — et posuit pedes suos supra mare
 et terram — [fol. 13^r] dominum nostrum significat, sicut supe-
 rius enarrauimus de ‘facie eius tamquam solis’, id est de resur-
 rectione; super caput autem eius irim iudicium, quod
 factum aut facturus est. liber autem apertus apocalypsis 10
 est quam accepit Iohannes. pedes eius et superius diximus
 ‘conflatos’ esse apostolos. nam calcari ab eo et mare et terram,
 omnia pedibus eius subdita significat. angelum illum dicit,
 id est nuntium patris omnipotentis; uocatur enim magni con-

7 *cf. p. 20, 6—11* 11 *cf. p. 26, 3* 14 Esai. 9, 6

11 quam] quem *A* 12 terra *A* 14 id est *scripsi*, esse *A*

CAP. X.

1 *[Et uidi angelum fortem descendentem de caelo, amictum* 10, 1. 2
nube, et erat iris super caput eius et facies eius tamquam sol
et pedes eius tamquam columnae ignis. et habebat in manu
5 *sua librum apertum et posuit pedem suum dextrum super mare,*
sinistrum autem super terram.] Nam angelum fortem,
quem dicit de caelo descendisse, amictum nube et 10, 1. 2
irin super caput eius — et facies eius tamquam sol
et pedes tamquam columna ignis. et habebat in
10 manu sua librum apertum et posuit pedes suos
super mare et terram — dominum nostrum significauit,
sicut superius enarrauimus. facies eius tamquam sol: id
est de resurrectione. super caput autem eius irin: iudi-
cium, quod per illum factum est aut futurum est. liber
15 apertus [reuelatio operum in futuro iudicio] (uel) apocalypsis
est quam accepit Iohannes. pedes eius 'conflatos' et superius
diximus esse apostolos. nam calcari ab eo et maria et terram.
omnia pedibus eius subiecta significat. angelum eum dicit.
id est nuntium, scilicet patris; uocatur enim magni consilii

12 cf. p. 21, 13—18 17 cf. p. 27, 3 19 Esai. 9, 6

2 Et uidi. . . terram *add. X* Et *om. S* alterum angelum *g* 5 li-
bellum *FH cum Vulg.* 6 nam *om. X* angelus iste fortis *I* an-
gelum *om. DCB* post angelum *add. istum X* 7 desc. de caelo *S*
amictum . . . *l. 11* terram *om. X* (*S praebet amictum nube, om. reliqua*)
8 hirin *T*, iris *B* faciem *T* 9 post pedes *add. eius CB* tam-
quam *om. CB* columnae *T cum Vulg.* 11 terra *T* post nostrum
add. esse g significat *S*, significauit *I* 12 enarrabit *F*, enarraui *IKM*
tamquam] sicut *MmIS* 13 de *om. H* resurrectio *H* autem
om. FKg iris *eKMS*, iris erat *H* post iudicium *add. intelligitur e*,
innuit *g* 14 factum est aut *om. Φ* 15 reuelatio . . iudicio *add. X*
uel *add. S* apocalypsis . . Iohannes *om. Φ* apocalypsis] *abhinc*
deest folium codicis D 16 quam Ioannes uidit *CB* et] ut *X*
17 apostolos esse *CB* et marina et terrena *CBS*, et terram et maria
IK 18 sub pedibus *CB* subiecta] esse subiectum *F* angelus
autem dicitur *IKM* post angelum *add. autem FHS* eum *om. X*
19 nuntius *FIKM* enim] ergo *IK*

10, 3 sili nuntius. clamasse uoce magna: uox magna est caelestis, omnipotentis dei uerba hominibus nuntiare, quoniam post clausam paenitentiam spes postea futura non est.

2 10, 3] Septem tonitrua locuta uoces suas: spiritus septiformis uirtutis per prophetas protestatus omnia futura uoce 5 illius in saeculo testimonium reddidit. sed quia dicit se scripturum fuisse, quanta tonitrua locuta fuissent, id est, quaecumque in ueteri testamento erant obscure praedicata, uetatur scribere, sed requirere et relinquere. quia erat apostolus, non oportebat gratiam sequentis gradus in primo uiro collocari, 10 quia tempus iam prope est. apostoli enim uirtutibus signis portentis magnalibus factis uicerunt incredulitatem. post illos iam fide confirmatis ecclesiis datum solatium prophetarum scripturarum [fol. 13^v] interpretandarum, quos interpretes prophetas dixit. ait enim apostolus: et posuit quidem in 15 ecclesia primum apostolos, secundo prophetas, tertio doctores et reliqua. et alio loco ait: prophetae duo uel tres dicant et ceteri aestiment, et dicit: omnis

6 cf. Apoc. 10, 4 11 Apoc. 1, 3 et 22, 10 15 I Cor. 12, 28
17 I Cor. 14, 29 18 I Cor. 11, 5

4 spiritum *A* 5 protestatos *A* 7 quemcumque *A* 10 sequentis gradus *id est* prophetarum; in primo uiro *id est* in apostolo, *quia secundum I Cor. 12, 28 primum locum tenent in ecclesia apostoli, secundum prophetas* 12 portentis *scripsi*, potentibus *A* 13 confirmatos *A* ecclesiis] et legis *A* 15 apostolus] Paulus *add. A in marg.* 16 ecclesiam *A*

nuntius. clamasse uoce magna: uox magna est cae- 10, 3
lestis. omnipotentis dei uerba hominibus nuntiare et contestari,
quia post clausam paenitentiam spes postea futura non est.

- 2 *[Et locuta sunt septem tonitrua uoces suas.]* Septem toni- 10, 3
5 trua locuta uoces suas: spiritus sanctus septiformis uirtutis
per prophetas protestatus est omnia futura et uoce illius in
saeculo testimonium reddidit. sed quia dicit se scripturum fuisse
Iohannes, quanta locuta fuissent tonitrua, id est, quaecumque
in ueteri testamento erant obscurate praedicata, uetatur scri-
10 bere, sed relinquere ea signata, quia est apostolus nec oportebat
gratiam sequentis gradus in primo conlocari, quia tem-
pus, inquit, prope est. apostoli enim uirtutibus signis
portentis magnalibus factis uicerunt incredulitatem. post illos
iam eisdem consummatis ecclesiis datum est solatium prophe-
15 ticarum scripturarum interpretandarum, quos interpretes pro-
phetas dicit. ait enim apostolus: et posuit quidem in ec-
clesia primum apostolos, secundo prophetas; tertio
doctores et reliqua. et alio loco ait: prophetae duo uel
tres dicant et ceteri aestiment, et ait: omnis mulier

7 cf. Apoc. 10, 4 11 Apoc. 1, 3 et 22, 10 16 I Cor. 12, 28
18 I Cor. 14, 29 19 I Cor. 11, 5

1 nuntius] angelus *CBHIK*, et nuntius *T* quod clamasse dicit u.
m. *CB*, clamasse quoque eum u. m. *S* 2 omnipotentis *om.* *F* dei
uerba *om.* *H* hom.] omnibus *FK* pronuntiare *IK* et] ac *I* 4 Et..
suas *add.* *X* Et *om.* *S* Septem.. suas *om.* *S* 5 sp̄s sp̄s *F*
septemformis *F* post uirtutis *add.* est qui *g* 6 protestatur omnia
esse futura *F* et *om.* *YIKM* uox *IK* illius] illis *I* 7 reddit *CB*,
Ioannes reddidit *g* fuisse Ioh.] iohannes fuisse *IK* 8 Iohannes *om.* *Hg*
locutus fuisset *F* 9 obscurate *scripsi*, obscura et *YΦ*, obscure *S*, obscura *g*
scribere uetant *H* 10 est] erat *CB* 11 quia *om.* *S* quia] *add.*
nunc *F*, cf. *Apoc.* 10, 6 12 inquit *om.* *Φ* prope est] iam non erit *H*,
non erit *FM*, non erat *IK* 13 et portentis *FI* 14 eisdem] in eis-
dem *F* consumptis *CB* 15 quos] post *X* prophetas interpretes *IK*
interpretantes *S* 16 dixi *S* apostolus autem ait *H* et quidem
posuit *CB* 17 secundum *FM* 18 reliqua] pastores *H* alio] in
hoc *I* uel] aut *CB*, atque *H* 19 ceteri] alii *CB* (= ἄλλοι, item
Ambrosiaster, cf. *XVII* 258 *M*) extiment *TF*, examinent *S*

mulier orans aut prophetans non uelato capite
deturpat caput suum. cum autem dicat: prophetae duo
uel tres dicant, ceteri aestiment, non de catholica pro-
phetia dicit inaudita et incognita, sed iam praedicata; aesti-
ment autem, utrumne interpretatio cum testimoniis congruat 5
dictionis propheticae. constat ergo hoc Iohanni non fuisse
necessarium superiori uirtute armato, cum corpus Christi sit
ecclesia suis membris ornatum et suo loco respondere debeat.

3 10, 10 Accipere autem libellum et comedere eum osten-
sionem significatam memoriae est mandare. dulce esse in 10
ore praedicationis est fructus loquenti et audientibus dul-
cissimus, sed praedicanti et perseuerantibus in mandatis per
10, 11 passiones amarissimus. oportet, inquit, iterum praedicare,
id est prophetare, in populis, linguis et nationibus:
hoc est, quoniam, quando hoc uidit Iohannes, erat in insula 15
Pathmos, in metallo damnatus a Caesare Domitiano. ibi ergo
uidetur Iohannes apocalypsim [fol. 14^r] conscripsisse et cum
iam seniore se putasset post passionem recipi posse, inter-
fecto Domitiano omnia iudicia eius soluta sunt et Iohannes

2 I Cor. 14, 29 18 interfecto Domitiano] *cf. Hieronymi chroni-
con ad annum 2113 (Eusebii chron. ed. Schoene II 163):* Senatus de-
creuit, ut omnia quae Domicianus statuerat in irritum deducerentur...
Aiunt et apostolum Iohannem hoc tempore exilio solutum Efesum secessisse,
in qua urbe et hospitium et amicos amantissimos sui habebat

2 deturpat *scripsi*, detur pereat A 5 autem] aut A 6 dictio pro-
phetica A 7 armatos A 8 ecclesia *subiecti locum tenet* 9 osten-
sionem = *δείγμα*, Schaustück, *cf.* erit in ostensionem sicut terebinthus
Esai. 6, 13 (*Vulg.*) 10 memoria A 13 amarissimas A 16 Pathmos
scripsi, Partha A, quae lectio quodam modo cohaerere uidetur cum in-
scriptione epistularum Iohannis: ad Parthos (*cf. Th. Zahn, Forschungen
zur Geschichte des neutest. Kanons III 100*) metello A

orans uel prophetans detecto capite deturpat caput suum. cum autem dicat: prophetae duo uel tres dicant et ceteri aestiment, non de catholica prophetia dicit inaudita et incognita, sed et iam praedicata et nota; aestiment autem, utrumne interpretatio cum testimoniis congruat dictionis propheticae. constat ergo hoc Iohanni non fuisse necessarium superiori uirtute armato, cum corpus Christi, id est ecclesia, suis membris ornatum suo loco respondere debeat.

3 *[Et accepi librum de manu angeli et comedi illum.]* Acci- 10, 10
 10 pere libellum et comedere ostensione sibi facta memoriae est mandare. *[et erat in ore meo tanquam mel dulcis.]* dulce esse in ore praedicationis est fructus loquentis et audientibus dulcissimus, sed et praedicanti et perseuerantibus in mandatis per passionem amarissimus. *[et dicit mihi:]* oportet autem te iterum prophetare, inquit, populis et linguis et nationibus: hoc est, quoniam, quando hoc uidit Iohannes, erat in insula Pathmos, in metallo damnatus a Domitiano Caesare. ibi ergo uidit apocalypsin et cum iam senior putaret se posse per passionem accepturum receptionem, 20 interfecto Domitiano omnia iudicia eius soluta sunt et Iohan-

2 I Cor. 14, 29

1 delicato *H* 2 uel] aut *IK* 3 ceteri] alii *CB* de *om.* *H* 4 et iam] iam *IK*, et *g* post aestiment *add.* ita *F* 6 hoc *om.* *CB* non *om.* *T* 7 Christi corpus *CB* id] quae *S* 8 ornamentum *TΦ* ornamentum membris *F* 9 Et... illum *add.* *X* Et *om.* *S* 10 librum *X* ostensione sibi (siue *T*) facta *TFHMS*, ostensionem sibi factam *IK*, sub ostensione facta *CB* 11 est mandare *om.* *CB* commendare *H* et... dulcis *add.* *X* et *om.* *S* dulcis] dulce *HS* 12 dulce] dulcis *CB*, dulcem *IK* esse *om.* *CB* praedicationem *IK* fructum *TFMS* loquenti *CB* 13 dulcissimum *TX* et *pr.* *om.* *Φ* praedicantibus *X* 14 amarissimum *HKM* et... mihi *add.* *X* dicunt *FMS* 15 autem *om.* *Φg* prophetari *F* inquit *om.* *Φg* 16 linguis et nationibus *T*, linguis et gentibus multis *F*, linguis et gentibus et regibus multis *S*, gentibus et linguis et regibus multis *HM*, gentibus et regibus multis et linguis *IK* hoc est *om.* *F* hoc dicit propterea quod *g* hoc *alt.*] ista *S*, haec *g* 17 in *alt.* *om.* *F* metallum *e* dampnatus *TBFIK* 18 ibi *om.* *IK* 19 posse *om.* *eFg*; uerte: er werde möglicherweise die Aufnahme erlangen

de metallo dimissus est et sic postea tradidit hanc eandem apocalypsim quam a domino acceperat. hoc est: iterum prophetare oportet.

CAP. XI.

1 11, 1 Accepisse autem illum arundinem similem uirgae, 5
ut metiret templum dei et aram et adorantes in
ea, potestatem dicit, quam dimissus postea exhibuit ecclesiis.
nam et euangelium postea conscripsit. cum essent enim Valen-

5 et accepisse autem *A* harundinem *A* 7 metiret, *cf. Georges, Wortformen p. 422 et Matth. 7, 2 (Vulg.):* remetietur = μετρηθήσεται:
7 potestate *A*

nes de metallo dimissus est. sic postea tradidit hanc eandem quam acceperat a domino apocalypsin. hoc est: oportet te iterum praedicare.

CAP. XI.

1 5 [Et ostensa est mihi arundo similis uirgae et stabat angelus 11, 1
dicens: surge et metire templum dei et altare et eos, qui adorant in illo.] Accepisse autem arundinem similem uirgae, ut metiret templum dei et aram et adorantes in ea, potestatem dicit, quam dimissus postea exhibuit
10 ecclesiis. nam et euangelium postea scripsit. cum esset enim

1 est *om.* CBg 2 a deo X hoc est ergo (quod ait *add. g.* S 3 praedicare] prophetare CBF post praedicare uel prophetare propter foliorum in archetypo transpositionem haec uerba sequuntur quae transiunt faciunt ad capitis XII u. 3^b expositionem (cf. p. 111, 4 sqq.):

TFH: omnes gentes qui (quae T) cernunt (cenant T) in summam (simman T) antichristi contra istos staturae sunt et (*om.* T) gladio (gladium T) alterutrum sunt casurae (casuro T, casuri H). [uidi et ecce draco magnus rufus *add. FH*]. Quod (Et quod T) autem ait illum coloris esse rosei etc. (= *Apoc. c. XII u. 3^b*)

IKM: Tres testaturae (Contra sitos staturae M) sunt et gladio alterutrum sunt casurae. uidi et ecce draco magnus rufus (*c. XII u. 3^b*). Quod autem dicit illum coloris esse rosei etc.

Reliqui codices alii alio modo textum sanare studuerunt:

a) CB: Accepisse autem arundinem (= *c. XI u. 1*): omnes gentes quae dimicaturae antichristi (Antichristo e) contra istos statuendae sunt et (*om.* CB) gladium (gladiis e) alterutrum sunt casurae. qui ait illum coloris esse rosei etc.

b) S: omnes gentes (omnibus gentibus g): quia cernit (cernis g) insurgere antichristi turbas, et contra istos (istas g) staturae sunt et gladio alterutrum sunt casurae. (et *add. g*) ostensa est mihi arundo similis uirgae etc. (= *c. XI u. 1*): haec recensio rectum et textus et interpretationis ordinem restituit 5 Et... in illo *add. X* ostensa] data Φ, cf. *Vulg.* 7 in illo *om.* IK Accepisse... l. 9 in ea *om.* X 8 metiret TD, metiretur CB dei templum DCB 9 arundinem potestatem dicit IK potestatem... dimissus] Ostensa arundo similis uirge: haec ipsa est apocalypsis, quam S exhibuit TmIDF, exercuit H 10 ecclesias F, in ecclesiis H post euangelium *add.* perfecte fidei nostrae salutis causa S, *add.* iohannes T cum enim esset IK essent CBg enim *om.* CB

tinus et Cerinthus et Ebion et cetera scola <satanae> sparsa per orbem, conuenerunt ad illum de finitimis ciuitatibus episcopi et compulerunt eum, ut ipse testimonium conscriberet in dominum. 'mensura' autem fidei est mandatum domini nostri. patrem confiteri omnipotentem, ut didicimus. 5 et huius filium dominum nostrum Iesum Christum ante originem saeculi spiritaliter apud patrem genitum, factum hominem et morte deuicta in caelis cum corpore a patre receptum, sanctum dominum et pignus immortalitatis, hunc per prophetas praedicatum, hunc per legem conscriptum, hunc per manum dei et 10 per uerbum patris omnipotentis et conditorem orbis totius mundi. haec est arundo et mensura fidei. ut nemo adoret ad aram sanctam, nisi qui haec confitetur: dominum et Christum eius.

- 2 11, 2 [fol. 14^v] Aulam autem interiorē eice foras. aula atrium dicitur, uacua inter parietes area. hos tales non neces- 15
11, 2 sarios eici iussit de ecclesia. quia data est, inquit, calcari <a>gentibus, id est huiusmodi homines aut a gentibus aut cum gentibus conculcari. deinde repetit de nouissimi temporis ruina

4 cf. Apoc. 11, 1 9 sanctum dominum et pignus immortalitatis = ἁγίον κόρυον (cf. Apoc. 6, 10: ὁ θεσπότης ὁ ἄγιος) καὶ ἀρραβὼνα τῆς ἀθανασίας (cf. Eph. 1, 14). *qui a patre spiritum gloriae recepit* (cf. p. 18, 18; 26, 9 etc.), *ut cum in credentes effunderet, ipse sanctus dominus et pignus immortalitatis nominatur* 10 per manum dei] cf. Esai. 66, 2 et Act. 7, 50 13 dominum et Christum eius] cf. Ps. 2, 1 et Act. 4, 26; haec uerba ab Hieronymo repudiata Victorini quem dicunt binitarismum demonstrant, cf. W. Macholz, *Spuren binitarischer Denkweise im Abendlande seit Tertullian, 1902, p. 16—20*

1 Corinthus A Thesbion A cetera scola satanae sparsa scripsi coll. Apoc. 2, 9, ceteras scholas sparsas A scola, cf. Georges, *Wortformen* p. 622 3 ut scripsi, et A 7 spiritalem a 9 scm dnm (= sanctum dominum) A; codicis lectio dub a non est. nam quamquam sanctus quattuor litterarum siglo designari solet (fol. 1^r l. 12: scti, cf. p. 18, 3; fol. 3^v l. 14: a fpu fcto etc.), tamen non deest aliud exemplum trium litterarum: accipient fci (fol. 22^r l. 3), cuius scripturae multa exempla L. Traube in libro '*Nomina Sacra, Versuch einer Geschichte der christlichen Kürzung*', 1907, praebuit (cf. p. 194 sqq.) 12 harundo A 14 eiici A 15 hos tales = τοὺς τοιοῦτους 16 est scripsi, sunt A 17 a om. A 18 nouissima A

Valentinus et Cerinthus et Ebion et ceteri scolae satanae
diffusi per orbem, conuenerunt ad illum de finitimis pro-
uincii somnes episcopi et compulerunt, ut ipse testimonium
conscriberet. 'mensura' autem filii dei mandatum domini nostri,
5 patrem confiteri omnipotentem; dicimus et huius filium Chri-
stum ante originem saeculi spiritalem apud patrem genitum,
hominem factum et morte deuicta in caelis cum corpore a
patre receptum effudisse spiritum sanctum, donum et pignus
immortalitatis, hunc per prophetas praedicatum, hunc per legem
10 conscriptum, hunc esse manum dei et uerbum patris et con-
ditorem orbis. haec est arundo et mensura fidei, et nemo ado-
rat aram sanctam, nisi qui hanc fidem confitetur.

2 [Et atrium quod est intrinsecus templi exclude foras.] 11. 2
Aulam autem interiorem eice foras. aula atrium
15 dicitur, uacua inter parietes area. hos tales non necessarios
eici iussit de ecclesia. quia data est, inquit, calcari a 11. 2
gentibus, id est huius mundi hominibus, ita ut a gen-
tibus conculcetur. deinde repetit de nouissimi temporis

4 cf. Apoc. 11, 1 5 haec recensio symboli Patricio nota erat, cum
confessionem suam scriberet, cf. I. Haussleiter, *Der Aufbau der alt-
christlichen Literatur*, Berlin 1898, p. 36 sq. (= *Götting. gel. Anz.* 1898,
p. 370 sq.) 10 cf. Esai. 66, 2 cf. Ioh. 1, 1

1 corinthus ebion D, cherinthus euion TF 3 episcopi om. DCB
post episcopi add. sancti F post compulerunt add. eum S ipsi F
4 conscriberent F mensuram g filii dei YFHMS et Beatus
p. 390, fidei IK nostri om. e 5 confiteri patrem F post omni-
potentem add. esse g 6 spiritalem CBHIK, om. S 7 post factum add.
in anima uera et carne utraque sanctissima (miseria g) S caelos eg a
patre] ad patrem FM, item Patricius 9 praedicatum] iudicatum K
10 manum] mandatum B post patris add. ex deo per omnia deum
(dominum g) S 11 fides F adoret T 12 hanc] ante F 13 Et..
foras add. X Et om. S extrinsecus K templi om. IK exclude]
eice IK Aulam..foras om. X 14 exteriorem CB atrius TF
15 area] ara FHMS, archa K 16 eici] excludi H sed cuius sit
(pro secludi iussit) F de] ab I quia om. S 17 hoc est g mundi]
modi e homines M, malos homines Beatus p. 391 ita ut a genti-
bus conculcetur DCB, ut aut a gentibus conculcatur T, ut a gentibus
aut (uel g) cum gentibus conculcentur S, om. Φ 18 nouissima IK

- 11, 2. 3 et excidio et ait: et ciuitatem sanctam calcabunt mensibus quadraginta duobus. et dabo duobus testibus meis et praedicabunt amicti cilicio diebus mille CCLX, id est triennio et mensibus sex; dies mille CC<LX faciunt menses> XLII. est igitur illorum praedicatio triennio 5
- 11, 5 et mensibus sex et regnum Antichristi alterum tantum. de ore autem illorum prophetarum exire ignem contra aduersarios potestatem uerbi dicit. omnes plagae, quae futurae sunt ab angelis, illorum in uoce mittentur.
- 3 Multi putant cum Helia esse Heliseum aut Moysen, sed 10 utrique mortui sunt. Hieremiae autem mors non inuenitur. per omnia ueteres nostri tradiderunt illum esse Hieremiam: nam et ipsum uerbum, quod factum est ad illum, testificatur dicens: priusquam te figurarem in utero matris tuae, noui te et prophetam in gentibus posui te. in gen- 15 tibus autem propheta non fuit. et ideo utroque diuino, quod promisit. necesse habet et exhibere, ut in gentibus sit propheta.

10 cf. Mal. 4, 5 et Carm. adu. Marcion. III 149 sq.:

Nobilis Helias, qui nondum debita mortis

Gustauit, quoniam rursum uenturus in orbem est.

11 cf. ibid. III 189 de Hieremia:

Nulla morte uirum constat neque caede peremptum.

14 Hier. 1, 5; cf. Carm. adu. Marcion. III 179 sq.:

Sanctus Hieremias, quem gentibus esse prophetam

Aeterni uirtus iussit dixitque futurum...

1 mensibus quadraginta duobus *scripsi*, amicti cilicio diebus mille CCLX, id est triennio et mensibus sex dies | mille CCXLII A (id est... CCXLII *linca transuersa deleuit m2*) 2 et Am1, ^{id} et Am2 3 amicti cilicio *hic om. A* 4 dies mille CCLX faciunt menses XLII *scripsi*, dies mille CCXLII A 9 mittentur *scripsi*, imittentur A *post* mittentur *add.* multi putant eum Heliseum esse. error hic est a; *deinde sequuntur uerba*: multi putant eum Heliam *etc.* 10 cum Helia *scripsi*, eum Heliam A 11 Hieremiae *scripsi*, Helie A 12 per omnia = *διὰ πάντων*, durchgängig 16 utroque diuino *id est uaticiniis Hier. 1, 5 et Apoc. 11, 3 scriptis*

ruina et excidio et ait: ciuitatem sanctam calcabunt^{11. 2. 3}
mensibus quadraginta duobus. et dabo duobus
testibus meis et praedicabunt amicti cilicio dies
mille CCLX, id est triennium et menses sex; hoc faciunt
⁵ menses XLII. est ergo illorum praedicatio triennium et menses
sex et regnum Antichristi alterum tantum. [*et si quis eos uult*^{11. 5}
laedere, ignis procedit ex ore ipsorum et comedit inimicos eo-
rum.] de ore autem illorum prophetarum exire
ignem contra aduersarios potestatem uerbi dicit. omnes
¹⁰ enim plagae, quotquot futurae sunt ab angelis. eorum in uoce
mittentur.

³ Multi putant cum Helia esse Heliseum aut Moysen. sed
utrique mortui sunt. Hieremiae autem mors non inuenitur.
perque omnia ueteres nostri tradiderunt esse illum Hieremiam;
¹⁵ nam et ipsum uerbum, quod factum est ad eum, testificatur
ei dicens: priusquam te figurarem in uentre, noui
te et, priusquam de uulua procederess, sanctificaui
te et prophetam in gentibus posui te. in gentibus
autem propheta non fuit, et ideo uerbum dei uerax necesse
²⁰ habet quod promisit exhibere. ut in gentibus sit propheta.

12 cf. Mal. 4, 5 16 Hier. 1, 5

1 ruinam scidio *F* et excidio *om.* *IK* et ciuitatem *H*, haec
ciuitatem *F* 2 testibus meis duobus *FH* 3 prophetabunt *FHS cum*
Vulg. ciliciis *FS* uerba amicti cil. post CCLX ponunt *FHS cum Vulg.*
diebus *FHS cum Vulg.* 4 haec *g*, hoc enim *CB* faciunt] est *H*
⁵ menses *alt.*] mensibus *FHM* 6 alterum] alċni (= alteri) *I* et... eo-
rum *add. X* et *om.* *S* uult *Sß p. 391*, uoluerit *Φg cum Vulg.* 7 pro-
cedet *IKS* ex] de *IKM* et comedet *IKS*, qui deuorabit *H*, cf.
Vulg. 8 autem *om.* *CB* 10 in eorum uoce mittuntur *CB* 12 cum
Helia esse Heliseum *TDFHMS*, cum Helia Heliseum esse *IK*, eum He-
liam esse aut Heliseum *CB* 13 Hieremiae] Heliae *g* 14 perque omnia
IK, per quem omnia *DFM*, per quem omnes *HS*, quem omnes *TC*,
quia omnes *B* esse illum *TDFHS*, illum esse *cet.* 16 uentre] utero
IKM cognoui *S* 17 procederess] egredereris *M* 18 posui] dedi
IK cum Vulg. 20 exhibere] implere *I* propheta sit *CBIK*

hos duo candelabra et duas oliuas dixit: ideo admonuit, ut, si in alio [fol. 15^r] legens non intellexisti, hic intellegas; in Zacharia enim uno ex XII prophetis scriptum est.

4 11, 4 Hi sunt duae oliuae et duo candelabra, qui in conspectu domini terrae stant, id est in paradiso. hos 5 ergo oportet interfici ab Antichristo post multas plagas sae- 11, 7 culo infixas, quem dicit ascendisse bestiam de abyssu. <de abyssu> autem eum ascensurum multa testimonia nobis in hoc capitulo contrahenda sunt. ait enim Esaias: ecce Assur cypressus in monte Libano. <'Assur': deprimens; 10 'cypressus' excelsus ramosus: id est populus multus; 'in monte Libano':> in regno regnorum; formosus in germinibus: id est fortis in exercitibus. aqua, inquit, nutriuit illum: id est multa milia hominum, quae subiecta erunt illi. abyssus auxit illum: id est ructuauit eundem. nam Ezechiel 15

3 cf. Zach. 4, 11—14 9 Ezech. 31, 3 13 ibid. 31, 4 15 cf. Esai. 8, 7

4 hii A 8 de abyssu om. A 9 Esayas A; falso Victorinus Esaiam prophetam laudat pro Ezechiele, cf. lin. 15 10 pr. asur A alt. Assur.. in monte Libano om. A propter homoeoteleuton 12 formosum A 15 Ezechiel] immo Esaias, cf. notam ad lin. 9

[*hi sunt duo candelabra in conspectu domini terrae stantes.*] ^{11, 4}
 hos duo candelabra et duas oliuas ideo admonuit, ut, si in
 alio legens non intellexisti, hic intellegas; in Zacharia enim
 uno ex duodecim prophetis scriptum est.

⁴ ⁵ Hi sunt duae oliuae et duo candelabra, qui in ^{11, 4}
 conspectu domini terrae stant, id est: sunt in para-
 diso. hos ergo oportet interfici ab Antichristo [*et uidi, in-* ^{11, 7}
quit, bestiam ascendentem de abyssu] post multas plagas
 saeculo infixas, quem dicit ascendisse bestiam de
¹⁰ abyssu. de abyssu autem eum ascensurum multa testi-
 monia nobis in hoc capitulo contrahenda sunt. ait enim
 Ezechiel: ecce Assur cypressus in monte Libano.
 ‘Assur’: deprimens; ‘cypressus’ excelsus ramosus: id est
 populus multus; ‘in monte Libano’: regnum regnorum, id
¹⁵ est Romanorum; formosus in germinibus: id est fortis
 in exercitibus. aqua, inquit, nutriet illum: id est multa
 milia hominum, quae subiecta erunt illi. et abyssus auxit
 illum: id est ructauit eum. nam et Esaias paene eisdem

3 cf. Zach. 4, 11—14 12 Ezech. 31, 3 16 ibid. 31, 4 18 cf.
 Esai. 8, 7

1 hi .. stantes *add.* X domini] dei *IK* stantia *IK* 2 duo] duos *CB*
 et *om.* *TFHM* post oliuas *add.* dicit *H* monuit *DIK*, monui *CB*,
 nominaui *e*, dixit et admonuit *g* 3 enim *om.* *I* unum *TDF* 4 post
 prophetis *add.* ita *S* 5 duae] duo *DF* 6 astant *S* sunt] stant *H*
 paradiso] *add.* item alio sensu: in conspectu domini terrae stantes
 (astantia *g*), id est in conspectu Antichristi *Sg* 7 ab] cum *I* et..
 abyssu *add.* X 8 descendentem *K* 9 fixas *H*, infictas *M*, expletas
 in finem *S*, expletas in fine *g* quem *om.* X de abyssu *om.* *H* 10 eam
 ascensuram *H*, quod ascensura sit *S* multa .. sunt *Y*, multis testi-
 moniis est comprobandum (comprobatum *HIKg*) X post testimonia
add. enim (*in cod. D erasum*) *Y* 12 montem *F* 13 cypressos excelsas
 ramosas id est populos multos *CB* 14 regnum] in regno *S* post regnorum
add. est *I* 15 romanum *IK* post formosus *add.* autem quod ait *S*
 genibus *T*, geminibus *D*, gentibus *Φ* id est fortis] fortem dicit *S*
 16 aquam *T* nutriit *M*, nutrit *IK* illum] eum *CB* 17 quae
om. *CB* erant *DF*, sunt *H* auxit *DS*, ausit *TFH*, hausit *CBIKM*
 18 ructauit *TB*, eructauit *HS*, eructauit *K*, eructuabit *F* eum] illum
DH et *om.* *F* hisaias *T* paene *om.* *F* hisdem *T*, idem *I*

paene eisdem uerbis loquitur [fuisse]. fuisse autem eum in regno regnorum et fuisse inter Caesares et Paulus contestatus est. ait enim ad Thessalonicenses: si modo tenet, qui uidetur, donec de medio tollatur. et tunc apparebit, cuius est aduentus secundum efficaciam sata-
 nae signis et mendaciis. et ut scirent illum esse uen-
 turum, [qui tunc erat uenturus] qui tunc erat princeps, adiecit: arcanum malitiae iam molitur, id est, malitiam quam facturus est. arcane molitur, sed non uirtute sua nec patris <sui> suscitatur sed dei iussu. quare ergo Paulus dixit: 10
 idcirco quoniam non ceperunt amorem dei, mittit illis deus spiritum erroris, ut omnes persuadeantur mendacio, qui non sunt persuasi a ueritate. [fol. 15^v] Esaias ait: sustinentibus illis lucem ortae sunt tenebrae. 15

5 Hos prophetas ab eodem interfici manifestat apocalypsis et 11, 8 quarta die resurgere, ne quis aequalis deo inueniatur. Sodomam autem et Aegyptum dici Hierosolymam actus populi persecutoris effecit. diligenter ergo et cum summa sollicitudine

3 II Thess. 2, 7^b—9 8 ibid. 2, 7^a 11 ibid. 2, 10. 11
 14 Esai. 59, 9 17 cf. Apoc. 11, 11

1 fuisse (*pr.*) *uncis inclusi* 5 secundus *A* 6 sciret *A* 7 qui tunc erat uenturus *uncis inclusi* 8 malitiam *scripsi*, malicie *A* 10 sui *om. A* 12 persuadeant *A* 17 deo *A*, domino *a* Sodoma *A*
 19 persecutores *A*

uerbis loquitur. fuisse autem eum iam in regno Romanorum
et fuisse inter Caesares et Paulus apostolus contestatur. ait
enim ad Thessalonicenses: qui nunc tenet. teneat, donec
de medio fiat. et tunc apparebit iniquus ille, cuius
5 est aduentus secundum efficaciam satanae signis
et portentis mendacibus. et ut scirent illum uenturum,
qui tunc erat princeps, adiecit: arcanum, inquit, malitiae
iam molitur, id est, malitiam quam facturum est, arcane
molitur, sed non sua uirtute nec patris sui suscitatur sed dei
10 iussu. quare ergo Paulus eisdem dicit: idcirco quod non
receperunt amorem dei, mittit eis deus spiritum
erroris, ut omnes persuadeantur mendacio, qui
non sunt persuasi ueritate. et Esaias ait: sustinen-
tibus illis lucem tenebrae ortae sunt.

5 15 Hos ergo prophetas ab eodem interfici manifestat apocalyp-
sis et quarta die resurgere, ne quis aequalis domino inueni-
atur. (*et iacebunt corpora eorum in plateis ciuitatis magnae*, 11, 8
quae uocatur spiritualiter Sodoma et Aegyptus.) Sodomam
autem et Aegyptum dicit Hierosolimam: actus populi per-
20 secutoris efficit. diligenter ergo et cum summa sollicitudine

3 II Thess. 2. 7^b—9 7 ibid. 2. 7^a 10 ibid. 2, [10. 11
13 Esai. 59, 9 16 cf. Apoc. 11, 11

1 eum iam *om.* *F* 2 et *alt.* *om* 3 thesalonicenses *TD*
thesalonicenses *IK* tenet] *add.* tantum *H* 4 de medio] dimidio
TD fiat] sit *TF* apparebit] *add.* inquit *S* ille *om.* *IKM*
5 est adu.] aduentum *DΦ* effigiem *H* in signis *CB* 7 inquit
om. *g* 8 moritur *B*, oritur *e* id est. . molitur *om.* *CB* *propter*
homoeoteleuton malicia qua futurum est *H* archanam *IK* 9 non]
nec *IK* iussu dei *S* 10 quare] qua de re *S* ergo *om.* *IKS*
eisdem *scripsi*, hisdem *THM*, isdem *DS*, idem *CBIK* quod] quo-
niam *S* 11 recipiunt *H* amorem] ueritatem et charitatem *F* mit-
tet *DCBHIS* deus *om.* *S* 12 persuadantur *TM*, persuadentur *F*
13 ueritati *TC*, ueritatem *F* ait] dicit *HK* suscitantibus *S*
sustinentibus] *add.* autem *H* 14 lucem illis *CB* sunt] *add.* illis *S*
15 apocalipsin *TFMS* 16 surgere *TD* domino] deo *S* 17 et. . *lin.* 18
Aegyptus *add.* *S* 18 Sodomam. . *p.* 105, 8 rationis intellegatur *om.* *Φ*
19 actus] dictus *CB* persecutoris] persecutor id *e* 20 efficiet *e*

sequi oportet propheticam praedicationem et intellegere, quoniam spiritus sanctus sparse praedicat et praeposterat et percurrit usque ad nouissimum tempus. rursus tempora superiora repetit, et quoniam quod facturus est semel, aliquoties quasi factum esse ostendit — quod nisi intellegas aliquoties dictum, 5 non aliquoties futurum, in grandem caliginem incidis —, ergo interpretatio sequentium dictorum in eo constabit, ut non ordo lectionis sed rationis intellegatur.

6 11, 19 Apertum esse templum dei quod est in caelo: apparitio domini nostri est. templum dei filius ipsius est, sicut 10 ipse ait: soluite templum hoc et in tribus diebus suscitabo illud; et dicentibus Iudeis: quadraginta sex annis aedificatum est, [unde] ait euangelista: ille de 11, 19 templo corporis dicebat. arca testamenti: euangelii praedicatio et indulgentia delictorum et omnia quaecumque 15 <cum> illo aduenerunt, illud dicit apparuisse.

CAP. XII.

1 12, 1. 2 Mulier autem amicta sole et luna sub pedibus, habens coronam stellarum XII, parturiens in dolo-

11 Ioh. 2, 19—21

2 sparse = ἐσπαρμένως uel σποράδην 8 lectionis *scripsi*, dilectionis *A*
13 unde *uncis inclusi* 16 cum *om. A*

sequi oportet prophetica praedicationem et intellegere, quoniam spiritus ex parte praedicat et praeposterat, et cum praecurrerit usque ad nouissimum, rursus tempora superiora repetit. et quoniam quod facturum est semel, aliquotiens quasi factum
 5 ostendit — quod nisi intellegas aliquotiens <dictum>, non aliquotiens futurum, in grandi caligine incidet —, ergo interpretatio sequentium dictorum ea monstrabit, ut non ordine lectionis sed rationis intellegantur.

6 Apertum est templum dei quod est in caelo: [tem- 11, 19
 10 plum apertum] apparitio est domini nostri. templum enim dei filius eius est, sicut ipse ait: soluete templum hoc et in tribus diebus suscitabo illud; et dicentibus Iudeis: quadraginta et sex annis aedificatum est templum istud, ait euangelista: ille dicebat, inquit, de
 15 templo corporis sui. [et uisa est arca testamenti domini 11, 19
 in templo eius.] arca testamenti: euangelii praedicatio et indulgentia delictorum et omnia bona quae cum illo aduenerint, illa dicit apparuisse.

CAP. XII.

1 20 [Et signum grande uisum est in caelo: mulier amicta sole 12, 1. 2
 et luna sub pedibus eius, et super caput eius corona stellarum

11 Ioh. 2, 19—21

1 prophetiam *D* 2 ex parte *DCBS*, ex parte se *T*, ex patre *g* parte] et *add.* *S* praecurrerit *S* 4 quoniam *om. g* 5 aliquotiens... futurum] aliquoties ut factum aliquoties ut futurum *eg* dictum *addidi* non] nunc *S* 6 facturum *S* in grandem caliginem *g* incidet] inuenies *D*, inuenieris *CB* 7 dictorum] *add.* in *TS* monstrabit *DCB*, monstrauit *TS* ordine *Y*, ordo *S* 8 intellegatur *Yg* 9 ante apertum *add.* et *S* templum apertum *add.* *X* 10 apparitio *scripsi*, apertio *Y*, manifestatio *X* 11 eius *om. DX* 12 tribus diebus] triduo *IKM* excitabo *CB* 13 sex] septem *T* 14 istud] hoc *H* ait *om. CB* ille] *add.* autem *HIK* inquit *om. HIK* 15 et... eius *add.* *X* arca test. *om. X* 16 testamenti] et *add.* *F* praedicationem *I*, -es *K* 17 indulgentiam *IK* bona] dona *HIKMS* quaecumque *S* aduenerint *Y*, aduenerunt *X* 18 aperuisse *FHIKS* 20 Et signum... *p. 107, 2* pariat *add.* *X* mulierem amictam *FMS* 21 sub capite *F*, in capite *g* eius *om. I* coronas *HS*

ribus suis: ecclesia est antiqua patrum et prophetarum et sanctorum [fol. 16^r] apostolorum. quia gemitus et tormenta desiderii sui habuit. usque quo factum est ex plebe sua secundum carnem suam olim promissum [esse]. sole autem amictam: spem resurrectionis significat et gloriae repromissionem. luna uero: casus sanctorum corporum ex debito mortis, quod deficere numquam potest. nam quemadmodum minuitur uita hominibus. sic et augebitur nec in toto extincta est spes dormientium. ut quidam putant, sed habebunt in tenebris lucem sicut lunam. stellarum XII coronam: <coro- 10 nam> patrum significat secundum carnis natiuitatem. ex quibus erat spiritus carnem sumpturus.

12, 3 a. 4 b Draco autem rufus stans expectans, ut cum pepe-

3 *uerte*: (die alttestamentliche Gemeinde sehnte sich), bis das einst Verheißene in Erfüllung gegangen ist aus ihrem Volk nach ihrem Fleisch secundum *scripsi*, secum *A* 4 esse *uncis inclusi* solem *A* 10 coronam *alt. om. A* 12 *ſps* (= spiritus) *DF*, *xps* (= Christus) *A*; nomen spiritus Victorini doctrinae congruum esse testimonio est quod p. 8 lin. 13 legimus, ubi notam in apparatu critico adiunctam (post conuersum excidisse uidetur Christum) delendam esse nunc censeo 13 rufus *A*

duodecim; et in utero habet et clamat, parturiens et tormenta sustinens ut pariat.] Mulier autem amicta sole et luna sub pedes suos. habens coronam stellarum duodecim, parturiens in doloribus suis: antiqua ecclesia
 5 est patrum et prophetarum et sanctorum apostolorum, quae gemitus et tormenta desiderii sui habuit. usque quo fructum ex plebe sua secundum carnem, olim promissum sibi. uideret Christum ex ipsa gente corpus sumpsisse. sole autem amicta: spem resurrectionis significat et gloriam repromissionis. luna
 10 uero: casus sanctorum corporum ex debito mortis. quod deficere nunquam potest. nam quemadmodum minuitur uita. sic et augetur nec in totum extincta est spes dormientium. ut quidam putant, sed habent in tenebris lucem sicut lunam. corona stellarum duodecim chorum patrum significat se-
 15 cundum carnem natiuitatis, ex quibus erat Christus carnem sumpturus.

2 *[Et uisum est aliud signum in caelo: et ecce draco rufus 12, 3 a stetit in conspectu mulieris quae incipiebat parere, ut cum 12, 4 b peperisset filium deuoraret.]* Draco russeus stans et ex-

1 habens *S* et clamat *HIKM*. et clamabat *F*. clamans *S* et torm. sust. om. *F* 2 sustinet *IK* autem om. *X* lunam *g* 3 pedes *TFS*, pedibus *cet*. suos *TS*, suis *DCB*, eius *FHIK* coronam] coronas *H*, coronamque in capite gestans *g* duodecim stellarum *DCB* 4 suis om. *H* est ecclesia *K* 5 patrum] patriarcharum *H* patrum et prophetarum] prophetarum et patrum *F* sanctorum] add. et *TS* 6 habuit desiderii sui *CB* usquequod *H* fructu *T* 7 promissum olim *I* promisso *F* uidere *F* 8 corpus] carnem *H* sumpsisset *T* solem *TDF* 9 spem] speciem *CBS* gloria *F* 10 casum *S*, caro *M* et debito *TDF*, et debitum *CB* quod] quo *Dm1CB* et *Beatus* p. 406 11 minuitur om. *I* 12 augitur *T* 13 lunam *TD*, luna *cet*. coronam *D* corona] add. autem *X* 14 chorus *I* sanctorum patrum chorus *H* 15 natiuitatem carnis *IK* natiuitatis] add. domini *F* Christus] *ſps* (= spiritus) *DF* 17 Et uisum.. deuoraret add. *X* et alt. om. *S* rufus] rubeus *S* post uerba draco rubeus auctor mixtae recensiois *S* intermittit capitis *XII* uersuum 3 b et 4 a expositionem, cf. p. 111, 3—11 et p. 117, 1—8 18 incipiet *F*, incipit *IK* 19 filium] add. eius *HIS* deuoraret] add. eum *HKM* Draco.. p. 109, 1 eum om. *HIKM* russeus *TD*, roseus *FCB*. rufus *S* exoptans *g*

risset mulier filium, deuoraret eum: diabolus est. angelus refuga scilicet, qui omnium hominum interitum per mortem aequalem posse esse opinabatur. sed ille qui non de semine natus erat, nihil morti debebat; propter quod nec deuorare eum potuit, id est in morte destinare. etenim eum 5 temptare accesserat tamquam hominem; sed cum inuenisset non illum esse quem putabat, discessit ab eo, inquit, usque ad tempus.

3 12, 5 b Hunc dicit raptum esse ad solium dei. id nos legimus in Actis apostolorum, quemadmodum loquens cum discipulis 10 raptus est in caelis. acturum autem eundem omnes gentes in uirga ferrea: <uirga ferrea> gladius est; [fol. 16^v]

7 Luc. 4, 13 10 cf. Act. 1, 9

2 angelus refuga] *saepius in Carm. adu. Marcion. de diabolo (cf. V 2 etc.), item apud Luciferum Calaritanum: de refuga illo angelo (CSEL XIII 67, 1) 3 posse esse scripsi, se esse A 12 uirga ferrea (alt.) om. A*

Huius spatii utimur opportunitate, ut apparatus critici ad pag. 109. 14 pertinentis finem addamus:

³⁾ *Sg*: propter (*om. g*) persecutionem (*-is g*) omnes uidi recessisse de suis locis (*locis suis g*): id (*hoc g*) est, boni mouebuntur persecutionem fugientes. et filius eius raptus est etc. (= *cap. XII u. 5 b*). *haec recensio rectum expositionis ordinem ita restituere studuit, ut — id quod iam diximus — primum uersum 5 a, deinde u. 5 b explicandum esse censeret.*

pectans, ut cum peperisset filium, deuoraret eum: diabolus est, angelus refuga scilicet, qui omnium hominum interitum per mortem aequalem esse posse opinabatur. sed qui de semine natus non erat, nihil morti debebat; propter quod nec
 5 deuorare eum potuit, id est in morte retinere; in tertia enim die resurrexit. denique et priusquam pateretur, temptare eum accessit tamquam hominem; sed cum inuenisset non illum esse quem putabat, discessit ab illo, inquit, usque ad tempus.

3 [Et filius eius raptus est ad deum et ad thronum eius.] 12, 5 b
 10 hunc dicit raptum ad solium dei. et nos legimus in Actibus apostolorum, quemadmodum loquens cum discipulis raptus est in caelis. [et peperit filium, qui incipit pascere 12, 5 a omnes gentes in uirga ferrea.] acturum autem omnes gentes in uirga ferrea: uirga ferrea gladius est;

8 Luc. 4, 13 11 cf. Act. 1, 9

2 est *S*, et *cet.* qui] quo *F* 3 aequalitatem *D* posse *om.* *HIK*g opinatur *IK* 4 erat] est *I* mortis *H* 5 nec *om.* *IKMg* eum] add. non *IKMg* mortem *TF* detinere *g* in .. die] nam tertia die *g* 7 inuenisset non] non inuenisset *g* inuenisset illum quem non esse putabat *H* esse *om.* *IK* 8 discessit inquit ab illo *CB* inquit *om.* *HKS* usque *om.* *CB* 9 Et filius . . . eius add. *X* 10 hunc dicit *Y*, unde hic dicitur *S*, hinc dicitur *Φ*, quae recensio post ista uerba addit l. 9: Et filius . . . eius; similiter *S*, ubi post uerba unde hic dicitur capitis XII primum u. 5 a, deinde u. 5 b interpretatio sequitur ab ordine Victorini diuersa, qui primum u. 5 b, deinde u. 5 a interpretatus est raptus *IKM* a solio *F* nos *om.* *I* 11 discipulis] add. suis *DCBI* 12 celum *K*, caelos *eg* et . . . ferrea add. *X* incipit (= μέλλει) incepit *K* pascere *Φ*, regere *S* 13 acturum . . . ferrea (*pr.*) *om.* *Xe* acturus *DCB* 14 est *om.* *CB* post gladius est propter foliorum in archetypo transpositionem haec uerba sequuntur quae transitum faciunt ad capitis VII u. 1 expositionem (cf. quae p. 95, 3 adnotata sunt):

1) *Y* = *TDCBe*: persecutionis (-es *T*) omnes recessisse de suis locis (locis suis *CB*) id est (quod add. *e*) boni mouebuntur (mouentur *T*) persecutionem fugientes. quattuor angelos (angeli *CB*) per quattuor angulos terrae etc. (= cap. VII u. 1, cf. p. 79, 7)

2) *Φ* = *FHIKM*: in (*om.* *F*) persecutione omnes recessisse de suis locis id est (in . . . est *om.* *HIKM*) boni mouebuntur persecutionem fugientes. post haec audiui unum ex quattuor cornibus altaris aurei etc. (= cap. IX 13. 14), quae uerba explicatio uerborum per quattuor angulos terrae subsequitur (= cap. VII u. 1, cf. p. 79, 7)

omnes enim gentes [et] sub machina Antichristi contra sanctos
staturae sunt: gladio, ait, utrumque casurum.

12, 3 b Quod autem coloris dixit esse rufi, id est coccinei, operis
eius fructus talem dedit illi colorem; ab initio enim fuit homi-
cida et omne genus humanum non tantum debito mortis quan- 5
tum per uarias clades ubique oppressit.

12, 3 b Septem capita: septem reges Romanos, ex quibus et
Antichristus. in priore dicemus. cornua X: decem reges in
nouissimo tempore; hos eosdem plenius ibi tractabimus.

4 12. 6. 14 Mulierem autem uolasse in deserto auxilio alarum 10

4 cf. Ioh. 8, 44 8 cf. pag. 118, 2—11 9 cf. pag. 118, 15—120, 1

1 et *uncis inclusi* 2 utrumque] *scil. Antichristum et gentes* 3 ruffi *A*
5 tantum *scripsi*. tanto *A* 8 in priore = ἐν τῷ ἑκπρωτοῦ (weiterhin,
im Verfolg der Rede)

omnes gentes, quae certant in signo Antichristi, contra sanctos staturae sunt: gladio alterutrum sunt casurae.

(*Vidi et ecce draco magnus rufus.*) Quod autem ait illum 12, 3 b coloris esse russei, id est coccinei, operis fructus talem 5 dedit ei colorem; ab initio enim fuit homicida et omne genus humanum non tam debito mortis uerum uariis cladibus obitibusque oppressit.

(*Habens capita septem.*) Septem capita septem reges 12, 3 b Romanos, ex quibus et Antichristus est. in priori dicemus. 10 cornua decem: decem reges in nouissimo tempore; hos eosdem plenius ibi tractabimus.

4 [*Mulier autem fugit in solitudinem et datae sunt illi duae 12, 6. 14 alae illius aquilae magnae.*] Mulierem autem uolasse in

5 cf. Ioh. 8, 44 9 cf. pag. 119, 3—12 11 cf. pag. 119, 16—121, 1

1 *desunt propter folium deperditum (cf. not. ad p. 89, 15) in D uerba omnes gentes usque ad p. 115, 12: ante tamen de proximis uerbis confer apparatus criticum p. 95, 3 quae] qui FH, quia S certant in signo scripsi, cenant in simman (= in sema?) T, cernunt in summam FH, cernit (cernis g) insurgere S, dimicaturae CB Anti-christi] add. turbas et S sanctos scripsi, istos YFHS, sitos M 2 statuendae CB sunt (pr.)] add. et eΦS gladium TCB, gladiis e alterutrum aduerbialiter = inuicem uel mutuo, cf. Archiv für lat. Lexikographie VII p. 373 sqq. casuri FH (itidem legendum est in app. crit. p. 95 lin. 7), casuro T 3 Vidi... rufus add. Φ*

quod autem TX, qui CB ait illum Y, illum dicit X 4 russei TS, rosei CBΦ, rubei g operis] add. illum CB, illius e fructus TX. futurum CB 5 fuit om. CB fuit] add. ut dominus ait S 6 debitum FIK uerum] add. etiam S cladibus scripsi, gladiis O obitibusque g, obicibusque X, obicibus T, ac uitibus CB 8 Habens... septem add. Φ 9 Romanorum S et om. IK priore IK dicemus H, dicimus FM, diximus IKS, didicimus Y 10 ante cornua add. et X tempore om. H 11 eiusdem CB eosdem] add. dicit ut g tractauimus K, monstrabimus F post tractabimus expositionem uersuum 4 a et 4 b intermittunt Sg, cf. p. 117, 1—8 et p. 107, 18—109, 8 12 Mulier... magnae add. X alae duae H 13 illius om. Fg mulierem... p. 113, 1 deserto om. X mulier TCB

magnae aquilae — duum scilicet prophetarum —: ecclesiam omnem catholicam, in qua nouissimo tempore creditura sunt CXLIII milia sub Helia propheta. ceterum populum binum inueniet ibi in aduentum domini nostri Iesu Christi. ipse quoque dominus Christus in euangelio ait: tunc qui in Iudea sunt fugiant in montibus, id est, quotquot in Iudea collecti fuerint, eant in illum locum, quem paratum habent, ut nutriantur ibi triennio et mensibus sex a facie diaboli. alae aquilae magnae: duo sunt prophetae, Helias et qui cum illo erit propheta.

Aqua autem quam misit de ore suo serpens: iussu suo exercitum sequi eum significat. aperuisse autem terram (os suum) et deuorasse aquam: uindictam de persecutoribus manifestat. hanc igitur licet parturientem significet et postea partu [fol. 17^r] edito fugientem ostendat, non uno tempore haec contigerunt. Christus enim quod natus sit, sci-

3 cf. Apoc. 7, 4 et 14, 1. 3 4 binum] cf. *Commodiani carm. apolog. u. 1058 sq. (CSEL XV 187 sq.)*:

Ceteri qui fuerint in aduentum Christi de sanctis,
De duobus populis . . .

5 Luc. 21, 21 10 cf. pag. 98, 10—17

1 duum scilicet prophetarum *scripsi collata linea 9*, donum scilicet et prophetarum *A* prophetarum] *add. et A* 2 creditura *scripsi*, crediture *A* 4 binum] *litterae in A legi possunt aut binum aut uiuum* 5 tunc ~~eum~~ *A* 6 fugiant] *add. et A* 12 eum] *scil. serpentem uel diabolum* 13 os suum *om. A; an nihil addendum et aperuisse sensu reflexiuo* = se aperuisse (cf. emendare, uertere, mergere etc.) *accipiendum est?*

deserto auxilio alarum magnae aquilae — duum
 scilicet prophetarum —: ecclesiam illam catholicam, ex qua
 in nouissimo tempore creditura sunt centum quadraginta quat-
 tuor milia hominum Heliae, sed et ceterum populum uiuum
 5 inueniri in aduentum domini hic dicit. sed et dominus in
 euangelio ait: tunc qui in Iudea sunt fugiant in mon-
 tibus, id est, quotquot in Iudea fuerint collecti, eant ad illum
 locum, quem paratum habent, et nutriantur ibi trien-12, 6. 14
 nium et menses sex a facie diaboli. alae duae magnae: 12, 14
 10 duo sunt prophetae, Helias et qui cum illo fuerit propheta.
 5 [Et misit serpens ex ore suo post mulierem aquam uelut 12, 15
 flumen, ut eam eo flumine auferret.] Aquam quam emisit
 de ore suo serpens: iussu suo exercitum sequi eam signi-
 ficat. [et adiunxit mulierem terra et aperuit os suum et absor- 12, 16
 15 buit illud flumen, quod draco emisit ex ore suo.] aperuisse
 os suum terram et deuorare aquas uindictam de per-
 • sequentibus manifestat. hanc igitur licet parturientem significet,
 postea partu edito fugientem ostendit, quia non uno tempore
 utraque sunt facta. Christus enim quod natus est, scimus

3 cf. Apoc. 7, 4 et 14, 1. 3 6 Luc. 21, 21 10 cf. pag. 99, 12—20

1 desertum e auxilium *FIKMg* duum *scripsi*, duarum *F*, donum
cet. 2 eccl. illam cath.] mulierem illam ecclesiam catholicam *IK* 3 cre-
 ditori *FH*, crediture *M* 4 Heliae (*est datiuus*) ad praedicationem
 Eliae *g* caeterorum *T* uiuum] unum *IKM* 5 inueniet *H* ad-
 uentu *CBHg* dici *T* sed] sic *e* 6 fugient *THIKM* in] ad *H*
 montes *Heg* post montes *statim exhibet* et collecti eant *H* 7 fuerit
TS ad] in *IK* 8 nuntiantur *FH* 10 qui cum illo fuerit]
 enoch 3 fuerit *I* illo] eo *CB* propheta *om. IKM* 11 Et..
 auferret *add. X* emisit *S* ex ore suo *om. F* aquam *om. I* 12 eo]
 in illo *F*, a *H* et *Beatus p. 405* aqua *e* quam emisit] enim misit *H*
 13 exercitum sequi eam (eam sequi *CB*) *Y*, populum qui persequantur
 (-atur *g*, -ebatur *IK*) eam *X* 14 et... ex ore suo *add. X* iunxit *IK*
 15 misit *IKM* ex] de *IK* 16 terram (terra *H*) os suum *CBH*
 terra *TFHS* deuorasse *MS*, absorbuisset *IK* 16 persequentibus
scripsi, praesentibus *O* 17 manifestat *scripsi*, manifestam *CB*, -um *T*,
 -um est *HIKM*, -atum est *F* parientem *IK* 18 ostendit *IKS*,
 ostendet *F*, ostendat *cet.* quia] tamen *CB* 19 facta sunt *CBIK*
 quod] ex quo *CB* scimus] *add. sed S*

mus tempora intercessisse; ut illa autem fugiat 'a facie serpentis', adhuc factum non esse.

6 12, 7—9 Deinde ait: factum est in caelo bellum: Michael et nuntii eius pugnaverunt cum dracone, et draco pugnavit et nuntii eius, et non est inuentus ei locus 5 in caelo. et iactatus est draco magnus, anguis antiquus, recidit in terram. hoc est initium aduentus Antichristi. ante tamen oportet praedicare Heliam et pacifica tempora esse, et sic postea consummato triennio et mensibus sex praedicationis Heliae iactari Antichristum de caelo, ubi 10 habuit potestatem ascendendi usque ad illud tempus, et angelos refugas uniuersos. sic Antichristum de inferno suscitari, hoc et Paulus apostolus ait: nisi prius uenerit homo peccati, filius perditionis, aduersarius, qui se eleuabit super omne quod nominatur deus aut colitur. 15

1 cf. Apoc. 12, 14 9 cf. ibid. 11, 3 10 Antichristum] diabolus.. quia ipse Antichristus est *Firm. Matern. de errore prof. rel. c. 22* (*CSEL II 112, 18*), Beliar, angelum magnum, regem huius mundi, descensurum esse *Ascensio Esaiae docet c. 4, 2* (cf. *R. H. Charles, The Ascension of Isaiah 1900*) 11 cf. Hiob 1, 6 et Zach. 3, 1 13 II Thess. 2, 3. 4

tempora intercessisse; ut illa autem fugiat 'a facie serpentis'
adhuc factum non esse.

- 6 Deinde ait: [*factum est proelium in caelo: Michael et angeli* 12, 7—9
eius pugnabant cum dracone, et draco proeliatus est et angeli
5 *eius, et non ualuerunt neque inuentus est eorum locus etiam-*
nunc in caelo. et proiectus est draco ille magnus, serpens anti-
quus, proiectus est in terram.] factum est bellum in caelo:
Michael et nuntii eius pugnauerunt cum dracone,
et draco pugnavit et nuntii eius, et non est inuen-
10 tus ei locus iam in caelo. et iactatus est draco
magnus, anguis antiquus, iactatus in terram. hoc est
initium Antichristi. ante tamen oportet praedicare Heliam et pacis
tempora esse, et postea consummato triennio et sex mensibus
praedicationis Heliae iactari eum de caelo, ubi habuit pote-
15 statem ascendendi usque ad illud tempus, et angelos refugas
uniuersos. sic et Antichristum de inferno suscitari Paulus
apostolus ait: nisi prius uenerit discessio et appa-
ruerit homo peccati, filius perditionis et aduersa-
rius, qui se eleuabit super omne quod nominatur
20 deus aut quod colitur.

1 cf. Apoc. 12, 14 14 eum (*id est draconem magnum*) *Hieronymus*
pro Antichristum *posuit*, cf. in *Daniel. c. 7 (XXV 531 M)*: ne eum (*id*
est Antichristum) putemus iuxta quorundam opinionem uel diabolus esse
uel daemonem, sed unum de hominibus, in quo totus satanas habitaturus
sit corporaliter cf. Hiob 1, 6 et Zach. 3, 1 17 II Thess. 2, 3. 4

1 autem fugiat] aufugiat *S* 2 esse] est *HM* 3 factum . . in terram *add. X*
ante factum add. et H 4 pugnabant] proeliabantur *FH cum Vulg.*
draco *om. I* 5 eorum *om. S* etiam nunc] amplius *Hg cum Vulg.*
6 in caelo] *add. etiam nunc H* ille draco *I* 7 terra *FHIM* factum
.. *lin. 11* in terram *om. X* 8 pugnauerunt .. *lin. 9* nuntii eius *om. CB*
propter homoeoteleuton 11 iactatus *om. CB* terra *T* 12 post Anti-
christi lacuna codicis *D* desinit, cf. p. 111, 1 et esse tempora pacis *H*
13 et] ac *S* consummatis *g* sex] .VII. *IK* 14 in praedicatio (-one *g*)
Sg Heliae] *add. tunc S, etiam g* iactare *IK* habuerat *g* 15 illum
T, Fm1 17 ait] dicit *IK* prius] primum *IK* discessio] *om. HIK*,
dissensio *S* 18 filius] *add. dicitur F* 19 eleuat ut *T*, eleuat *CB*, eleuauit
FHS nominatur aut quod colitur deus *IKM* 20 quod *om. F*

- 7 12, 4 a Quod autem dicit draconis caudam traxisse tertiam partem stellarum, bifarie hoc accipitur. multi autem hoc arbitrantur, tertiam partem hominum credentium posse eum seducere; sed quod uerius intellegi debet, angelorum sibi subditorum, cum adhuc princeps esset, cum 'descenderet a constitutione'. ergo <quod> superius dicebamus, ait apocalypsis: stetit super arenam maris. 5

CAPP. XIII et XVII.

- 1 13, 1. 2 Et uidi de mare ascendentem bestiam similem pardo: regnum illius temporis regnum Antichristi cum uarietate [fol. 17^v] gentium et populorum commixtum significat. 10
13, 2 pedes eius tamquam pedes ursi, fortis et spurcissimae bestiae; duces autem eius pedes eius dixit. os autem eius tamquam ora leonum, id est ab sanguine madente armatum. os enim iussio illius est et lingua eius, quae ad nihil aliud processura est nisi ad sanguinem effundendum. 15

5 cf. Iudas u. 6 6 cf. pag. 114, 10—12

5 discenderet A 6 quod om. A 7 ante arenam exstant uocis oblitae uestigia 10 cum sic uarietate A 15 nichil A

- 7 [Et cauda eius trahit tertiam partem stellarum caeli et misit 12, 4 a
 illas in terram.] Quod autem dicit draconis caudam tra-
 xisse tertiam partem stellarum, bifarie hoc accipitur.
 multi enim arbitrantur tertiam partem hominum credentium
 5 posse eum seducere; sed quod uerius intellegi debeat, angelo-
 rum sibi subditorum, cum adhuc princeps esset, cum 'descen-
 deret constitutionem suam', tertiam partem seduxisse. ergo quod
 superius dicebamus, ait apocalypsis: et stetit super are- 12, 18
 nam maris.

10

CAPP. XIII et XVII.

- 1 Et uidi de mari ascendentem bestiam similem 13, 1. 2
 pardo: regnum illius temporis Antichristi cum uarietate gen-
 tium et populum commixtum significat. pedes tamquam 13, 2
 ursi, fortis et spurcissimae bestiae; duces pedes eius dixit.
 15 os eius tamquam ora leonum, inquit, est, id est ad
 sanguinem armatum. os enim eius iussio illius est et lingua,
 quae ad nihil loquendum processura est nisi ad sanguinem
 effundendum.

6 cf. Iudas u. 6 8 cf. pag. 115, 14—16

1 capitis XII u. 4 a expositionem post tractabimus (p. 111, 11) po-
 nunt Sg Et.. in terram add. X trahit (= ὁρπε) FH, traxit IKM,
 trahebat S, habebat g caeli] de celo H mittebat F 2 eas IK
 cum Vulg. dicit om. IK 3 stellarum] add. caeli F bifariam S
 accipi potest g, intelligitur F 5 quod om. e 6 subditorum]
 subiectorum CB transcederet CB 7 constitutionem suam Y, de
 -one sua Dm2, om. Φ eduxisse T 8 apocalipsin F et.. maris
 om. X arena T, harena D 11 uidit T de mari best. asc. CB,
 asc. best. de mari IKM, best. asc. de mari FH 13 commixtum po-
 pulum IK pedes] et pedes eius Φ 14 ursi] ursus H, uasi D, uasis CB
 fortes IK pedes duces eius g dixit] intellegendi sunt S 15 os
 eius] et os eius (eius os IK) X tamquam leonem IK, tamquam leo-
 nem F inquit est om. X ad om. IK 16 armatum ad s. H
 enim om. S iussio] uisio TCB 17 nihilum DeHg, nichilum CBM,
 nihilo F loquendum scripsi, loqui TIK, aliud S, om. cet. 18 fun-
 dendum IK

- 2 17, 9—10 Capita VII VII montes, super quos mulier sedet:
id est ciuitas Romana: et reges VII sunt: V ceciderunt,
unus est, et alius nondum uenit; et cum uenerit,
17, 8. 11 breui tempore erit. et bestia quam uidiſti de VII
est et octaua est. intellegi igitur oportet <tempus>, quo scribitur 5
apocalypsis, quoniam tunc erat Caesar Domitianus. ante illum
autem fuerat Titus frater ipsius et Vespasianus pater ipsorum,
Otho, Vitellius et Galba. hi sunt 'V qui ceciderunt'; 'unus
est', ait, sub quo scripta apocalypsis dicitur, scilicet Domitia-
nus. 'alius nondum uenit': Neruam dicit. qui 'cum uenerit, 10
17, 8. 11 breui tempore erit'; biennium enim non impleuit. et bestiam
quam uidisti, inquit, de VII est: quoniam ante istos
17, 11 reges Nero regnauit. et octaua est, ait, modo illa cum
aduenerit, computans loco octauo. et quoniam in illo fiet con-
17, 12 summatio, adiecit: et in interitum uadit. nam decem 15
reges accepisse regalem potestatem; cum ille moue-
rit ab oriente, mittentur ab urbe Romana cum exercitibus

16 cf. *Commodiani carm. apolog. u. 909 sqq. et Instruction. I 41, 6 sqq.* (*CSEL XV 174 et 54*), ubi modo consentanea huic explanatio, modo ab hac diuersa legitur

5 tempus *addidi* 8 hii *A* 9 scripta] scriptura *A* 12 numquid *Am1*, linea deleuit et inquit *add. in marg. Am2* 14 computans *A recte, item T* 17 mittentur *scripsi*, mittetur *A*

- 2 *[Habens capita septem.]* Capita septem septem mon- 17, 9—10
tes sunt, in quibus mulier sedet: id est ciuitas Romana.
et reges septem sunt: quinque ceciderunt, unus
est, alius nondum uenit; et cum uenerit, breui tem-
5 pore erit. et bestiam quam uidisti de septem est 17, 8. 11
et octaua est. intellegi oportet tempus, quo scriptura apo-
calypsis edita est, quoniam tunc erat Caesar Domitianus. ante
illum autem fuerat Titus frater illius et Vespasianus pater.
Vitellius, Otho, Galba. hi sunt 'quinque qui ceciderunt'; unus
10 exstat', sub quo scribitur apocalypsis, Domitianus scilicet.
'alius nondum uenit': Neruam dicit. 'et cum uenerit. breui
tempore erit'; biennium enim non impleuit. et bestiam 17, 8. 11
quam uidisti, inquit, de septem est: quoniam ante istos
reges Nero regnauit. et octaua est, ait, modo cum illa 17, 11
15 aduenerit, computans loco octauo. et quoniam in illo est con-
summatio, adiecit: in interitum uadit. nam decem reges 17, 12
accepisse regalem potestatem, cum ille mouerit ab
oriente aut mittetur ab urbe Romana cum exercitibus suis. haec

119, 1—121, 5 exstant apud Beatum p. 438 et 439

1 Habens *add.* Φ, Habens capita septem *add.* S 3 quinque] quia
quinque H, quinque qui IK 4 alius] et alius g aduenit F' breui
tempore erit] modico (-um M) tempore oportet eum perseuerare Φ 5 et
bestia quae (qui F) erat et non est et ipsa octaua est Φ *cum Vulg.*

bestiam TS, bestia cet. quam audisti ait S 6 scriptura om. H,
scripta g 7 edita] aedificata FH 9 Vitellius, Otho, Galba *scripsi*,
uitellius et galba TIKM *cum Beato p. 438*, et uitellius galba H, uitae
illius F, otho uitellius et galba S, galba otho et uitellius CB; *eius re-*
censionis quae nomen Otho omittit auctor inter quinque reges qui ceci-
derunt Neronem numerauisse uidetur, quem de septem regibus fuisse
lin. 13 sq. legimus hi] isti SΘ qui om. T 10 scripta est S,
scripta Θ 12 enim om. TΦ implebit IKM bestiam TD, bestia
cet. 13 est] *add.* et IKM 14 illa aduenerit] uenerit IK 15 com-
putans T, computas CBF, computa DH, amputas S, computatur Θ, con-
putari M, computare I, computare debes K et om. S illum TIK,
illa F 16 uadet g 17 cum] quam H 18 aut] ait S mittitur
YIKM ad urbem Romam H Roma eS

suis. [fol. 18'] haec 'cornua X' dicit et 'X zadematas'. et Danihel ostendit: tria eradicabuntur de prioribus, hoc est, tres duces primarios ab Antichristo interfici. ceteros septem dare illi 'gloriam et honorem et solium et potestatem',

17, 16 de quibus ait: hi odient meretricem — urbem scilicet 5 dicit —, et carnes eius comburentur igni.

3 13, 3 Unum autem de capitibus occisum in mortem et plaga mortis eius curata est: Neronem dicit. constat enim, cum eundem insequeretur equitatus missus a senatu, ipsum sibi gulam succidisse. hunc ergo deus suscitatum mittere 10 regem dignum dignis, Iudeis et persecutoribus Christi, (et Christum) talem, qualem meruerunt persecutores et Iudei. et quoniam alium nomen afferturus est, aliam etiam uitam institurus est, ut sic eundem tamquam Christum excipiant. ait enim Danihel: desiderium mulierum non cognoscet — cum sit ipse 15 spurcissimus — et nullum deum patrum suorum cognoscet. non enim poterit seducere populum ad circumcisionem, nisi legis sit uindictor. denique sanctos non ad aliud compellet nisi ad circumcisionem accipiendam, si quos poterit seducere. ita demum fidem faciet sibi, ut ab eis Christus esse appelle- 20

1 cf. Apoc. 13, 1 2 Dan. 7, 8 (ἐξ ἐπιζώσθῃ *Theodotion*) 4 cf. Apoc. 17, 13 9 cf. *Sueton. Nero c. 49*: iamque equites appropinquabant... quod ut sensit, .. ferrum iugulo adegit 15 Dan. 11, 37 (ἐν ἐπιθυμίᾳ γυναικὸς ὃς μὴ προνοήσῃ LXX)

1 zadematas *A*, cf. *Georges, Wortformen p. 212*: diadema, ae et analogiam nominum zabulus (zabuli *p. 132, 8*), zaconus pro diabolus, diaconus 5 hi odient meretricem *scripsi*, hodie meret meretricem *A* dici *A* 9 missus *scripsi*, suus *A* senatum *A* 10 deus] *scil.* dicitur 11 et Christum *om. A* 13 alium *A recte, item D* afferturus *scripsi cum TFHS*, allaturus *A* 16 deum *scripsi*, dñm (= dominum) *A* 18 uindictor *A recte, item T*

'cornua decem' et 'decem diademata' Danihel ostendit: 'et tria eradicari de prioribus', hoc est, tres duces primarios ab Antichristo interfici. ceteros septem dare illi 'et honorem et consilium et potestatem', de quibus ait: hi odient meretricem — ur- 17, 16
bem scilicet dicit —, et carnes eius comburent igni.
3 Unum autem de capitibus occisum in mortem et 13, 3
plaga mortis eius curata est: Neronem dicit. constat enim, dum insequeretur eum equitatus missus a senatu, ipsum sibi gulam succidisse. hunc ergo suscitatum deus mittere
10 regem dignum dignis et Christum, qualem meruerunt Iudei. et quoniam aliud nomen afferturus est, aliam etiam uitam institurus, ut sic eum tamquam Christum excipiant Iudei. ait enim Danihel: desideria mulierum non cognoscet — cum prius fuerit impurissimus — et nullum deum patrum
15 suorum cognoscet. non enim seducere poterit populum circumcisionis, nisi legis sit uindictor. denique et sanctos non ad idola colenda reuocaturus sed ad circumcisionem colendam, si quos potuerit seducere, ita demum fidem faciet sibi,

1 cf. Apoc. 13, 1 cf. Dan. 7, 8 3 cf. Apoc. 17, 13 121, 6—123, 4] cf. *Beatum p. 441 et 442* 13 Dan. 11, 37

1 cornua] coronas *S* et decem *om.* *TΦΒ* 2 eradicare *IKΒ* 3 illi et *TDΒ*, illos et *M*, illis et *F*, illis *H*, illi *cet.* 4 hi *om.* *T* meretricem odio habebunt *ΦΒ* 5 dicit] romanam *HIKMΒ*, dicit romanam *F'* comburent igni] comedent et ipsam (ipsa *F'*) exurent (-it *K*) igni *ΦΒ* 6 ex capitibus suis tamquam iugulatum (-tus *F'*) ad mortem et plaga (-am *Β*) mortis eius sanata est (sanatam esse *Β*) *ΦΒ* morte *DCB* 8 insequitur *IK* 9 gulam *TM*, uilam *F'* mittet *CBgΒ*, mittit *IK* 10 regem *om.* *IK* dignis et Christum] sed dignum *g* antichristum *H* Iudei *om.* *IK* 11 afferturus *TFHS*, asserturus *IK*, habiturus *g*, allaturus *cet.* uitam etiam *IK* 12 instituturus *MgΒ* instituturus] *add.* est *S* ut] quod *FHMΒ*, quo *IK* 13 enim *om.* *TFIKMS* 15 cognoscens *F*, agnoscet *H* potest *IK* 16 uindictor *T*, uendicator *CB*, iudicator *g*, uindictor *cet.* 17 non] nostros *H* reuocaturus est *CBg*, reuocabit *IK* colendam] suscipiendam et *S* 18 seducere] *add.* cum *H* demum] enim *S* fidem *addidi* (cf. *F*), et *IKM*, *om.* *cet.* sibi faciat fidem *F* sibi *om.* *B*

tur. de inferno autem illum resurgere et supra diximus uerbis
 Esaiae: aqua, inquit, nutriuit illum et abyssus auxit
 illum. qui tamen licet nomine mutato ueniat, ait spiritus
 13, 18 sanctus: numerus illius DCLXVI; ad literam grecam hunc
 numerum explebit.

5

1 cf. pag. 100, 8—15 2 Ezech. 31, 4

1 resurgere *A recte, item S* 4 DCLXVI scripsi, est *A* post gre-
 cam additum est signum †, sub quo signo in margine scriptum legimus:
 sexcenti sexagies sexies, cum ominem (= hominem?) enim adtulerit ad
 literam grecam *Am*2 explebit] finitur huius uersus explanatio Vic-
 torini

ut Christus ab eis appelletur. de inferno autem illum surgere et superius diximus uerbo Esaiae: aqua nutrit illum et abyssus auxit illum. qui tamen licet et nomine inmutato et actu inmutato ueniat, ait spiritus:

5 numerus eius nomen hominis est et numerus 13, 18 eius sexcenti sexaginta sex: cum enim adtulerit ad 1 = Y litteram grecam, hunc numerum explebit. [A. I. N. L. T. CCC. E. V. M. XL. O. LXX. C. CC: ANTEMOC. T. III. E. V. N. L. C. CC. II. VIII. P. C. I. X. K. XX. O. LXX. C. CC: ΓΕΝΧΠΙΚΟC.]

1 cf. pag. 101, 10—18 2 Ezech. 31, 4 8 ANTEMOC] *Primasius nomen ita interpretatus est, ut Ἀντεμων (= ἀντίτιμον?) honori contrarium esse censeret; Beatus autem qui septem nomina enumeravit de tertio et quarto haec scripsit (p. 442): tertium nomen habet Antemus, id est Abstemius, a temeto id est uino, quasi abstinens a uino; quantum nomen habet gothica lingua Gensericus; Riuius nomen Anthemius. qui anno p. Chr. 455 Romanorum consul et postea imperator erat, in quaestionem uocauit 10 ΓΕΝΧΠΙΚΟC] Gensericus Vandalorum rex Arianus (429—477 post Chr. n.) Christianis catholicis tanto odio erat, ut iam ad annum 439 chronicorum Hieronymianorum continuator Hydatius siue Idatius episcopus hanc sententiam ferret: Gaisericus elatus impie episcopum clerumque Carthaginis depellit ex ea et iuxta prophetiam Danielis demutatis (id est in persona Antichristi, cf. Dan. 7, 25) ministeriis sanctorum ecclesias catholicas tradit Arianis (LI 881 M).*

1 ab eis Christus IK appelletur] *add.* et multa munera sanctis deceptis largietur. et terram suo exercitui diuidet, et quos per terrorem uon potuerit subiugare, blandiendo subiugabit per munera B p. 442, cf. Hieronymi in Daniele c. 11 (XXV 572 M) illum om. H resurgere S 2 et] ut FHS uerbo] uerbis F isaiae FCBg, irae cet. et B; *lectionis auctor pro isaiae posuit irae, quoniam locus citatus apud Esaiam non inuenitur nutrit IK 3 abyssus] infernus IKg ausit HI, hausit KM licet] edicit T et om. CBFIKM et nomine. . lin. 5 eius om. T inmutato] mutato BH 4 et actu inmutato om. IKM inmutato om. H 5 tres recensiones huius sectionis I, II, III singulatim tractantur (I = Y, II = Φ, III = S) 7 explebit CB, expleuit TD*

uerba quae uncis inclusi post Hieronymi aetatem addita sunt ad inculcanda nomina αντεμων (1 + 50 + 300 + 5 + 40 + 70 + 200 = 666) et γενηρικος (3 + 5 + 50 + 200 + 8 + 100 + 10 + 20 + 70 + 200 = 666)

XL] LXL CB 8 antemos T bis 8 sq. C. CC (id est σ = 200)] C. T (= 300) DCB bis 9 H] N Cm1B VIII] γΠ T (γ pro ε' = 6) ΓΕΝΧΠΙΚΟC] gensericus *add.* T

13, 18 [numerus enim hominis est, et numerus eius sic habet
 II = Φ ex litteris grecis computatus — in compluribus inueniuntur
 numeri DCLXVI —; quantum enim attinet ad litteram grecam,
 hunc numerum nomenque explebit. interpretatur enim 'Teitan'.
 quem gentiles Solem Phoebumque appellant, computaturque 5
 grece sic: tau CCC, e breue V, iota X, tau CCC, alfa
 I, ni L, qui simul ducti fiunt DCLXVI. quod nomen si uelis
 in latinum conuertere, erit 'Diclux': D quippe quingentos
 figurat, I unum, C centum, L quinquaginta, V quinque, X
 decem, qui computati fiunt similiter DCLXVI. id enim quod 10
 sonat Teitan grece, si uelis interpretatum dicere, latine Dic-
 lux, quo nomine per antiphrasin expressum intellegimus
 Antichristum; qui cum a luce superna priuatus sit atque
 abscisus, transfigurat tamen se in angelum lucis,
 audens se dicere lucem.] 15

4 cf. *Hieronymum de monogramma XPI* (Germanus Morin, *Anec-
 dota Maredsolana*, uol. III pars III, *Maredsolii* 1903, p. 196 lin.
 27 sqq.): Victorinus autem ex altero exemplari (quod non numerum χις
 = 616, sed χξς = 666 exhibuit) aliud profert nomen, quod iuxta eum
 solem sonat, ad superbiam eorum uel eius qui sibi indidit referens, quod
 est Titan, id est DCLXVI; cuius tractatus auctorem quoniam alteram
 recensionem Victorini (Φ) post Hieronymi tempora exortam ipsi Victo-
 rino attribuit, neque Hieronymum — id quod editor clarissimus suspi-
 catus est — neque coaequalem fuisse apparet 11 Diclux.. lin. 16 lu-
 cem] cf. *Beatum* p. 442 14 II Cor. 11, 14 Diclux] 'Huiusmodi deductio

1 *Beati* editor, H. Florez, tabulas computationis nominum omisit 'adeo
 inconsulte factas, ut ipsissima semel littera pro centum, iterum pro du-
 centis atque iterum pro trecentis uertatur', cf. p. XXXII nr. 59 et
 p. 443 2 ex] et H computatum H 3 enim om. FH 4 exple-
 bit IK, expleuit FHMΘ enim om. H tytan K, titan IM; hoc
 nomen Antichristi in medium protulit Irenaeus adu. haereses V 30, 3
 et Hippolytus de Antichristo c. 50 propagauit 5 quem] quod IK 6 sqq.
 FH duas tabulas numerorum superscriptas Graece Latine et iuxta positas
 addunt atque ita explicant, ut F nomen Teitan, H nomen Teltan, uterque
 codex nomen Diclux praebeat; M litteras graecas haud intellegens prae-
 termisit breue I, b̄tie K 7 fiunt om. F quod] id K 8 uertere F
 erit om. F 10 similiter om. F 11 tytan K, titan IM interp. dicere
 latine] in latinum interpretari IK 12 expresso IK 14 abscisus H
 sese F se tamen I 15 sese F lucem] lumen IK

[numerus enim hominis est, et numerus eius, sicut ex ^{13, 18} litteris grecis computum habet, sic in compluribus inueniuntur. interpretatur enim 'Teitan', quem gentiles Solem Phoebum-
que appellant, computaturque grece sic: *T* tau trecenti, *E* e
5 quinque, *I* iota decem, *T* tau trecenti, *A* alfa unum, *N* ni
quinguenta, qui simul ducti fiunt sexcenti sexaginta sex.
quantum enim attinet ad litteras grecas, hunc numerum nomen-
que explent. quod nomen si uelis in latinum conuertere,
intelligitur per antiphrasin 'DICLVX', quae litterae hoc modo
10 computantur: *D* quippe quingenti figurat, *I* unum, *C* centum.
L quingenta, *V* quinque, *X* decem, quod computatis lit-
teris faciunt similiter sexcenti sexaginta sex. id enim quod grece
sonat Teitan, si latine uelis intellegere, dicitur Diclux, quo
nomine per antiphrasin expresso intellegimus Antichristum, qui
15 cum a luce superna priuatus est atque abscisus, trans-
figurat tamen se in angelum lucis, audens sese dicere
lucem.

Item inuenimus in quodam codice greco ita: ANTEMOC,

seu tralatio nominis arguit hominem istum humanioris ac politioris literaturae plane inscium fuisse. usque eo enim inepta uisa est et uiro docto indigna haec interpretatio, ut plane suspicari libuerit eam in margine ab imperito aliquo ascriptam potius, quam alii postea imperitiores commentario attexuerint, quam ab autore traditam fuisse' *Millanius p. 66*

15 II Cor. 11, 14 ^{18 cf. librum genealogum anni CCCCLII (Chronica minora saec. IV. V. VI. VII., ed. Th. Mommsen, uol. I, Berolini 1892, p. 194 sq.)}; huius libri auctor numerum 616, quem Ticonium Apoc. 13, 18 legisse scimus, ita interpretatus est, ut litteris nominis Antichristus quae secundum alphabetum latinum computatae 154 faciunt quater ductis secundum litteras quattuor nominis Nero numerum 616 expleri censeret, interpolator autem archetypi codicum Florentinorum (cod. 623 saec. X et plut. 20 n. 54 saec. XI) his uerbis pergit: Sed haec ad

1 numerus eius nomen hominis est et numerus eius sexcenti sexaginta
sex *g* 2 habent *g* inueniuntur... Teitan] τετραν inueniuntur: τετραν
enim hunc numerum habet *g* 12 facit *g* enim] est *g* 13 Teitan..
Diclux] Teitan, nempe id quod latine dicitur DICLVX *g* 15 priuatus..
abscisus] abscissus sit et ea priuatus *g* 18 ita om. *g*

‡ 13, 11 Aliam bestiam magnam de terra: falsum prophetam
 [fol. 18^v], qui facturus <est> signa et portenta et mendacia
 ante illum 'in conspectu hominum'; quem dicit habentem

3 cf. Apoc. 13, 13

1 *Victorini editio continuatur (cf. p. 122)* 2 est om. *A* 3 con-
 spectum *A*

quibus computatis litteris inuenies numerum ut supra: *A* unum, *N* ni quinquaginta, *T* trecenti, *E* quinque, *M* my quadraginta, *O* septuaginta, *C* simma ducenti, quod simul sexcenti sexaginta sex fiunt secundum Grecos.

5 Item aliud eius nomen gothice, id est GENSERIKOS, quod sibi licebit, ut seducat gentes. quod eodem modo grecis litteris computabis: *I* gamma tres, *E* quinque, *N* ny quinquaginta, *C* simma ducenti, *II* ita octo, *P* ro centum, *I* iota decem, *K* kappa uiginti, *O* septuaginta, *C* simma item ducenti. 10 quae ut superius dictum est sexcenti sexaginta sex faciunt.]

4 [Et uidi aliam bestiam ascen- Aliam bestiam subeun- 13, 11
dentem de terra.] tem de terra

magnum falsum prophetam dicit, qui facturus est signa et portenta et mendacia ante illum 'in conspectu hominum',

certain computationis numerum discrepare uidetur, iuxta quod alii doctores de numero bestiae tractauerunt. sic enim ait sanctus Victorinus episcopus: numerus eius, ait spiritus sanctus, nomen nominis (hominis *cod.* 54) est et numerus nominis eius DCXVI, id est Antichristus. in mutato enim nomine ueniet et duo sibi nomina imponet: Antemus Graece et Genserikus Gothice, scilicet ut multas gentes seducat (*sequitur computatio nominis* ἀντιστοιχίαν). item aliud nomen grecum Teitan, quem gentiles Solem Phoebumque appellant: iuxta quod aliud orator (*scil.* Victorinus) ait: Teitan enim . . . computatur sic (*sequitur computatio*). item aliud nomen Gotice, quod dicebat Genserikus, ut gentiles seducat: computa per litteram prudens (*sequitur computatio*). nunc iam ad superiorem ordinem redeamus. nam ideo ista de egregii Victorini episcopi uel aliorum dicta subiunximus, quia supra scriptum computum collecta summa ex nomine Neronis ad numerum bestiae non conueniebat. huic interpolatori recensionem quam dicimus tertiam Victorini notam fuisse apparet. 14 cf. Apoc. 13, 13

3 quae *g* 4 fiunt secundum grecos *S*, secundum graecos faciunt *g* 5 id est GENSERIKOS, quod in *S* post licebit exstat, transposui librarii mendum corrigens, qui supra et infra nomen GENSERIKOS graecis litteris scriptum etiam ea singularum litterarum nomina una cum earum numeris de suo addidit, quae proximis demum uerbis merito comparent 6 sibi licebit] per se liquebit *g* ut . . . gentes om. *g* 8 ita idem quod et 10 supra *g* 11 ea quae uncis angulatis ([]) inclusa sunt add. recensiones $\Phi + S = X$; eadem recensiones etiam atque etiam om. subsequencia uerba litteris diductis excusa, quae recensio Υ praebet 13 magna *Ce*, magum *S* falsumque *X* 14 et om. *CBH* ante illum om. *H*

cornua quasi agnum — id est speciem quasi iusti hominis —, loquentem quasi draconem: diaboli malitia plenus. hic enim facturus est 'in conspectu hominum', ut mortui surgere uideantur — namque in conspectu hominum haec etiam magi
 13, 14. 15 faciunt per angelos refugas —, et hoc etiam faciet, ut imago 5 aurea Antichristi in templo Hierosolymis ponatur et intret ibi angelus refuga; et deinde uoces et sortes reddet. faciet etiam
 13, 16. 17 ipse, ut serui et liberi accipiant notam in frontibus aut in manu dextera — numerum nominis eius —, ne quis
 18 emat uel uendat, nisi qui notam habuerit. de hac 10 autem euersione hominum, aspernatione dei et exsecratione Danihel ante dixerat: et statu et, inquit, in templo suo inter montem maris et duo maria, id est Hierosolymis; et imaginem auream, sicut fecerat rex Nabochodonosor, tunc

12 Dan. 11, 45, cf. LXX: ἀνὰ μέσον τῶν θαλασσῶν καὶ τοῦ ὄρους τῆς θελήσεως (*pro θελήσεως interpretes legisse uidetur θαλάσσης*) 14 cf. Dan. 3, 1

4 magi *scripsi*, magna A 9 ne quis emat uel uendat *scripsi*, neque seminat uel undat A 11 aspernationes A exacrationes A

[et habebat cornua duo simi- habentem cornua qua-
lia agno.] si agnum,

— id est speciem iusti hominis —

[et loquebatur quasi draco;] loquentem quasi draconem;

5 loquetur autem diaboli malitia plenus. hic enim facturus est
'in conspectu hominum', ut et mortui uideantur surgere. sed
'in conspectu hominum'

[et ignem de caelo descendere et ignis de caelo descen-
faciet;] det;

10 sed 'in conspectu hominum' haec magi per angelos refugas
et hodie faciunt. faciet etiam, ut imago aurea Antichristi 13, 14. 15
in templo Hierosolymis ponatur et intret angelus refuga et
inde uoces et sortes reddat. faciet etiam hinc ipse, ut 13, 16. 17
accipiant serui et liberi notam in frontibus
15 aut in manibus dextris — numerum nominis eius —,
ne quis emat uel uendat. aspernationem autem dei et
exacerbationem Danihel ante praedixerat: et statuet, in-
quit, templum suum inter duo maria super mon-
tem inclytum et sanctum, id est Hierosolymis; ima-
20 ginem, sicut Nabochodonosor fecerat tunc, hic substituet

17 Dan. 11, 45 20 cf. Dan. 3, 1

2 agno] agni *FH* agnum] agni *Dm2e* 3 iusti] intus *S* 4 draco-
nem scripsi, draco *Y* 5 loquitur *DX* diabolus *I* hic] haec *S*
est] *add.* signa *H* 6 ut... hominum *om.* *DCB* et *om.* *IK* re-
surgere *FIKS* 8 et ignem... hominum *om.* *FIK* *alt.* et] ut *CB*
descendet *D*, descendit *T*, descendat *CB* 10 sed] *add.* ut dixi
etiam *S* 11 et] *add.* usque *S* etiam] et *g* antichristo *Dm1CB*
12 *pr.* et] ut *H* 13 et sortes *om.* *Φ* hinc *TDFHM*, huic *CB*, hic
eIKS, hoc *g* hinc ipse] ipse hic *IK* 15 nominis] hominis *IK*
16 uendat] *add.* nisi qui notam habuerit *F* autem *om.* *S* dei
om. *CB* 17 predixit *H* statuit *TDm1FM* 18 suum] *finitur cod. D*,
cui duo folia desunt inter] in *H*, super *CB* duo maria scripsi,
samaria *TFH*, samariam *CBIKMS*; cf. *Hieronymi in Daniele* c. 11
(*XXV 573 M*): inter duo maria super montem inclytum et sanctum
19 et sanctum *om.* *IKM* 20 fecit *FH* fecerat nab. X tunc] *add.*
ita *IK* substituet *CBM*, substituit *TFHIKS*

hic statuet. hoc dominus recolens ad omnes ecclesias de nouissimis temporibus ait: cum uideritis aspernationem euersionis, quod dictum est per Danihel prophetam, stantem in loco sancto, ubi non licet, qui legit intellegat. 'aspernatio' dicitur, quando exasperatur 5 deus, quod idola colantur; 'euersio' autem, quod instabiles homines <signis> falsis et portentis euertantur seducti de salute.

CAPP. XIV et XVII.

- 1 14, 6 [fol. 19^r] Angelum autem uolantem medio caelo, 10 quem dicit se uidisse, et supra tractauimus eundem esse
 14, 8 Heliam, qui anticipat regnum Antichristi. alium autem angelum sequentem eundem comitem praedicationis suae prophetam significat. sed quia, ut diximus, 'composito consilio' duces illius ciuitatem hanc magnam Babylonem sunt expugna- 15 turi. ruinam illius est testatus.
- 2 17, 1 A Aitenim: ueni, ostendam tibi damnationem mere-

2 Matth. 24, 15 et Marc. 13, 14; cf. Dan. 9, 27 11 cf. p. 114, 8
 14 cf. Apoc. 17, 13 15 cf. p. 120, 5

2 ait *scripsi*, Ait enim A 3 euersionis *scripsi coll. lin. 6*, uastationis A 4 uerba ubi non licet = ὅπου οὐ δέει ex Marc. 13, 14 *deprompta cum textu Matthaei coniuncta sunt* 6 in stabiles A 7 signis *om. A* seduci A 10 post uolantem *add. in Am2* 14 ut *scripsi*, hoc A 15 duces *scripsi*, ducis A 17 quae sequuntur *particulae A + B, in recensionibus mutato ordine atque additamentis adiunctis ponuntur*

modo. hoc recolens dominus, admonens ecclesias suas de nouissimis temporibus et periculis ait: cum autem uideritis aspernationem euersionis, quae dicta est per Danihelem prophetam, stantem in loco sancto, qui legit intellegat. 'aspernatio' dicitur, quando exasperatur deus, quod idola pro eo colantur, uel dogma haereticorum in ecclesiis introducit; 'euersio' autem, quod stabiles homines signis falsis et portentis seducti euertantur de salute.

CAPP. XIV et XVII.

1 10 [Et uidi angelum uolantem per medium caelum.] Angelum 14, 6 uolantem medio caelo, quem dicit se uidisse: quem superius tractauimus eundem esse Heliam, qui anticipat praedicatione sua regnum Antichristi. [et alius angelus sequens 14, 8 illum.] alium autem angelum sequentem: eundem quem 15 comitem praedicationis ipsius praedicat prophetam.

2 [Venit unus ex septem angelis, qui habent septem pateras, d) in YX=A) et locutus est mecum dicens:] Ait enim: ueni, ostendam in editione Victorini 17, 1

2 Matth. 24, 15; cf. Dan. 9, 27

1 modo autem hic recole (recolit g) quod dominus S recolens] resoluens CB ammonens TCIKS; an ac monens scribendum? suas om. F 3 euersionis scripsi, desolationis F cum Vulg., om. cet. a danihelo (-le H) propheta FH 4 stante H sancto] suo Y 5 aspernationem F exacerbatur H 6 quod] eo quod S pro deo S uel] add. cum S dogma] doctrina I 7 introducatur IK auersio g 8 auertantur FHS, uertantur IK a uera salute H 10 Et... caelum add. X 11 medio caelo] per medium caelum X quem alt.] iam S 12 Heliam] add. constat IK praedicatione] passione H 13 et ... illum add. X (et angelus alius sequebatur illum F) 14 autem om. X angelum angelum Bmle angelum] add. illum H quem TF, que CBHMg, om. IKS 15 ipsius om. BIK praedicat] dicit S, om. IKM prophetam] propheta T, om. F 16 sequuntur in recensio[n]ibus particulae quattuor a + b + c + d, quae secundum ordinem textus apocalypsis dispositae ad capitis XIV u. 18, u. 19 et 20, cap. XV u. 1 et 2, cap. XVII u. 1. 3. 6 pertinent; praemitto autem propter ordinem ueri exemplaris quo facilius comparatio fiat particulam d, quam reliquae a + b + c subsequuntur Venit... dicens add. X et uenit H habent] habentes H, habebant F pateras] phialas H cum Vulg. 17 Ait enim om. X

17,6 tricis, quae sedet super aquas multas. et uidi, inquit, mulierem ebriam de sanctorum sanguine et de sanguine testium Iesu Christi. omnes enim passionum sanctorum ex decreto senatus illius semper sunt consummatae, et omne contra fidei praedicationem iam lata indulgentia ipsa 5 dedit decretum in uniuersis gentibus.

17,3 Sedere autem mulierem super bestiam roseam, actricem homicidiorum, zabuli habet imaginem. ibi etiam 'capita' haec, de quibus meminimus et tractauimus. hanc quidem 'Babylonem' propter diffusionem populorum dicit in apocalypsi et in Esaia, Ezechiel autem 'Sor' nominauit. denique autem si compares, quae de Sor dicta sunt et quae de Babylone Esaias et apocalypsis dixit, unum omnia esse inuenies.

3 14,18 B) Quod autem ait: mitte falcem acutam et uindemia botros uuae, de gentibus perituris in aduentum domini 15

4 ex decreto senatus] *cf. Origenis in lib. Iesu Naue homil. IX: senatus populusque et principes Romani... decreuerunt legibus suis, ut non sint Christiani (PG XII 879 M) et Acta Apollonii § 23: τὸ δόγμα τῆς συνκλησίας ἐστὶ Χριστιανισμὸς μὴ εἶναι (Analecta Bollandiana XIV 290)* 8 cf. Apoc. 17, 3 9 cf. p. 118, 1 sqq. 10 cf. Apoc. 17, 5 et Esai. 21, 9 11 cf. Ezech. capp. 26—28

4 consummata A 5 iam scripsi, tam A lata indulgentia scripsi, latam indulgentiam A 8 capit hae A 11 Sor (= Σόρ, *Tyrus*) scripsi, sorech A ('Sorech in tribu Dan, ubi Samson fuisse legimus' *Hieronymi de situ et nom. loc. hebr. ed. P. de Lagarde p. 152, 24*) 12 sorech A 14 uindemiabo tros A 15 aduentum] *item T*

tibi damnationem meretricis [*illius*] magnae, quae sedet super aquas multas. et uidi, inquit, mulierem 17, 6 ebriam de sanguine sanctorum. decreto senatus illius semper sunt consummatae nequitiae, et omne contra fidei 5 praedicationem etiam lata indulgentia ipsa dedit decretum in uniuersis gentibus.

[*Et uidi ipsam mulierem sedentem super bestiam coccineam*, 17, 3 *plenam nominibus blasphemiae.*] Sedere autem super bestiam russeam, auctricem homicidiorum, diaboli imago est, 10 ubi etiam 'capita' haec, de quibus supra tractauimus, meminit. hanc quidem 'Babylonem' propter diffusionem dicit et in apocalypsi et in Esaia, in Ezechiel autem 'Sor' eam nominauit. denique si compares, quae contra Sor dicta sunt et Esaia contra Babylonem dicit quaeque apocalypsis dicit, unum esse omnia 15 inuenies.

3 Quod autem ait: mitte falcem tuam acutam et uin-^{a) in IX=B)} demia botruones uineae, de gentibus perituris significat ^{in editione Victorini} 14, 18

10 cf. Apoc. 17, 3 cf. p. 119, 1 sqq. 11 cf. Apoc. 17, 5 et Esai. 21, 9 12 cf. Ezech. capp. 26—28

1 damn.] iudicium X (*post iud. add. mortis et H*) illius *add. X*
qui *F* 2 multas *om. FIKM* inquit *om. X* 3 sanctorum] *add. et*
(et de *H*) sanguine martyrum (*add. ihesu H*) *FHS* decreta *S* illis *I*
4 semper sunt *om. CB* consummata *Hg* nequitiae *om. X* et] in *S*
omne *scripsi*, omnes *S*, omnem *cet.* contra] *add. uerae S* 5 etiam]
et nunc iam *S* lata (*iacta g*) indulgentia etiam *S*, latam indulgentiam
cet. ipse *eg* 7 Et... blasphem. *add. X* supra *FS* 8 plenam... bl.]
habentem nomina (nomen *M*) blasphem. *IKM* blasphemiam *F* autem]
eam *add. CB* supra *F* 9 russeam *TS* (cf. p. 71, 4. 111, 4), roseam *HIKM*,
rufam *CB*, rubeam *g* auctricem *CB*, auctrix *I*, autorem *g*, auariciam *F*
diaboli *om. F* 10 capita haec *IK*, de capita haec *F*, de capite haec *TM*,
de capitibus *H*, de captiuitate eius *S*, et capita haec *CB* quibus] qua *S*
supra tract. (tractabamus *M*) *IKM*, pertract. *TFHS*, retract. *C*, tract.
B memini *S* 11 confusionem *CBS* dici *S* 12 apocalypsin *TFIKMS*
hisaia *T*, isaia *F* sor eam *TFHK*, sororem eam *I*, sodomam *S*, ante
rufam *CB*, ante roseam (*in mg.* aliter sor eam) *M* 13 incomparas *H* sor
THIK, sodomam *S*, assur *CB*, *om. F* et] *add.* quae *S* isaia contrib-
utionem *F* 14 in apocalypsin *F* 16 tuam *om. CB* 17 botruones *T*, botri-
ones *CB*, botros *FHS*, botros fructus *IKM* uineae] uue *T* perituros *IK*

dicit; et quidem pluribus speciebus hic illud ostendit, sed semel in aduentum domini, consummationem regni Antichristi et adaperitionem regni sanctorum.

3 hic finitur Victorini capitulum XIV et XVII explicatio

in aduentum domini; et quidem pluribus speciebus hoc illud ostendit, sicut 'in messe arida', sed semel in aduentum domini 14, 15 et consummationis mundi et regnum Christi et apertionem regni sanctorum futurum est.

- 4 5 [Et misit angelus falcem et vindemiauit vineam terrae et ^{b)} add. *YX* misit in torcular irae animationis dei, et calcatum est torcular 14, 19, 20 foris extra ciuitatem.] Quod autem dicit missum in torcular irae dei et calcatum extrâ ciuitatem, calcatio torcularis retributio est peccatoris. et exiet sanguis [de 10 torculari] usque ad frenos equorum: exiet ultio usque ad principes populorum, id est rectores, siue diabolus siue angelos eius. nouissimo certamine exiet ultio sanguinis effusi — sicut ante praedictum est: in sanguine peccasti et sanguis te persequetur — per stadia mille sexcenta, 14, 20 15 id est per omnes mundi quattuor partes. quaternitas est enim

9—137, 2 cf. *Beat. p.* 460 sq. 13 *Ezech.* 35, 6 (εἰς αἷμα ἡμαρτες *LXX*), cf. *Hieron. in Ezech. XI*: quoniam sanguini tradam te—siue quoniam in sanguine peccasti—et sanguis te persequetur (*XXV 333 M*)

1 aduentu *CBHKg* hoc illud (= τὸ αὐτό) *TΦ*, hoc et illud *S*, hic illud *CB* 2 in messes aridas *S* sed semel] et semen *S* sed *om. I* aduentu *HIK* 3 consummatio *IK*, consummatione *S*, consummationem *Mg* mundi *om. CB* regni *CB* apertione *CBΦ*, apparitionem *S* 4 regnum *IKM*, regis *F* beatorum *g* futuram *g* est *om. S* 5 Et... ciuit. *add. X* falcem] *add. suam H* 6 animationis *FH* (cf. *Cypr. de lapsis c. 21*: iram animationis suae = *Esai. 42, 25*), animaduersionis *IKM*, *om. S* calcatus *F* 7 foras *M*, furoris *S* quod... ciuitatem *om. M* autem *om. X* 8 calcati *IK* calcatio] *add. est CBm1* 9 exiit *F*, exiuit *HIKMS cum Vulg.* de torculari *add. X* 10 equorum] *add. et intra H*, et quid hoc loco equi nisi principes et rectores mundi sunt, quia per eos diabolus operum suorum nequitiam uelociori cursu exercendo discurrit? bene ergo dicitur: 'exiit sanguis de torculari usque ad frenos equorum' *℣* (ex *Ticonii libro*, cf. *Primasium et Bedam ad h. l.*) exiet] et ut *I*, et in *K* ultio] damnationis ultio *℣* usque (*alt.*)... *lin. 12* ultio *om. S* 12 ad angelos *F* post eius angelos *add.* id est homines malos *℣* in nouissimo uero certamine in diem iudicii *℣* exit *K*, exiit *IM* 13 sicut ante] sequente (e *tert. corr. in i*) *I* 14 persequetur *CBMg*, persequitur *cet.* stadia] *add. inquit S* sexcenta] sexcentos quater *T* 15 partis *T* est *om. FS*

Etiam capituli XV explicatio apud Victorinum desideratur.

CAP. XIX.

19, 11 [fol. 19^v] Equum autem album et sedentem super
eum dominum nostrum cum exercitu caelesti aduenientem

2 equum] de equo albo et cet. *A in mg.* sedens *A*

conquaternata, sicut in quattuor faciebus quadriformibus et rotis. quater enim quadringenteni mille sexcenti [sunt].

CAP. XV.

Eandem repetens persecutionem dicit apocalypsis: angelos ^{c)} *add.* *YX*
 5 septem habentes plagas [*septem nouissimas*], quoniam ^{15, 1}
 in his finita est ira dei. semper enim ira dei percutit populum contumacem septem plagis — id est perfecte, ut in Leuitico dicit —, quae in ultimo futurae sunt, cum ecclesia de medio exierit.

Quod autem dicit stetisse super mare uitreum ha- ^{15, 2}
 10 bentes citharas et fialas, id est super baptismum suum stabiliter in fide constitisse et confessionem suam in ore habentes exultaturos in regno coram domino. ad propositum reuertamur.

CAP. XIX.

15 [*Et uidi caelum apertum: et ecce equus albus, et qui sedebat* ^{19, 11}
super eum, uocabatur fidelis et uerus.] Equum enim album et sedentem super eum dominum nostrum cum exercitu caelesti

1 cf. Ezech. 1, 10 et 16 4—8] *hanc expositionem ex Ticonii libro depromptam exhibet uberiorem Beatus p. 461 et 462* 7 cf. Leu. 26, 28 9—12] *cf. editionem Victorini p. 152, 8—11* 13] *nunc sequitur in YX particula d), cf. p. 131, 16—133, 15*

1 quaternata *H* quadriformis *HIKM* 2 rotis] quadratis *add. S*
 quadringenteni *scripsi*, quadringentem *THS*, quadringenti *CBFIK* *8*,
 quadragies *g* sunt *add. X* 4 apocalypsis dicit *CBg* apocalypsin
THIS post apocalypsin *add.* et uidi aliud signum in caelo magnum
 et mirabile *S* 5 septem nouissimas *add. X* quoniam in his (in
 ipsis *8*) finita est ira dei *Y8*, quia in ipsis consummata est indignatio
 dei *X* 6 semper.. dei *om. CB propter homoeoteleuton* percutet *TS*,
 percutiet *HM* 7 plagas *IKM* sicut idem deus in Leuitico frequenter
 repetit dicens: 'percutiam uos septem plagis' *add. 8, cf. Bedam (XCIII*
177 M) 8 futura *CB* 9 Quod autem dicit *om. X* stetisse] stantes *X*
 stetisse] *add. eos e, eum CB* supra *FHS* 10 et fialas *om. g* suum
om. H 12 ad propositum *Y*, sed ad proposita *X* His omnibus tamen
 plagis explicitis ad propositum redit. 'et uidi sicut mare uitreum' (*c. 15, 2*)
8 p. 462 15 Et.. uerus *add. X* Et.. *p. 139, 4* ad iudicium *om. H*
 16 uocatur *F* uerax *Fg* Equus enim albus et sedens *S* album]
add. esse CB

ad regnandum ostendit, cuius in aduentu omnes colligentur gentes et gladio cadent. ceterae autem, quae fuerint nobiliores, seruabuntur in seruitutem sanctorum, quas et ipsas quidem oportet in nouissimo tempore consummato regno sanctorum ante iudicium rursus dimisso diabolo interfici. de his omnibus 5 prophetae simili modo concinunt.

CAP. XX.

1 20, 2. 3 'Coccineum' autem zabulum includi et omnes angelos eius refugas in tartarum gehennae in aduentum domini nemo ignoret <et> post mille annos dimitti propter gentes, quae serui- 10 uerint Antichristo, ut ipsae solae pereant, quia sic meruerunt; 20, 4—6 dein fieri catholice iudicium. ideo ait: et uixerunt, inquit,

3 cf. *Commodiani carmen apologeticum* u. 998 (*CSEL XV 180*):

Et qui reseruantur, ut seruiant iustis, euadunt.

inde apparet *Commodiano editionem Victorini integram notam fuisse*

4 cf. Apoc. 20, 7—9 8 cf. Apoc. 17, 3: bestiam coccineam

8 Coccineum] de reclusionem diaboli dic<it> in tartarum et angelos eius
A in mg. 10 et addidi 12 catholice = καθολικῶς

aduenientem ad regnandum ostendit. 'a mari enim aquilonis usque ad mare Phoenices et usque ad fines terrae' maiores partes has in aduentu domini mundari. omnes animae gentium congregabuntur ad iudicium.

5

CAP. XX.

[Et uidi angelum descendantem de caelo, habentem clauem 20, 1—3 abyssi et catenam in manu sua. et tenuit draconem illum serpentem antiquum, qui cognominatus est diabolus et satanas, et alligauit illum mille annis, et misit illum in abyssum et 10 clausit et signauit super eum, ut non seduceret etiam gentes, donec finiantur mille anni. post haec oportet eum solui breui tempore.]

[Et uidi sedes et sedentes super eas, et iudicium datum est. a) in Φ =
et animae occisorum propter testimonium Iesu et propter uer- c) in S
15 bum dei, et si qui non adorauerunt bestiam nec imaginem eius, 20, 4. 5
neque acceperunt scriptionem in fronte aut in manu sua, et

1—4 cf. edit. Victorini p. 148, 14—17 cf. Ps. 71 (72), 8
6—141, 5 eundem apocalypsis textum exhibent Augustinus in libro de
ciuitate dei XX c. 7 (cf. CSEL XXXX 2 p. 439) et Augustini in hac
parte pedisequus Primasius (cf. in libro Th. Zahn 'Forschungen zur Gesch.
des neutestam. Kanons IV' textum apocalypsis a me editum p. 162 sq.)

1 regnum S mare TF etenim S aquilonis] add. quod est
Arabicum S 2 fenicis TF maioris T 3 has] ac si IKM, om. F
aduentum FS domini] add. Iesu S mundari] mandaturi sunt
et S post mundari add. debeant IK 6 Et uidi...lin. 12 tempore
add. X 7 catenam] add. magnam H cum Vulg. illum] add. et H
9 illum (pr.)...misit om. H illum (alt.)] eum HIK cum Vulg. in
abyssu H 10 etiam] amplius HIK cum Vulg., iam F et August.
11 soluere F 13—145, 3 add. recensiones Φ S quinque particulas dis-
sono inter se ordine: Φ seruat ordinem particularum a + b + c + d + e,
S mutato ordine hanc exhibet seriem: c + e + a + d + b 13 sedem S
sedentem S eam S est] add. illis g 14 animas g 15 si
qui FS, si quis H, eos qui IKM, qui g adorauerit H 16 neque]
nec IK inscriptionem H, item August., inscriptione F frontem S
manum suam g

mortui 'scripti in libro uitae' et regnauerunt cum Christo mille annos. haec resurrectio prima. beatus et sanctus, qui habet partem in resurrectione prima: ad hunc mors secunda non habet potestatem. de hac resurrectione inquit: et uidi agnum stantem 5 et cum eo CXLIII milia, id est cum Christo stantes, eos scilicet, qui ex Iudeis in nouissimo tempore sunt credituri per praedicationem Heliae, quos non solum testatur spiritus corpore uirgineo sed et lingua. ideo superius meminit maiores natu XXIII dixisse: gratias agimus tibi, domine 10 deus, qui regnasti; et gentes indignatae sunt.

2 In hac eadem prima resur[fol. 20^r]rectione et ciuitas futura

1 cf. Apoc. 21, 27 5 Apoc. 14, 1 9 cf. Apoc. 14, 4. 5 10 Apoc. 11, 17. 18

2 haec] de prima resurrectione *A* in *mg.* 4 ad hunc (= ἐπὶ τοῦτον) scripsi, item Hippolytus de Antichristo c. 65: ἐπὶ τοῦτον (codd. *HER*). adhuc *A* 5 inquit] inquit ait *A* 8 helie *A* quos scripsi, quod *A*

regnauerunt cum Iesu mille annis; reliqui eorum non uixerunt, donec finiantur mille anni. haec resurrectio prima est.]

[Beatus et sanctus est, qui habet in hac prima resurrectione ^{b) in Φ =} partem: in istis secunda mors non habet potestatem, sed erunt ^{e) in S} 20, 6
5 sacerdotes dei et Christi et regnabunt cum eo mille annis.]

[Mille anni in quibus alligatus est satanas, isti sunt ab ad- ^{c) in Φ =} uentu primo Christi usque ad terminum saeculi; mille autem ^{a) in S} dicti eo loquendi modo, quo pars significatur a toto, sicut est illud: uerbi quod mandauit in mille generationes, dum non
10 sint mille. quod autem ait:]

[haec resurrectio prima est, duae sunt resurrectiones; sed ^{d) in Φ =} prima resurrectio nunc est animarum per fidem, quae non ^{d) in S} 20, 5
permittit homines transire ad mortem secundam. de hac resurrectione dicit apostolus: si resurrexistis cum Christo,
15 quae sursum sunt quaerite.]

[Et misit illum, inquit, in abyssum, quia diabolus exclusus a ^{e) in Φ =} ^{b) in S} 20, 3

7 sq. cf. Augustinum p. 441 l. 12—15: ut huius miliarii tamquam diei nouissimam partem, quae remanebat usque ad terminum saeculi, mille annos appellauerit eo loquendi modo, quo pars significatur a toto. *Beatus addit p. 532*: ergo audiendi non sunt qui dicunt, quod de Christi natiuitate usque ad secundum aduentum domini mille anni sunt, qui cum Eunomio (Cirinto *cod. Aemilianensis*) haeretico una sentiunt 9 Ps. 104, 8 14 Col. 3, 1 16 sqq. cf. Augustinum p. 442 l. 7—18: ideo illuc (*scilicet* in abyssum diabolus) dicitur missus, quia exclusus a credentibus plus coepit impios possidere . . . 'clausit super eum' dictum est: interdixit ei, ne posset exire, id est uetitum transgredi. 'signauit' autem quod addidit, significasse mihi uidetur, quia occultum esse uoluit, qui pertineant ad partem diaboli et qui non pertineant. hoc quippe in saeculo isto prorsus latet, quia et qui uidetur stare, utrum sit casurus, et qui uidetur iacere, utrum sit surrecturus, incertum est

1 annis] *add. et F* reliquiae *IK* uiuent *I*, reuixerunt *g* 3 est *om. S* abet partem in resurrectione prima *F* prima *om. g* 4 habebit *FS* sed] et *I* 5 regnauerunt *F* 6 Mille] illi *S* ab] in *S* ab aduentum xpi primo *F* 8 eo loquendi] eloquenti *F*, eloquenti *Beatus p. 532* a] pro *H* 9 quo mandabit *F* dum] cum *g* 10 sunt *FS* mille *om. IK* 11 haec res. prima est *om. S* est *om. IKM*, post haec ponit *H* 12 nunc *om. IKM* 14 apostolus dicit *F* 16 inquit *om. IKMg* inquit illum *S* abyssum] *add.* hoc inquit *g* a credentium cordibus *S*; cf. *Beatum p. 531*: exclusit de cordibus credentium

et speciosa per hanc scripturam expressa est. hanc primam resurrectionem et Paulus ad ecclesiam Macedoniam ita dixit: hoc enim uobis ita dicimus, inquit, in uerbo dei, quia ipse dominus suscitaturus in tuba dei descendet de caelo; et mortui in Christo stabunt primi, dein- 5 de nos, qui uiuimus, simul rapiemur cum eis in nubibus in obuam domino <in aëra et ita semper cum domino> erimus. audiuius dici 'tubam'; obseruandum est: alio loco apostolus aliam tubam nominat. ait ergo ad Corinthios: in nouissima tuba mortui surgent — 10 immortales fient — et nos mutabimur. mortuos quidem

3 I Thess. 4, 15—17 (cf. *Th. Zahn Gesch. des neutestam. Kanons I p. 816*) 10 I Cor. 15, 52

1 et scripsi, est *A* hanc] Paulus *A in mg.* 7 in aëra . . domino om. *A propter homoeoteleuton; cf. Tertulliani librum de resurrectione carnis c. 41, ubi statim locus I Cor. 15, 51 sq. sequitur* 10 ad Corinthios] Paulus apostolus ad corinthios de nouissima tuba *A in mg.* 11 quidem] homo add. *A m1*, deo *m2*

credentibus coepit impios possidere, in quorum cotidie caecis
 cordibus tamquam in abyssu profundo inclusus est. *et clausit*, 20, 3
 inquit, *et signauit super eum, ut non seduceret gentes, donec*
finiantur mille anni. 'clausit super eum' dictum est, id est
 5 interdixit atque cohibuit ei, ne seducat pertinentes ad Chri-
 stum. 'signauit autem super eum', quia occultum est, qui per-
 tineant ad partem diaboli et qui ad Christi. nam et qui uidetur
 stare, nescimus, si casurus est; et qui iacet, si resurgat, incer-
 tum est. quod autem ait *ligatum atque inclusum, ut non seducat*
 10 *gentes*'. gentes ecclesiam significat, ex quibus ipsa constat.
 quas seductas ante tenebat. *donec finiantur*, inquit, *mille anni*. 20, 3
 id est, quod remanet de sexto die, qui constat ex mille annis.
post hunc oportet eum solui breui tempore. breue tempus 'tres 20, 3
 annos et sex menses' significat, quibus totis uiribus saeuiturus
 15 diabolus sub Antichristo aduersus ecclesiam. deinde 'post'

9 cf. Apoc. 20, 2. 3 10 cf. *Augustinum p. 443 l. 5—7 et 15—17*:
 gentes, ex quibus constat ecclesia, quas antea seductas tenebat, antequam
 essent ecclesia . . . gentes, ex quibus praedestinata constat ecclesia, a
 quibus seducendis illo est uinculo clastroque prohibitus. *hoc loco et*
Augustinum et Hieronymi interpolatorem ex communi fonte, id est ex
Ticonii libro, hausisse apparet, Augustinum autem sententiam pro sua
parte mutauisse 11 cf. *ibid. l. 9—12*: donec finiantur, inquit, mille
 anni, id est, aut quod remanet de sexto die, qui constat ex mille annis,
 aut omnes anni, quibus deinceps hoc saeculum peragendum est 13 cf.
 Apoc. 13, 5 cf. *Augustinum p. 445 l. 12—14*: breue tempus erit; nam
 tribus annis et sex mensibus legitur totis suis suorumque uiribus saeuiturus

1 cesis *H* 2 abyssum *M*, abyssi *HS* clusit *FImIKM*, item
August. 3 ut *om. IKM* seducere *IKM* 4 finientur *F* clau-
 dit *H* 5 prohibuit *FIK* ei *om. HS* 6 autem *om. IK* est
om. F 7 et (*pr.*) *FHS*, aut *IKM* Christi] Christum *Beatus*, partem
 Christi *H* Christi. nam] christianam *FM* nam *om. IK* uidetur *S*,
 item casuri sint, iacent, surgant in numero *plurali* 8 est] sit *FK* qui]
 quia *H* 9 ait *om. IKM* conclusum *H* inclusum] *add. illum S*
 10 gentes (*alt.*) *om. IK* significant *HS* ipsa] ista *IK* 11 ante]
 ipse *H* inquit *om. F* 12 remanet] reliquum est *g* sexto] VII. *IK*
 die] *add. scilicet sexta etas (aetate g) quae S* ex *om. g* 13 re-
 solui *F* tempus *F* breue tempus *om. IK* 14 anni *IK* signi-
 ficatur *FM*, significantur *IK* saeuiturus] se ulturus est *S*

immortales ad poenas sustinendas surgituros dixit, nos autem
 mutari et gloria contegi manifestum est. ubi esse ergo audi-
 uimus 'nouissimam tubam', intellegere debemus et primam;
 haec autem sunt duae resurrectiones. quotquot ergo non anti-
 cipauerint surgere in prima resurrectione et regnare cum Chri-
 sto super orbem — super gentes uniuersas —, surgent in
 nouissima tuba post annos mille, id est in nouissima resurre-
 ctione, inter impios et peccatores et uarii generis commissores.
 20, 6 merito adiecit dicendo: beatus et sanctus, qui habet
 partem in prima anastase: ad hunc mors secunda 10
 non habet [fol. 20^v] potestatem. mors autem secunda
 castigatio est in infernum.

5 cf. Apoc. 20, 6

1 surgiturus *A* 2 esse scripsi, est *A* 4 haec *A* pro hae, cf. *Georges, Wortformen* p. 320 uerba quotquot.. lin. 7 in nouissima resurrectione
 bis exstant in cod. *A* 9 adiec *A* 10 prima] Quod mors secunda
 non habet potestatem *A* in mg. anastase] cf. *Commodiani Instructionum lib. II* 3, 1 (*CSEL XV* 63) et quae adnotaui in *Th. Zahn*
'Forschungen zur Geschichte des neutest. Kanons' quarta parte p. 163
 ad hunc scripsi (cf. p. 140, 4), adhuc *A*

dicit, quod solutus diabolus seductas gentes toto orbe terrarum adtrahet in bellum aduersus eam, quorum hostium numerus erit 'ut harena maris'.]

[*Et ascenderunt, inquit, super terrae latitudinem et cinxerunt* 20, 9. 10
5 *castra sanctorum et dilectam ciuitatem, et descendit ignis de caelo a deo et comedit eos. sed et diabolus, qui seducebat eos, missus est in stagnum ignis et sulphuris, ubi et bestia et pseudopropheta, et cruciabuntur die ac nocte in saecula saeculorum.* hoc iam ad iudicium nouissimum pertinet.]

1 10 † Nam mille annorum regnum non arbitror esse terrenum: 20, 6
aut si ita sentiendum est, completis annis mille regnare desinunt. sed ut mei sensus capacitas sentit, proferam. denarius numerus decalogum significat. et centenarius uirginitatis coronam ostendit. qui enim uirginitatis integrum seruauerit propositum et
15 decalogi fideliter praecepta impleuerit et impuros mores uel

1 cf. *Augustinum c. 8 p. 444 l. 11—14*: nam paulo post dicit, quod solutus diabolus seductas gentes toto orbe terrarum adtrahet in bellum aduersus eam, quorum hostium numerus erit ut harena maris 3 cf. *Apoc. 20, 8 4—9 eundem textum praebet Augustinus c. 8 p. 444 l. 14—20; ipse quoque addit*: sed hoc iam ad iudicium nouissimum pertinet 10 hoc loco in archetypo crucis signum positum esse suspicor, a quo usque ad uoluntatis finem quae sequuntur Hieronymus se addidisse in prologo confessus est; cf. p. 15, 1. simile Hieronymi de regno mille annorum iudicium legimus in commenturiorum in Daniele libro c. 7: sancti nequaquam habebunt terrenum regnum, sed caeleste: cesset ergo mille annorum fabula (XXV 534 M)

1 solutus] soluendus erit S diabolus] add. et S seducturus HMS
gentes] add. in I terrarum] add. et S 2 abstrahet F in om. S
bello IKM eam] ecclesiam g 3 uelud F harenā F 4 Et ascend. . .
lin. 9 pertinet hic add. Φ omissa particula p. 145, 10—147, 10, post ingrediuntur stagnum (p. 147, 10) S super] supra F et Augustinus 6 a deo] ad eum F sed et IKS, sed HM, et g 8 pseudopropheta scripsi, pseudopropheta F, pseudoprophetae cet. et om. FHg nocte et die H
9 iam] etiam F hoc etiam ad iud. pertinet nouissimum H, cuius codicis testimonium hoc loco finitur 10—147, 10] hanc Hieronymi expositionem praebet post uerba ad iudicium p. 139, 4 Υ (= TCB) et post uerba mille annis p. 141, 5 S, om. Φ 10 nam om. S terrenum T et Riuius, terminum CB, aeternum S 12 proferri CB denarius] quoniam denarius CB 13 et om. CB 15 et] add. contra CB impuros] feros S

CAP. XXI.

1 21, 2 In regno ergo et in prima resurrectione exhibetur ciuitas
sancta, quam dicit descensuram de caelo quadratam,
differentium et pretiositatis et coloris et generis lapidum
21, 18 circumdatam, auro mundo — id est dilucido — simi- 5
21, 21 lem. cristalloy, inquit, plateam eius stratam; flumen
22, 1. 2 uitae per medium effluens et uitae fontes aquarum;
lignum uitae in circuitu, per singulos menses fa-
ciens fructus differentes; lumen ibi solis non esse
21, 23 propter eminentiorem gloriam. agnus enim, inquit — id est 10
deus —, lux eius est.

3 quadratam = τετράγωνον Apoc. 21, 16 4 cf. Apoc. 21, 19. 20

4 pretiositatis *A* genetius lapidum more Graeco pro ablatiuo; an
lapidum <muro> scribendum? 5 mundum *Am1* delucido *A* 6 cri-
stallo] *Victorinus legit Apoc. 21, 21 κρύσταλλος pro ὕαλος* 9 lumen
ibi scripsi, luminibus *A* 10 id est] De agno dei *A* in *mg.* 11 eius
scripsi, eis *A*

impuras cogitationes intra cordis cubiculum uigilauerit, ne
 dominantur ei, iste uere 'sacerdos est Christi' et millena-
 rium numerum perficiens integre creditur 'regnare cum Chri-
 sto' et recte apud eum 'ligatus est diabolus'. qui uero uitii
 5 et dogmatibus hereticorum irretitus est, in eo 'solutus est
 diabolus'. sed quia completis mille annis dicit 'eum solui',
 completo perfectorum sanctorum numero, in quibus corpore
 et corde uirginitas regnat, adueniente abominandi aduentu
 multi ab eo amore terrenorum seducti supplantabuntur et
 10 simul cum eo ingredientur 'stagnum'.

2 Et post modicum tellus reddit sanctorum qui dudum quieue-
 rant corpora: immortale cum aeterno rege suscipientes regnum,
 qui non solum corpore uirgines sed et lingua et cogitatione,
 exultaturos cum agno demonstrat.

15

CAP. XXI.

1 Ciuitatem uero quam dicit quadratam auro et pre-21, 16—
 tiosis resplendere lapidibus et plateam stratam 22, 2
 et flumen per medium et uitae lignum ex utraque
 parte faciens fructus XII per XII menses et solis

2 cf. Apoc. 20, 6 4 cf. ibid. 20, 2 6 cf. ibid. 20, 7 10 cf.
 ibid. 20, 10 13 cf. p. 140, 9 16—153, 3 cf. *Beatum p. 566 et 567*

1 iugulauerit *S* 2 uerus *S* 4 apud eum recte *CB* uero *om. CB*
 6 solui] *add. et S* 8 uirginitas regnat] uirginitatis decus est *S* ad-
 ueniente] regni aduenienti (adueniendi *g*) *S* 10 eo] *add. igneum S*
 ingrediuntur *S* 11 reddet *e*, reddita *TF*, reddita est *IKMS* scm
T, sancta utique *FIKMS* quæ *IK*, in qua *S* 12 corpora] *add.*
 uirginea *S* immortalem *TF* immortale . . rege] cum immortali rege
 æternum *S* suscipient *g* 13 quos *CB* uirgineo *CB* cogi-
 tatione] *add. pariter inuiolabiliter (se add. g) a nequitia tutauerunt*
 (quos *add. g*) *S* 14 exultaturi sunt cum gaudio magno *IKM* de-
 monstrat] *add. permanere S* 16 Et ciuitas in quadro posita est *prae-*
mittit g uero ciuitatem *IK* uero *om. g* 17 splendere *CB* stra-
 tam] sanctam *g*

- 2 21, 21. 13. 25 Portas uero eius de singulis margaritis, ternas ex omnibus partibus, non clausas, sed esse apertas.
- 21, 24. 26 multam rationem ostendit scriptura adferri ibi munera regum seruiturorum, regionum et gentium: de subditione nouissimorum, de quibus tractauimus, ait. sed 'ciuitas' non ita, ut nouimus, intellegitur; nos enim nihil amplius possumus arbitrari sine duce, quam quod audiuius et uidimus. ceterum dicitur 'ciuitas' omnis illa prouinciarum orientalium regio promissa patriarchae Abrahae. aspice, inquit, in caelo a loco, in quo modo tu stas — id est a flumine magno Eufrate usque ad flumen Aegypti —; omnem terram quam tu aspicias, tibi dabo illam et semini tuo. deinde spiritus sanctus ait: dominabitur a mari usque ad mare — id est a mari rubro usque ad Arabiae et <a mari> aquilonis usque ad mare Phoenices — et usque ad fines terrae: 15 sunt Syriae maioris partes. [fol. 21'] has igitur prouincias uniuersas aequari et mundari in aduentum domini et claritate 'descendente de caelo tamquam nebula' superfluente lumine claritatem solis et de insuper in circuitu contegi manifestum est.
- 3 Nam et per Esaïam ita testatus est spiritus sanctus: 20 tamquam fumus lucis in ignem ardentem omni

5 cf. p. 138, 2 sq. ciuitas] cf. Apoc. 21, 2 9 Gen. 13, 14 10 Gen. 15, 18 11 Gen. 13, 15; cf. *Irenaei aduersus haereses* V 32, 2: Sic ergo et promissio dei quam promisit Abrahae firma perseuerat; dixit enim etc. (sequitur Gen. 13, 14. 15 et Gen. 15, 18) 13 Ps. 71 (72), 8 17 aequari] cf. Esaï. 40, 4 18 cf. Ps. 71 (72), 6 21 Esaï. 4, 5

4 subdicionem A; de ui nominis cf. Hebr. 5, 8 cod. Claromont.: didicit..subdicionem = ἔμαθεν τὴν ὑπακοήν 6 nichil A 10 id est, quod post usque praebet A, transposui 11 egipti A 12 deinde] Quid agit spiritus sanctus A in mg. 14 a mari addidi aquilonis scripsi coll. p. 139, 1, lenonis A 15 fenicis A 16 sirie A maiores A, maioris T (cf. p. 139, 2) 19 in circuitu = τὰ ἐν κύκλῳ (cf. Esaï. 4, 5: πάντα τὰ περικύκλῳ) 20 Esiam A in textu, Esaïas add. A in mg. Ita|protestatus A 21 omni scripsi (cf. πάσῃ τῇ δούλῃ LXX), omnis A

lumen ibi non esse, quia agnus est lux eius: et portae eius de singulis margaritis, ternae portae ex IIII partibus, et claudi non posse: 'ciuitatem quadratam' sanctorum adunatam turbam ostendit, in quibus nullo
5 modo fides fluctuare potuit, sicut ad Noë praecipitur, ut ex quadratis lignis faceret arcam, quae diluuii posset impetus ferre. 'pretiosos lapides' fortes in persecutione uiros ostendit, qui nec tempestate persecutorum moueri nec impetu pluuiarum a uera fide dissolui potuerunt. propterea 'auro mundo' sociantur, ex quibus regis magni ciuitas decoratur. 'platea' uero eorum ostenditur corda ab omnibus mundata sordibus, ubi deambulet dominus. 'flumen uero uitae' spiritalis natiuitatis currere gratiam ostendit. 'lignum uitae ex utraque ripa' Christi secundum carnem ostendit aduentum, quem uenturum et pas-
10 surum uetus lex praedixit et in euangelio manifestatur. 'fructus uero XII per singulos menses' XII apostolorum diuersae gratiae ostenduntur, quas ab uno ligno crucis suscipientes populos fame consumptos uerbi dei praedicatione satiant.

5 cf. Gen. 6, 13 sq. 10 regis magni ciuitas] cf. Matth. 5, 35

2 portas *g*, item *Beatus p.* 566 portae (*alt.*)] *add.* eius *CB* portae ex IIII] quaternis *IK* 3 ciuitatem] *add.* inquam *g* quadram *CB* 5 ad *TFS*, et *cet.*; cf. *Gen.* 6, 13: dixit ad Noë 6 impetus posset ferre *IK* 7 pretiosi *IK* fortes] qui fluctuare non possunt *S* persecutione] *add.* sanctos *S* ostendit *om.* *CB*, ostendunt *I* 8 tempestate] per tempestatem *F*, potestate *B* (= *Beatus*) persecutorum *T*, persecutionum *Ke* 9 a *om.* *T* solui *CB* poterunt *TIK*, potuerint *S* aurum mundum sociatur *B* mundo *om.* *IKM* 10 decoretur *B* platea *TFIKM*, plateae *cet.* 11 ostenditur *T*, ostendunt *CBg*, ostenduntur *IKMSB*, ostendatur *F* sordibus] *add.* perspicua luce fulgida *S* ubi] ut merito in iis *S* 12 deambulat (-abat *C*) deus *CB* uero *om.* *g* spiritalis *TFM*, spiritalis *cet.* spiritalis... ostendit] spiritalis doctrinae per mentes fidelium currere gratiam et multiplicia odorum germinasse uirentia ostendit *S* 13 ripa] parte *IK* 14 carnem *om.* *CB* aduentum ostendit (-et *I*) *IK* quem... *lin.* 17 ostenduntur *om.* *g* 15 uetusta *F* et euangelium manifestauit *B*, et per eu. iam manifestatum est *S* 16 apostolorum *om.* *IKM* 17 ostenditur *F* quas *CB*, quae *S*, quam *IKB*, quem *TFM*, qui *g* crucis] *add.* uitam *g* suscipiens populus fame consumptus uerbo praedicationis satiatur *IK* 18 saciantur *TF*, satiauit *g*

gloria contegetur; et alio loco ait: inluminare. Hierusalem; uenit enim tua lux et gloria domini tibi orta est. non enim sol inluminabit tibi <die neque luna tibi> nocte; erit enim tibi dominus deus tuus lumen aeternum. et Dauid ait: et erit firmamentum in terra super cacumina montium, et exaltabitur super Libanum fructus eius, et florebunt de ciuitate tamquam faenum terrae. Danihel autem dixit lapidem sine manibus excisum percussisse statuam habentem quattuor in se — id est aurum et argentum, aeramentum et ferrum et in nouissimo testum — et ipsum lapidem, postquam statuam in puluerem redegerat, factum esse montem magnum, implens totam terram et ipse regi interpretatus est somnium et ait: tu es, inquit, aureum caput et gens tua. surget, inquit, regnum aliud humilius te, et tertium regnum erit, quod dominabitur totae terrae. quartum autem regnum durissimum et fortissimum tamquam ferrum, quod domat omnia et omnem arborem excidit. et in nouissimo tempore, inquit, tamquam testum ferro [fol. 21^v] mixtum miscebuntur homines et non erunt concordēs neque consentanei. et in illis temporibus suscitabit dominus deus regnum aliud, quod suscipient, inquit, sancti summi dei regnum. et re-

1 Esai. 60, 1. 19. 20 5 Ps. 71 (72), 16 8 cf. Dan. 2, 34. 35
13 Dan. 2, 38—40 18 Dan. 2, 40: omnem arborem excidit = πᾶν
δένδρον ἐκκόπτων LXX (*aliter Theodotion*) 19 Dan. 2, 43 21 Dan.
2, 44 22 Dan. 7, 18 23 Dan. 2, 44

1 contegetur *scripsi*, contegitur *A* et alio loco] de hierusalem celestem diē (= dicit) *A in mg.* 3 illuminabit *A* die neque luna tibi *om. A propter homoeoteleuton* 4 erit enim *scripsi*, enim erit *A* 5 aeternum] Dauid *A in mg.* 7 florebunt] Visio danielis *A in mg.* 11 testum (= testam) *A, cf. Georges, Wortformen p. 680* 12 implens *accus. neutr., quasi saxum, non lapidem scripsisset Victorinus* totam terram] interpretatio somnii *A in mg.* 15 et] est *A* tertium] de tercio regno *A in mg.* 16 terrae] de quarto *A in mg.* 18 excidit *scripsi*, excidet *A* 19 ferro *scripsi*, ferrum *A* 21 in illis *scripsi*, michi *A*

- 2 Et quia dicit in ciuitate solem non esse necessa- 21, 23
rium, euidenter ostendit creatorem luminum immaculatum
fulgere in medio eius, cuius splendorem nullus poterit sensus
cogitare nec lingua proloqui. ex quattuor partibus por- 21, 13. 21
5 tas dicit ternas esse, positas ex singulis margaritis:
quattuor arbitror esse uirtutes: prudentiam, fortitudinem, iusti-
tiam, temperantiam, quae inuicem sibi haerent et dum mutuo
miscentur duodenarium efficiunt numerum.
- 3 Portae uero duodecim: apostolorum esse credimus nu- 21, 21
10 merum, qui in quattuor uirtutibus ut pretiosae margaritae
fulgentes iter sanctis — lumen doctrinae suae — manifestan-
tes ad ciuitatem sanctorum ingredi faciunt, ut de conuersatione
eorum angelorum laetetur chorus. non posse claudi portas: 21, 25
euidenter ostenditur nulla contradicentium tempestate aposto-
15 lorum doctrinam superari. etiam fluctus gentium et heretico-
rum insana superstitione dum ad fidem ueram furiant, superatae
eorum spumae dissoluuntur, quia petra Christus est, a quo
et per quem ecclesia fundata nullis fluctibus insanientium

17 cf. I Cor. 10, 4

2 lumen *g* immaculatum *om. CB* 3 potuerit *S*, poterat *IK* 4 ex]
quod ex *S* 5 terraenas *F* positas . . arbitror esse *om. CB propter*
homoeoteleuton positis *I* 6 uirtutes] *add. uidelicet S* 7 quae]
quem *T* 9 portas *CBg* credimus *om. IK* 10 in *om. IK* ut] et *TΦ*
11 fulgentiae *TF*, fulgentibus *S* iter *TS*, et *IK*, inter *cet.* sanctos
CBMg 12 ad *om. S* sanctorum *ΥΒ*, sanctam *IKM*, celestem *S* ut
de] unde *Β* 13 letentur chori *CB* posse] *add. autem S* por-
tae *TKM*, *om. F* 14 contradictionum *Β* 15 doctrina separari *TF*
post separare (separari *g*) *add. a* rectitudine *S* etiam *T*, etiamsi
cet. fluctu *IK* et] uel *CB* 16 insana] uanae *S* superstitione
TIΒ, superstitionem *K*, superstitiones *MS*, superstitio *CB* dum
om. S a fide uera *Β*, a fide *CB* ad fidem . . furiant] contra fidem
eorum ueram insurrexerint *S* furiant *scripsi.* fuerant *T*, fuerint *FMΒ*,
fuerit *CB*, *om. IK* superatae *scripsi*, superati *TFIKMS*, superata *CB*,
separati *Β* 17 eorum *om. g* spumae] ut spumae *CBg* dissoluan-
tur *IK*, dissoluentur *g* 18 fundata *scripsi*, firmata *CB*, fundatur *cet.*
post fundatur *add. ideoque S*

gnum hoc alia gens non indagabit; namque deus percutiet et indagabit omnia regna terrae, et ipsud manebit in perpetuum.

4 Huius regni mentionem meminit et Paulus ad Corinthios dicendo: oportet eum regnare, donec ponat inimicos 5 suos sub pedibus sibi. in hoc regno dicturi sunt sancti: exultaui, quemadmodum audiuius. in eodem regno inueniet integram fidem seruantes, quos dicit stetisse supra mare uitreum, habentes citharas et fialas, id est super baptismum suum stabiliter constitisse et confessionem suam 10 in ore habentes ibi exultaturos.

5 In hoc regno promisit seruis suis dicendò: quisquis reliquerit patrem aut matrem uel fratrem et sororem me inominis causa, centum partibus multiplicatam recipiet mercedem et nunc, et in futurum uitam 15 aeternam possidebit. in hoc regno, qui fraudati sunt in bonis propter nomen domini, etiam omnibus sceleribus et carceribus necati multi — sed ante aduentum domini prophetae sancti lapidati necati secati sunt —, ‘accipient solatium suum’, id est coronas ac diuitias caelestes. in hoc regno promisit se domi- 20 nus redditurum pro annis, quibus ‘comedit lucusta et bruchus et [fol. 22^r] corruptela’. in hoc seruabitur creatio uniuersa et recondita in se bona iussu dei eructabit. hic accipient sancti ‘pro aeramento aurum et pro ferro argentum et lapides pre-

5 I Cor. 15, 25 7 cf. Apoc. 19, 7 8—11 *cf. recens. Hieronymi p. 137, 9—12* 8 Apoc. 15, 2 12 Matth. 19, 29; *cf. Irenaei adu. haereses libri V c. 33, 2*: centuplum accipiet in hoc saeculo et in futuro uitam aeternam hereditabit 18 cf. Hebr. 11, 36. 37 *et Commodiani carmen apolog. u. 221*: Esaiam serrant, lapidant Hieremiam erecti 19 cf. Luc. 16, 25 21 cf. Ioel 2, 25 23 cf. Apoc. 20, 13 24 cf. Esai. 60, 17

2 regna terrae *scripsi*, regnature *A* 3 imperpetuum *A* 4 mentionem] Paulus ad Corinthios *A in mg.* mentionem meminit = *μνησκει* 11 more *AmI*, in ore *m2* 14 causam *A* multiplicatis *A* 18 necati multi *scripsi*, necatos multos *A* 21 redditurum *A* 22 corruptelia *A* 23 accipientes *A* 24 aeramento *scripsi*, aeramen *A*

hominum superatur. ergo audiendi non sunt, qui mille annorum regnum terrenum esse confirmant, qui cum Cerintho heretico sentiunt. (nam regnum Christi quod nunc est sempiternum erit in sanctis, cum fuerit gloria post resurrectionem
 5 manifestata sanctorum.)

1 superandi *I*, superanda *K* 2 cherento *T*, cherinto *CBFI*, cherintho *KMe* 3 sentiunt] sententia falsa plectuntur. Amen *M* nam... sanctorum *add. S* quod *om. g* 4 erit *om. g* 5 EXPLI EXPLANATIO SC̄DM HIERONIMVM PR̄BY· IN LIBRO APOCALYPSIN IOHANNIS· AMEN *T*, EXPLICIT EXPLANATIO IN APOCALIPSIS HIERONIMI PRBI *F*

tiosos'. hoc loco 'transferet ad eos diuitias maris et uirtutes gentium'. in hoc regno 'sacerdotes domini dicentur ministri dei', quomodo dicuntur sacrilegi. in hoc regno 'bibent uinum et unguentur unguento et tradentur in laetitiam'.

- 6 De hoc regno meminit dominus, priusquam pateretur, ad 5 apostolos dicens: non bibam de fructu uitis huius iam, nisi cum bibam uobiscum nouum in regno futuro. quod est 'centum partibus multiplicatum', decies millies ad 21, 18—20 maiora et meliora. nam quod dicit 'differentes lapides genere et colore' exhibebuntur, <de> hominibus hoc dicit; sed et 10 uarietatem fidei pretiosissimam singulorum hominum significat. 21, 21 portas autem margaritas apostolos esse ostendit. non 21. 25 claudentur, inquit: gratia per illos data est, nunquam autem eadem clauditur. hoc loco uidebunt 'faciem contra faciem', et 21, 14 unus alterum non requisiiuit. nomina autem esse et 15 patrum et apostolorum et in fundamentis et super port- 21, 12 tas: iam de XXIII senioribus tractauimus, et de his qui regnauerint in hoc regno, ipsi mundum iudicabunt.

1 cf. Esai. 60, 5 b 2 cf. Esai. 61, 6 3 cf. Am. 6, 6 et Ps. 67, 4 6 Matth. 26, 29; cf. *Irenaei adu. haereses V 33, 1* 8 cf. Matth. 19, 29 decies millies ad maiora et meliora] cf. *quae apud Papiam Hierapolitem in quarto libro de summa uineae fertilitate legimus (Irenaei adu. haeres. V 33, 3. 4); Papias, ex quo Victorinus hausit, hoc agraphon domini cum loco Matth. 26, 29 coniunxisse uidetur* 14 cf I Cor. 13, 12 15 Esai. 34, 16 18 I Cor. 6, 2

2 ministri dei = λαῖτοργοὶ θεοῦ LXX 3 bibent *scripsi*, bibunt *A* 8 milies *A* 9 genere et colore *scripsi* (cf. p. 146, 4), uero et illud *A* 10 de *addidi* 11 significat *scripsi*, significare *A* 14 clauditur *scripsi*, claudi *A* 18 iudicabunt]**add.* Apocalipsis Iohannis explicit *A*

INDICES.

Loci, qui ad recensionem Hieronymi pertinent, numeris cursiuis impressi sunt; qui recensiones posteriores spectant, insuper uncis angulatis ([]) inclusi; loci, qui recensionem quae dicitur mixtae (= *S*) soli tribuendi sunt, uncis rotundis () signantur.

I. INDEX SCRIPTORVM.

A) LOCI SACRAE SCRIPTVRAE.

Genesis 1, 16. 17	3, 17	Numeri 25, 1. 2)	cf. 36, 14; 37, 18
1, 26	cf. 5, 3	31, 16)	
2, 2. 3	5, 9	Deuteronomium 15, 1 . .	cf. 8, 2
.	cf. 3, 7	32, 8	79, 10
2, 3	cf. 7, 16	Iosue 6, 3. 15	cf. 6, 2
2, 10	cf. 4, 13; 55, 3	6, 4	cf. 7, 21
2, 11—14	cf. 4, 17	Psalmi 2, 1	cf. 96, 13
4, 15	cf. 8, 2	6. 1. 2	cf. 5, 22
6, 13 sq.	cf. 149, 5	32, 6	6, 17
7, 2	cf. 8, 1	44, 2	7, 6
9, 13	48, 3; 49, 3	61, 12	24, 6; 25, 6
13, 14	148, 9	67, 4	cf. 154, 3
13, 15	148, 11	71, 6	cf. 148, 18
15, 18	148, 10	71, 8	148, 13; cf. 139, 1
49, 8. 9	62, 7; 63, 9	71, 16	150, 5
49, 9	52, 15; 53, 14	89, 4	6, 11
49, 16	56, 12; 57, 12	104, 8	[141, 9]
Exodus 17, 9. 12	cf. 5, 19	109, 3	cf. 3, 10
24, 8	cf. 64, 1; 65, 1	131, 7	26, 6; 27, 6
27, 2	cf. 72, 9; 73, 14	Proueria 8, 20	20, 3; 21, 3
30, 3	cf. 72, 9; 73, 14	9, 1	cf. 8, 3
30, 10	cf. 74, 6; 75, 6	Ecclesiastes 12, 3	84, 4; 85, 4
34, 33	62, 14; 63, 17	Hiob 1, 6	cf. 114, 11; 115, 14
34, 33. 34	cf. 64, 17	Osee 2, 11	cf. 6, 7
Leuiticus 12, 3	cf. 5, 16	Amos 6, 6	cf. 154, 3
23, 18	cf. 7, 20	Michaeas 5, 5. 6	82, 17; 85, 1
26, 28	cf. 137, 7	Ioel 2, 25	cf. 152, 21

- Zacharias 3, 1 . . . cf. 114, 11; *115, 14*
 4, 2 cf. 8, 3
 4, 10 cf. 6, 13; 7, 17, 18
 4, 11—14 cf. 100, 3; *101, 3*
 Malachias 4, 5 . . . cf. 98, 10; *99, 12*
 4, 5. 6 80, 6; *81, 17*
 Esaias 1, 13 cf. 6, 7
 1, 13, 14 cf. 5, 14
 4, 1 28, 15; *29, 15*;
 30, 12; *31, 11*;
 cf. 7, 20; 30, 2; *31, 2*
 4, 5 148, 21
 8, 7 cf. 100, 15; *101, 18*
 9, 6 88, 14; *89, 19*
 11, 2. 3 6, 20; 16, 8; *17, 14*
 11, 4 (*25, 15*)
 21, 9 cf. 132, 10; *133, 11*
 34, 16 154, 15
 40, 3 cf. 52, 10; *51, 10*
 40, 4 cf. 148, 17
 53, 7 62, 10; *63, 12*
 59, 9 102, 14; *103, 13*
 60, 1. 19. 20 150, 1
 60, 5 b cf. 154, 1
 60, 17 cf. 152, 24
 61, 6 cf. 154, 2
 66, 2 cf. 96, 10; *97, 10*
 Hieremias 1, 5 . . . 98, 14; *99, 16*
 48, 40 cf. 52, 19; *53, 18*
 Ezechiel 1, 10. 16 . . . cf. *137, 1*
 26—28 cf. 132, 11; *133, 12*
 31, 3 100, 9; *101, 12*
 31, 4 100, 13; *101, 16*;
 122, 2; *123, 2*
 35, 6 cf. *135, 13*
 Daniel 2, 34. 35 cf. 150, 8
 2, 38—40 150, 13
 2, 40 (LXX) 150, 18
 2, 43 150, 19
 2, 44 150, 21. 23
 3, 1 cf. 128, 14; *129, 20*
 7, 8 120, 2; cf. *121, 1*
 7, 18 150, 22
 Daniel 9, 25 cf. 7, 23
 9, 27 cf. 130, 2; *131, 2*
 11, 37 (LXX) . . . 120, 15; *121, 13*
 11, 45 (LXX) . . . 128, 12; *129, 17*
 I Machab. 2, 24. 25. 40. 41 . . . cf. 6, 5
 Matthaëus 1, 1 52, 5; *53, 4*
 1, 17 cf. *51, 13*
 5, 23. 24 74, 1; *75, 1*
 5, 35 cf. *149, 10*
 10, 34 22, 12; *23, 17*
 12, 3—5 cf. 6, 6
 12, 8 cf. 5, 13
 13, 27—30 84, 5; *85, 6*
 13, 51. 52 22, 14; *23, 19*
 14, 22 etc. cf. 8, 23
 17, 26 24, 2; *25, 3*
 19, 8 cf. 5, 18
 19, 27. 28 56, 7; *57, 7*
 19, 29 152, 12; cf. 154, 8
 21, 8 cf. 58, 13; *59, 13*
 22, 38 cf. 34, 6; *35, 6*
 24, 7 70, 2; *71, 11*;
 cf. 72, 3; *73, 6*
 24, 14 68, 14; *69, 17*
 24, 15 130, 2; *131, 2*
 24, 21. 22 82, 10; *83, 11*
 24, 31 82, 15; *83, 15*
 26, 29 154, 6
 26, 41 82, 10; *83, 10*
 Marcus 1, 1. 2 52, 9
 1, 3 cf. *51, 10*
 4, 38 cf. 8, 24
 13, 14 130, 2
 13, 19. 20 cf. 82, 10; *83, 11*
 14, 38 cf. 82, 10; *83, 10*
 Lucas 1, 5 52, 6; *53, 5*
 1, 8 cf. *51, 15*
 4, 13 108, 7; *109, 8*
 16, 25 cf. 152, 19
 16, 26 cf. 74, 12; *75, 12*
 21, 10. 11 70, 7; *71, 6*
 21, 21 112, 5; *113, 6*
 22, 46 cf. 82, 10; *83, 10*

Iohannes 1, 1	50, 10; cf. 51, 19; 52, 3; cf. 97, 10	II Thess. 2, 7 b—9	102, 3; 103, 3
1, 1. 2	53, 8	2, 8	24, 15; 25, 14
1, 1—3	7, 7	2, 10. 11	102, 11; 103, 10
2, 19—21	104, 11; 105, 11	I Tim. 3, 15	28, 12; 29, 12
3, 34. 35	26, 14; 27, 15	5, 21	cf. 66, 15
7, 22	cf. 5, 17	Hebr. 9, 7	cf. 74, 6; 75, 6
8, 44	cf. 110, 4; 111, 5	9, 8	cf. 74, 8; 75, 8
12, 13	cf. 58, 11; 59, 12	9, 19	cf. 64, 1; 65, 1
12, 48	24, 13; 25, 11	9, 20	64, 2; 65, 2
19, 33	cf. 64, 9; 63, 13	11, 36. 37	cf. 152, 18
Acta apostolorum 1, 9	cf. 108, 10; cf. 109, 11	I Petr. 2, 9	18, 11; 19, 11
2, 33	26, 11; 27, 12	Iudas u. 6	cf. 116, 5; 117, 6
4, 26	cf. 96, 13	Apoc. *) 1, 3	cf. 90, 11; 91, 11
6, 3	cf. 7, 21	1, 6	cf. 66, 10; 67, 10
7, 50	cf. 96, 10	1, 10	cf. 44, 13; 45, 16
8, 32	cf. 62, 10; 63, 12	1, 13	cf. 7, 19; 46, 2; 47, 3
Rom. 6, 9	18, 7; 19, 8	1, 16 b	cf. 55, 2
I Cor. 6, 2	154, 18	2, 1—7	cf. 30, 14; 31, 14
10, 4	cf. 151, 17	2, 8—11	cf. 32, 3; 33, 3
11, 3	20, 5; 21, 5	2, 12—17	cf. 32, 5; 33, 4
11, 5	90, 18; 91, 19	2, 14	cf. 34, 2; 35, 2
12, 28	90, 15; 91, 16	2, 18—29	cf. 32, 7; 33, 6
13, 12	cf. 154, 14	3, 1—6	cf. 32, 8; 33, 7
14, 29	90, 17; 91, 18; 92, 2; 93, 2	3, 7—13	cf. 32, 4; 33, 8
15, 21	cf. 64, 15; 65, 13	3, 14—22	cf. 32, 9; 33, 9
15, 25	152, 5	3, 15	cf. 42, 12; 43, 12
15, 47	7, 11	4, 1	cf. 44, 12
15, 52	142, 10	4, 3	cf. 46, 13; 47, 15
15, 53	30, 8; 31, 7	4, 4	cf. 9, 9; 50, 2; cf. 51, 4; 55, 10
II Cor. 11, 14	[124, 14]; (125, 15)	4, 5	cf. 7, 18
Col. 1, 15	7, 10	4, 6	cf. 4, 12
2, 14	cf. 5, 19	4, 7	cf. 4, 16
3, 1	[141, 14]	5, 1	cf. 7, 22
I Thess. 4, 15—17	142, 3	5, 6	cf. 6, 13; 7, 17. 18
II Thess. 2, 3. 4	114, 13; 115, 17	5, 10	cf. 66, 10; 67, 10
2, 7 a	102, 8; 103, 7	6, 5. 4. 8	cf. 68, 8; 69, 11
		7, 4	cf. 112, 3; 113, 3
		7, 4—9	cf. 82, 5; 83, 5
		8, 2	cf. 7, 21

*) Textus apocalypsis secundum ordinem commentarii continuus in hoc indice non respicitur.

Apoc. 8, 3 sqq.	cf. 82, 7; 83, 8	Apoc. 16, 2	cf. 86, 9; 87, 8
8, 6	cf. 84, 14; 85, 16	16, 3	cf. 86, 9; 87, 8
8, 6 sqq.	cf. 82, 8; 83, 9	16, 4—7	cf. 86, 10; 87, 9
8, 7	cf. 86, 9; 87, 8	16, 8. 9	cf. 86, 10; 87, 9
8, 8. 9	cf. 86, 9; 87, 8	16, 10. 11	cf. 86, 11; 87, 10
8, 10. 11	cf. 86, 10; 87, 9	16, 12—16	cf. 86, 11; 87, 10
8, 12	cf. 86, 10; 87, 9	16, 17—21	cf. 86, 12; 87, 11
9, 1 sqq.	cf. 86, 11; 87, 10	17, 3	cf. 132, 8; 133, 10; cf. 138, 8
9, 13 sqq.	cf. 86, 11; 87, 10	17, 5	cf. 132, 10; 133, 11
10, 4	cf. 90, 6; 91, 7	17, 13	cf. 120, 4; 121, 3; cf. 130, 14
11, 1	cf. 96, 4; 97, 4	19, 7	cf. 152, 7
11, 3	cf. 86, 14; 87, 14; cf. 114, 9; 115, 13	20, 2	cf. 147, 4
11, 11	cf. 102, 17; 103, 16	20, 2. 3	[cf. 143, 9]
11, 15	cf. 86, 12; 87, 11	20, 6	cf. 6, 15; 144, 5; 147, 2
11, 17. 18	cf. 140, 10	20, 7	cf. 147, 6
12, 14	cf. 114, 1; 115, 1	20, 7—9	cf. 138, 4
13, 1	cf. 120, 1; 121, 1	20, 8	[cf. 145, 3]
13, 5	[cf. 143, 13]	20, 10	cf. 147, 10
13, 13	cf. 126, 3; 127, 14	20, 13	cf. 152, 23
14, 1	140, 5	21, 2	cf. 148, 5
14, 1. 3	cf. 112, 3; 113, 3	21, 16	146, 3
14, 4. 5	cf. 140, 9	21, 19. 20	cf. 146, 4
15, 1. 6	cf. 7, 21	21, 27	cf. 140, 1
15, 2	152, 8	22, 10	cf. 90, 11; 91, 11
15, 7	cf. 84, 15; 85, 17		

B) SCRIPTORES ECCLESIASTICI.

Acta Apollonii § 23	cf. 132, 4
Ascensio Esaiae c. 4, 2	cf. 114, 10
Augustinus de ciuitate dei XX c. 7	[cf. 139, 6—141, 5]
.	[cf. 141, 7 sq.]
.	[cf. 141, 16 sqq.]
.	[cf. 143, 10. 11]
c. 8	[cf. 143, 13; 145, 1. 4—9]
Pseudo-Augustini homil. IV	cf. 66, 15
homil. VI	cf. 80
Autperti (Ambrosii Ansberti) in Apoc. lib. I	cf. 20, 4
Beati in Apocalypsin commentaria (cf. p. 13)	
p. 264—266	[cf. 54, 1—60, 2]
p. 289 sq.	[cf. 66, 2—16]
p. 293	[cf. 68, 1—71, 7]

Beati in Apocalypsin commentaria p. 294 sq.	[cf. 71, 15—17]
p. 301	[cf. 72, 7]
p. 308—310	[cf. 76]
p. 357	[cf. 80]
p. 390 sq.	[cf. 97, 4, 17]
p. 391	[cf. 99, 6]
p. 405	[cf. 113, 12]
p. 438 sq.	[cf. 119, 1—121, 5]
p. 441 sq.	[cf. 121, 6—123, 4]
p. 442	[cf. 123, 8]
p. 442	[cf. 124, 11—16]
p. 460 sq.	[cf. 135, 9—137, 2]
p. 461 sq.	[cf. 137, 4—8]
p. 566 sq.	[cf. 147, 16—153, 3] *)
Bedae explanat. Apoc.	cf. 20, 4
Carm. adu. Marcion. III 149 sq.	cf. 98, 10
III 179 sq.	cf. 98, 14
III 189	cf. 98, 11
IV 145 sq.	cf. 74, 11
IV 182—185	cf. 74, 1
Commodiani carm. apologet.	
u. 221	cf. 152, 18
u. 891 sq.	cf. 79, 9—13
u. 909 sqq.	cf. 118, 16
u. 998	cf. 133, 3
u. 1058 sq.	cf. 112, 4
Commodiani instruct. I 41, 6 sqq.	cf. 118, 16
Cypriani testimon. I 21 (Gen. 49, 9)	cf. 52, 15
Firm. Matern. de errore prof. rel. c. 22	cf. 114, 10
Hieronymi chronicon ad ann. 2113	cf. 92, 18
in Daniele lib. c. 7	cf. 78
	cf. 115, 14
	cf. 145, 10
in Ezech. XI	cf. 135, 13
de monogr. Christi	[cf. 124, 4]
prolog. in euang. quattuor	cf. 51, 9, 19
de situ et nom. loc. hebr.	cf. 132, 8
Hippolyti capita contra Caium	cf. 78
Hydatius (Idatius episcopus) ad annum 439	[cf. 123, 9]
Iren. adu. haeres. V 32, 2	cf. 148, 11

*) Cf. tabellam uberiorem a uiro doctissimo Traugott Hahn in libro qui inscribitur 'Tyconius-Studien' (Leipzig 1900) p. 10 in medium collatam.

II. INDEX NOMINVM.

- Aaron: mulier Zachariae erat de filiabus Aaron 52, 8; 53, 7.
- Abia: Zacharias de uice Abia 52, 7; 53, 6.
- Abraham: Daud filius Abrahae 52, 6, filius Abraham 53, 5. regio promissa patriarchae Abrahae 148, 9. ab Abraham usque ad Daud 50, 14; 51, 13. a Noe usque ad Abraham, ab Abraham usque ad Moysen 4, 14.
- Acta (Actus) apostolorum: legimus in Actis apostolorum 108, 10; in Actibus apostolorum 109, 11.
- Adam cecidit 8, 18. Adam (*acc.*) 5, 3; Adam illum 8, 7. ab Adam usque ad Noe 4, 14.
- Aegyptus: Nepos in Aegypti partibus episcopus 14, 9. Sodoma et Aegyptus (103, 18). Sodomam et Aegyptum dici(t) Hierosolymam 102, 18; 103, 19. a flumine magno Eufrate usque ad flumen Aegypti 148, 11.
- Anatolius: Anatoli carissime 15, 5.
- Antemos *numerus* 666 *explet* [123, 8]; (125, 18).
- Antichristus est ex regibus Romanis 110, 8; 111, 9.
- Antichristi imago aurea 128, 6; 129, 11; initium 115, 12; initium aduentus 114, 8; insania 86, 9; 87, 8; sub machina 110, 1; = in signo 111, 1; regnum 82, 8. 14; 83, 9. 15; 98, 6; 99, 6; 116, 10; 117, 12; 130, 12; 131, 13; consummatio regni 134, 2; tempora 80, 3; 81, 14; usque ad Antichristi tempora 71, 13 = usque ad Antichristum 70, 3.
- Antichristo sequere 138, 11.
- Antichristum iactari 114, 10; indagari 84, 3; 85, 3; intellegi [124, 13]; (125, 14); suscitari 114, 12; 115, 16.
- contra Antichristum Paulus ait 24, 15; 25, 13.
- ab Antichristo colligi 36, 4; 37, 4; interfici 100, 6; 101, 7; 120, 3; 121, 2.
- cum Antichristo uenire 79, 12.
- sub Antichristo saeuiturus diabolus [143, 15].
- Antiochus: praefectum Antiochi regis Syriae 6, 5.
- apocalypsis Iesu Christi [17, 4]; = liber apertus 88, 10; 89, 15; ait 116, 6; 117, 8; dixit 132, 13; dicit 133, 14; 137, 4; manifestat 102, 16; 103, 15; ostendit 84, 13; 85, 14; uocat 9, 10. quo tempore *uel* sub quo scribitur 118, 6. 9; 119, 10.
- apocalypsis (*gen.*) scriptura 119, 6.
- apocalypsim (-in) acceperat (Iohannes) 94, 2; 95, 2; conscripsit 92, 17; uidit 93, 18.
- in apocalypsin explanatio 14, 6.
- in apocalypsi dicit (spiritus) 132, 10; 133, 12; non requirendus est ordo 86, 6; 87, 6.
- apostolus = *Paulus*: ut ait apostolus 7, 11; 90, 15; 91, 16; apostolus nominat 142, 9.
- Arabia: (mare) Arabiae 148, 14.
- Asia: in Asia 28, 5; 29, 5.
- Assur cypressus in monte Libano 100, 10; 101, 12; = deprimens 100, 10; 101, 13.
- Assur (*acc.*) id est Antichristum indagabunt 84, 2; 85, 3.
- Babylon: Babylonis id est ciuitatis Romanae ruina 86, 11; 87, 11. Ba-

- bylonem ciuitatem hanc magnam sunt expugnaturi 130, 15. Babylonem propter diffusionem populorum dicit 132, 10; 133, 11. contra Babylonem dicit 133, 14; de Babylone apocalypsis dixit 132, 12. Balaam 36, 11; 37, 16; (37, 12). Balac (rex Moabitarum) 37, 17; (37, 12).
- Caesar: Domitianus 118, 6; 119, 7. Caesares: inter Caesares (Antichristus) 102, 2; 103, 2.
- Cain: septem uindictae de Cain 8, 2.
- Cerinthus: 96, 1; 97, 1. cum Cerintho sentire 153, 2.
- Christianus: Christiani opera 40, 10; Christianum dici 40, 9; 41, 10; Christiani (*plur.*) nomine tantum 32, 8; 33, 8; Christianos nomine tantummodo 40, 4; 41, 4.
- christianus (*adiect.*): homo christianus 30, 11; 31, 11; populum christianum <66, 4>; 67, 4; nomen nouum christianum est 38, 5; 39, 6.
- Christus: *uide* Iesus Christus *et* spiritus sanctus.
- Christus 47, 2. carnem accepit 50, 13; 51, 12; ut ab eis Christus esse appelletur 120, 20; 123, 1; cum corpore in caelis ad patrem ascendit 44, 12; 45, 14; Christus dicendo 58, 11 = spiritus sanctus ostendendo 59, 11; natus 112, 16; 113, 19; carnem sumpturus 107, 15; petra est 151, 17; regnaturus est 6, 14. dominus Christus in euangelio ait 112, 5; dominus sabbati Christus 5, 14; Christus filius dei 60, 14; 61, 20; Christus dei 6, 19; Christus domini 96, 13; homo Christus 30, 1; 31, 1; homo Christus Iesus 4, 18.
- Christi secundum carnem aduentus 149, 13; aduentus primus Christi [141, 7]; aduentus temporis Christi 62, 16; caput Christi deus est 20, 5; 21, 5; [21, 8]; caro Christi [66, 12]; 67, 12; corpus Christi 66, 12; 92, 7; 93, 7; Christi mandatum 74, 7; mandata 64, 20; pars Christi [143, 7]; persecutores Christi 120, 11; regnum Christi 135, 3; (153, 3); sacerdos Christi 147, 2; sacerdotes dei et Christi [141, 5]; uictoria Christi 58, 10; 59, 10.
- Christo palmas sub pedibus eius iaciebant 58, 17, sub pedibus iactabant 59, 17.
- Christum hoc semel facturum 75, 8; hominem factum Christum 50, 7; patris filium Christum ante originem saeculi genitum 97, 5; natum esse Christum 8, 17; Christum corpus sumpsisse 107, 8.
- Christum (*acc. obiecti*): confiteri dominum et Christum eius 96, 13; eundem tamquam Christum excipere 120, 14; 121, 12; Christum in opere non habere 41, 10; deus mittere Christum <120, 11>; 121, 10.
- ad Christum: conuertere cor hominis ad Christum 82, 2; 83, 2; ad Christum pertinentes [143, 5]; a Moyse usque ad Christum dominum filium dei 4, 15.
- supra Christum dei septem spiritus requieuerunt 6, 19.
- cum Christo: regnare cum Christo 140, 2; 144, 5; 147, 3; resurrexistis cum Christo [141, 14]; cum Christo stantes 140, 6.
- in Christo 54, 18; 55, 17; mortui in Christo 142, 5.
- pro Christo sanguinem fundere 77, 9.

- Colossenses: Paulus scripsit ad Colossenses 28, 10; 29, 9.
- Corinthii: ait ad Corinthios Paulus 142, 10; ad Corinthios dicendo 152, 4; scripsit ad Corinthios 28, 8; 29, 8.
- Dan iudicabit 57, 12.
- Daniel ait 120, 14; 121, 13; dixit 150, 8; ante dixerat 128, 12; ante praedixerat 129, 17; ostendit 120, 1; 121, 1. septimanae apud Danielum 7, 23; 8, 1. dictum est per Daniel prophetam 130, 3; per Danihelem prophetam 131, 3.
- Dauid ait 150, 5; ait per spiritum 24, 5; 25, 6; in psalmo VI. rogat 5, 22.
- Dauid (*genet.*): generatio . . . filii Dauid 52, 5; 53, 4; radicem Dauid 62, 5; radix Dauid [63, 6]; 63, 7. ab Abraham usque ad Dauid et ab (a) Dauid usque ad Ioseph 50, 14. 15; 51, 13.
- Diex: *numerus 666 explet* [124, 8. 11]; (125, 9. 13).
- Domitianus erat Caesar, cum scribitur apocalypsis 118, 6. 9; 119, 7. 10. interfecto Domitiano 92, 19; 93, 20. Iohannes erat . . . in metallo damnatus a Caesare Domitiano 92, 16; 93, 18.
- Ebion et cetera scola <satanae> 96, 1; 97, 1.
- ecclesia catholica 54, 19; 55, 18. 112, 1; 113, 2.
- Ecclesiastes dixit 84, 4; 85, 4.
- Ephesii: Paulus scripsit ad Ephesios 28, 9; 29, 9.
- Esaias ait 100, 9; 102, 14; 103, 13; dicit 133, 13; dixit 132, 13; inquit (25, 15); loquitur 101, 18; sabbatum resoluit 6, 7. uerbis Esaias 122, 2; uerbo Esaias 123, 2. septem mulieres apud Esaiam 7, 20; apud Esaiam prophetam cautum est 6, 20. per Esaiam praedicari legimus 28, 14; 29, 14; uerbo per Esaiam praenuntiato 52, 2; per Esaiam testatus est spiritus sanctus 148, 20. dicit (spiritus) in Esaias 132, 11; 133, 12; in Esaias legimus 16, 8; 17, 14; scriptum est in Esaias 52, 10; in Esaias propheta 53, 2.
- Eua: draco Euam seduxit 8, 11.
- Eufrates 4, 17. apud flumen magnum Eufraten [79, 7]. trans Eufraten flumen 79, 8. a flumine magno Eufrate usque ad flumen Aegypti 148, 10.
- Ezechiel: ait Ezechiel 101, 12; paene eisdem uerbis loquitur 100, 15; Sor nominauit 132, 11. in Ezechiel (spiritus) Sor eam nominauit 133, 12.
- Fison *flumen* 4, 17.
- Gabriel: Gabriel (*acc.*) angelum 8, 10.
- Galatae: Paulus scripsit ad Galatas 28, 9; 29, 8.
- Galba 118, 8; 119, 9.
- Genesis: liber Moysi qui Genesis appellatur 3, 5. in Genesi legimus 62, 6; 63, 8.
- Geon *flumen* 4, 17.
- Genserikos *numerus 666 expleuit* [123, 9]; (127, 5).
- gothice (127, 5).
- grece [124, 6. 11]; (125, 4. 12).
- Greci: secundum Greco (127, 4).
- greco (*adiect.*): ad litteram grecam 122, 4; 123, 7; [124, 3]; ad litteras grecas (125, 7). grecis litteris (127, 7); ex litteris grecis [124, 2]; (125, 2).

- Helias propheta 112, 10; 113, 10.
praedicatio Heliae 114, 10; 115, 14; 140, 8. credere Heliae (*dat.*) 113, 4. Heliam 130, 12; 131, 12; Heliam prophetam dicit 80, 2; 81, 13; mitto uobis Heliam Thesbitem 80, 7; 81, 17; oportet praedicare Heliam 114, 8; 115, 12. cum Helia esse Heliseum aut Moysen 98, 10; 99, 12. creditura sunt CXLIII milia sub Helia propheta 112, 3.
- Heliseus: Heliseum 98, 10; 99, 12.
- Hierapolites: Papias Hierapolites 14, 8.
- Hieremias: Hieremiae mors 98, 11; 99, 13. illum (*scil.* prophetam cum Helia) esse Hieremiam 98, 12; 99, 14.
- Hiericho: ciuitatis Hiericho 6, 3.
- Hierosolyma, -ae: Sodomam et Aegyptum dici(t) Hierosolymam 102, 18; 103, 19.
- Hierosolyma, -orum: uenit Hierosolymis dominus noster 58, 12; 59, 12; imago Antichristi in templo Hierosolymis ponitur 128, 6; 129, 12; in templo id est Hierosolymis 128, 13; 129, 19.
- Iacob patriarcha ait 62, 6; 63, 8; ait Iacob patriarcha 56, 12; 57, 12.
- Iesus: testimonium Iesu [139, 14]; regnare cum Iesu [141, 1].
- Iesus Christus: 46, 1; in tempore aduentus sui ad nos ... leo .. homo .. uitululus .. aquila uolans nominatus est 52, 14 sqq.; 53, 13 sqq.
- Iesu Christi: apocalypsis Iesu Christi [17, 4]; initium euangelii Iesu Christi 52, 9; 53, 2; liber generationis Iesu Christi 53, 4; sanguis testium Iesu Christi 132, 3.
- ab Iesu Christo 18, 4; 19, 4.
- dominus Iesus Christus: passio domini Iesu Christi 5, 7.
- dominus noster Iesus Christus 52, 13; 53, 12; in aduentum domini nostri Iesu Christi 112, 4.
- Iesus Christus filius dei: generatio Iesu Christi filii dei 52, 5.
- filius dei Iesus Christus dominus noster: natiuitate filii sui (*scil.* dei) Iesu Christi domini nostri 8, 8; confiteri huius (*scil.* patris) filium dominum nostrum Iesum Christum 96, 6.
- Iesus Naue successor Moysi 6, 1.
- Iohannes baptista: anticipauerat discipulis suis dicendo 26, 13; 27, 14.
- Iohannes euangelista 51, 18; sic dicit 7, 6.
- Iohannes ex circumcissione erat 44, 15; 45, 19; apocalypsim accepit 88, 11; 89, 16; 94, 2; 95, 2; uidetur apocalypsim conscripsisse 92, 17; de metallo dimissus est 92, 19; 93, 20; sic incipit 53, 7; incipit sic dicendo 52, 2; noui testamenti praedicationem uidet 44, 9; noui testamenti praedicator 45, 10; quando hoc uidit 92, 15; 93, 17.
- Iohannis: apocalypsis Iohannis apostoli et euangelistae 9, 10.
- Iohanni: hoc Iohanni non fuit necessarium 92, 6; 93, 6.
- cata Iohannem: euangelium cata Iohannem 50, 7.
- Ioseph: ab (a) Dauid usque ad Ioseph 50, 15; 51, 14.
- Israel: ante oculos filiorum Israel 36, 13; 37, 17; praecepit filiis Israel 6, 2; coram filiis Israel (37, 13); una tribus Israel 56, 13; 57, 13; duodecim tribus Israel 56, 11; 57, 11.
- Iudas (*filius Iacob patriarchae*): Iuda,

- te collaudant fratres tui 62, 7; 63, 9.
- Iudas (*tribus*): Matthias princeps Iudae 6, 4; leo de tribu Iuda 62, 5. 6; 63, 6. 8; [63, 6].
- Iudea: Iudeam 26, 7; in Iudea 27, 7; 112, 6. 7; 113, 6. 7.
- Iudei (Iudaei): 54, 23; 55, 22; 120, 12; 121, 10. 12. Iudeis 8, 22; 120, 11; dicentibus Iudeis 104, 12; 105, 12; Iudeos 36, 3; 37, 3; 82, 3; 83, 4. Petrus ad Iudeos exclamauit 26, 11; 27, 12. cum Iudeis 5, 13. de Iudeis 36, 2; 37, 2. numerum ex Iudeis crediturum 82, 5; 83, 5; qui ex Iudeis sunt credituri 140, 7.
- latine [124, 11]; (125, 13).
- latinus: in latinum [124, 8]; (125, 8).
- Leuiticus: ut in Leuitico dicit 137, 7.
- Libanus: super Libanum 150, 7; in monte Libano 100, 10. 12; 101, 12. 14.
- Lucas 50, 16; 51, 15; sic (incipit) 52, 6; dixit 53, 5.
- Macedonius: Paulus ad ecclesiam Macedoniam ita dixit 142, 2.
- Malachias: ait dominus per Malachiam 80, 6; 81, 17.
- Marcus: interpres Petri 50, 19; incipit sic 50, 8; Marcus euangelista sic incipit 53, 1; secundum Marcum 51, 9.
- Maria: genus Mariae 50, 13; 51, 12; angelum Mariae uirgini euangelizasse 8, 11; spiritum sanctum Mariam uirginem inundasse 8, 12.
- Matheus (Mattheus) 50, 12; 51, 11; 52, 4; 53, 3; apud Mattheum scriptum legitimus 6, 6.
- Matthias princeps Iudae 6, 4.
- Michael 114, 3; 115, 8; [115, 3].
- Moabitae: regi Moabitarum (*scil.* Balac) 36, 14; 37, 19.
- Moyses 5, 18; Moyses legislator 62, 12; 63, 15. Moysi (*gen.*): facies Moysi 64, 17; 65, 15; in libro Moysi continetur 3, 4; Iesus Naue successor Moysi 6, 1. Moysi (*dat.*): cum ipse Moysi praeciperet 5, 16. Moysen: Heliseum aut Moysen 98, 10; 99, 12; per Moysen legis notitiam uniuerso orbi protulit 22, 7; 23, 12; ab Abraham usque ad Moysen, a Moyse usque ad Christum 4, 15.
- Nabochodonosor rex 128, 14; 129, 20.
- Nebroth: in fossam (-a) Nebroth 84, 3; 85, 4.
- Nepos in Aegypti partibus episcopus 14, 9.
- Nero: ante istos reges Nero regnauit 118, 13; 119, 14; Neronem dicit 120, 8; 121, 7.
- Nerua: Neruam dicit 118, 10; 119, 11.
- Nicolaitae: doctrinam Nicolaitarum [35, 9]; (37, 14); opera Nicolaitarum 34, 8. 9; 35, 9. 10.
- Nicolaus *diaconus* (*Act.* 6, 5): (sub) nomine Nicolai ministri 34, 11; 35, 12.
- Noe: ab Adam usque ad Noe, a Noe usque ad Abraham 4, 14; ad Noe locutus est 48, 2; 49, 2; ad Noe praecipitur 149, 5. apud Noe septem omnia munda in arca 8, 1.
- Otho 118, 8; 119, 9.
- Papias Hierapolites episcopus 14, 8.
- Pathmos: Iohannes erat in insula Pathmos 92, 16; 93, 17.
- Paulus: *uide* apostolus.

- Paulus ait 24, 14; 25, 13; 30, 8; 31, 7; 102, 3; 103, 3; Paulus apostolus ait 114, 13; 115, 16. Paulus apostolus contestatur 103, 2; Paulus contestatus est 102, 2. dicit 103, 10; dixit 102, 10; ita dixit 142, 2. docuit 28, 6; 29, 6. meminit dicendo 152, 4. scripsit 28, 8. 10; 29, 8. 10. septem ecclesiae apud Paulum 7, 21 (cf. 28, 7).
- Petrus apostolus dicit 18, 10; 19, 11; Petrus ad Iudeos exclamavit 26, 11; 27, 12.
- Petri: Marcus interpres Petri 50, 20.
- Petro: (dominus) Petro ait 24, 2; 25, 3.
- Philippenses: Paulus scripsit ad Philippenses 28, 9; 29, 9.
- Phoebus: Phoebum [124, 5]; (125, 3).
- Phoenix: usque ad mare Phoenices 139, 2; 148, 15.
- Romani: Paulus scripsit ad Romanos 28, 8; 29, 8.
- Romanus (*adiect.*): ciuitas Romana 118, 2; 119, 2; ruina ciuitatis Romanae 86, 12; 87, 11; septem reges Romanos 110, 7; 111, 9; ab urbe Romana 118, 17; 119, 18.
- Salamo uel Salomo: in domum Salomonis 8, 4; per Salomonem dixit 20, 3; in Salomone (*scil. Prou.* 8, 20) dicit 21, 3.
- Sodoma (103, 18); Sodomam 102, 17; 103, 18.
- Sol: Solem Phoebumque [124, 5]; (125, 3).
- Sor (= Σόρ, *Tyros*) 132, 11; 133, 12; de Sor dicta sunt 132, 12; contra Sor 133, 13.
- spiritus sanctus = *Christus*: spiritum sanctum in carne esse conuersum 8, 13; ex patribus erat spiritus (*Hieronymus*: Christus) carnem sumpturus 106, 12; 107, 15; significabat spiritum sanctum hoc esse facturum 74, 8 (*Hieronymus*: significante spiritu sancto Christum hoc semel facturum 75, 8); hoc et in euangelio suppleuit Christus (*Hieronymus*: spiritus sanctus) dicendo 58, 11; 59, 11; Christus per prophetas suos dicit 5, 14; per Moysen legis notitiam uniuerso orbi protulit 22, 7; 23, 12; per prophetas (in prophetis) locutus est 44, 15; 45, 18; cf. spiritus (sanctus) per prophetas protestatus (est) 90, 4; 91, 5.
- spiritus sanctus = *donum Christi*: in caelis ascendit adunato et isto corpore cum spiritu gloriae quam recepit a patre 18, 18; 19, 20; spiritus sanctus septiformis uirtutis datus est in potestatem eius a patre 26, 9; 27, 10; septem spiritus unius dona sunt spiritus sancti 18, 3; 19, 3.
- spiritus sanctus = *donum credentibus a Christo datum*: spiritum sanctum effudit, qui ferturus est hominem ad caelum 46, 7; 47, 8; cf. 26, 12; 27, 13; 97, 8; emisit (misit) spiritum sanctum 68, 4; 69, 8; uerbum praedicationis cum spiritu sancto in orbem missum 68, 13; 69, 16; aperitur per spiritum sanctum mens fidelium 46, 9; 47, 10; spiritus sanctus nutrit in uitam aeternam 30, 5; 31, 4; spiritu sancto signari homines 66, 9; 67, 9; acceperunt stolas albas id est donum spiritus sancti 76, 1; 77, 2. plenus spiritu sancto 8, 10.
- spiritus sanctus = *spiritus prophetiae*: ait 122, 3; 123, 4; 148, 12;

Dauid ait per spiritum 24, 6; 25, 6; spiritus sanctus in duobus prophetis contestans 86, 13; 87, 13; spiritus sanctus, ubi ad nouissimum temporis finemque percurrit, redit rursus ad eadem tempora et supplet 86, 4; 87, 3; spiritus sanctus sparse praedicat 104, 2; spiritus ex parte praedicat 105, 2; a spiritu sancto per Esaiam praedicari legimus 28, 14; 29, 13; spiritus (sanctus) septiformis uirtutis per prophetas protestatus (est) omnia futura 90, 4; 91, 5; testatur spiritus 140, 8; per Esaiam ita testatus est spiritus sanctus 148, 20; spiritus propheticus 52, 11.
 Syria: praefectus Antiochi regis Syriae 6, 5; Syriae maioris partes 148, 16; cf. 139, 2.

Teitan *numerum 666 explet* [124, 4. 11]; (125, 3. 13).

Tessalonicenses (Thessalonicenses): Paulus ad Tessalonicenses ait 24, 15; 25, 13; 102, 3; 103, 3; scripsit ad Tessalonicenses 28, 9; 29, 9.

Theodorus (*idem esse uidetur qui et Theodotus uocatur*): iu epitomis Theodori 56, 4; 57, 4; cf. Theodori Zahn 'Forschungen zur Geschichte des neuest. Kanons' III, 1884, p. 128—30.

Tigris *flumen* 4, 17.

Timotheus: Paulus ad Timotheum ait 28, 12; 29, 12.

Titus, frater Domitiani Caesaris, filius Uespasiani 118, 7; 119, 8.

Ualentinus *qui gnosticis adnumera-*
tur: 94, 8; 97, 1.

Uespasianus 118, 7; 119, 8.

Uictorinus 14, 10; Uictorini in apocalypsin explanatio 14, 6; Uictorini opuscula 14, 13.

Uitellius 118, 8; 119, 9.

Zacharias unus ex duodecim prophetis: in Zacharia scriptum est 100, 3; 101, 3.

Zacharias sacerdos de uice Abia 52, 7; 53, 6; sacerdotium Zachariae offerentis hostiam pro populo 50, 17; 51, 16.

III. INDEX VERBORVM ET ELOCVTIONVM.

1. VOCABVLA DE GRAECA ET HEBRAEA LINGVA PETITA.

abyssus 100, 15; 101, 17. 122, 2; 123, 3. abyssi [139, 7]. de abyssu 100, 7. (8); 101, 9. 10. in abyssu [143, 2]. in abyssum [139, 9; 141, 16]
 aër: in aëra (142, 7)
 allophylus: allophylis 6, 3. allophylus 6, 6. ab allophylis 5, 20
 anastasis: in prima anastase 144, 10

angelus (cf. nuntius): angelus refuga 108, 2; 128, 7; 109, 2; 129, 12. angelum 8, 11. 88, 13; 89, 18. 130, 10. 12; 131, 10. 14. in angelum lucis [124, 14]; (125, 16). ab angelo 82, 7; 83, 8. angelorum.. princeps 116, 4; 117, 5. angelorum chorus 151, 13. angelos 4, 26. 5, 5. 137, 4. angelos diaboli 135, 12. angelos

- refugas 114, 11; 138, 8; 115, 15.
per angelos sanctos 82, 9; 83, 10.
per angelos refugas 128, 5; 129, 10. ab angelis 98, 9; 99, 10. ex angelis [131, 16]
antiphrasis: per antiphrasin [124, 12]; (125, 14)
apocalypsis Iohannis 9, 10. — 64, 18; 65, 16. 118, 9; 119, 6. 10. 132, 13; 133, 14; 137, 4. apocalypsim 92, 17; apocalypsin 93, 18. in apocalypsi 132, 10; 133, 12
apostolus: apocalypsis Iohannis apostoli 9, 10. *de Paulo* κατ' ἐξοχήν 7, 11; 90, 15; 91, 16; 142, 9. — *cf.* 114, 13; 115, 17. apostoli 56, 5; 57, 5 *etc.* sanctorum apostolorum 106, 2; 107, 5. in Actis apostolorum 108, 10; = in Actibus 109, 11. XII apostolorum 149, 16
archangelus: angelos atque archangelos 4, 26. hos archangelos magnos VII 82, 13; 83, 14. archangelos 84, 13; = angelos 85, 15
aula: 96, 14; 97, 14. aulam interiorem 96, 14; 97, 14
aurichalcum (*uox hybrida*): aurichalco 26, 2; 27, 2 = χαλκολιβάμφ *Apoc.* 1, 15
baptismus: donum baptismi 24, 19; 25, 18; 48, 6; 49, 6. baptismo purgati 81, 3. peccatum pristinum aufertur in baptismo 30, 11; 31, 10. super baptismum suum stabiliter constituisse 152, 10; = 137, 10
baptista: Iohannes baptista 26, 13; 27, 14
botruo: botruones uineae 133, 17
botrus: botros uinae 132, 15
bruchus (= *locustarum genus*) 152, 21
cata *praepositio*: euangelium cata Iohannem 50, 7
cataclismus (= κακακλισμός): in cataclismo per aquam 46, 17; 47, 19
catholice: fieri catholice iudicium 138, 12
catholicus: ecclesia catholica 54, 19; 55, 18. unam catholicam (*sc. ecclesiam*) 28, 6; 29, 6. ecclesiam omnem (illam) catholicam 112, 1; 113, 2. de catholica prophetia 92, 3; 93, 3
chorda 67, 11
chorus: angelorum 151, 13; sanctorum 23, 5. chorum patrum 107, 14
chrisma: sacerdotes qui habebant chrisma 75, 7. chrismae *plur.* (*pro chrismata*) 65, 18
cilicium: amicti cilicio 98, 3; 99, 3
cithara: = chorda in ligno extensa 67, 11. citharam 66, 11. citharas et filias 66, 1; 67, 1. 137, 10. 152, 9
coccineus (= κόκκινος): bestiam coloris .. coccinei 110, 3; 111, 4; coccineam [133, 7]; 138, 8
collirium (κολλύριον): collirio inunge oculos 44, 1; 45, 1
coma: comae horribiles 7, 2
cristallus (κρύσταλλος): cristallo 48, 5. 9; 49, 6. 9. cristallo plateam stratum 146, 6
cypressus (κυπάρισσος): 100, 10. 11; 101, 12. 13
decalogus: decalogum 145, 13. decalogi praecepta 145, 15
diabolus (*cf.* zabulus, satanas): diabolus 108, 1; 109, 2. [141, 16; 143, 15; 145, 1. 6]. 147, 4. 6. diabolus et satanas [139, 8]. diaboli 112, 9; 113, 9. 128, 2; 129, 5. 133, 9. [143, 7]. diabolum 135, 11. dimisso diabolo 138, 5
diaconus: *nom. plur.* diacones 7, 21; *cf.* *Georges, Wortformen p.* 212

- diadema: decem diademata 121, 1
 dogma: hereticorum dogma 131, 6;
 — dogmatibus 147, 5
 draco: 8, 11. 106, 13; 107, 19; [107, 17]. draconem 128, 2; 129, 4. [139, 7]
 ecclesia: ecclesia 28, 13. 92, 8; 93, 8. 106, 1; 107, 4. 137, 8. 151, 18.
 ecclesia catholica 54, 19; 55, 18.
 orationes ecclesiae 82, 7; 83, 8.
 omnem fidelium ecclesiam 18, 10; 19, 11. ecclesiam 26, 7; 27, 7. [143, 10]. ecclesiam omnem catholicam 112, 1; cf. 113, 2. ad ecclesiam Macedoniam 142, 2. aduersus ecclesiam [143, 15]. de ecclesia 30, 13; 31, 12. 96, 16; 97, 16. in ecclesia 29, 13. 30, 16; 33, 1. 32, 6. (7); 33, 6. 7. 42, 5; 43, 5. 90, 16; 91, 16. — ecclesiae 26, 17; 27, 18. 28, 2; 29, 1. 30, 2; 31, 1. ecclesiarum 20, 2; 21, 2. 28, 7. 11; 29, 7. 11. ecclesiis 22, 5; 23, 8. 90, 13; 91, 14. 94, 7; 95, 10. ecclesias 28, 5; 29, 5. 131, 1. ad restituendas ecclesias 80, 4; 81, 14. ad omnes ecclesias 130, 1. in ecclesiis 30, 13; 31, 12. 131, 6
 episcopus: episcopi 96, 3; 97, 3
 epistola: sequens epistola 34, 16; 35, 17. in prima epistola 32, 14; 33, 14. epistolas facit 28, 1; 29, 1
 epitome: in epitomis Theodori 56, 4; 57, 4
 euangelica uerba 24, 1; 25, 2
 euangelista: Iohannes euangelista 51, 18. ait euangelista 104, 13; 105, 14. Iohannis apostoli et euangelistae 9, 10. Marcus euangelista 53, 1. omnes euangelistae 50, 8
 euangelium 50, 7. 58, 3. 94, 8; 95, 10. hoc euangelium 68, 14; 69, 17. — euangelii bona 22, 6; 23, 11. praedicatio 104, 14; 105, 16. — in euangelio scriptum legimus 5, 17. cf. 58, 11; 59, 11. 68, 9; 69, 12. 70, 6; 71, 5. 82, 9; 83, 10. 82, 15. 112, 5; 113, 6. 149, 15. — euangelia 4, 12. 48, 12; 49, 13. 59, 3
 euangelizare: angelum Mariae uirgini euangelizasse 8, 11
 exorcizare (= ἐξορκίζειν): ut delibatum exorcizaretur 34, 12; = exorcidiaretur 35, 13; cf. *Georges, Wortformen* p. 259
 fiala: fiala 67, 12. fialam 66, 13. fialas 66, 2; 67, 2. 137, 10. 152, 9. per fialas 84, 15; 85, 17. in fialis 86, 2. 8; 87, 2. 7
 gehenna: in tartarum gehennae 138, 9
 Genesis cf. p. 163
 hagos hagos hagos (48, 16); 49, 20; 51, 1
 heremus (= ἔρημος): uox leonis in heremo rugiens 51, 10
 heresis: fecerant sibi heresim 34, 11; 35, 12
 hereticus *subst.*: cum Cerintho heretico 153, 3. heretici 54, 21; 55, 20. hereticorum 131, 6. 147, 5. 151, 15
 iaspis: 46, 14; 47, 16. iaspidis 46, 14; 47, 15
 idolum (= εἰδωλον): idola 130, 6; 131, 6. ad idola colenda 121, 17
 iris 48, 1 *bis*; 49, 1. 88, 3; [89, 2]. irim 88, 9. irin 49, 1. 89, 8. 13
 machina (= μηχανή): sub machina Antichristi 110, 1

- magus (= μάγος): magi 128, 4; 129, 10
- margarita (= μαργαρίτης): margaritae 151, 10. de singulis margaritis 149, 2
- nausia (= ναυσία) 42, 16; 43, 15. ut nausiam faciat 42, 15; 43, 14
- parabola: in parabola 85, 6. consummauerat parabolas 22, 13; 23, 18
- paradisus: in paradiso 4, 13. 54, 3; 55, 3. 100, 5; 101, 6. in paradiso dei sui 34, 15; 35, 16
- parasceue: dies sextus parasceue appellatur, praeparatio scilicet regni 5, 2. 12
- patriarcha: Iacob 56, 12; 57, 12. 62, 7; 63, 8. promissa patriarchae Abrahae 148, 9. duodecim patriarchae 50, 4; 51, 7
- pentecoste 7, 22
- petra: petra Christus est 151, 17
- propheta (cf. praedicator): propheta 26, 5; 27, 5. 98, 16. 17; 99, 19. 20. 112, 3. 10; 113, 10. prophetam 80, 3; 81, 13. 98, 15; 99, 18. 130. 3. 14; 131, 4. 15. falsum prophetam 126, 1; 127, 13. per prophetam 85, 1. — prophetae 54, 18; 55, 17. 90, 17; 91, 18. 92, 2; 93, 2. 112, 9; 113, 10. 138, 6. prophetae sancti 152, 18. prophetarum 98, 7; 99, 8. 112, 1; 113, 2. legis et prophetarum 24, 2; 25, 2. prophetarum et legis 50, 3; 51, 5. patrum et prophetarum 58, 15; 59, 15. 106, 1; 107, 5. prophetas 46, 5; 47, 6. 90, 15. 16; 91, 15. 17. 102, 16; 103, 15. per prophetas 5, 14. 90, 5; 91, 6. 96, 9; 97, 9. ex XII prophetis 100, 3; 101, 4. in duobus prophetis 86, 14; 87, 14
- prophetare (cf. praedicare) 92, 1. 14; 93, 1. 15. 94, 2
- prophetia (cf. praedicatio): huius prophetiae [17, 6]. prophetiae uerbo 52, 1. de catholica prophetia 92, 3; 93, 3. nouas prophetias 38, 3; 39, 9
- propheticus: spiritus propheticus 52, 12. scriptura prophetica 66, 20; 67, 20. prophetiarum scripturarum 90, 13; 91, 14. dictionis propheticae 92, 6; 93, 6. propheticam praedicationem 104, 1; 105, 1. testimonio prophetico 54, 21; 55, 21
- pseudopropheta [145, 8]
- pseudoprophetia 86, 7; 87, 7
- sabbatum (= σάββατον) 6, 14. dominus sabbati 5, 14. die sabbati 5, 19. 6, 2. sabbatum obseruare 5, 13. 6, 8. — resolvere 5, 15. 6, 1. 4. 7. sabbato 5, 20. 6, 5. die sabbato 5, 17
- satanas (= σατανᾶς) [139, 8]. [141, 6]. satanae 36, 3; 37, 3. 96, 1; 97, 1. 102, 5; 103, 5
- scandalizare (= σκανδαλίζειν): scandalizauerat populum 36, 14; 37, 19
- scandalum (= σκάνδαλον) 36, 12; (37, 12); 37, 17
- scola (= σχολή) 96, 1. scholae 97, 1
- scotomari (= σκοτοῦσθαι) 82, 8; 83, 9
- sinagoga (= συναγωγή): sinagogam satanae 36, 3. de sinagoga satanae 37, 3
- stadium: per stadia 135, 14
- stater (= στατήρ): staterem 24, 4; 25, 5
- statera: 71, 15. [71, 10]
- tartarus (= τάρταρος): in tartarum gehennae 138, 9

- tetras 4, 4. tetradem 4, 9. 11. 20. *tetrade* 4, 18
 thesaurus: proferenti de thesauro suo 22, 16; 25, 1
 thronus (*cf. sedes et solium*): throni eius (17, 14). ad thronum eius [109, 9]. ante thronum dei 4, 12. 7, 19. 9, 9
 typus: hunc typum 28, 14; 29, 13
 zabulus (*cf. diabolus*): zabuli 132, 8. zabulum 138, 8
 zademata (*pro diademata*): zadematas 120, 1
 zona aurea 22, 3; 23, 5. 7. [23, 4]

2. VOCABULA LATINA.

- a, abs: tollitur a terra 54, 13. 20; 55, 13. 20. — a finibus caeli usque ad fines eius 82, 17; 83, 17. — a loco ... id est a flumine ... usque ad flumen 148, 9. 10. — = per *uel abl. instrum.*: corrupta non est a morte 22, 1; 23, 2. persuasi a ueritate 102, 13; = ueritate 103, 13. — = ἐκ: resurrexisse a mortuis 8, 19. non laedetur a morte secunda = ἐκ τοῦ θανάτου τοῦ δευτέρου 36, 5; 37, 6. — abs te 32, 16; = a te 33, 16
ablatiuus: quietus labore 8, 7. — *abl. instr.*: pugnabo . . gladio = ἐν τῇ ῥομφαίᾳ 36, 10; 37, 11. — *aliter*: in gladio (37, 15). — *abl. temporis pro accusatiuo graeco*: calcabunt mensibus XLII 98, 2; 99, 2. diebus mille CCLX 98, 3; 99, 3. triennio et mensibus sex 112, 8; = triennium et menses sex 113, 8. mille annis [139, 9; 141, 1. 5]. breui tempore = ὀλίγον 118, 4. 11; 119, 4. 11; = μικρὸν χρόνον [139, 11; 143, 13]
 abominandus: abominandi aduentu 147, 8
abundantia sermonis: illud est quod 54, 15; = illud 55, 14. omnem terram quam tu aspicias tibi dabo illam 148, 12
 accingere: zona aurea accincta pectori 22, 3; = zona aurea accinctus pectori 23, 7
accusatiuus cum infinitiuo: petunt auferri inproperium suum 30, 3; 31, 3. quibus cooperiri se optant 31, 6; *cf.* 30, 7. non permittit homines transire ad mortem secundam [141, 13]. quem per prophetas locutum 44, 15 *pro nominatiuo*: qui per prophetas locutus est
accusatiuus pro ablatiuo: de manna absconsum 38, 3; 39, 3. multam rationem 148, 3. amictum nubem 88, 3; = nube 89, 7. amicti stolas albas [79, 15]. uestiri immortalitatem 30, 9; 31, 8
accusatiuus pro datiuo: student scripturas 32, 9
 actio: scilicet domini 58, 3; 59, 3. — cum gratiarum actione 5, 11
 actrix (*cf. auctrix*): actricem homicidiorum 132, 8
 ad: ad Tessalonicenses ait 24, 15; 25, 13. ait ad illos 22, 13; 23, 18. 42, 12; 43, 11. ad apostolos ait 85, 6. ad apostolos dicens 154, 5. ad Noe praecipitur 149, 5. ad Iudeos exclamauit 26, 11; 27, 12
 ad = πρὸς: ad omnes 42, 13; 43, 13. futurum est ad eos 86, 1
 ad = *secundum*: ad ueteris testamenti testimonium 54, 12

- adaperit 46, 5; = aperit 47, 6
 adaptio: adaptationem regni sanctorum 134, 3; = apertionem r. s. 135, 3
 adhuc 86, 16; 87, 16
 adicere: adiecit 102, 7; 103, 7. 118, 15; 119, 16
 adiectiuorum et pronominum neutra pro substantiuis usurpata: a) num. sing. a) accedente genetiuo: arcanum malitiae 102, 8; 103, 7. debito mortis 64, 15; 110, 5; 65, 14; 111, 6. ex debito mortis 106, 6; 107, 10. ante illud temporis 34, 10. medium horae [81, 6]. ad nouissimum temporis 86, 4. — b) sine genetiuo: utroque diuino quod promisit 98, 16. in procliuo 49, 10. — b) num. plur. a) accedente genetiuo: arcana praedicationis 32, 10; 33, 10. secreta cordis 54, 7; 55, 7. — b) sine genetiuo: ad altiora festinans 51, 19
 adimplere: cum adimpleret 58, 4; 59, 4
 adiutor: adiutores 5, 6
 admonere: admonuit 100, 1; 101, 2. admonens ecclesias suas 131, 1
 adoptio in filium dei 38, 5; 39, 5
 adorare: ut nemo adoret ad aram sanctam 96, 12; nemo adorat aram sanctam 97, 12
 aduersarius (= satanas): nequitias aduersarii 38, 10; 39, 11
 aduersus = κατὰ cum genetiuo: aduersus illos 34, 2; 35, 3. surget gens aduersus gentem 70, 7; contra gentem 71, 6; = ἔθνος ἐπ' ἔθνος Luc. 21, 10
 adunare: adunato corpore cum spiritu gloriae 18, 18; 19, 20. sanctorum adunatam turbam 149, 4
 aedes: in aede dei 28, 13; = ἐν οἴκῳ θεοῦ I Tim 3, 15
 aedificare: populus .. illa uoce aedificatus erat 44, 17; 45, 20
 aequare: has prouincias .. aequari et mundari 148, 17
 aeramentum 150, 10. pro aeramento 152, 24; = pro aere Esai. 60, 17 (Vulg.)
 aereus: ara aerea 74, 10; 75, 9. aram (aeream) 72, 10; 73, 14
 agnulus: cornula agnuli 7, 17
 albatus: albatorum .. multitudo 21, 8
 aliquotiens 105, 4. 5. 6; aliquoties 104, 4. 5. 6
 alius: alii 36, 9; = sunt qui .. 37, 10. alios 38, 2; 39, 2. aliud quam quod oportet .. agentes 40, 3; 41, 3. non ad aliud compellet nisi ad .. 120, 18
 alter: unus alterum non requisivit 154, 15. alterum tantum 98, 6; 99, 6
 alternus: alterna uice 3, 15
 alterutrum aduerbialiter = inuicem uel mutuo: 111, 2; cf. Archiv für lat. Lexikogr. VII 373 sqq.
 amor: amorem = τὴν ἀγάπην 34, 3; 35, 3; (= caritatem Apoc. 2, 4 Vulg.). amoris opera 34, 5; 35, 5
 amplius: nihil amplius .. quam 148, 6
 an (= ob): 42, 9; 43, 9. 61, 11
 anne (= ob) 60, 8
 anacoluthia 1) casuum: piscem qui primus ascenderit aperto ore eius inuenies staterem 24, 3. 4; 25, 4. 5. haeretici autem qui testimonio prophetico non utuntur, adsunt eis animalia 54, 21. 22; 55, 20, 21. Iudei autem qui non accipiunt .. adsunt eis alae 54, 23 et 56, 1; 55, 22 et 57, 1.—2) modorum: prius opera sua consummauit, quam angelos crearet et hominem fabricauit

- 5, 5. 6. — 3) *numerorum*: omnia quaecumque (cum) illo aduenerunt, illud dicit apparuisse 104, 15. 16
- anaphorae exempla*: gladius enim militem armat, gladius hostem interficit, gladius desertorem punit 22, 10. 11; 23, 15. 16. omnibus paenitentiam denuntiat, omnibus iudicium adnuntiat 32, 11. 12; 33, 11. 12
- anguis antiquus 114, 6; 115, 11. — *cf.* serpens antiquus [115, 6]
- ante *aduerbium*: (= *vorher, zuvor*): 44, 10; 45, 13. 54, 14; 55, 14. 55, 19; = antea 54, 19. 58, 4; 59, 4. 82, 17; 85, 1, 114, 8; 115, 12. 128, 12; 129, 17. 135, 13. paulo ante 46, 2; 47, 2
- ante *praepositio*: ante uos (= ἐνώπιον ὑμῶν *Apoc.* 3, 8) 40, 15; 41, 16. *item* ante illum 126, 3; 127, 14
- anterior 14, 8
- anticipare: a) *absolute*: 26, 5; 27, 5. 26, 13; 27, 14. — b) *cum obiecto*: regnum 130, 12; 131, 12. surgere 144, 4. anticipaturus est tempora Antichristi 80, 3; 81, 13
- apparitio: domini nostri 104, 10; 105, 10. illius 20, 6; 21, 14
- arca: in arca 8, 2
- arcana praedicationis 32, 10; 33, 10
- arcae 102, 9; 103, 8
- area 96, 15; 97, 15
- arundo: 96, 12; 97, 11. arundinem 94, 5; 95, 7
- aspersione: 130, 5; 131, 5. aspersionem eusionis 130, 2; 131, 3. de ... aspersione dei 128, 11; *cf.* 129, 16
- atrium 96, 15; 97, 14
- attractio substantiui ad casum pronominis relatiui accommodati*: uocem quam audierat 44, 12; = uox quam audierat 45, 15. aquam quam emisit 113, 12; = aqua quam misit 112, 11. bestiam quam uidisti 118, 11; 119, 5. 12; = bestia quam uidisti 118, 4
- auctrix (*cf.* *actrix*): auctricem homicidiorum 133, 9
- aut 40, 2; = uel 41, 2
- autem 116, 2; 136, 1; = enim 117, 4; 137, 16
- auxilium: auxilio alarum 110, 10; 113, 1
- benedicere: hominem benedicit et sanctificat 7, 16. benedixit eum et sanctificauit 5, 10
- benedictio: septimum .. benedictione consecrauit 3, 7
- bifarie 9, 4. 116, 2; 117, 3
- binus: ceterum populum binum 112, 4
- bis: gladius bis acutus 24, 10. 16; 25, 16. 23, 14. per gladium bis acutum 22, 5; 23, 10. — *cf.* ex utraque parte acutus [23, 9]
- breuiare: nisi .. breuiasset dies 82, 12; *cf.* nisi adbreuiasset dominus dies 83, 12
- calcare: ciuitatem sanctam calcabunt 98, 1; 99, 1. calcari 88, 12; 89, 17. 96, 16; 97, 16
- calcatio torcularis 135, 8
- candelabra aurea 7, 19
- candidatus: turbam candidatorum 21, 20
- capacitas: ut mei sensus capacitas sentit 145, 12
- capitulum: in hoc capitulo 100, 9; 101, 11
- captus: pro capto tempore 24, 9
- carnifex: carnificis officium 64, 9; 63, 13
- castigatio 144, 12

- catulus leonis (= σκῶμος) 62, 8;
63, 10
- cauere: sic enim cautum est 6, 10.
17 (*subsequuntur loci scripturae
sacrae*). apud Esaiam prophetam
cautum est 6, 20
- cervicale: super cervicale dormiuit
8, 24
- ceterum *aduerbium*: 148, 7
- ceterus: ceterum populum 112, 3;
113, 4. cetera scola (satanae) 96, 1.
ceteri (= οἱ ἄλλοι) 90, 18; 91, 19.
92, 3; 93, 3. ceteri scholae satanae
97, 1. ceteri collegae eius 6, 7.
ceteri tres equi 68, 8; 69, 11.
ceteros septem 120, 3; 121, 3.
ceterae 138, 2. inter ceteras clades
72, 2; 73, 5
- circuitus: in circuitu 146, 8; 148, 19
- circumcisio (= circumcisi) 5, 16. ex
circumcisione (= ex circumcisi)
44, 15; 45, 19. — populum circum-
cisionis 121, 16. ad circumcisionem
120, 17; — accipiendam 120, 19;
colendam 121, 17
- ciuitas (= πόλις): 140, 12; 146, 2.
extra ciuitatem [135, 7]; 135, 8.
de ciuitate 150, 7. ciuitatum 86,
11; 87, 10. de ciuitatibus 96, 2.
ciuitatem hanc magnam Babylonem
130, 15. ciuitatis Hiericho 6, 3.
ciuitas Romana 118, 2; 119, 2.
ciuitatis Romanae 86, 11; 87, 11
- ciuitas = regio 148, 5. 8
- claritas: claritate 148, 17. claritatem
solis 148, 19
- classis: alterius classis 34, 16; 35,
17. tertia classis 36, 7; 37, 8.
quarta 38, 6; 39, 7. quinta 40, 2;
41, 2. sexta 40, 11; 41, 12. septima
42, 6; 43, 6. talem classem 32,
20; 33, 20
- clodus (= claudus): clodos 8, 26
- cohaerere: praedicationem uniuersam
in unum cohaerere 64, 4; 65, 4
- collega: Esaias et ceteri collegae
eius 6, 7
- commemoror: commemoratus (= μνη-
μονεύσας *Euseb. hist. eccl. III 39,*
15) 50, 20
- commissor: uarii generis commissores
144, 8
- commouere: cum commoti fuerint
(= ἐὰν σαλευθῶσιν *Eccle. 12, 3*)
84, 4; = moti 85, 5
- comparatiuus pro positiuo*: luminare
maius (= τὸν φωστῆρα τὸν μέγαν *Gen.*
1, 16) 3, 17. maiora opera 38, 7; 39, 8
- compellere: compulerunt eum, ut...
96, 3; 97, 3. sanctos non ad aliud
compellet nisi ad .. 120, 18
- computare: computans 118, 14;
119, 15
- concinnare: prophetae .. concinunt
138, 6
- concors: non concordēs neque con-
sentanei 150, 20
- conculcare: conculcari 96, 18. ut ..
conculcetur 97, 18
- conditio (= κτίσις): de conditione
ipsius (*scil.* mundi) 3, 5
- conferre: cogitanti mihi et una cum
animo meo conferenti 3, 2
- confiteri 96, 5; 97, 5. qui haec con-
fitemur 96, 13; — hanc fidem 97, 12
- conflatus: conflata conscientia 22, 4;
23, 7. aurum conflatum (= πεπρω-
μένον) 42, 18; 43, 18. apostoli per
passionem (-es) conflati 26, 3; 27,
3. pedes .. conflatos 26, 3; 27, 3.
89, 16. pedes conflatos esse apostolos
88, 12
- confringere: confregit mortem 64, 11;
65, 10
- coniugatio*: 1) abscondere: manna
absconsum 38, 3. (4); 39, 3. 4. —

- 2) exire: exire 135, 9. 10. 12. — 3) ferre et composita: feret 52, 13; = fert 53, 12. ferturus est 46, 8; 47, 8. afferturus est 120, 13; 121, 11. differet 28, 3; = differt 29, 3. offeres (= offers) (74, 1); 75, 1. — 4) insistere: institurus 120, 13; 121, 12. — 5) metire: ut metiret templum 94, 6; 95, 8. — 6) odire: odire se 34, 8; 35, 9. odient 120, 5; 121, 4. — 7) surgere: surgituros 144, 1
- coniunctiuus pro indicatiuo*: 1) cum autem dicat 48, 8; = cum autem dicit 49, 8. cum praedicatus esset 52, 14; = cum praedicatus est 53, 14. — 2) quod natus sit et passus et resurrexit 20, 9; 21, 17. quod se ipsum obtulerit 52, 17; = quod se ipsum obtulit 53, 16. quod ascenderit 52, 19; quoniam mortem deuicerit et ascendit 53, 17. Christus enim quod natus sit 112, 16; = quod natus est 113, 19. — 3) quae senserit (*pro* sensit) 14, 14. de amore, in quo fides desit 31, 2; = in quibus fides eorum deest 33, 2
- conlaudare*: conlaudat illos 34, 14; 35, 14. te collaudant fratres 62, 7; = laudant 63, 9
- conlectio* 41, 2; 43, 6. *conlectionis* optimae 41, 12
- conquaternare*: quaternitas.. est conquaternata 137, 1
- conscribere*: conscripsit 52, 1. euangelium conscripsit 94, 8; = scripsit 95, 10. apocalypsim conscripsisse 92, 17. hunc per legem conscriptum 96, 10; 97, 10
- conscriptio*: ipsa conscriptio 50, 19; ipsa conscriptione 51, 17
- consecrare*: septimum (*scil.* diem) consecrauit 3, 7
- constitutio* (= *οικητήριον*): cum descenderet a constitutione 116, 5; = constitutionem suam 117, 7
- consuetudo sanctorum* 40, 11; 41, 12. classis et consuetudinis 34, 17; 35, 18
- consummare*: iam eisdem consummatis (*id est* mortuis) 91, 14
- consumratio*: usque ad consummationem orbis 46, 15; 47, 17. in eius (*scil.* diei) consummationem 3, 11
- contestari*: nuntiare et contestari 91, 2. spiritus sanctus.. contestans 86, 14; 87, 14. Paulus contestatus est 102, 2; *cf.* 103, 2
- contegere*: nos.. gloria contegi 144, 2
- contingere*: non uno tempore haec contigerunt 112, 16; = sunt facta 113, 19
- contra aduerbium*: 82, 8; 83, 9
- contra praepositio*: contra aduersarios 98, 7; 99, 9. contra peccata 58, 17; contra peccatum 59, 17
- contradictio*: sine contradictione 44, 13; 45, 16
- contrahere*: testimonia.. contrahenda sunt 100, 9; 101, 11
- contumax*: contumaces 44, 14
- conuersatio*: electio aut conuersatio sanctorum 40, 2; = conlectio uel conuersatio sanctorum 41, 2. conuersatio electionis 40, 11; — conlectionis 41, 12. conuersationem alterius classis et consuetudinis 34, 16; 35, 17
- coram praepositio*: coram deo meo 40, 8; 41, 8
- cornulum*: septem cornula agnuli 7, 17
- coronatus*: equitem coronatum 68, 2; 69, 5
- corpus Christi* 66, 12; = carnem

Christi 67, 12. cum corpore in caelis ascendit 44, 12; in corpore 45, 14. *cf.* 66, 7; 67, 7. in caelis cum corpore . . receptum 96, 8; 97, 7. *cf.* 18, 18; 19, 20. per unum corpus 64, 16; 65, 14

corruptela (*locustarum genus*) 152, 22

coruscare: comae horribiles coruscant 7, 2

creatio uniuersa 152, 22; *cf.* 67, 15

creatura: auctori totius creaturae istius 7, 4. primus creaturae 7, 10

credentes (*cf.* fideles) 42, 7 *bis*; 43, 7 *bis*. uniuersi credentes 64, 16; 65, 14. omnes credentes in nomine suo 46, 7; 47, 7. hominum credentium 116, 3; 117, 4

credulitas (= *Gläubigkeit*): per credulitatem 30, 6; 31, 5

crispare 14, 4

crucifigere: se ipsum crucifixit 5, 19

crudelis: locis crudelibus 32, 3; 33, 3

cubiculum: intra cordis cubiculum 147, 1. in cubiculo 42, 8; 43, 8

de: 1) *aduerbiis praepositum*: intus et deforis 48, 15; 54, 5. 8; = intus et foris 49, 18; 55, 5. 8. deintus 60, 5; 61, 7. de insuper 148, 19. — 2) *cum accusatiuo coniunctum*: de manna absconsum 38, 3; 39, 3. — 3) = ἀπό: detractationem de Iudeis 36, 2; 37, 2. hominem liberavit de morte 64, 13; 65, 11. eliberatio hominum de clade mortis 66, 16; *cf.* 67, 16. — 4) = ἐκ: de alto cadit 34, 4; 35, 4. de caelo descendisse 88, 3; [89, 2]; 89, 7; — iactari 114, 10; 115, 14; — mitti 82, 7; 83, 8. de ciuitate = ἐκ πόλεως LXX 150, 7; de finitimis ciuitatibus 96, 2; 97, 2. eici de ecclesia 96, 16; 97, 16.

de uno fonte 54, 3. bibam de fructu 154, 6. uindictam de habitantibus = ἐκ τῶν κατοικούντων 74, 15; 75, 14. de hora . . te seruabo 42, 1; 43, 1. de inferno suscitari 114, 12; 115, 16. mouere de loco suo 34, 7; 35, 7. de locis suis motae sunt (77, 16); — recessisse 79, 2. de mare ascendentem 116, 9; 117, 11. portas de singulis margaritis 148, 1. non de mensura dat spiritum 26, 14; = ad mensuram 27, 15. de metallo dimissus est 94, 1; 95, 1. de ore exire 98, 6; 99, 8; = ex ore [99, 7]. procedens de ore eius 24, 17; 25, 16; — de ore suo 24, 2; 25, 3; — de uno ore 54, 2; 55, 2. misit de ore suo 112, 11; *cf.* 113, 13. de ore ipsius emicantem 22, 5; 23, 10. euomam de ore meo 42, 16; 43, 15. de semine natus 108, 3; 109, 4. de septem est 118, 4; 119, 5. proferenti de thesauro suo 22, 16; 25, 1. leonem de tribu Iuda 62, 4; 63, 5. colligent de quattuor uentis 82, 16; *cf.* 83, 16. unum de animalibus 68, 10; 69, 13; — de quattuor animalibus [69, 2]; — de capitibus 120, 7; 121, 6. — 5) = περί: admonet eos de amore 32, 2; 33, 2. doctus de regno caelorum 22, 15; 23, 20. de patribus iudicaturi sunt 56, 11; 57, 11. de quo mandauit dominus 64, 2. praedicari legimus de septem mulieribus 28, 15; 29, 14

deambulare: ubi deambulet dominus 149, 12

debellare: debellato inferno 18, 7; 19, 7

debere: debitis sibi bonis 34, 1; = bonis sibi concessis 35, 2

- debitum: ex debito mortis 106, 6; 107, 10 etc., cf. p. 172.
- declinatio: nom. sing.* magna famis 70, 3. ipsud (*scil.* regnum) 152, 2. *nom. plur.* diacones 7, 21. haec (*scil.* tubae) 144, 4. — *gen.* duum 46, 17; 47, 18. 112, 1; 113, 1. — *dat.* toto exercitu 28, 4. totae terrae 150, 16. — *acc. sing.* alium nomen 120, 13. *acc. plur.* decem zademas 120, 1. — *abl.* a nemine 42, 9; 43, 9. de mare 116, 9; = de mari 117, 11
- decor 42, 4; 43, 4
- dein 138, 12
- deinde 128, 7; = inde 129, 13. 96, 18; 97, 18. 142, 5
- delibatum 34, 12; 35, 12. delibata 36, 13; 37, 18
- denarius: duo denarii 24, 9. duos denarios 24, 5; 25, 5
- denique 34, 6. 17; 35, 6. 18. 58, 6; 59, 6. 120, 18; 121, 16. 132, 11; 133, 13
- deputare: deputatus est angelus 79, 9
- descendere: descenderet a constitutione 116, 5; = constitutionem suam 117, 7
- deserere: amorem deseruisti 34, 3; 35, 3
- desertor: desertorem 22, 11; 23, 16
- destinare 108, 5; = retinere 109, 5
- detractare: scripturae detractantur (*id est* male tractantur) 43, 8
- detractatio populorum 86, 9; 87, 9
- detractationem de Iudeis 36, 2; 37, 2
- deturpare: deturpat caput suum 92, 2; 93, 1
- deuincere: morte deuicta 96, 8; 97, 7
- deuoratio: deuorationem animarum 72, 5; 73, 8
- dictio: falsa dictione 5, 6
- die noctuque 3, 13
- dies *gen. masc.:* septimum 3, 7. die quinto 4, 23; — sexto 4, 23; — septimo 5, 9. die dominico 5, 11 etc. — *gen. femin.:* dies una 6, 11. diem octauam 5, 16. hac die 5, 10. ea die 8, 10 sqq. (*octies*). eadem die 8, 18. qua die 8, 11. tertia die 66, 7; 67, 7. in tertia die 109, 5. quarta die 102, 17; 103, 16. octaua die 34, 13; 35, 14. nouissima die 24, 13. in nouissima die 24, 14; 25, 11. 13
- digne meritoque 58, 5; 59, 5
- dilucidus: auro mundo id est dilucido 146, 5
- discessio 115, 17
- dispensatores 33, 1
- dispositio: extra ordinem septimanae dispositionis 5, 25
- dissipatores 32, 1
- doctus: lege dei doctus 8, 9. doctus de regno caelorum 22, 15; cf. 23, 20
- dominari: ei . . dominabitur 18, 8; 19, 8. dominabitur totae terrae 150, 16
- dominicus: die dominico 5, 11
- donec: oportet eum regnare, donec ponat 152, 5
- dubietas: sine dubietate 9, 6
- dudum 147, 11
- dux: ait dux 71, 16
- ecce 4, 12. 7, 17
- edere (*cf.* esse): edere et fornicari (37, 13)
- efficacia: secundum efficaciam sata-nae 102, 5; 103, 5
- efficere orationes 74, 2
- effluere: flumen . . effluens 146, 7
- effundere: effundi iram 82, 8; 83, 9

egredi: egrediuntur terminos 79, 12
 eicere: aulam eice 96, 14; 97, 14.
 eici 96, 16; 97, 16
 electio 40, 2. 42, 6. pro qualitate
 fidei et electionis 30, 14; 31, 14.
 tales electionis homines 34, 1; 35,
 1. conuersatio electionis optima 40,
 11. uniuersae electionis 66, 15
 elementum: terga iacentis elementi
 14, 4. ex quattuor elementis 4, 7
 eleuare: se eleuabit (= *ὑπεραρρόμενος*)
 114, 14; 115, 19
 eliberatio: eliberationis hominum 66,
 15; = liberationis hominum 67, 15
 eloquentia 9, 1
 emicare: gladium .. emicantem 22, 5;
 23, 10
 eminens; propter eminentiorem glo-
 riam 146, 10
 emittere: emisit spiritum 68, 4; =
 misit sp. 69, 7. aquam .. emisit
 113, 12; = misit 112, 11
 enarrare: sicut superius enarrauimus
 88, 8; 89, 12
 enimque: Adam enimque .. 5, 3
 ergo: a) *primo enuntiati loco*: 6, 12.
 7, 10. 50, 14; 51, 13. 116, 6; 117,
 7. — b) *secundo uel tertio loco*: ait
 ergo 142, 9. constat ergo 92, 6;
 93, 6. diligenter ergo 102, 19;
 103, 20. est ergo 99, 5. hunc
 ergo 120, 10; 121, 9. hos ergo
 74, 13; 75, 13. 82, 13; 83, 14.
 100, 6; 101, 7. 103, 15. ibi ergo
 92, 16; 93, 18. quotquot ergo
 144, 4. in regno ergo 146, 2. sicut
 ergo 74, 5; cf. si ergo 75, 5. unde
 ergo 84, 7; 85, 8. — c) *in apodosi*:
 104, 6; 105, 6. — d) *pleonastice*: quare
 ergo Paulus dixit 102, 10; 103, 10
 eructare: creatio .. bona eructabit
 152, 23
 eructari: eructatum est cor meum

uerbum bonum 7, 6; cf. *Georges*,
Wortformen p. 250
 esse (cf. *edere*): esse delibata et
 fornicari 36, 13; 37, 18
 et (= *auch*): modo et reuelatur 64,
 18. meminit et Paulus 152, 4.
 quandoque et homines laedentur
 70, 4 etc. — est enim et pseudo-
 prophetia 86, 7; 87, 6. nam et
 euangelium 94, 8; 95, 10. nam et
 ipsum uerbum 98, 13; 99, 15. non
 solum corpore uirgineo .. sed et
 lingua 140, 9. sed et uarietatem
 fidei 154, 10 etc.
 et (= *schon*): et superius diximus
 88, 11; 89, 16. et supra tractauimus
 130, 11
 et .. et: et nunc et prius 22, 6; 23,
 11. libri et ueteris testamenti et
 nouae praedicationis 80, 5; cf. 81,
 15. 74, 16; 75, 16
 etenim eum temptare accesserat
 108, 5
 etiam (= *ἔτι*, *amplius*): ut non sedu-
 ceret etiam gentes [139, 10]
 euersio 130, 6; 131, 7. aspersionem
 euersionis 130, 3; 131, 3. de hac
 euersione hominum 128, 11
 euidenter ostendit 151, 2; — osten-
 ditur 151, 14
 euincere: ut euincerent 69, 9; =
 uincerent incredulitatem 68, 6
 ex (cf. *de*): 1) *de loco*: ex hoc (= *caelo*)
 tonitrua 6, 26. — 2) *de genere*:
 non ex semine natus 30, 1; 31, 1.
 ex plebe sua 106, 3; 107, 7. ex
 quibus (= *patribus*) 106, 11; 107,
 15. — 3) *de materia*: ex margaritis
 151, 5. — 4) *de toto, ex quo pars*
sumitur: turba multa ex omni
 tribu, ex omnibus credentibus 81,
 1. numerum ex Iudeis .. ex gentibus
 82, 4. 5; 83, 5. uno ex XII pro-

- phetis 100, 3; 101, 4. *cf.* 110, 7; 111, 9. ex qua 113, 2: = in qua 112, 2. ex iudeis 140, 7. — 5) = *nach, gemäß*: ex decreto senatus 132, 4; = decreto 133, 3. ex debito mortis 106, 6; 107, 10. ex eodem uerbo . . iudicaturus est 22, 8; 23, 12
- exacerbatio: exacerbationem 129, 17
- exaltare: exaltabitur 150, 6. exaltatus 26, 12; 27, 12
- exasperare: exasperatur deus 130, 5; 131, 5
- excedere: non excessit numerum 28, 8; 29, 7. ne excederet numerum 28, 10; 29, 10
- excidere: omnem arborem excidit (= ἐκκόπτων LXX) 150, 18
- excidium: de magno excidio 44, 3; 45, 4
- excipere: libri . . excipiuntur XXIII 56, 3; 57, 3
- exercitatio: exercitatione diei 3, 16
- exhibere: exhibebuntur 154, 10
- exinde 15, 1. 16, 4; 17, 9. 46, 3. 16; 47, 4. 18
- expauesco: non expauescunt persecutionem 36, 8; 37, 9
- expectare: expectans 106, 13; 107, 19
- exsecratio: exsecratione 128, 11
- extendere: extendit se 70, 2; = extenditur 71, 12
- extrinsecus: <72, 10>; 73, 14
- fabrica: de fabrica mundi istius 3, 3. uelocitas fabricae ipsius 3, 4
- fabricare: hominem fabricauit 5, 6
- fabricatio aedis 64, 20; 65, 18
- facies: locutus est hominibus faciem contra faciem 20, 7; = facie contra faciem 21, 15. uidebunt faciem contra faciem 154, 14. in quattuor faciebus 137, 1
- facilis: qui sunt in ecclesia faciles 32, 8; 33, 7. faciles homines ad inlicitas paces dandas 38, 8; 39, 9
- factiosus: factiosi homines 34, 10; = ficti homines 35, 11
- fames: magna famis 70, 3. erunt fames 71, 12
- ferre: iam lata indulgentia 132, 5; 133, 5
- fetus: fetus suos ediderunt 4, 27. 8, 15
- fidelis [37, 4]. fideles 32, 4; 33, 4. 37, 5
- fideles (= credentes) <42, 13>; 43, 13. 77, 10. fidelium 18, 10; 19, 10. 38, 6. 11; 39, 7. 12. 46, 10; 47, 10
- fideliter 145, 15
- fiducia litteraturae 42, 11; 43, 11
- feri (= agi) 30, 13; 31, 12
- figurare: priusquam te figurarem 98, 14. 99, 16
- firmamentum (= στήρυμα) 150, 5
- foras: eice foras 96, 4; 97, 14
- foris — *cf. sub uoce* de: deforis
- forte: ne forte 5, 6
- fortes in fide 36, 7; 37, 8
- fortiter: in fide fortiter perseuerant 32, 5; 33, 9
- fraudari: ne debitis sibi bonis fraudentur 34, 2; 35, 2. qui fraudati sunt in bonis 152, 16
- freni: usque ad frenos equorum 135, 10
- fretum: freta . . pedibus ingreditur 8, 24
- frigidus: neque frigidus neque calidus 42, 12. 14. nec frigidus nec calidus 43, 14. neque frigidos neque feruentes 43, 12
- fumus lucis 148, 21
- gemma alba (= φῆφος λευκή) 38, 4; 39, 5. = calculus [39, 5]

generatio: IIII generationes populo-
rum 4, 13

genetiui usus insolitus: ciuitatem ..
differentium . . . lapidum circum-
datam 146, 4

gentes: omnes gentes 138, 1; *cf.*
[139, 10]. gentium 139, 3. 154, 2.
omnibus gentibus 68, 15; 69, 18.
propter gentes 138, 10. aut a
gentibus aut cum gentibus 96, 17;
cf. 97, 17. in gentibus 98, 15. 17;
99, 18. 20

gentiles [124, 5]; (125, 3)

genus insolitum: super quem solium
46, 13; 47, 15

germen: formosus in germinibus 100,
12; 101, 15

gerundium: 1) *genetiuius*: finisnarrandi
81, 9. potestatem ascendendi 114,
11; 115, 15. eo loquendi modo
[141, 8]. — 2) *ablatiuus*: adiecit
dicendo 144, 9. anticipauit dicendo
26, 5. 14; 27, 5. 15. incipiunt
dicendo 52, 2. meminit dicendo
152, 5. praedicauit dicendo 50, 10.
promisit dicendo 152, 12. suppleuit
dicendo 58, 11. — faciendo osten-
dunt 33, 6. inducendo docent 32,
6. suppleuit ostendendo 59, 11. —
3) ad iudicandum 16, 7; 17, 13.
18, 14; 19, 14. ad patiendum 62,
9; 63, 11. ad regnandum 139, 1
gratulatio: domino gratulationem
referentium 66, 15; 67, 15

grossus: ficus iactat grossos suos
[77, 11]; amittit grossos 77, 12

habeo (= ἔχω) *pro* teneo, scio, inuenio:
septem enim habeo oculos domini
6, 13

haerere: alae si non haereant in ani-
malibus 54, 16; animalibus 55, 16

hamus: mitte hamum 24, 3; 25, 4

hic *aduerbium* 84, 13; 85, 14. 100,
2; 101, 3 *etc.*

hic *pro articulo*: hanc eandem (= *τὴν αὐτὴν*) apocalypsim 94, 1; 95,
1. hoc illud (= *τὸ αὐτό*) 135, 1. in
hac eadem prima resurrectione
140, 12. hos eosdem (= *τοὺς αὐτοὺς*)
110, 9; 111, 10. haec eadem 72,
2; 73, 5. haec uniuersa 32, 19;
33, 19. hos tales 96, 15; 97, 15.
hos tantos 74, 13; 75, 12

hic *pronomen*: hic ergo 62, 11; 63,
14. hic est 70, 8; 71, 7. 17. 72,
5; 73, 8 *etc.* — haec est 96, 12;
97, 11. haec resurrectio prima 140,
2. — hoc ad laudem spectat 34,
9; 35, 10. hoc est (= *das heißt*):
92, 15; 93, 16. 94, 2; 95, 2. 120,
2; 121, 2. *cf.* 114, 7; 115, 11 *etc.*
— quod . . . huius . . . 45, 2. —
quod . . . huic 44, 2. — hunc per
prophetas praedicatum 96, 9; 97,
9 *etc.* — ad hunc 140, 4. — hanc
igitur 112, 14; 113, 17 *etc.* —
hoc uidit Iohannes 92, 15; 93, 16
etc. — hoc fine 63, 15. hoc loco
154, 14. in hoc capitulo 100, 9;
101, 11. — de hac euersione
128, 10. de hac resurrectione 140,
5. — hi 120, 5; 121, 4. hi sunt
9, 8. 118, 8; 119, 9. haec (*pro* hae,
cf. Georges, Wortformen p. 320)
144, 4. haec duo 24, 6; duo haec
25, 7 *etc.* — horum . . . qui 40, 12;
41, 13. — hos . . . archangelos 82,
13; 83, 13 *etc.* per has . . . horas 9,
4. haec . . . legimus 80, 5; 81, 15
etc. — his modis 8, 22. his omni-
bus 138, 5. in his 137, 6

hinc 129, 13

huiusmodi (= *τοιούτοι*) 42, 1;
43, 2

huiusmodi homines 42, 17; 43, 16.
44, 3; 45, 3. 96, 17

humiliter instructi 32, 5; 33, 8

humus: hominem de humo instruxit
4, 24. 8, 17

iam (= *mehr*) 48, 3. 4; 49, 4. 115, 10
ibi 38, 7; 39, 8. 74, 3. 4; 75, 3. 4.
84, 7; 85, 8. 92, 16; 93, 18. 112,
4. 8; 113, 8. 152, 11

ibi (= *eo*): ibi .. conuenturi 26, 8;
27, 8. intret ibi 128, 6

idecirco quia 9, 11. — quod 5, 18.
103, 10. — quoniam 3, 8. 102,
11. — ut 3, 13. 5, 11. — ne 5, 4

idem (= *αὐτός*): cf. hic idem. —
eadem clauditur 154, 14. eundem
100, 15. 120, 9. 14; = eum 101,
18. 121, 8. 12. ab eodem 20, 10;
= ab eo 21, 17

idem (= *ὁ αὐτός*): illa eademque
uox 47, 1. — idem (= *τὸ αὐτό*) 60,
1; 61, 1. — eundem 66, 6; 67, 6
etc. — ab eodem 102, 16; 103,
15. ex eodem uerbo 22, 8; 23, 13.
in eodem regno 152, 7. — eisdem
dicit 103, 10. — ad eadem tempora
86, 5; 87, 4. — eisdem uerbis
102, 1; 101, 18

ideo: ut .. ideo 4, 22. — ideo ... ut
100, 1; 101, 2. — ideo .. ne 5, 22.
— 34, 13; 35, 14. 40, 14; 41, 15.
48, 7; 49, 7. 50, 16; 51, 14. 52,
10. 64, 10; 65, 9. 86, 1; 87, 1.
138, 12. 140, 9

ideoque 54, 9; 55, 9. 64, 18; 65,
16. 68, 10; 69, 13. — et ideo 34,
4; = ideo 35, 5. 38, 12; 39, 13.
40, 5; 41, 4; (41, 6). 42, 11; 43,
11. 82, 4; 83, 4. 98, 16; 99, 19

ieiunare: ieiunamus 4, 5

ieiunium: ieiunium facimus 5, 8

igitur: a) *secundo loco*: 3, 8. 7, 12. 8,

5. 65, 3. 86, 2. 7; 87, 2. 7. 98,
5. 112, 14; 113, 17. 118, 5. 148,
16. — b) *tertio loco*: animaduertere
oportet igitur 64, 3

ignis: comburentur igni 120, 6; 121, 5
ille: futuri illius iudicii dies 5, 24.
ex decreto senatus illius 132, 4;
133, 3 *etc.*

ille (= *is*, *αὐτός*): dedit illi colorem
110, 4; = ei 111, 5. illum 88, 13:
= eum 89, 18. super illum 70, 5. 72,
1; = super eum 71, 4. 73, 4. ab
illo 109, 8; = ab eo 108, 7. —
illorum in uoce 98, 9; = eorum in
uoce 99, 10. illis 102, 12; = eis
103, 11. illas 83, 9; = eas 82, 8

illic (= *illuc*): illic transuerti 75,
12; = ad illos transire 74, 13

imaginarius (= *εἰκονικός*): lex imagi-
naria 72, 8; 73, 13

image: Adam ad imaginem suam
consummauit 5, 3. ferre easdem
imagines 52, 14; 53, 13

immo: angelorum multorum immo
omnium 66, 14; 67, 14

imperitia: ab imperitiis scriptorum
14, 15

impii: ab impiis 4, 19. impios
[143, 1]

in *cum abl.* 1) *sensu locali*: in loco
sancto 130, 4; 131, 4. in toto orbe
terrarum 68, 14; = per totum orbem
terr. 69, 18. — 2) *sensu tempo-
rali*: in tertia die 109, 5. in tribus
diebus 104, 11; 105, 12. in primo
68, 3. 69, 6. in principio 3, 12.
in tempore 84, 10; 85, 11. in
tempore aduentus sui 52, 14; 53,
13. in illis temporibus 150, 21. in
nouissimo tempore 66, 19; 67,
19. 74, 16; 75, 16. 110, 8; 111, 10.
138, 4. 140, 7. 150, 18. 113,
3; = nouissimo tempore 112, 2. —

- 3) *sensu instrumentali*: in uirga ferrea 108, 12; [109, 14]. — 4) *sensu uario*: in Zacharia scriptum est 100, 2; 101, 3. neque in angelis neque in hominibus neque inter animas sanctorum 60, 12; 61, 18. in populis, linguis et nationibus (= ἐπὶ λαοῖς καὶ γλώσσαις καὶ ἔθνεσιν) 92, 14. in toto 106, 8; = in totum 107, 12
- in *cum abl.* = in *cum accus.* in carne esse conuersum 8, 13. 16; in lacte 8, 14; in sanguine 8, 15. aspice in caelo 148, 9. in caelis ascendere 18, 17; 19, 20. 44, 12; 45, 14. 52, 19. 66, 8; 67, 8. 68, 3; = in caelo 69, 7. raptus est in caelis 108, 11; 109 12. in caelis receptum 96, 8; 97, 7. in grandi caligine incidet 105, 6. uolasse in deserto 110, 10; 111, 13. in ecclesiis introducit 131, 6. dedit in manu eius 26, 15; 27, 16. datum in manu domini nostri 60, 6; = in manibus 61, 8. in metallo damnatus 92, 16; 93, 17. fugiant in montibus 112, 6; 113, 6. credentes in nomine suo 46, 7; 47, 7. — in breui contrahens 28, 11; 29, 11. in illo meditata fuerat 62, 1; = in illum 63, 1. prophetam in gentibus (= εἰς ἔθνη) 98, 15; 99, 18. in toto extincta est 106, 8; = in totum 107, 12. *eodem pertinet*: ueniret Hierosolymis 58, 12; 59, 12
- in *cum accus.*: eant in illum locum 112, 7; = ad illum locum 113, 7
- in *cum accus.* = in *cum abl.*: in domum Salamonis 8, 4. septem stellae in dexteram 26, 9. stantes in quattuor angulos terrae [79, 5]. in fossam Nebroth 84, 3; = in fossa 85, 3. in aduentum domini 112, 4; 113, 5. 132, 15; 135, 1
- inanis: opere inanes 40, 4; 41, 4
- inclytus: super montem inclytum 129, 19
- incredibilis: neque incredibiles (= ἀπίστος) neque fideles 42, 13
- incredulitas: incredulitatem 68, 6; 69, 9. 90, 12; 91, 13
- incredulus: incredulos 43, 12. incredulis 21, 12. 77, 7
- indagare: indagabunt Assur 84, 2; 85, 3. indagabit regnum 152, 1; regna 152, 2
- indicare: bellum indicarent 6, 4
- indicatiuus pro coniunctiuo*: cum uenissent . . et dixerunt 84, 6; = dixissent 85, 7. quod caelestia sunt uerba 56, 18; = sint 57, 20
- indignari: indignatae sunt 140, 11
- indubitabilis: fidem indubitabilem 54, 15; 55, 15
- inducere: antequam iudicium inducat 48, 7; = iudicium iudicet 49, 7
- inenarrabilis: de inenarrabili gloria 8, 5
- infernum (= ὁ ἕδης) 72, 4. 74, 10; = infernus 73, 7. 75, 10. in infernum 144, 12. debellato inferno 18, 7; 19, 7. de inferno 114, 12; 115, 16. 122, 1; 123, 1. in inferno 36, 6; 37, 7
- infigere: plagas saeculo infixas 100, 7; 101, 9
- infinitiuus*: dignus aperire librum 60, 8; 61, 12. facere coneris 44, 2; 45, 3. quaerit (= conatur) inducere 38, 11; 39, 12. laborant cognoscere 32, 9; 33, 10. ingredi faciunt 151, 12
- infinitiuus pro accus. cum inf.*: a) *post* minari: minatus est mouere 34, 7; 35, 7. — b) *post* oportet: iudi-

- care populum suum oportet 56, 5;
57, 5. oportet iterum praedicare
92, 13; = te prophetare 93, 15.
prophetare oportet 94, 2; = te
praedicare 95, 2
- infinitivus pro enuntiatio finali*: mitto
conuertere 80, 7; 83, 1. data est
calcare 96, 16; 97, 16. eum temp-
tare accesserat 108, 6; 109, 6
- infra terram (= ὑποκάτω τῆς γῆς) 60,
10; 61, 16
- inhabitare: locis crudelibus inhabitant
32, 3; 33, 4
- inlicitus: illicita peccata 32, 6; 33,
5. ad illicitas permissiones 36, 9;
37, 10. ad illicitas paces dandas
38, 8; 39, 9
- inluminare (*imperativus*) = φωτίζου
150, 1
- immobilis: aquam . . immobilem 48,
11; 49, 11
- improperium (= ὀνειδισμός) 30, 3. 9.
10; 31, 3. 9 (*bis*)
- inquit (= *dicat*): de hac resurrectione
inquit 140, 5
- inrigatio: inrigationem aquae 48, 3;
dei 49, 3
- insania Antichristi 86, 9; 87, 8
- insequi: cum eundem insequeretur
120, 9; 121, 8
- insistere: aliam uitam institutus est
120, 13; 121, 12
- instabilis: instabiles homines 130, 6;
cf. stabiles 131, 7
- instruere: hominem de humo instruxit
4, 25. 8, 17. humiliter instructi 32,
5; 33, 8
- integer: integram fidem 152, 8
- integre 147, 3
- intellectus: spiritus intellectus 6, 21.
24. 18, 1; 19, 1
- inter *praepos.*: inter medium candelab-
rorum 18, 15. 20, 1; 21, 1; = in
medio cand. 19, 18. inter parietes
96, 15; 97, 15. inter montem maris
et duo maria 128, 13; *cf.* 129, 18.
inter uos (= ἐκεί) 38, 1; 39, 1.
inter fratres suos 56, 12; 57, 13.
inter ceteros sanctos 38, 16; 39, 17
- intercedere: tempora intercessisse
114, 1; 115, 1
- interior: ara . . interior 74, 6; 75, 6.
aulam interiorem 96, 14; 97, 14
- interpres Petri 50, 20
- interpretatio 104, 7; 105, 6
- intolerabilis: ab intolerabili persecu-
tione 80, 4; 81, 15
- intrinsecus 64, 8; 65, 8. 72, 9;
73, 14
- introire: introibat 74, 7; 75, 7
- inuicem 7, 2. 151, 7
- inuolantia: inuolantiam (= ἀφθαρ-
σίαν) 30, 8; = inuolatum 31, 8
- inungere: collirio inunge oculos 44,
1; 45, 1
- inuoluere: caelum inuolui 77, 15.
[77, 14]
- ipse: ipsud 152, 2; *cf. notam* 62, 1
1) = *is, his, ille*: ipse 5, 15. 24,
10; 25, 9. 62, 2; 63, 2. 128, 8;
129, 13. ipsa 77, 5. 132, 5; 133,
5. [143, 10]. ipsius 3, 4. 5. 22, 5;
23, 10. 52, 13; = eius 53, 12. 104,
10; = eius 105, 11. ipsum 62, 1;
63, 1. per ipsum 7, 9. ipso 18, 8;
19, 8. ipsae 29, 1; = illae 28, 1.
ipsae solae 138, 11. — 2) = *idem*,
ὁ αὐτός: ipse 45, 18. ipsum 44,
14. 22, 6; 23, 11. 62, 2; 63, 2. et
ipsum (= καὶ τὸ αὐτό) 28, 7;
29, 7
- is, ea, id*: id 86, 2. 108, 9. per eam
28, 4. id est 20, 2. 32, 10; 33, 11.
34, 7; 35, 8. 36, 6. 10; 37, 7. 15.
38, 13. 15. 19; 39, 13. 16. 20. 41,
11. 42, 4. 12. 19; 43, 4. 12. 18.

- 44, 1. 6; 45, 6. 46, 1; 47, 2. 48, 8; 49, 8. 54, 6; 55, 5. 58, 3. 9; 59, 3. 9. 62, 4; 63, 4. 64, 13. 14; 65, 11. 12. 66, 4. [12]; 67, 4. 70, 3. 71, 16. 72, 4. 7; 73, 7. 12. 74, 9. 13. 14; 75, 13. 14. 76, 1; 77, 1. 79, 2. 82, 1; 83, 2, 84, 2; = hoc est 85, 3. 86, 11; 87, 11. 88, 8. 14; 89, 12. 19. 90, 7; 91, 8. 92, 14. 93, 7. 98, 4; 99, 4. 100, 5. 11. 14. 15; 101, 6. 13. 14. 15. 16. 102, 8; 103, 8. 108, 5; 109, 5. 110, 3; 111, 4. 112, 6; 113, 7. 116, 14; 117, 15. 118, 2; 119, 2. 135, 11. 15. 137, 7. 10. 140, 6. [143, 4. 12]. 144, 7. 146, 10. 148, 10. 14. 150, 10. 152, 9. 19
- iste = *hic*: 1) *post nomen ponitur in tractatu de fabrica mundi*: mundus iste 4, 7. mundi istius 3, 3. creaturae istius 7, 5. molem istam 3, 6. diebus istis 6, 9. templum istud 105, 14. — 2) *ante nomen ponitur in commentario in Apoc.*: et isto corpore 18, 18; 19, 20. isti septem spiritus 18, 2; 19, 3. ante istos reges 118, 12; 119, 13. isti sunt [141, 6]. istae sunt 26, 16; 27, 16. in istis [141, 4]
- ita 73, 15. 83, 15. 142, 2. 3. <7>. 145, 11. 148, 20. ita ut 97, 17. ita demum.. ut 120, 20; 121, 18. ita, ut nouimus 148, 5
- itaque: *primo enuntiati loco* 4, 19. — *secundo uel tertio loco* 4, 7. 8. 9. 9, 6
- item 7, 23
- iudicium iudicare 49, 7
- iuge 81, 9
- iussio illius 116, 15; 117, 16
- iussu dei 102, 10; 103, 10. 152, 23
- laborare 30, 15; 31, 15. *pro* θλῖψς (Apoc. 2, 9) 36, 1; 37, 1
- latratus: obtrektorum latratibus 14, 7
- legislator 62, 12; 63, 16
- libellus (= βιβλίον) 92, 9; 93, 10
- licet *cum coniunctiuo*: — dicat 66, 20; 67, 20. — repetat 84, 14; 85, 16. — significet 112, 14; 113, 17. — ueniat 122, 3; 123, 3
- litteratura: fiducia litteraturae 42, 11; 43, 11
- lolium 84, 7. 11; 85, 8. 12
- longius: ut longius enarrem 4, 11
- loqui: locuta uoces suas (= ἐλάλῃσαν τὰς φωνάς) 90, 4; [91, 4]; 91, 5
- lucerna 8, 3
- lucusta 152, 21
- lumen aeternum 150, 5
- luminare: duo luminaria 3, 17
- lux: lucem id est diei initium 38, 18; 39, 19
- madere: ab sanguine madente 116, 14
- magis: cum magis (= *da vielmehr*) 45, 18
- maiestas: in ornamentum maiestatis suae 3, 6
- maior: maiores natu (= *πρεσβύτεροι*) 58, 2; 59, 1. maiora (= *große*) opera 38, 7; 39, 8. ad maiora et meliora 154, 9
- mamillae [23, 4]
- mammae 23, 4
- manducare: ut manducari posset 34, 12; 35, 13
- manipulus: facere manipulos 85, 12
- marinus: marina discrimina 14, 2
- mediocris: laudem non mediocre 32, 20; 33, 20. non mediocre mercedem 44, 5; 45, 5
- meditari: lex.. meditata 72, 9. meditante (*scil.* eo) 73, 13
- medium: per medium 146, 7. de

- medio exire 137, 8. in medio eius 151, 3
- medius: medio caelo 86, 13; 87, 13. 130, 10; 131, 11
- meminisse: superius meminit (= *memorat*) 140, 9. de hoc regno meminit dominus 154, 5. huius regni mentionem meminit 152, 4
- merito *aduerb.* 58, 5; 59, 5. 144, 9
- meritus: merito modo 64, 10; modo merito 65, 9
- messor: messores 84, 12; 85, 14. messoribus 84, 11; 85, 12
- miliarium: septimo miliario annorum 6, 9. miliarium 6, 14
- minister: sub nomine Nicolai ministri (= *διακόνου*) 34, 11; 35, 12. ministri (= *λειτουργοί*) dei 154, 2
- minus dicere: minus dixit (= *ἐμείωσεν*) 86, 2. 5; 87, 2. 5
- mittere scandalum (= *βαλεῖν σκάνδαλον*) 36, 12; (37, 12); 37, 17
- modicum: post modicum 147, 11
- modo *aduerb.* 131, 1. 148, 10. si modo 102, 3. modo cum . . 118, 13; 119, 14
- modo . . modo . . modo *quinquies* 64, 17—19; *quater* 65, 15—17
- modus: simili modo 138, 6. — omni modo 34, 1. 5; 35, 1. 5
- moles: totam molem istam 3, 5
- moliri: molitur (= *ἐνεργεῖται*) 102, 8; 103, 8. malitiam . . molitur 102, 9; 103, 9
- morari: longe morari abs te 32, 16; 33, 16
- morsus hominum 84, 2; 85, 2
- mortalitas: pestes et mortalitates 72, 3; 73, 6
- mouere (= *sich in Bewegung setzen*): cum ille mouerit ab oriente 118, 16; 119, 17
- mugire: tonitrua mugiunt 6, 26
- mundare: partes has . . mundari 139, 3
- mutare: mutabimur (= *ἀλλαγγισμέθα*) 142, 11
- mutuo: mutuo miscentur 151, 7
- namque: 1) *primo enuntiati loco* 88, 2; = nam 89, 6. — 2) *secundo uel tertio loco*: per has namque horas 9, 5. hi sunt namque . . 9, 8
- namque = *sed*, δέ (*cf. B. Dombarti librum 'Octauius', Erlang. 1881, p. 131*): namque in conspectu 128, 4; = sed in conspectu 129, 10. namque deus percutiet (= *πατάξει*: δέ LXX) 152, 1
- nationes (= *τὰ ἔθνη*) 38, 15; 39, 16 (*gentes Vulg.*)
- natiuitas: natiuitatis 8, 20. 149, 12. natiuitate 8, 8. secundum carnis natiuitatem 106, 11. secundum carnem natiuitatis 107, 15
- ne putes 32, 16; 33, 16
- nec, neque (= *οὐδέ*, *auch nicht*): sic nec satis est 40, 9; 41, 10. *item* 42, 2; 43, 2. 64, 5; 65, 5. 108, 4; 109, 4. sed neque illi ad illos transire possunt 74, 12; 75, 12
- necesse: tepidus sit necesse est 42, 15. necesse habet et exhibere 98, 17; 99, 19
- nequid (= *ne*) 5, 12
- nequitia: nequitias aduersarii 38, 10; = nequitiam 39, 11
- nihil: ad nihil aliud . . nisi 116, 15; 117, 17. ex nihilo 3, 6
- nominatim 26, 17; 27, 18
- nos: id nos legimus in Actis apostolorum 108, 9; 109, 10
- nota: accipiant notam (= *χάραγμα*, *characterem Vulg.*) 128, 8; 129, 14
- nouissime 58, 12; 59, 12
- nouissimus: in nouissimo 79, 12. 150, 10. in nouissimo tempore 66, 19;

- 67, 19 etc. de nouissimis temporibus 130, 1; 131, 1. nouissimo certamine 135, 12
- nuntius (= ἄγγελος): angelum illum dicit id est nuntium patris: uocatur enim magni consilii nuntius 88, 13 sqq.; 89, 18 sqq. — Michael et nuntii eius 114, 4. 5; 115, 8. 9. mittet nuntios suos 82, 16; 83, 16 (angelos suos *Vulg.*)
- ob: ob captiuitatem eius 4. 19. ob maiestatem 4, 20. ob passionem domini 5. 7
- obitus: uariis cladibus obitibusque 111, 6
- oblatus: per uarias oblationes et sacrificia 60, 16; 61, 22. hostiarum oblationes 64, 19. hostiae oblationis 65, 17
- obscure 96, 8. — obscurete 91, 9
- obsecratio: sacerdotum obsecrationis 66, 10; = sacrae obseruationis 67, 10
- obseruatio: legis obseruationes et onera 38, 13; 39, 14. cf. 67, 10
- obuiam: cum . . exisset illi populus in obuiam 58, 13; 59, 13. rapiemur . . in obuiam domino (= εἰς ἀπάντησιν τοῦ κυρίου) 142, 7
- occisio: ad occisionem adductus est 62, 10; 63, 12
- oculi: ante oculos (= ἐνώπιον) filiorum Israel 36, 12; 37, 17; = coram filiis Israel (37, 13)
- odibilis: nausia . . odibilis 42, 16; 43, 15
- odium: odio habebat 34, 9; = oderat 35, 10
- olim (= ἄλλαι) 36, 13; 37, 18
- omnipotens: dominus deus omnipotens 50, 1; [51, 1]. omnipotentis dei 90, 2; 91, 2. patris omnipotentis 52, 12; 53, 11. 88, 14. 96, 11. patrem . . omnipotentem 96, 5; 97, 5
- omnis: omnimodo 34, 1. 5; 35, 1, 5. — omnem terram (= πᾶσαν τῆν γῆν) 148, 11. omnibus sceleribus et carceribus 152 17
- opera: operā uacantes 42, 11; 43, 11
- operarius: operarii (= οἱ δοῦλοι) 84, 6; 85, 6. hos messorum et operarios 84, 13; 85, 14
- operire: facies Moysi operitur 64, 17
- optimus (= bonus): pro gloria actus sui optimi (= ihres guten Handelns) 58, 8; 59, 8
- orbis totius mundi 96, 11
- orientalis: prouinciarum orientalium regio 148, 8
- orificium: lucerna cum septem orificiis 8, 8
- ornamentum: in ornamentum maiestatis suae 3, 6
- ostendi cum nominatio praedicati: cuius antiquitas . . candor ostenditur 20, 5; 21, 5
- ostensio (= δειγμα, *Schaustück*) 92, 9; cf. 93, 10
- ouiculae 7, 20
- pacificus: pacifica tempora 114, 8; = pacis tempora 115, 12
- panis: cum gratiarum actione ad panem exeamus 5, 12
- pardus: bestiam similem pardo 116, 10; 117, 12
- passio: per passiones 92, 13. per passionem 93, 14. 22, 2; 23, 2
- pastor: septem pastores 84, 1; 85, 2. 14
- paterfamilias: similis patrifamilias 22, 16; 25, 1
- pax: ad illicitas paces dandas 38, 8; 39, 9

- per: 1) per Salomonem dixit 20, 3; = in Salomone dicit 21, 3. Dauid ait per spiritum 24, 6; 25, 6. — 2) *loco ablatiui instrumenti*: per gladium ostenditur 22, 5; 23, 10. aurum per ignem probatum 23, 5. per uarias clades 110, 6; = uariis cladibus 111, 6. — 3) per numerum (= κατὰ ἀριθμὸν) 79, 10. per omnia (= διὰ πάντων, *durchgängig*) 98, 12; 99, 14
- percutere: ad percutiendum regnum Antichristi 82, 14; 83, 14
- perditio (= ἀπώλεια): filius perditionis 114, 14; 115, 18
- periclitari: reuersi a negligentia periclitanti 40, 6; 41, 5
- persecutio: sua persecutione 6, 6
- persecutor: actus populi persecutoris 102, 19; 103, 19. de persecutoribus 112, 13; = de persequentibus 113, 16. persecutoribus Christi 120, 11. persecutores et Iudei 120, 12
- persona: singularibus personis scripsit 28, 10; 29, 10
- persuadere: ut omnes persuadeantur 102, 12; 103, 12. non sunt persuasi 102, 13; 103, 13
- pestilentia: pestilentiam 68, 8; = pestes 69, 11
- pestis: uenturas pestes 72, 3; 73, 6
- plerumque (= *saepe*) 5, 17
- populi (= *homines*): populorum 4, 13. populos 149, 17
- portare (= βαρύνειν) 32, 17; 33, 17 (*sustinere Vulg.*)
- possessio: accepit possessionem substantiae morientis 64, 13; 65, 12
- postquam *cum ind. plusquamperf.*: postquam consummauerat parabolas 22, 13; 23, 18
- potestas: potestatem 94, 7; 95, 9. 120, 4; 121, 4. potestatem uerbi 98, 9; 99, 9. uerbum potestatis 84, 14; 85, 16
- praecipere: quae praecepit 16, 5; = praecepta 17, 9
- praeco 60, 7; 61, 10
- praeconare: praeco praeconauit 60, 7; 61, 10
- praedicare 46, 11; 47, 11. 50, 8. 10. 60, 16; 61, 22. 65, 4. 68, 14; 69, 17. 81, 16. 90, 8; 91, 9. 92, 4. 12; 93, 4. 13. 95, 3. 96, 10; 97, 9. 98, 3; 99, 3. 104, 2; 105, 2. 114, 8; 115, 12. praedicare id est prophetare 92, 13. praedicatus (= προφητευσας) 52, 14; 53, 14. praedicauerat 72, 3; = praemiserat 73, 5
- praedicata 68, 9; = praedicatum 69, 12. praedicatorum 66, 19; 67, 19
- praedicatio 44, 8. 16; 45, 20. 50. 12. 16; 51, 14. 54, 2. 6. 11. 23; 55, 6. 11. 57, 1. 62, 15; 63, 18. 64, 4. 66, 3; 67, 3. 68, 1. 13; 69, 1. 16. 80, 5. 92, 11; 93, 12. 98, 5; 99, 5. 104, 15; 105, 16. 114, 10; 115, 14. 140, 8. propheticam praedicationem 104, 1; 105, 1
- praedicationes 54, 1; 55, 1. 56, 15. 17; 57, 17. 19
- praedicator 45, 9. 68, 5. 7; 69, 8. 10
- praemonere: praemonet ceteros 38, 9; 39, 10
- praenuntiare 46, 4; 47, 5. 52, 2. 54, 13; 55, 12. 58, 4; 59, 4. praenuntiata 64, 12; = pronuntiata 65, 10
- praenuntiatio 66, 19; 67, 19
- praeposterare: praeposterat 104, 2; 105, 2
- praetextus: sub praetextu misericordiae 32, 6; 33, 5. 38, 2; 39, 2
- primarius: tres duces primarios 120, 3; 121, 2
- primogenitus ex mortuis 18, 4; 19, 5

- princeps: non quia illae solae sint ecclesiae aut principes 28, 2; 29, 2
 principalis: principale mandatum 34, 6; 35, 6
 principium: principii loco 3, 9. principium libri 16, 3; 17, 7
 prior, prius: prioribus est praedicatum 46, 11; 47, 11. tria . . de prioribus 120, 2; 121, 2. prius 22, 7; 23, 11. 114, 13; 115, 17. 121, 14. in priore (= ἐν τῷ ἔμπροσθεν, *weiterhin*) 110, 8; = in priori 111, 9
 pristinus: amorem tuum pristinum (= τὴν πρῶτην) 34, 3; 35, 3
 priuare: a luce superna priuatus [124, 13]; (125, 15)
 pro: pro qualitate fidei . . scripsit 30, 14; 31, 14. habebant pro gloria actus sui optimi coronas 58, 8; 59, 8. pro corporis sui solatio acceperunt stolas albas 74, 18; 75, 18. — aquam . . non pro fluuio defluentem 48, 10
 proclium: in procliuo 49, 10
 proferre: confessionem suam publice proferentium 66, 5; = conferentium 67, 5
 promittere: primam resurrectionem promisit 38, 18; = repromisit 39, 18
pronomen reflexiuium pro is: apparente sibi angelo 50, 18; 51, 16. ostensione sibi facta 93, 10. angelorum sibi subditorum 116, 4; 117, 6. odire se (*pro* eos) 34, 8; 35, 9. quae de se praenuntiata fuerant 64, 12; = de eo 65, 10. factum est ex plebe sua secundum carnem suam 106, 3
 propago: noui sacerdotii propaginem 66, 13; 67, 13
 propensius (*opp.* minus): id in fialis propensius dixit 86, 2
 proprie 70, 2; 71, 12
 propter (*cf.* ob): propter nomen meum 32, 18; 33, 19. propter quod 108, 4; 109, 4
 protestari: per prophetas protestatus 90, 5; 91, 6
 prouincia: has prouincias uniuersas 148, 16
 prout: prout potuero 3, 10
 putare: puta 30, 13; = putes 31, 12
 quadratus: ciuitatem quadratam (= τετράγωνον) 146, 3
 quadriformis: in quattuor faciebus quadriformibus 137, 1
 quamobrem 6, 9
 quamuis *in enuntiatio interrogatio* (= *wie sehr*) 43, 15
 quando *coniunctio* 44, 10. 11; 45, 12. 14
 quapropter 6, 13
 quasi 128, 1 *bis.* 2; 129, 1. 4
 quaternitas 135, 15
 quia: 1) = *weil*: 34, 9. 68, 10; 69, 13. 90, 9. 11; 91, 10. 11. 106, 2. 113, 18. ideo . . quia 34, 5; = quoniam 35, 5. et quia 46, 6; 47, 6. sed quia 36, 8; 37, 9. 42, 17; 43, 17. 64, 9; 63, 13. — 2) = *was das betrifft, daß*: 90, 6; 91, 7. — 3) = *daß pro acc. cum inf.*: 22, 11. 23, 16. 24, 12; 25, 11. 26, 9; 27, 10. 32, 16; 33, 17. 42, 16. 56, 11; 57, 11. 91, 3. 142, 3
 quidem . . autem (= μέν . . δέ) 42, 9; 43, 8. 132, 9; 133, 11. 142, 11
 quidem . . sed (= μέν . . δέ) 74, 12; 75, 11. 134, 1; 135, 1
 quies: initium quietis aeternae 81, 7
 quis, quid *indefn.*: ne quis 102, 17; 103, 16. 128, 9; 129, 16. *cf.* nequid 5, 12. si quo modo (= εἰ ἄρα) 40, 5; 41, 5. 42, 19; 43, 18. 86, 15; 87, 15

quisque 87, 15; = aliquis 86, 15
quisquis, quicquid: quisquis 152, 12.

quicquid 60, 16; 61, 22. 86, 2;
87, 1

quod 1) = *weil: cum coniunctiuo*
52, 17. 18. *cum indicatiuo* 53, 16.
103, 10. — 2) = *was das betrifft daß:*
74, 9. quod autem .. 81, 1. 110, 3;
111, 3. 116, 1; 117, 2. — 3) = *daß*
pro acc. c. inf.: quod caelestia sunt
uerba 56, 18; = *sint* 57, 20. —
4) = *seitdem:* Christus quod natus
sit 112, 16; = *est* 113, 19

quod est (= *hoc est, id est*) 154, 8
quoniam 1) = *weil:* 36, 3; 37, 3.
40, 15; 41, 16. 60, 1; 61, 2. 64,
5. 86, 3; 87, 3. 92, 15; 93, 16.
118, 12; 119, 13. 137, 5. idcirco
quoniam 3, 8. 102, 11. et quoniam
42, 14; 43, 13. 44, 3; 45, 3. 50,
11. 53, 17. 104, 4; 105, 4. 118,
14; 119, 15. 120, 12; 121, 11. sed
quoniam 74, 16; 75, 15. 84, 15; 85,
17. — 2) = *daß pro acc. c. inf.:*
24, 11; 25, 10. 90, 2. 104, 1; 105,
1. = *daß nämlich* 118, 6; 119, 7

radiare: sidera radiant 7, 1. lumina
radiantia 7, 3

ratio: ratio ueritatis 4, 4. multam
rationem 148, 3

recidere: recidit in terram 114, 7

recipere: recipi 92, 18; = accipere
receptionem 93, 19

recolere: nunc exinde recolit, quae ..
46, 3; 47, 4. hoc dominus recolens
130, 1; 131, 1

recondere: in horrea recondere (= *συνάγειν*)
84, 12; = colligere 85,
13. diuitias esse reconditas 36, 2;
37, 2

refouere: ut . . . refoueretur 3, 16

refuga (*cf.* angelus): 108, 2; 109,

2. 114, 12; 115, 15. 128, 5, 7;
129, 10. 12. 138, 9

regalis: regalem potestatem 118, 16;
119, 17

reliquus (*cf.* ceterus): et reliqua 90,
17; 91, 18

remuneratio: sanctorum remuneratio
74, 17; 75, 16

repetere: licet repetat 84, 14; 85,
16. repetit eadem 81, 9. — tem-
pora 104, 4; 105, 3. — de ruina
96, 18; 97, 18

replere: quae . . praenuntiata fuerant
repleuit 64, 12; 65, 11

repromissio: regnum inmensae repro-
missionis 66, 11; 67, 11. gloriam
repromissionis 107, 9. gloriae re-
promissionem 106, 5. praedicationes
et repromissiones 56, 15; 57, 17
requies: requies sanctorum 74, 11;
75, 11. in requie 60, 14; 61, 19.
requiei locum 3, 14

requirere et relinquere 90, 9; =
relinquere 91, 10

resignare: resignat 62, 11; 63. 15.
resignatur 64, 10. 19; 65, 9. 17
resignatio sigillorum 66, 18; 67, 18
restituere: ad restituendas ecclesias
80, 4; 81, 14

resurrectio (*cf.* anastasis): 140, 2;
[141, 2]. in resurrectione 140, 3;
[111, 3]

retrahere: retrahuntur a fide 40, 14;
41, 15

retributio peccatoris 135, 9

reuelatio (*cf.* apocalypsis): 64, 18;
65, 16. [89, 15]

reuera 5, 24

reuersus: reuersi a negligentia 40,
5; 41, 5

reuocare: Iudeos ad . . fidem reuocare
82, 4; 83, 4

rite 58, 5; 59, 5

- roborare 15, 3
 roseus: super bestiam roseam 132, 7
 ructuare: ructuauit eundem 100, 15;
 = ructauit eum 101, 18
 rufus: equus rufus 70, 5. 9; [71, 3];
 = russeus 71, 4. 7. draco rufus
 106, 13; [107, 17]; (111, 3); =
 russeus 107, 19. coloris rufi 110,
 3; = russei 111, 4
 ruina 86, 11 *bis*; 87, 10 *bis*. de
 nouissimi temporis ruina 96, 18;
 97, 18
 rursum 55, 15
 rursus 3, 16. 54, 16. 86, 5; 87, 4.
 104, 3; 105, 3
 russeus (*cf.* rufus *et* roseus): 71, 4. 7.
 107, 19. 111, 4. 133, 9
 rusticanus: rustici in scripturis 40,
 13; 41, 14
 sacerdotium 18, 11; 19, 12. 22, 2;
 23, 3. 65, 18. 66, 9; 67, 9. noui
 sacerdotii 66, 13; 67, 13. sacer-
 dotia 64, 20
 sacrilegus: sacrilegi 154, 3
 saeculum (= *mundus*): ante originem
 saeculi 96, 7; 97, 6. plagas saeculo
 infixas 100, 6; 101, 9. in saeculo
 30, 15; 31, 15. 40, 3. 12; 41, 3.
 14. 90, 6; 91, 7
 saluus: saluus esse (= σώζεσθαι) 86,
 16; 87, 16. salui esse 40, 6; 41,
 6. non esset salua (= οὐκ ἔν ἐσώθη)
 82, 12; 83, 13
 sanctificare 5, 10. 99, 17
 sanguineus: luna sanguinea 77, 8
 sardius 47, 16. sardii 47, 16
 sardus: iaspidis et sardi 46, 14. sardi
 46, 14
 satis et plene 44, 11; 45, 13
 scilicet 5, 3
 scire: scit apud se (= οἶδεν ἐν ἑαυτῷ;
 cf. *Ioh.* 6, 61 *Vulg.*) 36, 1; 37, 1
 scriba 22, 15; 23, 20
 scriptio: scriptionem [139, 16]
 scriptura ostendit 148, 3. scriptura
 apocalypsis 119, 6. scripturarum
 90, 14; 91, 15
 secare: sancti secati sunt 152, 19
 sedes (*cf.* solium, thronus): [47, 12].
 sedis [47, 20]. [49, 12]. a sede
 [57, 14]
 semihora 81, 7
 seminare: seminasti 84, 7; 85, 7
 senior: seniore 92, 18; 93, 19
 seniores (= οἱ πρεσβύτεροι) 9, 11 *bis*.
 50, 2; 51, 4. 54, 10; 55, 10. 66,
 1; 67, 1. de XXIII senioribus
 154, 17
 septenarius: septenario numero 3, 8.
 8, 20
 septenatim 29, 5
 septiformis: septiformis spiritus sanc-
 tus 86, 3. septiformi spiritu 16,
 8; 17, 14. spiritus sanctus septi-
 formis uirtutis 26, 10; 27, 10. 90,
 4; 91, 5
 septimana 3, 9. 10. 5. 25. 7. 22. 23
 bis. 8, 7
 sequens: sequentis populi 82, 3; 83,
 4. gratiam sequentis gradus 90,
 10; 91, 11. sequentium dictorum
 104, 7; 105, 7
 sermones huius prophetiae [17, 6]
 serpens 112, 11; 113, 13. [115, 6]
 si (= *num*): nescimus, si casurus est
 [143, 8]. si resurgat, incertum est
 [143, 8]
 si quo modo (= εἰ ἄρα) *cum indic.*:
 42, 19; 43, 18. — *cum coniectiuo*
 40, 5; 41, 5. 86, 15; 87, 15
 sic 4, 24. 6, 10. 16, 7. 5, 7. 36, 14.
 38, 1; 39, 1 (= *ita Vulg.*) 40, 9;
 41, 10. 42, 16; 43, 16. 52, 2. 6.
 9; 53, 1. 8. 62, 14; 63, 17. 84,
 5; 85, 6. 94, 1; 95, 1. 114, 9. 12;

- 115, 16. 120, 14; 121, 12. 138, 11. sicut... sic 54, 11; 55, 11. 64, 16. 74, 10; 75, 9
- sicut 3, 4. 5. 17. 52, 9; 53, 2. 54, 10; 55, 10. 56, 13; 57, 13. 64, 15; 65, 13. 72, 8; 73, 13. 74, 5; 75, 9. 104, 10; 105, 11. 106, 10; 107, 13. 128, 14; 129, 20. 135, 13. 137, 1. [141, 8]. 149, 5.
- sigillum 60, 5; 61, 7 etc. — sigilla 60, 9; = signacula 61, 13
- signacula libri 7, 22
- significanter 46, 12; 47, 11
- signum: signa et portenta et mendacia 126, 2; 127, 13
- similis: similem filio (*cod. A*) hominis 18, 16; = 19, 19 (*cod. T*)
- similiter 84, 4; 85, 4
- similitudo: ad similitudinem suam 5, 4. dedit similitudinem (= *comparauit*) faciem eius gloriae solis 20, 10; 21, 17. in similitudinibus 46, 4; 47, 5
- singularis: singularibus personis 28, 10; 29, 10
- singularis numerus pro plurali*: in capite fidelium 38, 11; 39, 12. ad cor hominum 68, 6; = ad cor humanum 69, 9. in frontibus aut in manu dextera 128, 9; = in manibus dextris 129, 15
- sistere: staturae sunt 110, 2; 111, 2 siue in Asia siue in toto orbe 28, 5; 29, 4
- solatum propheticarum scripturarum 90, 13; 91, 14
- solum (*cf.* sedes, thronus): 44, 6; 45, 6. 46, 12; 47, 12; = sedes [47, 12]. 120, 4. ad solium dei 108, 9; 109, 10. ante solium 48, 5. 7; 49, 5. 8. circum solium 48, 1; 49, 1. a solio dei 56, 14; 57, 16; = a sede [57, 14]
- sollicitudo: cum summa sollicitudine 102, 19; 103, 20
- soluere: nos soluit a peccato 18, 6; 19, 7
- solum: non solum — sed 44, 4; 45, 4
- sordes: ab omnibus mundata sordibus 149, 11
- spargere: sparsa per orbem 96, 1; = diffusi per orbem 97, 2
- sparsae (= *σποράδην*) 104, 2
- species: pluribus speciebus 134, 1; 135, 1
- speciosus: ciuitas speciosa 142, 1
- spectare: haec ad laudem spectant 32, 19; 33, 19. 34, 9; 35, 10
- spiritalis: 22, 4; 23, 8. 149, 12. spiritalem 54, 6; 55, 6. 71, 17. 97, 6. spiritalia 5, 1
- spiritaliter 96, 7
- spuma: spumae dissoluuntur 151, 17
- spurcus: spurcissimus 120, 16
- stabilire: stabili (= *στήρισον*) 40, 6; 41, 7; = confirma [41, 7]. ad ecclesias stabiliendas 80, 4; 81, 14
- stabilis: aquam.. stabilem 48, 9; 49, 9. stabiles homines 131, 7
- stabiliter 137, 11. 152, 10
- stagneus: oculi stagnei 7, 18
- stare: stabunt (= *ἀναστήσονται*) 142, 5
- statio: aut stationem.. aut ieiunium facimus 5, 8. per stationes 4, 3
- studere: lectioni studens 16, 4; 17, 9. student scripturas 32, 9; = scripturis 33, 9
- sub *cum abl.*: sub ara (= *ὑποκάτω τοῦ θυσιαστηρίου*) 72, 7; 73, 12
- sub *cum abl.* = sub *cum acc.*: proiecerunt eas sub pedibus eius 58, 9. 17; 59, 9; 61, 1. sub pedibus (= *ὑπὸ τοῦς πόδας*) 152, 6
- subditio: de subditiōe nouissimorum 148, 4
- substantia (= *Hab und Gut*) morientis 62, 3; 63, 3. 64, 14; 65, 12

- succedere: debito mortis successerant 64, 15; = succiderant 65, 14
 successor 6, 1
 succidere: ipsum sibi gulam succidisse 120, 10; 121, 9
 sucidus: lana sucida 64, 1; 65, 1
 sufficere: non sufficit legem illam dici 64, 5; 65, 5
 sumere: antequam... carnem sumeret 50, 10
 summus: sancti summi dei (= ὁψίστου) 150, 23
 super *cum accus.*: super eum 6, 20.
 super illas 30, 4; = in illis 31, 4.
 super nos 30, 12; 31, 12. super solium (= ἐν τῷ θρόνῳ) 44, 6; = in solio 45, 6. 56, 9; 57, 9. super... tribunalia 54, 10; 55, 10. 56, 10; 57, 10. super cacumina montium (= ἐπ' ἄκρων) 150, 6
 superducere 3, 14
 superfluere 148, 18
 superior: superiori uirtute 92, 7; 93, 7. tempora superiora 104, 3; 105, 3
 superius: 88, 7. 11; 89, 12. 16. 116, 6; 117, 8. 123, 2. 131, 12. 140, 9
 superponere 5, 11
 superpositio (= ἐπέθεσις) 4, 6. 22. 5, 12
 superstitio hereticorum 151, 16
 superuenire: superuenientia uidet 54, 7; 55, 7
 superuincere 3, 15
 supra *aduerb.*: 4, 18. 9, 3. 122, 1; = superius 123, 2. 130, 11; = superius 131, 12. 133, 10
 supra *cum accus.*: supra Christum dei 6, 19. supra mare 88, 6; = super mare 89, 11. stetisse supra mare 152, 8
 sursum: quae sursum sunt [141, 15]
 suscipere: in homine suscepto 18, 5; 19, 5. in suscepto homine 18, 13; 19, 13
 suscitare: suscitaturus in tuba dei 142, 4
 talis: talibus et tam magnis 34, 14; 35, 15
 tamquam 116, 12; 117, 13. 148, 21. 150, 17. 19 *etc.*
 tantum: nomine tantum Christiani 32, 8; 33, 8
 tantum—quantum 110, 5
 tantummodo: nomine tantummodo Christianos 40, 4; 41, 4
temporum usus singularis: 1) *coniugatio periphrastica pro futuro*: regnaturus est 6, 15. iudicaturus est 22, 8; = uindicaturus est 23, 14. sunt credituri 140, 7. dicturi sunt 152, 6. — 2) *futurum exactum pro futuro*: prout potuero 3, 10 (*cf.* poterit 8, 6). gentes quae seruierint Antichristo 138, 10. qui regnauerint in hoc regno 154, 18. quae fuerint (*pro* erunt) nobiliores 138, 2. *item*: recordatus fueris 74, 3; 75, 3. commoti fuerint 84, 4; = moti fuerint 85, 5. — 3) *plusquamperfectum pro imperfecto*: inanis fuerat 54, 18; = inanis erat 55, 18. meditata fuerat 62, 1; 63, 1. praenuntiata fuerant 64, 12; = pronuntiata fuerant 65, 10. locuta fuissent 90, 7; 91, 8
 terrae motus erit 70, 8; = erunt 71, 7
 terrenus: terrena 54, 22; 55, 22
 testamentum 60, 11. 62, 12; 63, 15. 64, 5. 6; 65, 5. 6 *etc.* noui testamenti 54, 12. 23; 55, 12. 22 *etc.* uetus testamentum 60, 5; 61, 8. libri ueteris testamenti 56, 3; 57, 3 *etc.* in ueteri testamento 90, 8; 91, 9

- testari: testati sunt 64, 8
 testator: 62, 2; 63, 2. testatoris 64, 9; 65, 9
 testificari: testificatur 98, 13; 99, 15
 testimonium conscribere 96, 3; 97, 3. — perhibere 18, 5; 19, 6. 72, 11; 75, 1. — reddere 90, 6; 91, 7. multa testimonia contrahere 100, 8; 101, 10. in testimonium 68, 15; 69, 18. cum testimoniis 92, 5; 93, 5
 testis: fidelis 18, 4; 19, 4. duobus testibus 98, 2; 99, 3. testium Iesu Christi 132, 3
 testum (*pro* testa) 150, 11, 19; *cf.* *Georges, Wortformen p. 680*
 timefacere: timefacti 40, 14; 41, 15
 torcular: 135, 7. torcularis 135, 9. de torculari [135, 10]
 totus: dominabitur totae terrae 150, 16
 transuadere: marina discrimina transuadantes 14, 2
 transuectari 75, 12; = transire 74, 13
 tribunal: super tribunal dei 46, 16; 47, 17. 60, 4; 61, 6; [61, 4]. tribunalia 50, 2; 51, 4. super tribunalia 54, 10; 55, 10. 56, 10; 57, 10
 tribus: tribus Israel 56, 13; 57, 13. duodecim tribus 56, 10; 57, 11. de tribu Iuda 62, 6; 63, 8
 tu: tu stas 148, 10. tu aspicias 148, 12. tu es 150, 13
 tubicen: tubicinibus 6, 3
 tunc 68, 16; 69, 19. 82, 15. 17; 83, 15. 85, 1. 102, 4. 7; 103, 4. 7. 112, 5; 113, 6. 118, 6; 119, 7. 128, 14; 129, 20
 turbo uentorum 14, 3
 uadere: in interitum uadit 118, 15; 119, 16.
 uarietas: uarietatem fidei 154, 11
 uaticinatio: uaticinationem <56 1>; 57, 2
 ubique 110, 6
 uelare: non uelato capite 92, 1; = detecto capite 93, 1
 uelle: uis imus eradicamus 84, 8; = uis ibimus et eradicabimus 85, 9
 uelocitas 3, 3
 uerax: uerbum dei uerax 99, 19
 uerbum: in uerbo dei 142, 3
 uexillatio; uexillationi, paucorum militum numero 28, 3; 29, 3
 uidelicet 3, 13
 uindicta: uindictam sanguinis 74, 14; 75, 13. septem uindictae 8, 2
 uindictor legis 120, 18; 121, 16
 uirgineus: corpore uirgineo 140, 9
 uirginitas 147, 8. uirginitatis 145, 13. 14
 uirtus: 7, 14. omnis uirtus eorum 6, 18. uirtutis 3, 10. 6, 25. septiformis uirtutis 26, 10; 27, 10. 90, 4; 91, 5. uirtutes gentium 154, 1. uirtutibus signis 90, 11; 91, 12
 uitiare: alios uitiatis 38, 3; 39, 2
 ultimum: in ultimo 137, 8
 ultra *aduerb.* 7, 3. 18, 8; 19, 8
 ullus: non . . ulla caro 82, 13; = non . . omnis caro 83, 13
 ungere: unguentur unguento 154, 4
 uocabulum: uocabulis suis 26, 17; 27, 18
 uocatio: tempus uocationis 82, 3; 83, 3
 uolumen: in hoc . . quem misisti uolumine qui . . 14, 5. 15, 4. ad finem uoluminis 15, 2
 uox: uoces et sortes 128, 7; 129, 13
 urbs (*cf.* ciuitas): ab urbe Romana 118, 17; 119, 18. urbem 120, 5; 121, 4.
 ursus: pedes ursi 116, 12; 117, 14
 usque *adu.*: usque quo factum est

- 106, 3; 107, 6. usque ad Anti- ut *cum coniunct. pro acc. c. inf.*:
christum 70, 3; 71, 12. — ad diem sinite utraque ut crescant 84, 10;
64, 8; 65, 8. — ad finem 24, 8; 25, = crescere 85, 11
8. — ad messem 84, 10; 85, 11. — ut *cum indicat.* (= *wie*): 6, 13. 19.
ad mortem 36, 4; 37, 5. — ad no- 7, 11. 9, 3
uissimum 34, 5; 35, 5. 105, 3. — uterque: utroque diuino 98, 16. utri-
ad nouissimum tempus 104, 3. — que mortui sunt 98, 11; 99, 13
ad tempus 108, 7; 109, 8. 114, 11; uterus: in utero matris 98, 14; = in
115, 15 uentre 99, 16
usque *praepos.*: usque aduentum 62, utique 16, 7; 17, 13. 74, 2. 5; 75,
13. 15; = usque ad aduentum 63, 2. 5
17. 19 utrumne (= *num*) 92, 5; 93, 5

prostatum. Mordantem puerum suffragatum est
 in puerum. In puerum puerum in puerum.

[illegible][illegible]

10. 11. 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 19. 20. 21. 22. 23. 24. 25. 26. 27. 28. 29. 30. 31. 32. 33. 34. 35. 36. 37. 38. 39. 40. 41. 42. 43. 44. 45. 46. 47. 48. 49. 50. 51. 52. 53. 54. 55. 56. 57. 58. 59. 60. 61. 62. 63. 64. 65. 66. 67. 68. 69. 70. 71. 72. 73. 74. 75. 76. 77. 78. 79. 80. 81. 82. 83. 84. 85. 86. 87. 88. 89. 90. 91. 92. 93. 94. 95. 96. 97. 98. 99. 100. 101. 102. 103. 104. 105. 106. 107. 108. 109. 110. 111. 112. 113. 114. 115. 116. 117. 118. 119. 120. 121. 122. 123. 124. 125. 126. 127. 128. 129. 130. 131. 132. 133. 134. 135. 136. 137. 138. 139. 140. 141. 142. 143. 144. 145. 146. 147. 148. 149. 150. 151. 152. 153. 154. 155. 156. 157. 158. 159. 160. 161. 162. 163. 164. 165. 166. 167. 168. 169. 170. 171. 172. 173. 174. 175. 176. 177. 178. 179. 180. 181. 182. 183. 184. 185. 186. 187. 188. 189. 190. 191. 192. 193. 194. 195. 196. 197. 198. 199. 200. 201. 202. 203. 204. 205. 206. 207. 208. 209. 210. 211. 212. 213. 214. 215. 216. 217. 218. 219. 220. 221. 222. 223. 224. 225. 226. 227. 228. 229. 230. 231. 232. 233. 234. 235. 236. 237. 238. 239. 240. 241. 242. 243. 244. 245. 246. 247. 248. 249. 250. 251. 252. 253. 254. 255. 256. 257. 258. 259. 260. 261. 262. 263. 264. 265. 266. 267. 268. 269. 270. 271. 272. 273. 274. 275. 276. 277. 278. 279. 280. 281. 282. 283. 284. 285. 286. 287. 288. 289. 290. 291. 292. 293. 294. 295. 296. 297. 298. 299. 300. 301. 302. 303. 304. 305. 306. 307. 308. 309. 310. 311. 312. 313. 314. 315. 316. 317. 318. 319. 320. 321. 322. 323. 324. 325. 326. 327. 328. 329. 330. 331. 332. 333. 334. 335. 336. 337. 338. 339. 340. 341. 342. 343. 344. 345. 346. 347. 348. 349. 350. 351. 352. 353. 354. 355. 356. 357. 358. 359. 360. 361. 362. 363. 364. 365. 366. 367. 368. 369. 370. 371. 372. 373. 374. 375. 376. 377. 378. 379. 380. 381. 382. 383. 384. 385. 386. 387. 388. 389. 390. 391. 392. 393. 394. 395. 396. 397. 398. 399. 400. 401. 402. 403. 404. 405. 406. 407. 408. 409. 410. 411. 412. 413. 414. 415. 416. 417. 418. 419. 420. 421. 422. 423. 424. 425. 426. 427. 428. 429. 430. 431. 432. 433. 434. 435. 436. 437. 438. 439. 440. 441. 442. 443. 444. 445. 446. 447. 448. 449. 450. 451. 452. 453. 454. 455. 456. 457. 458. 459. 460. 461. 462. 463. 464. 465. 466. 467. 468. 469. 470. 471. 472. 473. 474. 475. 476. 477. 478. 479. 480. 481. 482. 483. 484. 485. 486. 487. 488. 489. 490. 491. 492. 493. 494. 495. 496. 497. 498. 499. 500. 501. 502. 503. 504. 505. 506. 507. 508. 509. 510. 511. 512. 513. 514. 515. 516. 517. 518. 519. 520. 521. 522. 523. 524. 525. 526. 527. 528. 529. 530. 531. 532. 533. 534. 535. 536. 537. 538. 539. 540. 541. 542. 543. 544. 545. 546. 547. 548. 549. 550. 551. 552. 553. 554. 555. 556. 557. 558. 559. 560. 561. 562. 563. 564. 565. 566. 567. 568. 569. 570. 571. 572. 573. 574. 575. 576. 577. 578. 579. 580. 581. 582. 583. 584. 585. 586. 587. 588. 589. 590. 591. 592. 593. 594. 595. 596. 597. 598. 599. 600. 601. 602. 603. 604. 605. 606. 607. 608. 609. 610. 611. 612. 613. 614. 615. 616. 617. 618. 619. 620. 621. 622. 623. 624. 625. 626. 627. 628. 629. 630. 631. 632. 633. 634. 635. 636. 637. 638. 639. 640. 641. 642. 643. 644. 645. 646. 647. 648. 649. 650. 651. 652. 653. 654. 655. 656. 657. 658. 659. 660. 661. 662. 663. 664. 665. 666. 667. 668. 669. 670. 671. 672. 673. 674. 675. 676. 677. 678. 679. 680. 681. 682. 683. 684. 685. 686. 687. 688. 689. 690. 691. 692. 693. 694. 695. 696. 697. 698. 699. 700. 701. 702. 703. 704. 705. 706. 707. 708. 709. 710. 711. 712. 713. 714. 715. 716. 717. 718. 719. 720. 721. 722. 723. 724. 725. 726. 727. 728. 729. 730. 731. 732. 733. 734. 735. 736. 737. 738. 739. 740. 741. 742. 743. 744. 745. 746. 747. 748. 749. 750. 751. 752. 753. 754. 755. 756. 757. 758. 759. 760. 761. 762. 763. 764. 765. 766. 767. 768. 769. 770. 771. 772. 773. 774. 775. 776. 777. 778. 779. 780. 781. 782. 783. 784. 785. 786. 787. 788. 789. 790. 791. 792. 793. 794. 795. 796. 797. 798. 799. 800. 801. 802. 803. 804. 805. 806. 807. 808. 809. 810. 811. 812. 813. 814. 815. 816. 817. 818. 819. 820. 821. 822. 823. 824. 825. 826. 827. 828. 829. 830. 831. 832. 833. 834. 835. 836. 837. 838. 839. 840. 841. 842. 843. 844. 845. 8

[illegible]

1. *Trichomanes* *sp.* *Trichomanes* *sp.* *Trichomanes* *sp.*
Trichomanes *sp.* *Trichomanes* *sp.* *Trichomanes* *sp.*
Trichomanes *sp.* *Trichomanes* *sp.* *Trichomanes* *sp.*

Andreas Cretensis. De virtutibus et peccatis.
promittimus. simul et Regni promissa. pater
noster. Amen. De. F. E.

For personal use in this information system only

quam in respice. ubi dabo p[er]p[et]uum p[er]p[et]uum
Domini. p[er] p[er]p[et]uum me d[omi]nabitur in p[er]p[et]uum
p[er]p[et]uum. A. l. p. 1. 2. 3. 4.

[illegible]

© 1994 by the author

pro Cornelio pro fratre meo Ammatio de mery
offis. ad mare polu. mare rubru offis. ad
maru. et alimans 2. offis. ad mare. fomis
et offis. ad fomis. hore. fuis. fuis. manens. etc.

21

21

[illegible]

DATE DUE

STACKS

76396	BR
Victorinus of Petau	60
	.C6
Opera	v.49
CSEL 49	

BR

60

C6

CSEL 49

